

सनातनजैनग्रंथमाला ।

५

आचार्यवर्य श्रीगुणनंदिविरचिता

जैनेन्द्रप्रक्रिया ।

६—१२

संपादक :-

श्रीलालजैन व्याकरणशास्त्री ।

प्रकाशक -

पन्नालालजैनमन्त्री भारतीयजैनसिद्धांतप्रकाशिनीसंस्था काशी

मुद्रक :-

अलोपीप्रसाद ई जे लाजसमेडिकलहालयत्रालयाध्यक्ष

गौरीशकरलाठभद्रप्रभायत्रालयस्य व्यवस्थापकश्च ।

धीरनिर्वाण सवत् २४४१ । ईस्वी सन् १९१४ ।

प्रथमावृत्ति]

[मूल्य सार्द्धरुप्यक ।

प्रस्ताव ।

सत्त्वपि नैकविधेषु व्याकरणशास्त्रेषु कथञ्चिच्छब्दसिद्धिमवधारयत्सु पाणिनीयमुग्धबोधोधादिषु यदिदं प्रकाशपदमानीतन्त्रास्यापरीक्षितमनीषिप्रयष्टव्यं वाख्यग्रहसौंदर्यादिगुणगणविहाय नो निमित्तात्तर । तदेवेदं व्याकरणशिरामणीयमानं व्याकरणं पद्विचित्रित्वविषये श्रीवोपदेवनिर्मितभातृपाठे दरीदृश्यते वाचोपुक्तिरिय-

इदंशब्दं वागृत्तनापिशलीनाकत्यापता ।

पाणिन्यामरजैनेन्द्रा जयत्यष्टादिनाश्रिका ॥

अस्ति यथाधनामास्य शब्दार्णवसन्धाप्यतन्निर्माणुर्देवैर्नदिपूज्यपादजिनेन्द्रबुद्ध्यादिनैकाभिधया प्रकाश्यमानतयेनजैनेन्द्रमिन्याचक्षत लोका

यदिदमायाति दृष्टिपथमधुना भवता अथरक्तं, वर्तते तत्स्यैव जैनेन्द्राभिधयाभिधीयमानस्य शब्दार्णवव्याकरणस्य शाकटायनादिप्रक्रियतरपुरातनतमेय प्रक्रिया । ससकृतप्रतिबिम्बगामल्पमतीनामपि सुकरप्रवेशोऽध्ययनेनास्था । लघुरपीयमानवृत्ति सामायकायकारमाख्यउसूत्रसदोहभर । केवलामपीगामर्गापतामाशु भवति मुदुरतरोपि ससकृतमहोदधिस्सुप्तेनैव क्षमेकतर । प्रवेशयति चैयमखिलटाक्तासु यत्तत्रोपलभ्यमानासु शब्दार्णववाद्रिकाप्रभृतिषु सारत्येन । कृतस्वाचार्येणास्या प्रकरणविभाग सधिनामसमासद्वरतमिद्वतकृदतेति षोढा । तथा चोक्त—

१ यो देवनदिप्रथमाभिधानो बुद्ध्या महत्या स जिनेन्द्रबुद्धि ।

श्रीपूज्यपादोऽजनि दवताभिर्यस्यजित पादयुग तदीय ॥

संधेर्नाम्न समासस्य द्विधेर्मिङ्कृतोरपि ।
सक्षेपादञ्जसश्चै प्राक्रियामवतारय ॥ १ ॥

विययाणामेवामतादृश्यवतारिता प्रक्रियाऽऽचार्यवरेण यथा सत
र-नप्रयुज्यमानानां तेषां न कस्यचिदवशेषो यो हि नोदाहृतोऽस्यां ।
उपलभ्यते चास्यां प्रक्रियातरानुपलभ्यमाना सुसमीचीनानर्घा रीतिर्य
दुदाहृता सीगम्याय संधिषु पूर्वाश्रया षडङ्गिणे शब्दोत्पादका धात
षस्तथाश्वाजतहल्ताशेषशब्दा समासे विग्रहास्तद्धिते सार्थप्रत्यया
मिच्छते धातूनां सर्वरूपाणि कृदन्ते चार्यपुरस्सरमुख्यमुख्यवियया ।
नास्ति कश्चिदत्रशिष्टोऽजनेषु हलन्तेषु वा शब्दो यस्य नोदाहृता रूप
नयनरीति । एवमतिहितकारिण्या निखिलव्याकरणाङ्गमुशोभिनाया-
श्चास्या कर्ता सुगृहीतनामधेयो महर्नायपादो श्रीमदाचार्यवरो गुणनदी
कदा धारामडलमिम मडयामास स्वशरीरमडनेनेति न पार्यते निर्णेत्तु
जैनेतिहासप्राप्यप्राप्तितयेति महद्दु मेनावद्यते, परतथापि नदिसच-
पट्टावटिलेखमनुसृत्य शक्यते वक्तु यदनेनाचार्यवरेण जैनैद्रसूत्रपाठ
निमात प्रज्यपात्प्रज्यपादाचार्यशिष्यशिष्येण भाव्य । तदनुसारतोऽस्य
समयोपि ३५४ तमे सत्रसरे समाभ्यते ।

नासीत्सत्त्वोत्तरखडे भारतस्यास्या सर्वोपकारिण्या प्रक्रियाया प्राक्
प्रकाशनात् । अलाभ्यत्र सध्यादिपञ्चवस्तुसमायितान्वितार्थापञ्चवस्तु
नाम्नी लघीपसी प्रक्रिया सा हि न व्याकरणसर्वस्वभदीपिका उत्र
जनातिहितकारिणीत्यतो नाध्ययनाभ्यापने प्राचरत्, नापि प्राचारयत
प्रचारकै । समग्रलोक्य चेमामेतादृशीमन्याञ्चाचार्यकृतामनुपलभ्यमा-
नामुद्दिधीर्षु जैनैद्रव्याकरण लब्धवर्णसदोहरसाप्रतिकपडितसाहाय्येना
भिनया प्रक्रियामुदचिकीर्षत् । पर न तत्र सतत विघ्नव्यूहव्याहर्त्यमान
तथा साफल्यमुपैयिवान् । अत्रातराल एवाश्रातपरिश्रमणोद्दिधापयो

८० तमपृष्ठस्य च्युतपाठः ।

शुन । शुना । खम्पा । खभेरित्वादि । तथा युषन् मध्वन्
शब्दयोरप्युशि कृते दीरेभ्रमरत । यून । यूना । युवम्यामित्यादि ।
मधोन् । मधोना । मधम्यामित्यादि नय । करिन्शब्दस्य भेद ।
तत स्यादय । इहन्नित्यादौ वतमाने—

२८८(क) सौ । ४ । ४ । १० । इन्नादीना क्विञ्जिते
सौ दीर्भवति । करी । करिणौ । करिण । हे करिन् । हे करिणी ।
हे करिण । करिण । करिणौ । करिण । इत्यादि । तथा हस्तिन्
शिखिन् गोमिनित्यवमादय । पथिन् शब्दस्य भेद " सावनडूह "
इत्यधिकृत्य—

२८८ (ख) पथिमध्यभ्रुङ्गणामात् । ५ । १ । ६६ ।
पथिन् मथिन् ऋमुक्षिन् इत्येतयामाकारादेशो भवति सौ परत ।
सौरित्वविसजनीयो ।

२८८ (ग) एर्द्धे । ९ । १ । ६७ । पथ्यादीनामवयवस्येसा
रस्याकारादेशो भवति धे परत ।

२८८ (घ) थो न्यः । ५ । १ । ६८ । पथ्यादीनां थका
रस्य स्थाने न्यो भवति धे परत । पन्था । पन्थानौ । पन्थान । हे
पन्था । हे पन्थानौ । हे पन्थान । पन्थान । पन्थानौ । गसादौ

६६ (क) इयनप्सुद्ध । १ । १ । ३१ । शिभनप्सुद्ध च
धसज्ञ भवति ।

शुद्धशुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठांका	पक्तय	भशुद्धि	शुद्धि
६	७	हकाराद्धर्जित	हकाराज्जर्जित
८	८	"	"
१३	६	व्यत्यादचः	व्यत्याद्यच
१६	९	शय* (वृत्ति)	पदातादुत्तरस्य हकारस्य पूर्वस्व वा भवति
१७	८	कृङ्कशेते	कृङ्कशेते
२१	२१	कण्फाडिक	कण्फाडिक
३४	१	जशः शी	जस शी
३९	६	च कृतेऽय	चाकृतेऽय-
"	१८	सर्वशब्दवत्	धर्मशब्दवत्
४३	३	मुनी	मुनि
४४	१७	मृद परस्य	मृद पदस्य
४६	१७	क उप्	क इल् ?
४७	१६	गिनाक्	गिनाक्
५२	१८	एव मातृ	एव भ्रातृ
५५	१९	गौशब्द	गौशब्द
५७	१८	हे जरसे	हे जरसौ
५८	१२	उत्तर—	अतर—
६१	१३	मोरथ—	गौरव—
६६	१२	चमूजम्	चमूजनू

८० तमपृष्ठस्य च्युतपाठः ।

शुन । शुना । श्वभ्या । श्वभिरित्यादि । तथा युवर् मत्रवन्
शब्दयोरप्युशि कृते दीर्घभवत् । यू । यूना । युवभ्यामित्यादि ।
मयोन् । मयोना । मत्रवभ्यामित्यादि नय । करिन्शब्दस्य भेद ।
ततः स्यादयम् । इह नित्यादौ वत्तमात्र—

२८८ (क) सौ । ४ । ४ । १० । इजादीनां कियर्जिते
सौ दीर्भवति । करी । करिणी । करिण । हे करिन् । हे करिणी ।
हे करिण । करिण । करिणी । करिण । इत्यादि । तथा हस्तिन्
शित्तिन् गामिनिव्यवमादयः । पथिर् शब्दस्य भेद " सायन्नुह " इत्यधिकृत्य—

२८८ (ख) पथिमध्यमृक्षणात् । ५ । १ । ६६ ।
पथिन् मथिन् ऋक्षिन् इत्यतःपामाकारादेशो भवति सौ परत ।
सौरित्प्रिसजर्जाया ।

२८८ (ग) एर्द्धे । ९ । १ । ६७ । पथ्यादीनामत्रयनस्यका
रस्याकारादेशो भवति धे परत ।

२८८ (घ) धो न्यः । ५ । १ । ६८ । पथ्यादीनां धका
रस्य स्थाने न्यो भवति धे परत । पथा । पथानी । पथान । हे
पथा । हे पथानी । हे पथान । पथान । पथानी । शसादी

परिशिष्ट न २

४२ तमस्यच्युतपाठः

६६ (क) इयन्प्सुद्ध । १ । १ । ३९ । शिभनप्सुद्ध च
धसञ्ज भवति ।

शुद्धशुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठाका	पक्तय	अशुद्धि	शुद्धि
६	७	हकाराद्वर्जित	हकाराज्जर्जित
८	८	"	"
१३	६	व्यत्यादचः	व्यत्याद्यच
१६	९	शय (वृत्ति)	पदातादुत्तरस्य हकारस्य पूर्वस्व वा भवति
१७	८	कृद्कृशेते	कृद्कृशेते
२१	२१	कष्पाडिक	कष्पाडिक
३४	१	जशः शी	जस शी
३९	६	च कृतेऽय	चाकृतेऽय-
"	१८	सर्वशब्दवत्	धर्मशब्दवत्
४३	३	मुनी	मुनिं
४४	१७	मृद परस्य	मृद पदस्य
४६	१७	फ लप्	फ इल् ?
४७	१६	गिनाक्	गिनाक्
५२	१८	एव मातृ	एव भ्रातृ
५५	१९	गौशब्द	ग्लौशब्द
५७	१८	हे जरसे	हे जरसौ
५८	१२	उत्तर—	अतर—
६१	१३	मोरव—	गौरव—
६६	१२	चमूजम्	चमूजनू

पृष्ठांका	पक्तय	अशुद्धि	शुद्धि
"	१३	भृमेषेड्—	भ्रमेष ड्
"	१५	हे भोरि—	ह भूरि—
६२	८	अनेक—	नेक
७१	१०	दध्यक्षोऽनड्	दध्यक्षोऽनड्
७५	६	मित्रद्रुक्	मित्रध्रुक्
८२	७	टकारात् प्राड्शब्द	ढकारात् प्रौड् शब्द ।
८३	१	सृग्	खग्
८५	१०	विक्रिड्	विक्रीड्
"	"	कृड्	क्रीड्
८८	२१	उद उत्तरस्य	उद उत्तरस्य भस्य
९०	१७	नुम् भवति	नुम् अख च न भवति
"	२०	प्रैत्यादि	प्रत्यादि
९१	२०	स्महती	स्महतौ
९७	१३	टकारजकारां—	टकारवकारां—
१०१	१	गर्दप् । गर्दव्	गर्धप् । गर्धव्
१०५	४	भ्यसोऽत्	भ्योऽसोऽत्
१०९	१२	कृन्मित्यादिना शिनि	कृकम्पादिना सिनिपध
११३	१२	गुणोक्तोरु	गुणोक्तेरु
"	१४	पृड् पृडी	पृथु पृथ्वी
११८	५	द्विरुक्तैरधोऽभि	द्विरुक्तैरधोभि
११९	१३	गार्ग	गार्ग्य

श्रीपूज्यपादाय नमः ।

सनातनजैनग्रंथमाला ।

५

आचार्यवर्य श्रीगुणनदिविरचिता

जैनेन्द्रप्रक्रिया ।

सर्वज्ञाय नमस्तस्मै वीतकेशाय शातये ।

येन भव्यात्मनश्चेतस्तमस्तोमश्चिकित्सित ॥ १ ॥

अथ प्रत्याहारक्रमोऽनुवर्ण्यते—

अ इ उ ए । ऋक् । ए ओ ङ् । ऐ औ च् । ह य
व र ल ण् । अ म ड ण न म् । भू भू । घ ढ घ ष् ।
ज घ ग ङ द श् । ख फ छ ठ थ च ट त द् । क प
य् । श ष स अं अ ऋ क ऋ प र् । हल् । इति प्रत्याहा
रसूत्राणि^१ । उक्तं च—

स्युम्त्रयोदशसूत्राणि तावतश्चानुबधका ।

षट् चत्वारिंशतो वर्णा प्रत्याहारम्य सम्रहे ॥

इति सर्वे वर्णा अलित्युच्यते । तत्कथं—

१ । महावृत्तिपंचवस्त्वादिषु पाणिनीयप्रत्याहारसूत्रवत्प्रत्याहारसूत्राणि वर्तन्ते ।

१ । सात्मतादि^१ । १ । १ । इता सहोच्चार्यमाणो-
वर्णं समुदायो वा आदिभूतस्तन्मध्यपतिनाना सज्ञा भवत्यात्मा
यद् । कथमित्सज्ञा—

२ । अग्रयोगीत्^२ । १ । २ । इह शास्त्रे सव्यवहारा
योपदिश्यमानो वर्णं समुदायो वा यो लौकिकशब्दप्रयोगे न
श्रूयते स इत्सो भवति । शास्त्रे कार्यार्थभाषयमानो लोके वा
यमाणो य म इत्सो भवति इत्यर्थः । एव अन् हल् वल्
इत्यादयो योज्याः । यम्येत्सज्ञा तस्य लोपः । कथं पुनरिहानु-
पदिष्टा द्विमात्रत्रिमात्रा दीर्घप्लुता गृह्यते । म्यग्रहणात् । कथं—

३ । स्वस्याभाज्योऽत्परोऽणुदित्^३ । १ । १ ।
अणु च अन्निच्च गृह्यमाणो म्वम्य भ्राह्मणे भवति आत्मा सत्
भाज्य तपर च वर्जयित्वा । इत्यणा द्वित्रिमात्राणां भ्राह्मणे भवति ।
तोऽयं भाज्य —

श्रादेश प्रत्ययैव फटमितो हि लक्षणे ।

भाज्यशब्देऽपचैते कथ्यते देवनदिभिः ॥

तपर किं नाम—

तात्परं च तत्पूर्वं च म्व न गृह्यात्यणा कुल ।

विग्रहद्वयसकृत्पाद्यथाऽद्वेदेविति स्मृतौ ॥

१ । अस्य स्थाने महागृत्तो रयनतादि । १ । १ । ७३ । इति
सूत्रमुपलभ्यते । २ । अस्य स्थाने महागृत्तो कार्यार्थाऽप्रयागात् ।
१ । २ । ३ । इति सूत्रवत्ततः । ३ । अस्य स्थाने महागृत्तो अणुदि-
त्स्वम्यात्मताऽभायाऽनपरः । १ । १ । ७२ । इति सूत्रं दृश्यते ।

किं पुन स्व नाम—

४ । सस्थानक्रियं स्वं । १ । १ । यस्य वर्णम्य स्थान क्रिया च येन वर्णेन समान भवति स तेन तुल्यस्थानक्रियत्वात्मवसज्ञो भवति । किं पुन स्थान- वर्णनामुत्पत्तेरधिकरणभाव विभाण शरीराद्यव स्थान । तदष्टधा । तद्यथा कठताल्बोष्ठमूर्द्ध- दतोरोजिह्वामूलनासिकमिति । आह च—

अष्टौ स्थानानि वर्णानामुर कठ शिरस्तथा ।

जिह्वामूल च दताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ॥

का वा क्रिया—तेषामिव वर्णानामुत्पन्नावात्मन प्रयत्न- विशेषपूर्वक परिस्पदरूप कठादीना प्रवृत्तिविशेष क्रिया । सा चतुर्धा स्पृष्टता, ईपत्स्पृष्टता, विवृतता, ईपद्विवृतता चेति । कस्य पुन किं स्थान का वा क्रिया—अनुहविसर्जनीयजिह्वामू- लीया कठ्या । कुर्जिह्वामूली । हविर्मर्जनीयौ उरस्यौ । जिह्वा- मूलीयो जिह्वय । सर्वमुखस्थानमवर्णमित्येके । इ ए ऐ चु यशास्त्रालव्या । ए ऐ कठताल-गावित्येके । उ ओ औ पूष्मा- नीया ओष्ठ्या । ओ औ कठ्योष्ठ्यावित्येके । ऋटुरपा मूर्धन्या । रेफो दतमूल इत्येके । लृतुलसा दत्या । वो दत्योष्ठ्य । सृक्व- स्थानमित्येके । नासिकयोऽनुम्वार । कठ्यनासिन्य इत्येके । तथा स्पृष्ट करण ककारादिमन्त्राताना पच पच भूत्वा पचवर्गसज्ञाना । ईपत्स्पृष्ट यरलवानामत स्थसज्ञकाना । विवृतमच्चा । ए ओ विवृत तरौ । ताभ्यामै औ । ताभ्यामवर्ण । ईपद्विवृत शपसहानामूपम सज्ञकाना । सवृत नामकरण पचमवर्णस्येत्येके । तथाह—

वोगेषु स्पृष्टमतं मेष्वप्यपि च विवृतं तच्च ।

इपच्चोप्यम्बवाद्यं च सवृतं करणं विदुः ॥

इति स्वप्रवृत्तविभागः । तत्र अ इति प्रसङ्गाकारः । उदात्ता
मुदात्तस्वरितश्चेति त्रिप्रकारः । पुनरपि प्रत्येकं छसज्जकोऽह
सज्ञश्चेति द्विप्रभेदः । इति षोडशः । एव दीरेव म । इत्येवमष्टा
दशात्मकमवर्णं भ्रुते । आह च—

प्रदीपान्यप्रभेदाच्च त्रैस्वर्योपायेन च ।

छसोत्तरभेदाद् सम्यातोऽष्टादशात्मकः ॥

स च परस्परस्य स्त्रो भवति । तथा इवर्णः । तथा उवर्णः ।
तथा ऋवर्णः । तथा लृवर्णः । लृवर्णस्यानुकरणादन्यत्र दीनाग्निः ।
एषा प्रा न सति । ते द्वादशप्रभेदाः । यवला द्विप्रभेदाः । इ
सज्ञका अहसज्ञकाश्चेति । रेफस्योऽप्यम्बवाद्यं च स्वे न सति ।
वर्ग्यो वर्ग्येषु स्वमेति । शास्त्रे स यवहाग्रसिद्धये सज्ञारूपाणि
प्रदृश्यन्ते । तत्र अण् । अक् । इक् । उक् । एक् । अच् । इच् ।
एच् । ऐच् । अण् । इण् । यण् । अम् । यम् । ङम् । यञ् ।
भ्रूप् । भ्रूप् । अण् । इण् । वण् । भ्रूण् । जण् । वण् । ध्व ।
यप् । मय् । भ्रूय् । रय् । यण् । भ्रूण् । खण् । चण् । शण् ।
अल् । हल् । वल् । झल् । शल् । इत्येकोनचत्वारिंशत्प्रत्याहाराः ।
तथाह—

णञ्जवैश्चतस्रः पादु द्वे संज्ञे कणमैर्नवः ।

अथान्यामष्टौ रेनेता पहरन्त्या दशैव ताः ॥ क प्रादि-

५ । आकालोच् प्रदीपः । १ । १ । एकमात्रकालोऽच
प्र इति सज्ञो भवति । द्विमात्रकालोऽच् दी इति सज्ञो भवति ।
त्रिमात्रकालोऽच् प इति सज्ञो भवति । तथाह—

एकमात्र प्रसज्ञ स्याद् द्विमात्रो दीरितीरित ।

त्रिमात्रस्तु प इत्युक्तो हल्सज्ञ त्वर्द्धमात्रिक ॥

वगोप्वाद्यो द्वितीयश्च शषमा अप्यघोषका ।

तृतीयतुर्यवर्णा स्युर्महाप्राणा हसयुता ॥

इति प्रत्वाहारानुप्रवेश समाप्त ॥ १ ॥

सधेनाम्न समासस्य हृद्विधोर्मिडूवृत्तोरपि ।

समासादक्षमज्ञप्यै प्रक्रियामवतारये ॥ १ ॥

तत्र प्रथम तावत्सधिमनुवर्णायिष्याम । तद्यथा—क सधि
पूर्वोत्तरवर्णानां परस्परमव्यवधानेन सधान सधिरविराम इत्यर्थ ।
दधि अज्ञान । शमी अत्र । मधु अपनय । वधू आनन । पितृ
अर्थ । लृ आकृति इत्येव व्यवस्थिते बुद्ध्या कार्यार्थमिकारा
दीन् अपकृष्य सधावित्यधिकृत्य—

६ । अचिको यण् । ४ । ३ । इक यणदेशो भवति
अचि परत । इत्यनियमेन यण्प्राप्ते—

७ । 'स्वासन्नः । १ । १ । इहाम्वासन्नस्वासन्नप्रसंगे
स्थानार्थगुणप्रमाणैर्यथास्वभासन्न एव विधिर्भवति । इति ताल-

१ । अस्य स्थाने महावृत्तौ-स्थानंतरत्तम १ । १ । ४६ । इति
पाणनीयवत्सूत्रमुपलभ्यते ।

व्यम्य इवर्णस्य स्थाने स्थानत स्वासन्नतालव्यो यकारो भवति ।
 ओष्ठ्यस्य उवर्णस्य स्थाने दत्योष्ठ्यो वजारो भवति । मूढ्न्यस्य
 ऋवर्णस्य स्थाने मूढ्न्यो रेफो भवति । दत्यस्य लृवर्णस्य स्थाने
 दत्यो लकारो भवति । इति नियमे कृते “यरो ङितो वा ङे” इति
 प्रस्तुत्य ‘शरो द्वे’ इति ‘अचो होऽहच’ इति चाधिकृत्य—

८ । ३अद्यच । ५ । ४ । अदीसज्जादच परम्य रेफ-
 हकाराद्ध्रजितस्य वणस्य स्थाने द्वे रूपे वा भवत । इति द्वित्वे कृते—

९ । ३भूलो जग् भूशि । ५ । ४ । श्लो वर्णस्य
 जग् भवति भूशि परत । इति पूर्वस्य घकारस्य दकारे कृते
 ‘अनच्क शब्दरूप पर वर्णमाश्रयेत्ति’ सन्निकर्षे च कृते-
 दद्धयदान, दध्यदान । शम्भ्यत्र, शम्भ्यत्र । मद्भ्यपनय, मध्व-
 पनय । घद्भ्यानन, वद्भ्यानन । पितृत्रथ पितृत्रथ । लाहृति ।
 इति च सिद्ध ॥ त्रि अत्रफ । गौरी आश्रय । वायु अवर ।
 भू आदि इति स्थिते-इको यणस्य व्यवधानमित्येके^१ । तेषा
 त्वाचार्याणा अचीको यणित्यत्र इक इति फानिर्देशस्ततोऽयमर्थः ।
 इक् परो यण् भवति अस्वेऽचि परत । इति इको मध्ये यणि
 सति त्रिषवक । गौरीयाश्रयः । वायुवर । भूवादि । यणादेशे

१ अस्य स्थाने महाभृत्तो—अनचि । ५ । ४ । १३१ । इति सत्र
 श्रुतिरपि भिन्नैवोपलभ्यते । २ अस्य स्थाने महाभृत्तो-झला जग्
 झशि । ५ । ४ । १२८ । इति सत्र घतते । ३ “भूवादीना वजारोऽयं
 लक्षणाथ प्रयुज्यते । इको यण्भिर्द्व्यध्वानमेकेषामिति सप्तह ॥’
 इति महाभृत्तो ।

च पूर्वत् त्र्यत्रक इत्यादि ॥ ने अन । लो अन । रै औ । नौ
ओ इति स्थिते अचीको यणित्यत अचीति वर्तते—

१० । 'एचोऽयवाघाघ् । ४ । ३ । एच स्थाने अचि
परत अय् अक् आय् आक् इत्यते आदेशाः भवति ।

११ । यथासख्य समा । १ । २ । यदा उद्देशिनोऽ-
नुद्देशिनश्च समा भ्रति तत्र सरयामनुक्रम्य परिपाद्या भवति । इति
प्रथमसख्यस्य एकारस्य स्थाने प्रथमसख्यो अय् भवति । एव
सर्वत्र । ओकारस्य अक् । ऐकारस्य आय् । औकारस्य आक् इति
कृते—नयन, लवन, रायौ, नावौ । एच इति किं त्वमत्र ।
अचीति किं गोकुल ।

१२ । 'गव्यूतिरध्वमाने । ४ । ३ । गोशब्दस्य एचो
अवादेशो निपात्यते अध्वपरिमाणेऽर्थे । गवा यूति गव्यूति ।
अध्वपरिमाण इति किं गोयूति ॥ देव इद्र । माला इय । आ-
इहि । गध उदक । बाला ऊढा । अर्द्ध ऋच । आ ऋकार ।
महा ऋपि । परम ऋपि । तव लृकार इति स्थिते—अर्चात्मनु-
वर्तमाने—

१३ । आदेप् । ४ । ३ । अवरणादचि परत एप्
भवति । क एप् ।

१४ । अदेडेप् । १ । १ । अकार एकार ओकारश्च प्र-

१ । अस्य स्थान महावृत्ता—एचोऽयवाघाघ् । ४ । ३ । ६६ ।
इति सूत्रं वतत । २ अस्य स्थानं महावृत्तं
इति वार्तिकमुपलभ्यते ।

त्येकमेप् इति सञ्ज्ञो भवति । कर्म्येति शक्यां -

१५ । द्वयोरैकः । ४ । ३ । द्वयो पूरपरयो म्याने एक एव भवति । तदौडि पर इत्यत्र परमहृण्म्य पूरापेक्षत्वात्परम्य म्यामन्न एव विधिर्भवति ।

१६ । रंतोऽणुः । १ । १ । उ स्थाने भण् शिष्यमाण एव रपरो भवति । 'शरोद्वे' इत्याधिकृत्य -

१७ । अचो होऽहच । ५ । ४ । अच परौ यौ रेफ हकारौ ताभ्या परम्य रेफहकाराद्वर्जितम्य वणम्य द्वे रूपे षा भवत । न स्फेऽचीत्यनुवर्तमाने -

१८ । शरः । ५ । ४ । शरोऽचि परे द्वे रूपे न भवत । ऋवर्णानृवर्णयोरैकत्वप्रतिज्ञानात् हृणारे शिष्यमाणम्य रफस्य

१९ । डश्चर्किडादीनाः । ५ । ३ । ऋकिडादीनाडकारस्य रेफम्य च लत्व भवति । इति लकार । देवेन्द्र । माल्ये । एहि । गधादक । बालोढा । अर्धर्च्च , अर्द्धर्च । अक्कार , अर्कार । परमर्षि । महर्षि । तवरकार । इति सिद्ध ॥ तव एप । महा ऐराण्ण । दिव्या औपधि । परम औपगव इति व्यव-

१ । अम्य स्थाने-अचो ऋद् द्वे । ५ । ४ । १२६ इति सूत्रमस्ति । २ । अम्य स्थाने शरोऽचि द्विर्त्यं न इति यातिक्रमवास्ति । ३ । अस्य स्थाने नाम्नि किमपि सूत्र परं विभाषाचि । ४ । ३ । ३९ । इति सूत्रमप्येतेन "डल्यो समानविषयस्य म्मयते इति याति कन कार्यं कृत एव च 'र अ' इति प्रत्याहार रतोणुत्पियस्मिन् सूत्र प्रदिलप्य लत्व कृत ।

स्थिते—आदेवित्येतस्मादादित्यनुवर्त्तमाने—

२० । एच्यैप् । ४ । ३ । अवर्यादेचि परतो द्वयो
पूर्वपरयो स्थाने एरु परस्य स्वासन्न ऐप् भवति । क ऐप्—

२१ । आदैगैप् । १ । १ । अकारैकारौकाराणां त्रया-
णा ऐवित्येषा सज्ञा भवति । तवैप् । महैरावण । दिव्यौपधि ।
परमौपगव । अत्त ऊहिणी इति स्थिते—

२२ । अत्तादूहिया^१ । ४ । ३ । अत्तशब्दादूहि-
प्यामैप् निपात्यते । अक्षाणामूहोऽस्यामन्तीति अक्षौहिणी सेना ॥
स्व ईरी । स्व ईरिणी । स्व ईर । इति स्थिते—

२३ । स्वादीरीरे । ४ । ३ । म्वशब्दात् ईरी ईर
इत्येतयोरैप् भवति । स्वैरी । स्वैरिणी । स्वैर ॥ प्र ऊह । प्र ऊढ ।
प्र ऊढि । प्र एप । प्र एप्य । इति स्थिते—

२४ । प्रादूहोढोढ्येप्ये^२ । ४ । ३ । प्रशब्दादैप्
भवति ऊहादिषु परत । प्रौह । प्रौढ । प्रौढि । प्रैप । प्रैप्य ॥
खद्वा अश्य । महा अपि । इति स्थिते—

२५ । ऋत्यक । ४ । ३ । अक ऋकारे लृकारे च
प्रादेशो वा भवति । खद्व ऋश्य । खद्वर्ग्य । मह ऋषि ।
महर्षि । एव सर्वत्रोदाहर्य ॥ प्र ऋण । दश ऋण । ऋण ऋण।
कवल ऋण । वसन ऋण । वत्सतर ऋण । इति स्थिते—

१ अस्य स्थाने “अक्षादूहियामैवृषक्त्य इति वार्तिक ।

२ अस्य स्थाने ‘स्वादीरोरिणी’ इति वार्तिक ।

३ । अस्य स्थाने “प्रादूहोढोढ्येप्येषु” इति वार्तिक ।

२६ । 'प्रदशार्णरूपलवसनयत्सतरादृणे । ४ ।
 ३ । प्रादेरैप् भवति ऋणपरे । द्वयोरेक । प्राण्य । दशार्ण ।
 ऋणार्ण । फनलार्ण । वसनार्ण । वस्ततरार्ण ॥ एष यापते
 पुन प्राण्ये । तेन म ऋण्य । न्य ऋण्य । इत्यादि ॥ मुम्
 ऋत । दु स ऋत । इति स्थिते—

२७ । 'ऋणे भासे । ४ । ३ । अवर्णाताद् अठशब्दे
 परतो द्वयोरेक परस्य स्वामन् गेर् भवति तौ चेज्जिभिचनैमिष
 कौ भासे भवत । मुखार्च । दु स्वार्च । मुस्वार्त् । दु स्वार्त् ।
 भासे इति मिम् । सुरेनर्त् । दु खेनर्त् ॥ इह एव तिष्ठ । अथ
 एव दरयने इति स्थिते -'ण्डि परे' इति वर्तमाने—

२८ । 'एवेऽनियोगे । ४ । ३ । अवर्णातादेपशब्दे
 परतो द्वयोरेक परोजादेशो भवत्यनियोगे । न चेत् स ण्य
 शब्दो नियोगविषयेऽवधारणे वर्तते । इहेव तिष्ठ । अद्येव दरयते ।
 अनियोगे इति किं । इहैवाम्ब । अत्रैव तिष्ठ माद्य गा ॥ विं
 ओष्ठी । स्थूल ओतु ।

२९ । 'वौष्ठौतौ से' । ४ । ३ । अवर्णातादोष्ठोत्वो
 परयो परोऽनादेशो वा भवति द्वयोरेक । विंवोष्ठी । विंनोष्ठी ।
 स्पूलोत्तु । स्पूलौत्तु । से इति किं । परयौष्ठ देवदत्त । पश्यौत्तु

१ अस्य स्थाने 'ऋणदशप्रथमतरकबलवमनानामृण इति
 धार्तिकः । २ अस्य स्थाने महावृत्तौ-एतादृशमेव धार्तिकं वतत न
 तु भूय ॥ ३ अस्य स्थाने महावृत्ता- 'एवे चानियोगे पररूपं' इति
 धार्तिकः । ४ अस्य स्थाने 'आत्वाष्टयो' से वा पररूप इति धार्तिकः ।

वा भवति । पक्षे अवोऽनत्तेचि, इति श्रवादेशो वा । गोऽप्र । गवाप्र । गो अग्र । गो ईश्वर । गो ष्य । इति द्वि स्थिते-

३५ । अवोऽनत्तेऽधि^१ । ४ । ३ । गो शब्दस्य एहोऽक्षशब्दवर्जितेऽधि परतोऽवादेशो वा भवति । गवाप्र । गोऽप्र । गवेश्वर । गवीश्वर । गवैष गवेप ॥ गो इद्र । गो इद्रदत्त ।

३६ । 'हृद्दे । ४ । ३ । गो शब्दस्य एहोऽय इत्यय भादेशो भवति इद्रशब्दे परे । पृथक् सूत्रकरणात् नित्य । गवेंद्र । गवेंद्रदत्त ॥ गो अक्ष ।

३७ । 'वातायनेऽच्चे । ४ । ३ । गोशब्दस्य एहोऽक्ष स्थेऽधि परतो नित्यमवादेशो भवति वातायनेऽर्थे । गवाक्ष । वातायन इति किं ? गोऽक्ष ।

इति स्वरसधि ॥ २ ॥

अथ प्रकृतिसधि ।

एव सधाविति प्रसक्ते प्रतिषेधोयमुच्यते--

३८ । 'पाज्ञानितौ । ४ । ३ । पसञ्जकादितिशब्द वर्जितेऽधि परतो द्वयोरेको यो विधि प्राप्नोति स न भवति । कस्य प ।

१ अस्य स्थाने "गोरिन्द्रेऽवड् ४ । ३ । १०१ । इति सूत्रं । २ अस्य स्थाने न क्रिमपि सूत्र पर, विभाषाऽस्यथ । ४ । ३ । १०२ । यत्रस्थ व्यवस्थितविभाषामवलम्ब्य कार्यं कृतं । ३ अस्य स्थाने "प्रकृत्याधि दिपा । ४ । ३ । १०३ इति सूत्रं ।

३६ । घाक्यटे प । ५ । ४ । वाक्यस्य टे पो भवति । इत्यधिकृत्य—

४० । भोश्च प्रत्यभिवादेऽस्त्रीशुद्धे वा^१ । ५ । ३ । स्त्रीशुद्धनिपयवर्जिते प्रत्यभिवादे वर्तमानस्य वाक्यस्य टे पो वा भवति, भोशब्दस्य च । क टि ।

४१ । ट्यंत्यादचः^२ । ५ । ३ । अच्चा मध्ये योऽस्योऽच् तदादि शब्दरूपदिसञ्ज भवति । अभिवादये देवदत्तोऽहं भो । आयुष्मान् एधि देवदत्त ३ अतिचिर । पदे सधि ।

४२ । दूराद्घृते । ५ । ३ । दूराद् विप्रकृष्टाद्घृते आ-
ह्वयमाने यद्वाक्य वर्तते तस्य वाक्यस्य टे पो वा भवति ।
आगच्छ भो माणवक देवदत्ता ३ अन्न । आव्रज विश्वभूतेऽत्र ।
पालानितावित्यतो नेति वर्तते ।

४३ । दि^३ । ४ । ३ । दिसञ्जकादचि परत यत्प्राप्नोति तन्न भवति । को दि,—

४४ । ईदूदेदधिर्दि । १ । १ । ईकार ऊकार एकार इत्येतदतो यो द्वि स दिसञ्जो भवति । मुनी आसाते । पद्व इह । अधीयेते आगम ।

४५ । अः । १ । १ । अदसो दकारस्य स्थाने य कृतो मकार-
स्तस्मात्परौ यौ ईदूतो तौ दिसञ्जौ भवत । अमी अध्या । अमू इमाः ।

१ । अस्य स्थाने 'प्रत्यभिवादेऽशुद्धस्त्रिसूयके । ५ । ३ । ०१ । इति सूत्रे । २ अस्य स्थाने 'अत्यादचष्टि । १ । १ । ६५ । सूत्रे । ३ । अस्य स्थाने प्रकृत्याचि दिपा । ४ । ३ । १०३ इति —

जरत्व । अञ्मात्र । अञ्मात्रे । कुरुम्मडल । फुरुम्मडल ।
वाक् मधुरा । वाग्मधुरा । षण्णया । पद्नया । तनया । तन्न-
यन ॥ वाक् मय । मधुलिद् मान । इति स्थिते-

५४ । ल्ये । ५ । ४ । यरः पदाते वर्तमानस्य ङो
भवति ङस्यनात्तौ ल्ये परत । पुनर्वचन नित्यार्थे । वाङ्मय ।
मधुलिङ्मान ॥ अञ् हलौ । अण्डुप् हुत । वाक् हरति । पद्
हलानि । तद् हित । इति द्वि स्थिते यस्म परस्वमित्यधिकृत्य
“स्थास्थभो पूर्वस्योद ” इति च प्रमुत्त्य-

५५ । अयो ङ । ५ । ४ । अतीतमूत्र चतुष्टयविधानं
समतमद्रस्याचार्यस्य मतेन विकल्पो भवति नान्येषा । स्वामा
इति महाप्राणस्योष्मणो हकारस्य साने तादृश एव तद्गुणवग
चतुर्णो भवति । अञ्जली । अञ्जली । अण्डुब्भुत । अण्डुब्
हुत । वाग्हरति । वाग्हरति । पद्दलानि । पद्दलानि ।
तद्धित । तद्धित ॥ सुवाक् शोभते । ककुप् श्रूयते । मधुलिङ्
श्याम । तन्श्वेत । तत्श्लोक । तत्शमशान । इति द्वि स्थिते
ज्ञय पदातादित्यधिकृत्य -

५६ । शङ्खोजमि । ५ । ४ । अय पदातादुत्तरस्य
शकारस्य ङकारो भवति अमि परत । चतुष्टय समन्तमद्रस्य

१ । अस्य म्याने नास्ति किमपि सूत्र पर यरो ङो
विभाषा छे । ५ । ४ । १२५ । इति सूत्र विभाषापदमहणसामभ्यात्
क्रायमस्य कृत ।

स्येत्यनेन विकल्पो भवति । सुवारद्धोभते । सुवाक् शोभते ।
ककुब्च्छ्रूयते । ककुब्ध्रूयते । मधुलिङ्क्ष्याम । मधुलिङ्क्ष्याम ।
तच्छ्रूयते । तद्धेत । तच्छ्रूलोक । तत् श्लोक । तच्छ्रमशान ।
अमीति किं वाक्श्च्योतति ॥ कृद् शोते । सुगण्शोते । इति त्रि स्थिते-

५७ । इणोः कुक् टुक् छरि वा^१ । ५ । ४ । क्वा-
रणकारयो पदाते वर्तमानयो यथासस्य कुक् टुक् इत्येतावागमौ
वा भवत शरि परत । उकार उच्चारणार्थ । फकार आदेशवि-
भ्यर्थ । तो च किदत इति धते भवत । कृद्क्षोते । कृद्-
क्षेते । कृद्शोते । सुगण्क्षेते । सुगण्क्षोते । सुगण्शोते ॥ भवान् शर
इति त्रि स्थिते-

५८ । नरिश तुक् । ५ । ४ । नकारस्य पदाते वर्तमान-
स्य शकारे परे वा तुगागमो भवति । पूर्ववदुकारफकारौ । स्तो
श्चुना श्चुरिति तुक्श्चुत्व ।

५९ । नश्चापदांते झलि । ५ । ४ । नकारस्य
मकारस्य चापदाते वर्तमानस्य अ इति अनुस्वारो भवति झलि
परत । इति नकारस्यानुस्वार । तस्य च-

६० । य्य्यं परस्व । ५ । ४ । अ इति अनुस्वारो
ययि परत परस्व भवति । इति परस्वत्व । भवान्च्छ्र । भवान्श्

१ अस्मिन् सूत्रे वा इति पदं महावृत्तौ न वर्तते ।

२ अस्य स्थाने नश्चापदांतस्य झलि । ५ । ४ । ८ । इति सूत्र ।

३ । अस्य स्थान-य्य्यनुस्वारस्य परस्व । ५ । ४ । इति सूत्र
महावृत्तौ ।

शूर । भवान् शूर ॥ भवान् द्वादयति । भवान् टकारीयति ।
भवान् धुडति । भवान् चरति । भवान् टीकते । भवान् त्मति ।
इति द्वि मिते पुम सव्य परे मिमुगिति प्रस्तुत्य-

६१ । नदृष्ट्यप्रशान् । ५ । १ । प्रशान्वर्जितस्य
नकारान्तस्य पदस्य अन् परे छवि परत सिगादेश्य मुग्वागम
पयायेण भवत । ककारोऽतत्रित्यर्थ । उकार उच्चारणार्थ ।
इकारो रिम्योगिति विशेषणार्थ ।

६२ । रिस्त्योः^१ । ५ । ४ । पदात्ते वर्तमानयो रेफमका-
र्योरिदितो परयोर्य पूर्वमन्त्य स्वासन्नञ्जादेशो भवति । नकार-
म्यान्यजानुस्वार । सकारम्य श्चुत्वे शकार । प्दुत्वे फकार ।
भवाँद्वादयति । भवाँद्वादयति । भवाँटकारीयति । भवाँटकारीय-
ति । भवाँन्धुडति । भवाँन्धुडति । भवाँश्चरति । भवाँश्चरति ।
भवाँष्टीकते । भवाँष्टीकते । भवाँस्तरति । भवाँस्तरति ॥ अपरा-
निनि किं ? प्रशान् चिनोति । नकारम्य श्चुत्वे नकार । प्रशा-
ञ्चिनोति ॥ मयो वोच्युज इत्यधिष्टत्य-

६३ । डमो उमुद् तु प्रात्^२ । ५ । ४ । प्रात् परो
यो ठम् तदताद् पदात् परस्याच्चा यथासख्य डमुडागमो भवति ।
उकार उच्चारणार्थ । टकारो देशविध्यर्थ । तु शब्दो नित्यार्थ ।
प्रयद्वास्ते । मुगाणिह । पचनय । प्रादिति किं ? प्राडास्ते ।

१ । अस्य स्थाने नाम्नि पृथक् सूत्रं पर नकारस्य स्थाने
ऽनुस्वारपूर्व एव सकारो विधीयत ।

२ । अस्य स्थाने डमो नित्यं ड्मट् प्रात् । ५ । ४ । १६ इति ।

अचीति किं ? प्रत्यङ् शेते । अत्र पदाद्ग्रहणे नटणादि अनीश्वर
इत्यादौ द्विर्भावो न स्यात् । कुत सज्ञापूर्वाविधेरसत्यत्वात् ।
हलीति आधिकृत्य—

६४ । नुग्मोअ^१ । ५ । ४ । नुको मकारस्य च पदाते
वर्तमानस्य अ इति अनुस्वारो भवति हलि परत । स चेको
विंदु ॥ अकार उच्चारणार्थ । ररम्यते । पाप हति । व्रत रत्नति ।
धर्मं शृणोति । स्वर्गं साधयति ॥ हलीति किं ? इदमत्र । यय्य
परस्वमित्यधिकृत्य—

६५ । वा ३नुर् पदात्तस्य । ५ । ४ । नुक^२ पदाने
वर्तमानस्य मकारस्य च अ इति अनुस्वारस्य वा परस्व भवति
ययि परत । चङ्म्यते । चक्रम्यते । दद्रम्यते । दन्द्रम्यते ।
ययम्यते । यँय्यम्यते । त्वङ्करोपि । त्वकरोपि । त्वञ्चरासि ।
त्व चरासि । त्वण्टीकसे । त्वटीकसे । त्वन्तरति । त्व तरति ।
त्वम्पचसि । त्वपचसि । त्वयासि । त्वँय्यासि । त्वँव्वहसि ।
त्व बहसि ॥ यय्य परस्वमित्यधिकृत्य—

१ । अस्य म्यान मोऽनुस्वार । ५ । ४ । ७ इति एव च ततो नुट् ।
५ । २ । १७० । अस्मिन् सूत्रे नुगिति पूर्वात्करण कृतदात्वस्यानु
वर्तमानस्य चस्य विशेषणे तत इति पदस्याभावऽपि कायमिद्धौ
नुडिति परादिकरणं ज्ञापयति 'अस्मिन् प्रकरणे पूर्वात् आगम
स्वनिमित्तमनरणापि विक्रियत' तेनाशलादापिभ्यनुस्वारं । ययभ्यंत
ररम्यते इति महावृत्तौ ॥

२ । महावृत्तौ-अस्मिन् सूत्रे नुकमहणं नास्ति ।

६६ । तोर्लि । ५ । ४ । त्तर्गस्य पदात्म्य लकारे परत परस्व भवति । तडिल्लोला । विद्युल्लता । भवाँल्लिखति विद्वाँल्लोकेभ ॥ रोरीत्याधिकृत्य अतेऽरिति वर्तमाने खरीति कु-
प्वोरिति च प्रस्तुत्य-

६७ । = क = पौ च । ५ । ४ । ररभूतयो कवर्ग पवर्गयो परतो रेफस्य = क - प इत्येतावादेशौ भवत अ इति विसर्जनीयश्च । क = करोति । क करोति । क = खनति । क खनति । क = पठति । क पठति । क = फलति । क फलति ॥ रोरीत्याधिकृत्य अतेऽरिति च प्रस्तुत्य-

६८ । शरि सरच । ५ । ४ । रेफस्य सकारादेशो भवति शरि परत अ इति विसर्जनीयश्च । कश्चेते । क शेते । कप्पद । क पद । कस्सरति । क सरति ॥ रोरीत्याधिकृत्य -

६९ छ्वि । ५ । ४ । रेफस्य सकारादेशो भवति छ्वि परत । कच्छादयति । कष्ठकारीयति । कस्थुडति । कश्चरति । कष्टीकृते । कस्तरति ॥ कुप्वंस्तिभेस्तिरित्यधिकृत्य-

७० । इस्सुसोऽपेक्षाया । ५ । ४ । इसतम्य उसतस्य च पदम्य सबधिनो रेफस्य कुप्वो परत सिरित्ययमादेशो भवति वा स्थानिनिमित्तपदे चेदयोऽन्यापेक्षाविषये भवत । ईकार क्विणो ससे प इति विशेषणार्थ । क्विणो ससे प । नुष् शर् इति च प्रस्तुत्य-

८४ । हलि । ५ । ४ । अशि मो हल् तमिन् हलि परत' व्यो स्व भवति । नित्यार्थं वाता । मगो हमनि । मो वेति । देवा याति । वाता वाति । अर्गाति विशेषण हल् किं ? वृक्षर् करोति ॥ पुनर् रात्र । पटुर् राजा । इति स्थिते-दो द्वि समित्यनुवर्तमाने-

८५ । रो णि । ५ । ४ । रेपम्य रिपरत न्व भवति ।

८६ । द्विरेडण १ । ४ । ३ । दकारम्य रफम्य च से सति पूर्वम्याणो दीर्भगति । इति दीत्वे कृते । पुना रात्र । पटू राजा ॥ एषस् हसति । सम् जयति । इति स्थिते णियो हल्युदिति वर्तमाने-

८७ । तोऽनन्से म्नात्सो' र् १ । ४ । ३ ।

तकारम्य म्याने य कृत सकारन्तस्मात् परम्य सो रा भवति हलि परत न चैत् स सकारस्यानिसकारो नन्से वर्तमान । एष हसति । स जयति जिन । अनन्से इति किं ? अनेपो हसात् । असो जयति ।

इति व्यजनसधि ।

इति जनेन्द्रप्रक्रियाया प्रथम सधि समाप्त ॥ १ ॥

१ । अस्य स्थाने द्वेषे पूर्वम्याणो ही । ४ । ३ । २१६ । इति ।

२ । अस्य म्याने हत्येतत्तदोरनन्से ऽको सुख । ५ । ३ । १०९ इति ।

अथ नामनिर्णयमनुवर्णयिष्यामः ।

तत्र अजंता पुलिगा ।

तद्यथा—सव्यवहारप्रसिद्धार्थं पुरुषैः संकेतितं शब्दो नाम ।
तत् द्विविधं । अजंतं हलंतं चेति । तदष्टविधमपि समवति । पुलिगा
स्त्रीलिङ्गं नपुंसकलिङ्गं स्त्रीपुंसकलिङ्गं पुन्नपुंसकलिङ्गं स्त्रीनपुंसक-
लिङ्गं स्त्रीपुनपुंसकलिङ्गं अलिङ्गं चेति । तत्र अजंतेषु पुलिङ्गेषु
प्रथममकारात् पुलिङ्गो धर्म इत्येष शब्द स्वभावादेवैकत्वादि-
वृत्तिमान् । अव्युत्पत्तिपक्षे—

८८ । अथु मृत् । १ । १ । धुवर्जितमर्थवच्चब्दरूपं मृत्
सञ्ज्ञं भवति । इति मृत्सञ्ज्ञा लभते । व्युत्पत्तिपक्षे पुन —

८९ । कृद्दत्सा । १ । १ । कृदत् लृदत् ससञ्ज्ञं च
मृत्सञ्ज्ञं भवति । इति लब्धमृत्सञ्ज्ञादत्त्य पर इत्यधिकृत्य-
ह्यचामृद इति च प्रस्तुत्य—

९० । स्वौजसमौद्भ्रष्टाभ्यांभिस्डेभ्याभ्यस्डसि
भ्याभ्यस्डसोसाम्भ्योस्सुप् । ३ । १ । ष्यतादानतर-मृ-
द्रपाच्च परास्त्यसञ्ज्ञामृत्वा स्वादयो भवति । इति विधाना-
दपिशेषेण सर्वस्वादिप्रसंगे प्राप्ते 'मिडैकार्थे वा' इत्येवमादिना
लक्षणेन स्वादीना नियमं क्रियते । कथं—मिडभिशोऽस्मद्द्यु-
ष्मदन्त्या, इति सुपश्चेति चानुवर्तमाने—

९१ । 'श्याप्परा विभक्तीहलच । १ । २ । अर्थ

१ । अस्य स्थाने तानामाप्यरास्तद्धलच । १ । २ । १ ।

८४ । हलि । ५ । ४ । अग्नि मो हन् तस्मिन् १
 पत्त' यो ख भवति । निन्यार्थं चरा । भोगो हसति । भो
 वेदि । देवा यानि । बाला वाति । अग्रांति त्रिपेपण हल किं ?
 वृश्च कर्गोति ॥ पुनर् रात्र । पटुर् राजा । इति म्भिते दो ङि
 स्तमिन्यनुवर्तमाने-

८५ । रो रि । ५ । ४ । रेफम्य रिपरत स भवति ।

८६ । द्विरेऽण १ । ४ । ३ । टकारम्य रेफम्य न म्ये सति
 पूर्वम्याणो दीर्घवति । इति दील्ये हृत्ते । पुना रात्र । पटू राजा ।
 एषस् हसति । सम् जयति । इति म्भिते-दिवो हृत्पुदिति वर्तमाने-

८७ । तोऽनन्से मात्सो २ । ४ । ३

तकारम्य न्याने य हृत् सकारम्नम्मात् परम्य सो स भवति
 हलि परत न चेत् स तकारम्यानि सङ्गागे नन्से वर्तमान
 प्य हसति । स जयति विन । अनन्से इति किं ?
 हसति । असो जयति ।

इति व्यजनसाधि ।

इति जैनेन्द्रप्रक्रियायां प्रथम साधि समाप्त ॥ १ ॥

१ । अम्य स्थाने हृत्ते पूर्वम्याणो दी । ४ । ३ । २१६ । इति ।

२ । अम्य स्थाने-हृत्ते तत्तदोरनन्सेऽको मुख । ५३ । १०९ इति

६५ । सुम्भिडंतं पदं । १ । २ । सुवत मिडत च यच्छ-
व्यरूप तत्पदमत्र भवति । इति पदसज्ञाया पदस्येत्यधिकृत्य-
'ससजुपो रिरिति रिरादेश । इकारो 'इशि रे , इति विशेषणार्थ ।
रोरीत्यधिकृत्य—

६६ । अंनेऽ ५ । ५ । ४ । अते विरामे अवसाने वर्तमानस्य
रेफस्य अ इति विसर्जनीयो भवति । इति विसर्जनीय । अकार
उच्चारणार्थ । धर्म तिष्ठति इत्यादि मिडत पदमभिसवधनीय ।
एवमुत्तरत्रापि । धर्म औ इति स्थिते आदेविति वर्तमाने—

६७ । एच्छैप् । ४ । ३ । द्वयोरेक परस्य स्वासन्न ऐप्
भवति । धर्मो । धर्म अस् इति स्थिते 'तदैचि पर , अस्यपदे'
इति चाधिकृत्य—

६८ । एष्यतः । ४ । ३ । अकारस्य द्वयोरेक परो भव-
त्यपद एपि परत । इति पररूपे प्राप्ते 'यन्न्यतो दी' इति अनु-
वर्तमाने—

६९ । जसि । ५ । ३ गोरकारात्तस्य दीर्भवति जसि परत
इति दीत्व भवति । स्वेको दीरिति पुनर्दीत्व । पूर्ववद् रित्त्व
विसर्जनीयश्च । धर्मा । तथा संबोधनार्थविवक्षाया मिडैकार्थे
वा इति वा भवति । तस्या —

१ । अस्य स्थाने—विराम विसर्जनीय ५ । ४ । १८९ । इति
सूत्र घत्तते । २ । अस्मिन् सूत्रे 'अपदे' इति पदमधिक महाश्रुतौ
३ । अस्य स्थाने—सुटि पूर्वस्य । ४ । ३ । ८९ । भिचयात् । ४ ।
३ । ९२ । इति सूत्रद्वय प्राकियभिदश्च घत्तते ।

वशात् विभक्तीपरिणाम इति सुपश्चेत्येतच्चात सपद्यते । सुपा त्रिशो मूत्वा स्थिताना विभक्तीशब्दस्य हलोऽचश्च यथासख्यमाप्परा अकारपरा पकारपराश्च सत सज्ञा भवति । इति तासा सुपा ससाविशेषसज्ञा क्रियते । सु श्रौ जस् इति वा । अस् औद् शस् इति इप् । टा भ्याम् भिस् इति मा । डे भ्याम् भ्यस् इति थप् । ङसि भ्याम् भ्यस् इति फा । षस् ओस् आम् इति ता । ङि ओस् सुप्रिति इप् ।

६२ । मिडैकार्थे वा । १ । ४ । मिडतेन पदेनैकार्थे समानार्थे वर्तमानात् इच्छतादावतान्मृद्रूपाच्च वा विभक्ती भवति । तस्याश्चावयवाना प्रयाणामपि 'एको द्विर्वहुश्चैकश्च' इत्यनुवर्तमाने-

६३ । सुपश्च । १ । २ । सुपा त्रीणि ग्रीणि वचनानि एकश्च एको द्विर्वहुरित्येव सज्ञकानि भवति । इत्येकद्विर्वहुरसज्ञका विधीयते । तेषा चावयवाना प्रयाणामपि सकरेण प्राप्तौ सत्या नियम क्रियते ।

६४ । साधने स्मार्थे । १ । २ । एकाधे साधने स्वाधे एक सुर्भवति । द्वित्वाविशिष्टेऽधे साधने द्विरो भवति । बहुत्वविशिष्टेऽधे साधने बहुर्जम् भवति । एत सर्वत्र । उकारजकारयो "अप्रयोगीदिति" इत्सज्ञा । कायार्थमनयोरुपादान, न प्रयोगे श्रवणार्थमिति निवृत्ति । सकारादीना प्रयोगे श्रवणार्थमुपादान मिति नेत्मज्ञा । उकार 'सावनडुह' इति विशेषणार्थ । जकारो जसीति विशेषणार्थ । धर्म स् इति स्थिते-

१०६ । शसि । ४ । ३ । शसि परत प्राचोऽक म्व
दीर्भवति द्वयोरेक । इति दीत्वे कृत्वे--

१०७ । न्पुसि । ४ । ३ । शसो नकारादेशो भवति पुसि
पुलिङ्गे गम्यमाने ।

१०८ । षो नो णोऽभिच्चे° । ५ । ४ । पकाररेफाम्ब्या परस्य
नकारस्य णत्व भवत्यभिच्चे । इति णत्व प्राप्त । नातरोयनमोदेशे
इति चाधिकृत्य--

१०९ । क्षुम्नाद्यन्तेषु° । ५ । ४ । क्षुम्नादीना पदस्यात्ये च
वर्तमानस्य नकारस्य णत्व न भवति । इति निषिद्ध । धर्मम् । धर्मो ।
धर्मान् । पश्येत्यादि क्रियासबध । धर्म इति त्रि स्थिते सञ्ज्ञो
भा वैरित्यनुवर्तमाने--

११० । कर्तृकरणे । १ । ४ । कर्तरि करणे च कारके वर्तमा-
नात् ड्याम्भृद परा भा विभक्ती भवति । क कर्ता । किं वा करण

१११ । स्वतंत्रः कर्ता । १ । २ । इतरेषा कारकाणा साभ्य-
सिद्धि प्रति प्रवर्तमानाना स्वातन्त्र्येण प्राधान्येन यत् कारक विव-
क्षित तत् कर्तृसज्ञ भवति ।

११२ । साधकतमं करणः । १ । २ । सिद्धेषु कारकेषु सत्स्व-
पि साध्याया क्रियाया साधकत्व प्रकर्षेण यद्विवक्षित तत् कारक

१ । अन्य स्थाने नश्च पुसि । ४ । ३ । ९१ । इति । २ । अन्य
स्थाने षो नो ण समाने । ५ । ४ । ८५ । इति । ३ । अस्य स्थाने
क्षुम्नादिषु । ५ । ४ । ११७ । अतस्य । ५ । ४ । ११५ । इति ।
४ । अस्मिन् भेति पदमधिक महावृत्ती ।

१००। मघोधने योध्य । १ । ४। मघोधनेऽथ विहिताया वाया बोध्यमिति सज्ञा । प्रसिद्धतत्त्वबधस्य व्यापारात् प्रत्यभि-
मुखीकरणे आमत्रण मघोधत् तत् घोतनार्थं हे भो प्रमृणय
शब्दा प्रागुपादीयने । हे धर्मे स् इति स्थिते—

१०१। 'सुष्कि । १ । ४। बोध्यस्यैवघचन सु किमना भवति ।
इति फिसना । 'व्यो ख वल्कौ, हल् ङ्याप्थ सुसिप्यनप्
'केरेठ' इति चानुवर्तमाने—

१०२। प्रात् । ४ । ३। प्रादुत्तरम्य केरनच न भवति ।
द्वेषहो पूर्ववत् । हे धर्म । हे धर्मो । हे धर्मा । किं तिष्ठसि ।
किं तिष्ठथ । किं तिष्ठथ इति गम्यते । धर्म इति त्रि स्थिते—

१०३। कर्मर्णाप् । १ । ४। कर्मणि कारके इप् भवति । किं कर्म?

१०४। कर्त्राप्प्यम् । १ । २। कर्त्रा यदाप्यत्वेन विवक्षित-
मोप्सितानिप्सितोदासीनविकल्प तत् कर्ममज्ञ भवति । इत्ये-
वमाणि लक्षणो विहित । तम्या एकोऽम् । द्विरोद् । बहु शम् ।
टकारशकारयोरित्सज्ञा । टकार सुडिति प्रत्याहारार्थं । शकार
शसिति विशेषणार्थं । सुटीदुत् प्राक् स्वमित्यधिकृत्य—

१०५। पूर्वोऽमि । ४ । ३। सुध्यमि परत पर् पूर्वो
भवति द्वयोरेक । औटि पूर्ववत् । 'स्वेको दी', सुटीदुत् प्राक्
स्व, इति चाधिकृत्य—

४।अस्य स्थाने—एक कि । १ । ४ । ५६। इति सूत्रं वक्तते ।

द्विभ्यां । बहुभ्यस् । ङकार इत्सज्ञो ङेर्य । इति विशेषणार्थ ।
गोरिति मिसोऽत ऐसिति च प्रस्तुत्य-

११६ । ङेर्य । ५।१ । अकारातस्य गोर्निमित्तभूतस्य ङे इत्ये-
तस्य य इत्ययमादेशो भवति । सान्निपातपरिभाषाया अनित्यत्वा-
त्सुपीति दीत्व । भ्यामि पूर्ववद् । भ्यामि सुपीति दीत्व प्राप्त ।

१२० । वहौ भलयेत् । ५।२ । गोरकारातस्य शलादौ
बहुवचने परत एकारादेशो भवति । इति एत्व च प्राप्त । सुपीति
दीत्व प्राप्त तयोरुभयोरन्यत्र सावकारयोरेकत्र समुदितयोस्तु-
ल्यबलयो स्पद्धे सति परत्वविधिर्भवति । पूर्ववत् रित्वविसर्ज-
नीयौ । धर्माय । धर्माभ्याम् । धर्मेभ्य । दीयते इत्यादि क्रिया-
भिगम । धर्म इति त्रि स्थिते -

१२१ । काऽपादाने । १ । ४ । अपादाने कारके वर्तमानात्
ङयाम्मृद का भवति । किमपादान-

१२२ । ध्यपाये ध्रुवमपादान । १ । २ । धियो बुद्धेरपायो
विभागो ध्यपाय । तस्मिन् ध्यपाये सति यत् ध्रौव्येन विवक्षित
तत्कारक अपादानसज्ञ भवति । तस्या एको ङसि । द्विभ्याम् ।
बहुभ्यस् । ङकारेकारावित्सज्ञौ । ङकार सोडिंतीति विशेषणार्थ ।
इकारो ङयसे स्मिस्मादिति विशेषणार्थ । स्येनान्ङ्स्ट्राङ्सेरिति
ङ्सेरदादेशो भवति । स्वेको दीरिति दीत्व । भ्यामि भ्यासि च पूर्व-
वत् । धर्मात् । धर्माभ्याम् । धर्मेभ्य । अवरोहनीत्यादि
क्रियाऽवसायते । धर्म इति त्रि स्थिते-

करणसञ्ज भवति । तस्या भाया एकदा द्विभ्याम् बहुभिम् ।
टकार इत्मन् स्पेनात् दृष्टाडसीति विशेषणार्थं । स्वको दी-
रिति दीत्वे प्राप्ते गोगित्याधिष्ठत्य भिसोऽत पेसिति चानुवर्त्य—

११३ । स्पेनान्दष्ट्राडसे । ५।१। अकारातस्य गोर्निमि-
त्तभूताना ङस् टा ङमि इत्येतेषां यथासल्य म्य इन् आत् इत्येते
आदेशा भवति । इति टा इत्येतस्य इन् इत्ययमादेशो भवति ।
को गु २

११४ । यत्त्ये तदादि गु' । १।२। यम्य त्य यत्त्यस्तस्मिन्
यत्त्ये परत तदादि शब्दरूप गुसञ्ज भवति । पूर्ववदेप् । पौ
नो गोऽभिने इति एत्व । म्यामि-यन्यतो दीरित्याधिष्ठत्य—

११५ । सुपि । ५ । २ । गोरकारांतस्य दीर्भवति यत्रादी
सुपि परत ।

११६ । भिमोऽत पेस् । ५।१ । अकारातस्य गोर्निमित्त-
भूतस्य भिस ऐसित्ययमादेशो भवति । पूर्ववदेप् । रित्वविसर्जनीयौ
च । घमण । घर्माभ्या । घर्म । कर्तरि प्रयोगे स्फीयते इत्यादि
करणे त्ववाप्य इत्यादिका क्रिया मन्व्यते । घर्म इति त्रि स्थिते -

११७ । सप्रदानोऽप् । १।४ । सप्रदाने कारके वर्तमानात्
ङ्चाम्मृदो अप् विभक्ती भवति । किं सप्रदानम् ।

११८ । कर्मणोपेय सप्रदान । १ । २। कर्मणा करणभूतेन
कर्त्ताप्येन गवादिना पारिभाषिकेण लौकिकेन वा पारिस्पदात्मकेन
यदुपेयत्वेन विवाक्षित तत्कारक सप्रदानसञ्ज भवति । तभ्या एको ङे ।

भित्याधार । कर्तृसमवायिन्या शयनादिक्रियाया कर्मसमवायि-
न्याश्च पचनादिक्रियाया अधिकरणत्वेन योत्थो धिवद्धित स
आधारसज्ञो भवति । तस्या एको ङि । द्विरोस् । बहु सुप् ।
हकारपकारयोरित्सज्ञाया हकारो “न्याम्मोहेराम्” इति विशेष-
णार्थ । पकार सुविति प्रत्याहारार्थ । पूर्ववदेप् । ओसि च
ओसीति एत्वम् । सुपि वही शल्येदित्येत्व । क्विणो ससेप्प ।
नुम्शर इति च प्रस्तुत्य-

१२६ । त्यादेशयोः । ५ । ४ । ४३ । त्यसकारम्यादेशस-
कारस्य च कवर्गादिणताच्च नुम्शरपरादुत्तरस्य पत्व भवति । इति
पत्व । धर्मे । धर्मयो । धर्मेषु । चित्त निधेहि इत्यादि क्रिया-
भिसवध कार्य । एमकाराता पुलिगा शब्दा सप्तविभक्ती
क्रियाभिसवधो योज्य । परमस्ति प्रक्रियाविशेष सर्वादियु ।
तथाहि । सर्व । विश्व । उभ । उभयद् । अन्य । अन्यतर ।
इतर । डतर । डतम । त्व । त्वत् । नेम । सम । सिम । पूर्व ।
पर । अवर । दक्षिण । उत्तर । अपर । अघर । म्व । अतर ।
त्यत् । तत् । यत् । अदस् । इदम् । एतद् । एक । द्वि । युष्मद् ।
भवत् । अम्मद् । किम् । इति सर्वादय । तेषा युष्मदस्मद्-
वर्जिताना अभिधेयवत् लिङ्ग भवति । तत्रिलिङ्ग । तत्र यदा
पुलिगास्तदा योज्यते विशेष्यते च जसिङ्गस्डिङ्गस्यामिप्वेव ना-
न्यत्र धर्मादिभ्य । सर्व । सर्वा । जामि सर्व असिति स्थिते
गोरिति भिसोत ऐसिति स्त्रे स्मै इति च वर्तमाने—

१२३ । ना शेपे । १ । ४ । शेपे विवर्तिते श्याम्मुद् न विभर्त्ता भवति । कर्मादीनामपरिष्ठा तागेऽन्य* स्वम्याभ्यादि षेप । तस्या एको ष् । द्विगेम् । यदुगन् । इकारो षष् स्यादिति विनेषणार्थ । म्येनान् इष्टारोरिति इम म्य इत्यन-
मादेशो भवति । षट् इत्येदिति वतमाने—

१२४ । श्योमि । ५ । २ । अकारान्तस्य गोरत्वं भवत्येभि परत । इत्येत्वमादेशो निर्गोपमर्जनीयो च । आभ्यात्मने
सुद्धिति वर्तमाने -

१२५ । प्रिल्म्यापूचतुरो जुट् । ५ । १ । प्र इल् प्र इत्येव सजेभ्य आयताच्चतुःशब्दाच्च जुडानमो भवत्यानि परत । षकारटकारयोरित्प्रशायामुत्तारउच्चारणार्थ । टकार टिदादि रिति विनेषणार्थ । स्वभिद्वम्याविष्टाष्टपञ्चभिस्तद्विस्तारिद्र श्रुवश्चम्यास्तिकम्य दीरिति गोरिति च प्रस्तुत्य—

१२६ । नाम्यतिसूचतम् ॥ गोरतस्य दीर्घयति नामि परत तिस्र चतस्र इत्येती शब्दौ वर्जयित्वा पूर्ववत् नकारस्य णत्वम् । धमस्य । धर्मयो । धमाणां । फलमित्यादिशब्दप्रयोग धर्म इति त्रि स्थिते—

१२७ । ईषाधारे च^१ । १ । ४ । आधारे च कारके वर्तमानात् टद्याम्मुद् ईष विभर्त्ता भवति । क पुनराधार ।

१२८ । आधारोऽधिकरणम् । १ । २ । आधिते क्रियाऽसि

१४४ । दाङ्घ्रौमोऽदसोऽसे । ५ । ३ । ११६ । अदसोऽ-
कारीभूतमकारगतस्य दकारात्परस्य वर्णमात्रस्य च उत्तर दकारस्य च
मत्वमिति कर्तव्य । स्वस्याभाव्योऽत्पर इति प्रथक् नञ्निर्देशात्
भाव्योऽपि स्वस्य ग्राहको भवतीति स्वामत्र इति द्विमात्रस्याकारस्य
द्विमात्र ऊकारो भवति । अमू । जासि अदे इति स्थिते-

१४५ । बहृप्वेरी १ । ५ । ३ । ११८ । अत्सो बहुत्वे
निष्पन्नस्य एकारस्य ईकारो भवति । उत्वापवादो दस्य च मत्व ।
अर्मी । सबाधनेऽप्यविशेष । अमि पूर्ववदत्वमत्वमुत्व च । अमु ।
ओटि पूववद् । अमू । शसि दीत्व न्युसीति नत्व । पूर्ववदन्यत् ।
अमून् । टा सुपि अमु आ इति स्थिते -

१४६ । टो नाऽस्त्रिया^१ । ५ । २ । १२६ । सो परस्य
अस्त्रिया विहितस्य टा इत्येतस्य ना इत्यादेशो भवति । इति नाभावे
कर्तव्ये मुभावस्यासिद्धत्वादप्राप्ते सुलक्षणणे नाभावे-

१४७ । न मु टाविधौ । ५ । ३ । ३७ । टा इत्येतस्य
विधिष्टाविधिस्तस्मिन् कर्तव्ये न मुभावोऽसिद्ध । इति नाभावे
कृते पुनर्मुत्वस्यासिद्धत्वात् सुपीति दीत्वे प्राप्ते टा इत्येतास्मिन्
विधिस्तस्मिन्निति च विग्रहे मुभावस्य सिद्धत्वात् दीत्व न
भवति । अमुना । भ्यामि सुपीति दीत्वे सत्युत्व मत्व च ।
अमूभ्या ।

१ । अस्य स्थाने-वहावीरेत ५।३।८९। इति सूत्र

२ । अस्य स्थाने-आङो नाऽस्त्रियां । ५ । २ । ११३। इति सूत्र ।

जम्हासीडिध्वेव विशेषोऽन्यत्र मर्वशब्दवत् । पूर्वे पूर्वा ।
पूर्वस्मात् पूर्वात् । पूर्वस्मिन् पूर्वे । एव परादयोऽपि नेया ।
त्यदादीना समाना अत्वम्य किम कादेशस्य च विधानादकारा-
त्त्व । त्यद् इति स्थिते पूर्ववत्त्वादि इता च निवृत्ति ।

“सुप्याप्दन * इत्याधिकृत्य—

१४१ । त्यदादेरः । ५ । १ । १७७ । त्यदादीनामकारात्ता
देशो भवति सुपि परत । तास्थानेऽतेऽल इति दकारस्यात्व ।
एष्यत इति पररूप । त्यदादेर इति प्रस्तुत्य—

१४२ । तो^३ सोऽनते सौ । ५ । १ । १८० । त्यदादीना
तवर्गम्यान्ते वर्तमानस्य सकारादेशो भवति सौ परत । सर्व
शब्दवदन्यत् । स्य । त्यौ । त्ये । हे स्य । हे त्यौ । हे त्ये ।
त्य, तौ, त्यान् । त्येन त्याभ्या, त्ये । त्यम्भै, त्याभ्या, त्येभ्य ।
त्यम्मात्, त्याभ्या, त्येभ्य । त्यस्य, त्ययो त्येया । त्यस्मिन्, त्ययो,
त्येषु । एव तदादयोऽपि योज्या । अदस् शब्दस्य तु विशेष ।
अदम् इति स्थिते पूर्ववत् म्वादिरिता च निवृत्ति । तोस्सोऽनते
साविति आधिकृत्य—

१४३ । असौ । ५ । १ । १८१ । असावित्यदस सकारस्य
श्रौकारादेशो भवति । अत्वापवाद । सोश्च स्व निपात्यते । सो
स्सोऽनते साविति दकारस्य च मकार । एच्यैप् । असौ ।
अदस् औ इति स्थिते त्यदाद्यत्ये पररूपे ऐपि च कृते—

१ । अस्य स्थाने तो स साधनन्ते । ५ । १ । १६४ इति सूत्र

मावे निपिद्धे पुनरेत् । एभि । अस्मै । आभ्या । एभ्य ।
अस्मात् । आभ्या । एभ्य । अस्य । अनयो । एषां । अस्मिन् ।
अनयो । एषु । इदम इत्यन्वादेशे इति चाधिदृश्य—

१५४ । टौसिप्येतदश्चैनत्^१ । ५ । १ । १६० । इदम
एतदश्च टा ओस् इप् इत्येतेषु परत एनदित्ययमादेशो भवति
अन्वादेशे कथितानुक्त्यने । पूर्ववदत्वे पररूपत्वे च कृतेऽयमा-
देश । एनेन । एनयो । एनयो । एन । एनौ । एनान् ।
एतच्छब्दस्य एप । एतौ । एते । इत्यादि नेय । एकशब्दस्य
एक , एकौ , एके इत्यादि सर्वशब्दवत् । यद्येकशब्द एकत्व-
सख्याया वर्तते तदैकवचनमेव सर्वासा । एक । एक । एकेन ।
इत्यादि । द्विशब्दस्य द्वित्ववाचित्वात् द्विवचनमेवात्त्व च । द्वौ ।
द्वौ । द्वाभ्या । द्वाभ्या । द्वाभ्या । द्वयो । द्वयो । किम् शब्दस्य—

१५५ । किमः क । ५ । १ । १७० । किम क इत्ययमादेशो
भवति त्यदादिसवधिनि सुपि परत । क , कौ , के इत्यादि नेय ।
त्वद् युष्मद् भवद् अस्मद् शब्दाना अत्वाभावात् उत्तरत्र
निश्चय । सर्वादीनि असज्ञाया सर्वादीनि भवति सज्ञाया तु न
भवति । सर्वनामा कश्चित् तस्मै सर्वायेत्यादि भवति । प्रथमा-
दीना जसि विशेषोऽन्यत्र सर्वशब्दवत्—

१५६ । प्रथमचरमतयाल्पाद्धकतिपयनेमाः । १ ।
१ । ४७ । प्रथमादीना तयातस्य च तत्सवधिनि जसि स्त्रि सज्ञा

१ । अम्य स्थाने—टौसिप्येनदेतदश्च । ४ । ३ । ११९ । इति सूत्रं ।

१४८ । नेदमदसोऽकः^१ । ५ । १ । १६ । इदमदसित्येताभ्यामककाराभ्या परस्य भिसो न ऐस् भवति । भिस ऐस्मावाभावादेत्वमीत्व च । अमीभि । इयि उत्त्वमत्वयोरसिद्धत्वात् स्मैभाव पत्व च । अमुष्मै । अमूभ्या । अमीभ्य । अमुष्मात् । अमूभ्या । अमीभ्य । अमुष्य । ओसि एत्वे अयादेशे च कृते उत्त्व मत्व च, अमुयो । अमीषा । अमुस्मिन् । अमुयो । अमीषु । इदम् शब्दस्य तु भेद । इदमिति स्थिते पूर्ववद् स्वादिविधि । सौ-

१४९ । इदमो म । ५ । १ । १८३ । इदम सौ सुपि परतो मकारादेशो भवति । अत्वापवाद ।

१५० । पुसीदोऽय् । ५ । १ । १८६ । पुसि वर्तमानस्य इतम इदरूपस्य अय् इत्ययमादेशो भवति । टा यत्वापवाद । हल्ङ्यादिना सो ख । अय । त्यदाद्यत्वमन्यत्र ।

१५१ । द । ५ । १ । १८४ । इदमो दकारस्य मकारादेशो भवति सुपि परत । इमौ । इमे । सबोधनेष्वेव । इम । इमौ । इमान् । टाया-

१५२ । टौस्यनोऽक^२ । ५ । १ । १८७ । इदम ककारवर्जितस्य इदरूपस्य अन इत्ययमादेशो भवति टा ओसि सुपि परत । अनेन ।

१५३ । इत्ति ख । ५ । १ । १८७ । इदम इदरूपस्य हलादौ सुपि परत ख भवति । ततो दीत्व । आभ्या । भिसि पूर्ववद् ऐस्

१ । अस्य म्याने—इदमदसा सको । ५ । १ । १० । इति ।

२ । अस्य स्थान—अनाप्यक । ५ । १ । १७० । इति सूत्र ।

कृत्सजस्य कर्तरि भवति । क्विप् पुन कृत् ।

१६१ । कृदमिड् । २ । १ । ६६ । मिड्वर्जितो षोडशितस्य कृत्सज्ञो भवति । इति कर्तरि भवति । स सवोऽप्रयोगीत् । ककार विच्छतीति विशेषणार्थ । वकार प्राक्तेर्नाऽसम इति मति साम्ये बाधनार्थ । इकार उच्चारणार्थ । पकार पिति कृति तुगिति विशेषणार्थ । तत कृदतस्य मृत्सज्ञाया म्वादि-विधि प्राप्त । क्षीर अम् पा इति स्थिते सुप् सुपेत्यधिष्ठत्य-

१६२ । वागमिड् । १ । ३ । ८५ । मिड्वर्जित वाग्मज्ज कृदतेनोत्तरपदेन सह नित्य पसो भवति । अमिडिति प्रतिषेधवचन ज्ञापक तिवाक्कारकाणा कृद्धि सह सुबुत्पत्ते प्राक् एव सो भवतीति । किं वाग्मज्ज ।

१६३ । ईपा चाक् । २ । १ । ६७ । तत्र घोरधिकारे ईपा निर्दिष्टस्य वाक् सज्ञा भवति । इति वाक् सज्ञा ।

१६४ । सुपो धुमृदो । १ । ४ । १६७ । धुमृदोरवयव-भूतस्य सुप उप् भवति । इति सुप उप् ।

१६५ । २वोक्त पृथ्व । १ । ३ । १०६ । साधिकारे वया विभक्त्योक्त पूर्व प्रयोक्तव्य । इति क्षीरशब्दस्य पूर्वनिपात । क्षीरपा इत्येत्नस्मात् स्वादिविधि सुटि नास्ति विशेष । क्षीग्पा, क्षीरपौ, क्षीरपा । सबोधनेष्वेव । क्षीरपा, क्षीरपौ । शसादा

१ । अस्य स्थाने इपात्र घाक् । २ । १ । ७९ इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने योक्त न्यक् । १ । ३ । ९३ । इति सूत्र ।

वा भवति । यदा क्षिमज्ञा तदा जन शोभाव । प्रथो प्रथमा ।
चग्मे चरमा । द्वितये द्वितया । अल्पे अरुपा । अद्धे अर्द्धा ।
रुनिपये कतिपया । नेमे नेमा । नेमराब्दस्य सर्वादित्वादन्यत्र सर्व
शब्दवत् । तीयत्यातस्य छेदसिद्धिषु विशेषोऽन्यत्र धर्मशब्दवत् ।

१५७ । 'तीयो डिति । १ । १ । ५३ । तीयत्यात शब्दो
डिति काय कर्तव्ये खि सज्ञो वा भवति । इति विकल्पेन
म्मायादि । द्वितीयम्मै द्वितीयाय । द्वितीयम्मात् द्वितीयात् ।
द्वितीयम्मिन् द्वितीये । एव तृतीयशब्द इति । आकारात् धीर-
पाशब्दास्त्रिंशस्तत्र पुलिंगो नीयते । पा पाने । पा इत्येषा
प्रकृति पानार्थे वर्तते । इत्युक्तार्थत्वात् पानशब्दस्य निवृत्ति ।
पा इति स्थिते । तस्या —

१५८ । भूवादयो धु । १ । २ । १ । भू इत्येवमादीना
चुरादिपर्य्यताना पाठतोऽथतश्च परिच्छिन्नानां धुसज्ञा भवति ।
धुमज्ञाया सत्या क्षीरमित्युपपद । तत् कर्मणीत्यम् । क्षीर पिबति
इति विग्रहे—त्य पर इति धोरिति कमणीति क्वचिदिति चानु
वर्तमाने—

१६६ । क्विप् । २ । २ । ७४ । कर्मणि वाचि धो
क्वचित् क्विवित्यय त्य परो भवति । स च—

१६० । कृत् कर्तरयम्भि । २ । ४ । ४७ । भिर्वर्जित

१ । अस्य स्थाने तीयस्य डिति । १ । १ । ४४ । इति सूत्रे ।

२ । अस्य स्थाने "परतात्मना इति पाठ । (क) पुस्तके यतते ।

३ । अस्य स्थाने कर्तरि कृत् २ । ४ । ५२ । इति सूत्रे ।

१७१ । केरेड । ४ । ३ । ६५ । एढतात्परस्य केरनच
 स भवति । इति सो ख । द्विवहो पूर्ववत् । हे मुने । हे मुनी ।
 हे मुनय । अमि पूर्ववत् । मुनी । मुनी । शसि दीत्वनत्वे-मुनी-
 न् । टाया टो नाऽस्त्रियामिति नाभाव । मुनिना । हलादाववि-
 शेष । मुनिभ्या । मुनिभि । डेडसिडस्सु प्रत्यैवित्यधिकृत्य—

१७२ । सोडिति^१ । ५ । २ । ११८ । स्वन्तम्य गोरेव्
 भवति डादा सुपि परत । किं नाम सु । 'ध्वौ स्त्र्यात्स्यौ सु'
 "डिति प्रश्चेति च प्रन्तुत्य -

१७३ । स्वसस्त्रिपति । १ । २ । ११० । ध्वोर्य प्र स
 सुसज्ञो भवति सस्त्रिपतिशब्दौ वर्जयित्वा । इति सुसज्ञा ।
 मुनये । मुनिभ्या । मुनिभ्य । "पदेत्येड" इत्यधिकृत्य—

१७४ । डस्डस्योः । ४ । ३ । १११ । एड परयो डस्
 डसीत्येतयोरिति परत पर पूवो भवति द्वयोरेक । मुने । मुनिभ्या ।
 मुनिभ्य । मुने । मुन्यो । मुनीना । न्याम्मोडेराभित्यनुवर्तमाने—

१७५ । सोडौ^२ । ५ । २ । १२५ । स्वन्तात् गो परस्य
 डेडावित्ययमादेशो भवति । डकाराष्टित्वार्थ । भस्येति खमिति
 चानुवर्तमाने—

१ । सोडि इति पाठो मद्रासीयसूत्रपाठे शब्दानर्णवचान्तिकाया
 घवसने ।

२ । अम्य म्थाने 'स्वसस्त्रि । १ । २ । ९६ । पति से । १ । २ ।
 ९७' इति सूत्रद्वय ।

३ । अस्य म्थाने "डसिडसो" । ४ । ३ । ९७ इति सूत्र ।

४ । अस्य म्थाने 'धौद्वच सो । ५ । २ । ११२ । इति सूत्र ।

वजादो । मस्येत्यनोत्खमवस्फादित्यधिकृत्य-

१६६ । आतो ऽनाप. १ । ४ । ४ । १३८ । मसश्चकम्या-
कारातस्य स्व भवति आप वर्जयित्वा । क पुर्तम -

१६७ । यच्चि भ । १ । २ । १२० । यकारादावजादौ च
धवर्जिते स्वादौ परत पूर्वं भसश्च भवति । इति भसज्ञाया क्षीरप ,
क्षीरपा । हलादावविशेष । क्षीरपाम्बा, क्षीरपाभि । क्षीरपे,
क्षीरपाम्बा, क्षीरपाम्ब्य । क्षीरप ,क्षीरपाम्बा क्षीरपाम्ब्य । क्षीरप ,
क्षीरपा , क्षीरपा । क्षीरपि, क्षीरपो , क्षीरपामु । स्त्रियामप्येव
रूप । तथा सोमपादय । इकारान पुंल्लिङ्गो मुनिशब्द । मुनि
इति स्थिते स्वादय । सोरित्वविसर्जनीयौ । मुनि । ओकारयो ।

१६८ । 'सुदीदुत' प्राक्स्त्र । ४ । ३ । १०६ । प्राच
पूर्वस्येकारम्योकारस्य च स्व दीर्भवति अजादौ सुटि परत । द्वयो
रेक । इति दीत्व । मुनी । जसि । प्रस्यैप् कवित्यधिकृत्य-

१६९ । जसि । ५ । ० । ११६ । प्रातस्य गोरेब् भवति
जसि परत । मुनय । संबोधने कौ ।

१७० । प्रस्यैप् कौ । ५ । २ । ११५ । प्रातस्य गोरेब् भवति
कौ परत । "व्यो स वल्काविति" "हल्ड्याढ्य सुसिप्त्यन
च्" इति प्रप्तुत्य-

१ । अन्य स्थाने "आतो घो" इति सूत्र । २ । अत्र प्रक्रियाभेद
स्तापत् स्थानिसूत्राणि तु 'सुटि पूर्वम्ब । ४ । ३ । ८९ । नेच्यात् ।
४ । ३ । ९० । घो जमि थ । ४ । ३ । ०३ । इति महावृत्ता

१८२ । सखितोऽकौ । ५ । १ । ७३ । सखिशब्दात्पर
 ष किवर्जिन णित् भवति । मृजेरैनित्यधिकृत्य-

१८३ । ङिण्यच । ५ । २ । ३ । गोरजतस्य अकारणका
 रानुनधे त्ये परत णेच् भवति । आयादेश । सखायौ । सखायः ।
 सवोधनेऽप्येव । अकाविति प्रतिषेधात् छन्न भवति । तत
 प्रस्यैप् कावित्येप् केश्च ख । द्विबद्धो पूर्ववत् । हे सखे । हे स-
 खायौ । हे सखाय । सखाय । सखायौ । शसि पूर्ववत् सम्बीन् ।
 दाया स्वसखिपर्ताति मुसजाप्रतिषेधान्न नाभाव । सख्या । हला-
 नावविशेष । सखिम्या । सखिभि । हेऽपि मुसजाविरहात्
 एच् न भवति । सख्ये । सखिम्या । सखिम्य । छसिछसो
 “हसूढस्योरिति” “अत उत्” इति च प्रस्तुत्य-

१८४ । ख्यत्योऽन ३ । ४ । ३ । ११३ । ख्य त्य इत्ये-
 ताभ्या अनजूकाभ्या परस्य हसूढस्योरकागम्य उत भवति । अत
 इति स्थानिनिर्देशात् द्वयोरेक इति निवृत्त । सख्यु । सखिभ्या ।
 सखिम्य । सख्यु । सख्यो । सम्बीना । छौ “न्याम्नोर्छेराभिति
 “इदुत्” इति च प्रस्तुत्य -

१८५ । औ ३ । ५ । २ । १२४ । इदुङ्घ्या परस्य हेरी-
 कारो भवति । सख्यौ । सख्यो । सखिपु । पति शब्दस्य मुटि मुति

१ । अस्य स्थाने 'सख्युरकौ । ५ । १ । ७९ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने 'ख्यत्यादत् । ४ । ३ । ९९ । इति सूत्र ।

३ । अस्यापि कार्यं “ओदृच्च सो । ७ । २ । ११२ ।” इति
 नैव कृत ।

१७६ । दिति टं १ । ४ । ४ । १३ । ६९ । गोर्मस्य टे स्व भवति
 डिनि परत । इति टिम्य । मुती । मुन्यो । मुनिपु । एव रवि
 ऋविकलिवलिकैलि र अग्निवृष्टिकमिध्वनिदधिक्रियेप्रगृतय । सखि
 शब्दम्याभिधेमालिगस्य विशेष । सखि इति स्थिते स्वादिविधि ।
 सखितो ऽकावित्यधिकृत्य—

१७७ । उन्सौ । ५ । १ । ७४ । सखिशब्दस्य गोर्निमि-
 चमूते किवर्जिते सौ परतो ऋषित्ययमादेशो भवति ।

१७८ । पतास्थाने ऽत्तेल । १ । १ । ५४ । ताया स्थाने
 विधिरुच्यमानो ऽते वर्तमानम्याल स्थाने भवति । इति अंतल
 स्थाने विज्ञाते पुरानेकवर्णं सर्वस्य इति सर्वस्य प्राप्ते—

१७९ । डित् । १ । १ । ५५ । डिदेवानेकाल् अत्यस्याल
 स्थाने भरत्यतो ऽन्य मर्मस्य । इति नियमेन अत्यस्य इकारस्य स्थाने
 भरति । ङकारो ऽप्रयोगीत्सज्ञाया ङिदिति विशेषणार्थं । हल्ङ्गा-
 दिना गो म् । दी इति गो इति “गोङ्” इति च प्रस्तुत्य—

१८० । घेऽकौ । ४ । ४ । ६ । किवर्जिते घे परतो गोनोढो
 दीर्भवति । त्यस्वे त्याश्रयमिति सुवत पद । पदस्येत्यधिकृत्य—

१८१ । नो मृदते स्व । ५ । ३ । ४३ । मृद परस्याते-
 ऽवयवे वर्तमानस्य नकारस्य स्व भवति । सरसा । सुटि “ओतो
 णित्” इत्यनुवर्तमाने—

१ । अस्य स्थाने टं । ४ । ४ । १२७ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने ‘अनङ् सौ । ५ । १ । ७० । इति सूत्र ।

३ । अस्य स्थाने पतावृशमेव सुप्रद्वय ।

४ । अस्य स्थाने नख मृदतस्याका । ५ । ३ । ३० इति सूत्र ।

भ्य । ग्रामण्य । ग्रामण्योभ्या । ग्रामण्यीभ्य । ग्रामण्य । ग्रामण्यो ।
ग्रामण्या । डौ —

१६३ । न्याम्मोडेराम् १ । ५ । २ । ११६ । नीइत्येतस्मात्
आवतात् मुसञ्जकाच्च परस्य डे आभित्ययमादेशो भवति ।
ग्रामण्या । ग्रामण्यो । ग्रामणीपु । एव अग्रणी प्रभृतयो ऽपि योज्या ।
स्त्रीलिङ्गेष्वेवमेव । उनीशब्दस्य भेद । णीञ् इति स्थिते नत्व
तस्य गिना योग । को गि । प्रादिरिति वर्तमाने—

१६४ । क्रियायोगे गि । १ । २ । १५७ । क्रियाया
ध्वर्थेन योगे सबधे सति प्रादयो गिमना भवति । के पुन प्रादय ।
प्रपग ऽपसमन्वनिर्दुर्ग्याङ् न्यधयो ऽप्यतिमूदभयश्च । प्रतिना सह
लक्षयितव्या पर्युपयोरपि लक्षणमत्र ॥१॥ इति विंशति प्रादय ।

१६५ । त्ति । १ । २ । १५८ प्रादय तिस्रज्ञाश्च भवति ।

१६६ । प्राग् घोस्ते । १ । २ । १७५ । ते गितिस्रज्ञा
शब्दा घो प्राग् प्रयुज्यते । इति पूर्वप्रयोगनियम । तत्तस्मा-
त्प्राश कृत्वस्सुध्रुवद्दाम्त्कात्तुम्सुम्भिडाभवित्यन्यक्स्वरादयो झि
रित्युच्चब्दस्य शिसजाया सत्या सुपो शिरित्युप्वचनसामर्थ्यात्
सु तत उप् । नयतीति विगृह्य-पूर्ववद् विववादि । उत् स् नी
इति स्थिते—

१६७ । तिर्वाद्दुः १ । १ । ३ । ८३ । तिस्रज्ञा कु
जाद् दुम् इत्येते च शब्दा समस्यते नित्य पसो भवति । पूर्ववद्

१ । अस्य स्थाने 'डेराम् म्वाग्नीभ्य । ५ । २ । ११० इति
सूत्र । २ । अस्य स्थाने 'तिकुप्रादय । १ । ३ । ८२ इति महावृत्तौ

भ्य । प्रामण्य । प्रामणीभ्या । प्रामणीभ्य । प्रामण्य । प्रामण्यो ।
प्रामण्या । ङी —

१६३ । न्याम्मोर्ङेराम् १ । ५ । २ । ११६ । नीहृत्येतस्मात्
आवतात् मुसज्ञकाच्च परस्य हे आमित्ययमादेशो भवति ।
प्रामण्या । प्रामण्यो । प्रामणीषु । एव अग्रणी प्रभृतयोऽपि योज्या ।
स्त्रीलिङ्गेष्वेवमेव । उक्तीशब्दस्य भेद । णीञ् इति स्थिते नत्व
तस्य गिना योग । को गि । प्रादिरिति वर्तमाने—

१६४ । क्रियायोगे गि । १ । २ । १५७ । क्रियाया
ध्वयेन योगे सन्धे सति प्रादयो गिसज्ञा भवति । के पुन प्रादय ।
प्रपराऽपसमन्ववनिर्दुर्न्याद् न्यधयोऽप्यतिसूदभयश्च । प्रतिना सह
लक्षयित्तन्या पर्युपयोरपि लक्षणमत्र ॥१॥ इति विंशति प्रादय ।

१६५ । ति । १ । २ । १५८ । प्रादय तिसज्ञाश्च भवति ।

१६६ । प्राग् घोस्ने । १ । २ । १७५ । ते गितिसज्ञा
शब्दा धो प्राग् प्रयुज्यते । इति पूर्वप्रयोगनियम । तत्तन्सा-
त्त्राश कृत्वस्सुष्वद्वाग्त्कात्तुममुम्भिडाभक्तित्यन्यकृत्स्वरादयो जि
रित्युच्चब्दस्य शिसज्ञाया सत्या सुपो शिरित्युप्रचनसामर्थ्यात्
सु तत्र उप् । नयतीति विगृह्य-पूर्ववद् क्विनादि । उत् स् नी
इति स्थिते—

१६७ । तिक्वाद्दुः १ । ३ । ८३ । तिसज्ञा कु

आद् दुम् इत्येते च शब्दा समस्यते नित्य पसो भवति । पूर्ववद्

१ । अस्य स्थाने 'डेराम्' 'व्याम्नीभ्य' । ५ । २ । ११० इति
सूत्र । २ । अस्य स्थाने 'तिक्प्रादय' । १ । ३ । ८१ इति महाश्रुतो

२०३ । चाऽच्चापि । ५ । १ । ७८ । 'क्रोष्टुशब्दस्य
 वृज्वद्भावो वा भवति टादावजादौ परत । हलादावविशेष । यदा
 ऽतिदेशस्तदा यणादेशोऽन्यत्र कारुशब्दवत् । क्रोष्ट्रा । क्रोष्टु-
 ना । क्रोष्टुम्या । क्रोष्टुभ्य । ङस्त्वस्योरित्यधिकृत्य-

२०४ । ऋत्त उः^१ । ४ । ३ । १११ । ऋकारातात् परयो
 ङस्त्वस्योरति परत उकारादेशो भवति । द्वयोरेक । रतोऽणुरिति
 रतत्व ।

२०५ । रात्सः । ५ । ३ । ५५ । रेफात्परस्य सकारस्य
 स्र भवति । इति सख । क्रोष्टु । क्रोष्टुम्या । क्रोष्टुभ्य ।
 क्रोष्टु । क्रोष्ट्रो । क्रोष्ट्वो । नित्यत्वादामि नुटा वृज्वद्भावो
 वाध्यते । क्रोष्टूना । क्रोष्टुरि । क्रोष्टौ । क्रोष्ट्वो । क्रोष्टुषु ॥
 ऊकारात् खलपूशब्दोऽभिधेयलिङ्ग । पूञ् पवने । पूञ् अकारो
 दाविध्यर्थ । 'धुसज्ञाया सत्या खलशब्दात् अम् । खल पुनातीति
 विगृह्य क्विवादिविधि । वागमिठीति सविधि । सुप उप् । मृत्स-
 ज्ञाया म्वादय । खलपू । सुप्यजादौ । "यणिण " एर्गिवाग्चा-
 दुडोऽमुधिय " इत्यनुवर्तमाने-

२०६ । सुप्यो । ४ । ४ । ६३ । गि वाग् चपूर्वादुङ्
 परस्य उवर्णम्य यणादेशो भवति अजादौ सुपि परत । खलप्वौ ।
 खलप्य । हे खलपू । हे खलप्वौ । हे खलप्व । खलप्य । खलप्वौ ।
 खलप्व । खलप्व्वा । हलादावविशेष । खलपूभ्या । खलपूमि ।
 इत्यादि नीशब्दवन्नेय । एव यवोत्पूर्वस्य लूञ् छेदने इत्यस्य

“एधे” इति “सलितोऽकाविति” चाधिकृत्य—

१९६ । तृज्वत्क्रोष्टुः । ५ । १ । ७६ । क्रोष्टुशब्द
तृजत इव भवति क्विर्जिते धे परत । इति तृज्वद्भावे, सति
“ङन्सौ” इत्यधिकृत्य—

२०० । ऋदुशनस्पुरुदंशोऽग्नेहसां । ५ । १ । ७५ ।
ऋकाराताना उशनस् पुरुदशस् अग्नेहस् इत्येतेषां च क्विर्जिते
सौ परत ङजादेशो भवति । “तास्थानेऽतेल” इति सिद्धे
द्विदिति नियमेन अत्यस्य भवति । पूर्ववद् ङकारस्य निवृत्ति ।
सोश्च स्व । धेऽकाविति दीत्व, नो मृदते, खमिति नखं । क्रोष्टा ।
औटि । “प्रस्यैप् कौ” इत्यनुवर्तमाने—

२०१ । ऋतो ङिधे । ५ । २ । ११४ । ऋकारातस्य
गोरेव् भवति ङौ धे च परत । रतोऽणुरिति रपरत्व । “दीर्गो-
र्नेह” धेऽकाविति प्रस्तुत्य—

२०२ । स्वखनप्टनेतृत्वष्टृक्षतृहोतृपोनृप्रशास्त्र-
पा । ४ । ४ । ८ । स्वसादीना, तृन् वृच् इत्येवमताना अप्
शब्दस्य च क्विर्जिते धे परतो गोरुळो दीर्भवति । क्रोष्टारौ ।
क्रोष्टार । किसवोधने तृज्वद्भावाभावात् प्रस्यैप् का वित्येप् ।
हे क्रोष्टो । हे क्रोष्टारौ । हे क्रोष्टार । क्रोष्टार । क्रोष्टारौ । शसि
न्पुसीति दीत्वन्त्वे । क्रोष्टृन् । टादावजादौ—

१ । अस्य स्थाने नास्ति सूत्र, पर क्रोष्टुशब्दस्याभिधानवशात्
क्विर्जिते धे न भवति रूपाणि, एव च क्रोष्टृशब्दस्यापि क्विशस्
भिन्म्यामामृष्टु नास्ति प्रेयाग । अन्यत्रतु द्वयोरपि भवति ।

२०३ । वाऽञ्पापि । ५ । १ । ७८ । क्रोष्टुशब्दस्य
 वृज्वद्भावो वा भवति टादावजादौ परत । हलादावविशेष । यदा
 ऽतिदेशस्तदा यणादेशोऽन्यत्र कारुशब्दवत् । क्रोष्ट्वा । क्रोष्टु-
 ना । क्रोष्टुम्या । क्रोष्टुम्य । ढस्त्वस्योरित्यधिकृत्य-

२०४ । ऋत्त उः । ४ । ३ । १११ । ऋकारात्तात् परयो
 ढस्त्वस्योरिति परत उकारादेशो भवति । द्वयोरेक । रतोऽणुरिति
 रतत्व ।

२०५ । रात्सः । ५ । ३ । ५५ । रेफात्परस्य सकारस्य
 ख भवति । इति सख । क्रोष्टु । क्रोष्टुम्यां । क्रोष्टुम्य ।
 क्रोष्टु । क्रोष्ट्वा । क्रोष्ट्वो । नित्यत्वादाभि नुटा वृज्वद्भावो
 बाध्यते । क्रोष्ट्वना । क्रोष्ट्वरि । क्रोष्ट्वौ । क्रोष्ट्वो । क्रोष्ट्वुषु ॥
 ऊकारात् खलपृशब्दोऽभिधेयलिङ्ग । पूञ् पवने । पूञ् उकारो
 दाविध्यर्थ । घुसज्ञाया सत्या खलशब्दात् अम् । खल पुनातीति
 विगृह्य विववादिविधि । वागमिडीति सविधि । सुप उप् । घुञ्-
 ज्ञाया स्वादय । खलप् ॥ सुप्यजादौ । “यणिय ” यणियाच्चा-
 दुडोऽसुधिये ” इत्यनुवर्तमाने-

२०६ । सुप्यो । ४ । ४ । ६३ । गि याग् अर्द्धात्
 परस्य उवर्णस्य यणादेशो भवति अजादौ सुपि यान् । सुप्योऽः
 खलप्व । हे खलप् । हे खलप्वौ । हे खलप्व । सुप्योऽः । सुप्योऽः
 खलप्व । खलप्वा । हलादावविशेष । सुप्योऽः । सुप्योऽः
 इत्यादि नीशब्दवन्नेय । एव ययोर्द्धात् सुप्योऽः सुप्योऽः

१ । अस्मिन् सूत्रे उदिति पाठः सुप्योऽः सुप्योऽः

यवलूउस्लूयब्दी । लूशब्दाद्युउवादेश । लू । लुवौ । लुव ।
 इत्यादि । प्रतिपूर्वाद् मू सघायामित्यन्मात् क्विडादिः स्वाद
 यश्च । "दन्करपुनर्वर्षाम्यो मुवः" इति नियमादजादौ सुपि
 यणादेशो न भवति । हलादावविशेष । प्रतिमू । प्रतिमुवौ ।
 प्रतिमुव । हे प्रतिमू । हे प्रतिमुवौ । हे प्रतिमुव इत्यादि ।
 एव स्वयम्भिन्नमृमभृतयो नेया । स्त्रीलिङ्गेऽप्येतेषामेव रूप ।

ऋकारात् पुलिङ्ग पितृशब्द । पितृ इति स्थिते पूर्वम्द्
 स्वादय । सौ ऋदुश्रनस्फुरदशोऽनेहसामिति ऋन् । अन्यत्
 पूर्ववत् । स्वसनप्ठ इत्यादिना नियमेन दीत्व न भवति । पिता ।
 पितरौ । पितरः । संबोधने कौ इत्त भवति । प्रस्यैप्, काविति
 एप् । हे पित । हे पितरौ । हे पितर । पितर । पितरौ । शसि
 दीत्वनत्वे पितृन् । दादौ यणादेश । पित्रा । पितृम्या । पितृभि ।
 पित्रे । पितृम्या । पितृम्य । छच्छस्यो "ऋत उ " इत्युत्व ।
 पितु । पितृम्या । पितृम्य । पितु । पित्रो । आमि नृष्णत्वदी
 स्वानि । पितृणा । कथमत्र एत्व षकाररेफामावादिति चेदुच्यते
 ऋवर्णे रेफमागोऽस्तीति प्रतिज्ञानात् । तच्च धिन्विक्कव्योरिति
 निर्देशात् तृप्जाते ऋम्नादिषु एत्वप्रतिषेधाच्च ज्ञायते । पितरि ।
 पित्रो । पितृषु । एव मातृनामातृमभृतयः । नृशब्दस्य पुन
 शमि विशेष । अन्यत्र पितृशब्दवत् । घेगोरित्यधिकृत्य
 २०७ । नुर्वा । ४ । ४ । ४ । नृशब्दस्य गोर्दीर्भवेति वा
 नामि परत । नृगा मति । नृणा प्रति । नृषत्यातस्य । मातृश

ब्दस्य भेद । माक् माने । ङकारो दविध्यर्थः । मा इति स्थिते
मिमीत इति विगृह्य—

२०८ । एवुत्त्च् । २।१।२६। षो णु तृच् इत्येती ल्यौ
भवत । इति तृच् । स च "कृत् कर्तृर्षक्षिरिति कर्तरि भवति ।
चकार ण्वुत्तृग्भ्यामिति विशेषणार्थ । मात् इत्यत स्वादय ।
फोण्डुशब्दवत् प्रक्रिया । माता । मातारौ । मातार । हे मात ।
हे मातारौ । हे मातार । मातार । मातारौ । मातृन् । मात्रा ।
मातृभ्यां । मातृभि । मात्रे । मातृभ्यां । मातृभ्य । मातु ।
मातृभ्यां । मातृभ्य । मातु । मात्रो । मातृणां । मातरि ।
मात्रो । मातृषु । कर्तृशब्दस्य भेदः । ङङ्क् फरणे । ङ्ङ्शब्द-
अकारावितौ पूर्ववद् प्रयोजयत । कृ इत्येतस्य घुसज्ञायां
सत्यां करोतीति विगृह्य पूर्ववद् तृच् । मत्स्ये तदादि 'गुरिति पूर्वस्य
गुसज्ञायां—

२०९ । शेघोऽग एव । २।४।८६ । धोर्विहितो भिङ्-
शिद्भ्यामन्ये ये त्याम्ते अग सज्ञा एव भवति । इत्यगसज्ञा "गो"
मिंदेरेविति च वर्तमाने—

२१० । गाऽगयोः । ५ । ३ । ६१ । गे चागे च परतो
गोरेभ्भवति । कस्य स्थाने—

२११ । इकस्तौ । १ । १ । १७ । तौ एवैपौ आनिर्दिष्टस्या
निनौ इक एव स्थाने भवत । इति इक स्थाने भवति । रतत्व

१ । ण्वुत्तृचौ । २ । १ । १५० ॥ इति सूत्रमस्य स्थाने ।

परस्य द्वित्व । कर्तृ इत्यत स्वादय । कर्त्तो । कर्त्तोरौ । कर्त्तार ।
इत्यादि मातृशब्दवत् । एव मर्तृहर्तृप्रभृतयस्तृचत्त्याता । ऋकारातो
वाच्यलिङ्ग प्रियगृ शब्द । उभाभ्यां सु । प्रियो गूरस्य इति
विगृह्य-सुप्सुपा, अयान्यार्येनेके वमिति वर्तमाने --

२१२ । एकार्थे । १ । ३ । ६० । एक समानोर्थो
द्रव्यमधिकरण यस्य तदेकार्थं समानाधिकरण अनेक सुबत सुवतेन
सह समस्यते वसञ्ज सो भवति । सुबुप् ।

२१३ । गुणस्तिस्थि षे । १ । ३ । १११ । गुण वि-
शेषण स्ति । सर्वादि स्थि, सख्या च षसे पूर्व प्रयोक्तव्य । इति
प्रियशब्दस्य पूर्वनिपात । प्रियगृ इत्यत स्वादय । ऋदुशनसित्यत्र
ऋतो द्विधे इत्यत्र च, तकारान्न डन्एपौ भवत । प्रियगृ ।
प्रियमौ । प्रियम । हे प्रियगृ । हे प्रियमौ । हे प्रियम ।
इत्यादि । लृकारलृकारौ चाप्रासिद्धौ । एकारांतो ऽभिधेयलिङ्गो ऽ-
तिहेशब्द । अतिशब्दात्सु । हे शब्दादम् । क्यमत्र अम् ।
अनुकरणशब्दो ऽनुकार्ये हेशब्दे वर्तयति । अतिक्रमणक्रियाया
हेशब्द कर्म भवति इति अतिक्रांतो हेशब्द इति विगृह्य प्रात्यय
परिनि प्रत्यादयो गतकालवृष्टगोवक्तान्तस्मितादियु वैपमापके-
पभ्यरिति अतिशब्द क्रांतिये वर्तमानो वातो हेशब्देनेवतेन
सह षसो भवति । सुबुप् । अतिहे इत्यत स्वादय । अतिहे ।
अतिह्यौ । अतिह्य । हे अतिहे । हे अतिह्यौ । हे अति-
ह्यम । अतिह्य । अतिह्यौ । अतिह्य । अतिह्य । अति-
ह्येभ्या । अतिह्ये । अतिह्येभ्या । अतिह्येभ्य ।

अतिहे । अतिहेम्या । अतिहेम्य । अतिहे । अतिहयो ।
अतिहया । अतिहयि । अतिहयो । अतिहेषु । एव सेपरमसेशब्दैः ।
ओकारात् उभयलिङ्गो गोशब्द । तत् स्वादय । एर्षे इत्य-
धिकृत्य—

२१४ । ओतो णित्^१ । ५ । १ । ७१- । ओकारात्पर
घ णिद्वद् भवति । णिद्वद्भावस्य प्रयोजनं णित्यच इत्यैप् ।
गौ । गावो । गाव । हे गौ । हे गावौ । हेगाव । वाम्शसो-
रिति च प्रस्तुत्य—

२१५ । ओत् । ४ । ४ । ७६ । ओकारात्स्य गौरा-
कारात्तादेशो भवति अमृशसो परत । गा । गावौ । गा । गवा ।
गोभ्या । गोभि । गवे । गोभ्या । गोभ्य । गो । गोभ्या ।
गोभ्य । गो । गवो । गवा । गवि । गवो । गोषु । एव घोशब्द ।
ऐकारात् पुल्लिङ्गो रैशब्द । तत् स्वादय । “मुप्याप्त्नु” इत्य-
धिकृत्य—

२१६ । राय स्मि^२ । ५ । १ । ५६ । रैशब्दस्य गौराकारो
भवति सकारादौ भकारादौ च मुपि परत । रा । रायौ । राय ।
राय । रायौ । राय । राया । राम्या । रामि । राये । राम्या ।
राम्य । राय । राम्या । राम्य । राय । रायो । राया । रायि ।
रायो । रायु । ओकारात् पुल्लिङ्गो गौशब्द । तत् स्वादय ।

१ । अस्य स्थाने-गोर्णित् । ५ । १ । ६७ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने “रायो हलि । ५ । १ । १४४ । इति सूत्र ।

परम्य द्वित्व । कर्षु इत्यत स्वादय । कर्षो । कर्षोरी । कर्षार ।
इत्यादि मातृशब्दवत् । एव मर्षुहर्षुप्रमृतयन्तृचृत्यात् । ऋकारांतो
वाच्यलिङ्गः प्रियगु शब्द । उभाभ्यां सु । प्रियो गुरस्म इति
विगृह्य सुप्सुपा, अवान्यार्येनेकं वमिति वर्तमाने -

२१२ । एकार्थे । १ । ३ । ६० । एक समानोर्थो
द्रव्यमधिकरण यस्य तदेकार्थं समानाधिकरण अनेक सुवत् सुबन्तेन
सह समस्यते वसत् सो भवति । सुबुप् ।

२१३ । गुणस्निस्थि ये । १ । ३ । १११ । गुण वि-
शेषण स्नि सर्वादि स्थिः सख्या च मसे पूर्व प्रयोक्तव्य । इति
प्रियशब्दस्य पूर्वेनिपात । प्रियगु इत्यत स्वादय । क्रदुरगनसित्यत्र
ऋतो ङिधे इत्यत्र - च तकारान्न ङन्एपौ भवत । प्रियगु ।
प्रियगौ । प्रियम । हे प्रियगु । हे प्रियगौ । हे प्रियम ।
इत्यादि । लृकारखकारौ चापसिद्धौ । एकारांतोऽभिधेयलिङ्गोऽ
तिदेशब्द । अतिशब्दात्सु । हे शब्दादम् । क्रयमत्र अम् ।
अनुकरणशब्दोऽनुकार्ये हे शब्दे वर्तयति । अतिक्रमणक्रियाया
हे शब्द कर्म भवति इति अतिक्रान्तो हे शब्द इति विगृह्य प्रातयव
परिनि प्रत्यादयो गतक्रान्तकृष्टगोत्रकान्तसितादिषु वैष्णवपुत्रे-
ष्व्यरिति अतिशब्द क्रान्तेर्धे वर्तमानो वातो हे शब्देनेवतेन
सह वसो भवति । सुबुप् । अतिहे इत्यत स्वादय । अतिहे ।
अतिह्यौ । अतिह्य । हे अतिहे । हे अतिह्यौ । हे अति-
ह्य । अतिह्य । अतिह्यौ । अतिह्य । अतिह्या । अति-
हेभ्या । अतिहेभि । अतिह्ये । अतिहेभ्या । अतिहेभ्य ।

परतं । केरेड' इति केष्व ख । हे दये । हेःदये । हे दया ।
पूर्वाऽमीति पूर्वत्व । दया । दये । असीति दीत्व । दया ।

२२१ । टिःचाप । ५ । २ । १०७ । टा सुपि ओसि च
परत गोरावतस्य एत्व, भवति । इति एत्वमयादेश । दयया ।
हलादावविशेष । दयाम्या । दयाभि । ङित्सु वचनेषु सोर्ङी-
ति वर्तमाने-

२२२ । याडापः । ५ । २ । ११७ । आवतस्य गोर्नि-
मित्तभूतस्य ङित्त सुपो याडागमो भवति स च टिदादिरिति
परस्यादौ भवति । टकार आदेशविध्यर्थ । एच्यैप् । दयायै ।
दयाम्या । दयाम्य । दयाया । दयाम्यां । दयाम्य । दयाया ।
“टि चाप ” इति एत्वमयादेश । दययो । आमि प्रेल्स्वामि-
त्यादिना नुट् । दयानां । दयाया । दययो । दयासु । एव शाल-
मालाशुकलादयो नेया । जराशब्दस्याजादौ विशेष । अन्यत्र
दयाशब्दवत् । “रोच्यु ” “वास्तेर्ह्योटीति” च वर्तमाने-

२२३ । जराया ङस्य । ५ । १ । १७६ । जराशब्दस्य
गोर्निमित्तभूतेऽजादौ सुपि परतो वा ङसादेशो भवति । ङका-
रौऽन्यविध्यर्थ । जरा । जरसौ, जरे । जरस', जरा ॥ हे
जरे । हे जरे, हे जरसे । हे जरा, हे जरसः । जरस, जरा ।
जरसौ, जरे । जरस', जरा । जरसा, जरया । जराभ्या ।
जराभि । जरसे, जरायै । जराभ्यां । जराम्य । जरस,

१ । अस्य स्थाने “जराया ङस्यङ् । ५ । १ । १६० । इति स्त्र

हलात्प्राग्विशेषोऽजादाद्यबोधे । गौ । गावौ । गाव ।
इत्यादिनेय ।

इत्यजताः पुलिगा ॥ १७ ॥

अयाजता स्त्रीलिङ्गा उच्यते । तत्राकारातोऽप्रसिद्ध । तत्रा-
कारातस्तु दयाशब्द । इयाम्भृद स्त्रियामित्याधिकृत्य

२१७ । अजाद्यतां टाप् । ३ । १ । ४ । अज इत्येवमादिना
मकारातानां च स्त्रियामभिधेयार्था ये भृदस्ततष्ठाप् भवति । इति
दय इत्यतष्ठाप् । टपकारयोरित्सन्ना । टकारष्ठाप्डापो सामान्य
ग्रहणाविधाताथ । पकार सामान्यग्रहणार्थ । स्वेऽको दी ।
इयोरैक । दया इति स्थिते स्वादय ।

२१८ । हलङ्घापो सुसिपत्यन् । ४ । ३ । ६३ ।
हलत्ताद्दीत्वाप् च यो दीम्तदंताच्च परेषां सुसिप्तीना अनर्था
स्व भवति । दया । औकारयो "जस शी" इति वर्तमाने-

२१९ । आप औत् । ५ । १ । १५ । गोरात्रतात् उत्तरस्य
औकारस्य शीत्ययमादेशो भवति । शकार शीम्बोरिति विशेष-
णार्थ । आदिप् । दये । जसि स्वेको दी । दया । किसबोधने
"बहौ शल्यित्" "टिःत्वाप्" इति च प्रस्तुत्य-

२२० । कौ । ५ । २ । १०८ । आबतस्य गोरेभ् भवति कौ

१ । अस्य स्थाने 'अजाद्यतष्ठाप् । ३ । १ । ४ । इति सूत्र ।

२ । अस्मिन् सूत्रे 'हलङ्घापो' इति पाठो महावृत्तौ ।

३ । अत्र 'औत्' स्थाने औटो क्तते महावृत्तौ

परत । केरेढ् । इति केष्व् स्व । हे दये । हेऽदये । हे दया ।
 पूर्वोऽमीति पूर्वत्व । दया । दये । असीति दीत्व । दया ।
 । २२१ । टिःचाप । ५ । २ । १०७ । टा सुपि ओसि च
 परत गोरावतस्य एत्व भवति । इति एत्वमयादेश । दयया ।
 हलादावविशेषः । दयाभ्यां । दयामि ॥ ङित्सु । वचनेषु सोऽङो-
 ति वर्तमाने-

२२२ । याडापः । ५ । २ । ११७ । भावतस्य गोर्नि-
 मिच्छभूतस्य ङित् सुपो याडागमो भवति । स च टिदादिरिति
 परम्यादौ भवति । टकार आदेशविध्यर्थ । एच्यैप् । दयायै ।
 दयाभ्या । दयाम्य । दयाया । दयाभ्यां । दयाम्य । दयाया ।
 “टि चाप ” इति एत्वमयादेश । दययो । आमि प्रेल्त्वामि-
 त्यादिना नुट् । दयानां । दयार्यां । दययो । दयासु । एव शाला-
 मालाशुक्लादयो नेया । जराशब्दस्याजादौ विशेष । अन्यत्र
 दयाशब्दवन् । “रोच्यु ” “वात्येह्योटीति” च वर्तमाने-

२२३ । जराया ङस्त् । ५ । १ । १७६ । जराशब्दस्य
 गोर्निमिच्छभूतेऽजादौ सुपि परतो वा ङसादेशो भवति । ङका-
 रौऽत्यविध्यर्थ । जरा । जरसौ, जरे । जरसः, जरा । हे
 जरे । हे जरे, हे जरसे । हे, जरा, हे, जरसः । जरस, जरा ।
 जरसौ, जरे । जरस, जराः । जरसा, जरया । जराभ्या ।
 जरामि । जरसे, जरायै । जराभ्या । जराम्य । जरस,

जराया । जराभ्यां । जराभ्य । जरस, जराया । जरसो,
 जरयो । जरसा, जराणा । जरासि, जराया । जरसो, जरयो ।
 जरासु । सर्वादेरपि टापि कृते दयाशब्दवदन्यत्रामृद्धिः । सर्वा ।
 सर्वे । सर्वा । हे सर्वे । हे सर्वे । हे सर्वा । सर्वाम् । सर्वे ।
 सर्वा । सर्वया । सर्वाभ्या । सर्वाभि । ङित्—“सोर्हि”
 “याडाप ” इति च प्रस्तुत्य-

२२४ । स्नेः स्याद् प्रथ । ५ । २ । ११८ । स्निज-
 कादावतात् उचरस्य क्ति स्याडागमो भवति प्रादेशश्च पूर्वस्याप ।
 सर्वस्यै । सर्वाभ्या । सर्वाभ्य । सर्वस्या- । सर्वाभ्या । सर्वाभ्य ।
 सर्वभ्या । सर्वयो । आभि । आभ्यास्ने-सुडिति मुद् ।
 सर्वासा । सर्वस्यां । सर्वयो । सर्वासु । एव विश्वादीनामुभय-
 शब्दवर्जिताना उचरशब्दपर्यताना रूप नेय । त्यदादीनामु स्वादौ
 त्यदाघत्वे पररूपत्वे टापि च कृते सर्वाशब्दवत् योज्य । स्या ।
 स्ये । स्या । इत्यादि । सा । ते । ता । इत्यादि । अक्ष, पूर्व-
 वदौत्वादिनिपातन । असौ । अन्यत्र, त्यदादित्वादत्वे कृते सर्वा-
 शब्दवत् । अम् । अम् । हे असौ । हे अम् । हे अम् । अम् ।
 अम् । अम् । अमुया । अमूभ्या । अमूभि । अमुष्यै । अमूभ्या
 अमूभ्य । अमुष्या । अमूभ्या । अमूभ्य । अमुष्या । अमुयो
 अमुषा । अमुष्यां । अमुषो । अमूषु । इदम स्यादय । सौ-
 “इदमो म ” इति मकारस्य मकारदेश ।

२२५। य भौ । ५ । १ । १८४। इदमो दकारस्य यकारा-
 देशो भवति सौ परत । इयम् । एयमन्यत्र त्यदाद्यत्वे मत्वे
 च कृते टाप् । इमे । इमाः । हे इय । हे इमे । हे इमाः ।
 इमा । इमे । इमा । अनया । आभ्याम् । आभिः । अस्यै ।
 आभ्या । अभ्य । अस्या । आभ्या । अभ्य । अस्या ।
 अनयो । आसा । अस्या । अनयो । आसु । एतद् । एपा ।
 प्ते । प्ता । हे एपे । हे एते । हे एता इत्यादि । एकस्य-
 एका । एके । एका । इत्यादि । द्विशब्दस्य द्वे । द्वे । द्वाभ्याम् ।
 द्वाभ्या । द्वाभ्याम् । द्वयोः । द्वयो । किम् । कादेशे कृते टाप् ।
 का । के । का । हे के । इत्यादि । प्रथमादीना । दयाशब्दवत्
 रूपासीद्धि । प्रथमा । प्रथमे । प्रथमा । इत्यादि । तीयत्यातस्य
 द्वित्त्वात् “तीयो द्वितीति विकल्पेन सर्वादित्वाद् तत्रैव भेदोऽन्यत्र
 दयाशब्दवत् । द्वितीयस्यै, द्वितीयायै । द्वितीयस्या, द्वितीयाया ।
 द्वितीयस्या, द्वितीयायाः । द्वितीयस्या, द्वितीयाया । एव तृतीय
 शब्द । इकारात् स्त्रीलिंगो ‘मतिशब्दः’ । तत् स्वादय ।
 सुटि मुनिशब्दवत् । मति । मती । मतय । हे मते । हे मती ।
 हे मतयः । मति । मती । मती । अस्त्रियामिति प्रतिषेधात्
 नाभाव । मत्या । मतिभ्याम् । मतिभिः । “य्वौ स्त्राय्यौ मु.” ।
 वेति च प्रस्तुत्य—

२२६। द्विति प्रश्न । १।२। १०८ । य्वोर्य प्र, स्त्राय्य
 इयुवोश्च स्थानिनी यौ य्वौ स्त्राय्यौ तेषां मुसज्ञा र्त्वा
 द्विति परत । “सोडाति” च प्रस्तुत्य—

२२७ । अरमो । ५ । २ । ११६ । म्वतात्परम्य ङित. सुपो
 अडागमो भवति स च टिद्रादि । अटश्चेति एच्यैप् यणादेशश्च ।
 मत्यै । मुसञ्जाविरटपक्षे मुसञ्जाया मुनिशब्दवत् । मतये ।
 मतिभ्या । मतिभ्य । मत्याः, मते । मतिभ्यां । मतिभ्य ।
 मत्या, मते । मत्यो । मतीनां । मत्या, मतौ । मत्यो ।
 मतिषु । एव शुचिरचिकृतियुवतिहाणिप्रभृतय । विंशत्यादय
 सख्यायामेवोपाददते सख्येयेषु च स्वलिङ्गा स्त्रीत्वमेकत्वे षोपादा-
 यैव वर्तते तस्मादकवचान्ता एव । विंशति । विंशति ।
 विंशत्या । विंशत्यै, विंशतये । विंशत्या, विंशते । विंशत्या,
 विंशतौ । विंशतेद्वित्वबहुत्वाभिधित्साया द्विवचनबहुवचनेऽपि
 भवत । एव पष्टिसप्तत्यशीतिनवतयोऽपि शब्दा । त्रिशब्दस्य
 विशेष ।

२२८ । त्रिचतुर स्त्रिया तिसृचतसृ । ५ । १ । १७ ।
 तृचतुरित्यंतयो स्त्रीलिङ्गेऽर्थे वर्तमानयो यथासख्य तिस्र चतस्र
 इत्येतावादेशौ भवत सुपि परत ।

२२९ । रोच्युः । ५ । १ । १७२ । तिस्र चतस्र इत्येतयो
 ष्टकारस्य रेफादेशो भवति अजादौ सुपि परत । तिस्र तिस्रति ।
 तिस्र पश्य । तिस्रमि । तिस्रभ्य । तिस्रभ्य । 'नाम्यातिसृ-
 चतसृ' इति प्रतिषेधादीत्व न भवति । तिस्रुणां । तिस्रुषु ॥ ईका
 रात् स्त्रीलिङ्गे लक्ष्मीशब्द लक्षन् दर्शनाकनयो । ततो "लक्षे
 र्मुट् चेति ईकारस्त्यो मुट् चागम । तत स्वादय िनाय ईकारो
 ङीत्य इति मुस्र न भवति । लक्ष्मी । लक्ष्म्यौ । लक्ष्म्य ।

- २३०। ग्वौ, स्याख्यौ मुः । १ । २ । १०४ । यौ ईकारो-
कारैः स्त्रियमाचक्ष्णौ तौ मुसज्ञौ भवत । इति मुसज्ञाया-“कौ”
प्रोऽम्बार्थद्वय इति प्रस्तुत्य-

२३१ । उमोः । ५ । २ । ११० । म्वतस्य प्रादेशो भवति कौ
परत । प्रादिति के खम् । हे लक्ष्मि । हे लक्ष्मी । हे लक्ष्म्य ।
लक्ष्मी । लक्ष्मी । लक्ष्मी । लक्ष्म्या । लक्ष्मीभ्यां । लक्ष्मीभि ।
द्वित्त्सु मुसज्ञाया लक्ष्म्यै । लक्ष्मीभ्यां । लक्ष्मीभ्य । लक्ष्म्या ।
लक्ष्मीभ्या । लक्ष्मीभ्य । लक्ष्म्या । लक्ष्म्योः । प्रेल्म्वादिना
नुट् । लक्ष्मीणा । लक्ष्म्या । लक्ष्म्यो । लक्ष्मीषु । एव तत्री-
प्रमृतय । उभयद् टकारः स्त्रिया ङ्घर्थ । उभय इति स्थिते-
इञ्ठिद्द्वान्ठण्ठण्ठ इति टिच्चादतो ङी । ङकारो इलूङ्घाब्ध
इति विशेषणार्थ । टिख । ऐरिति चानुवर्तमाने-

- २३२। उम्याम् । ४ । ४ । १५१ । मोरवर्णात्स इवर्णात्स
मस्य ख भवति ङीत्ये परत । इत स्वादय । उमयी । उमय्यौ ।
उमय्य । हे उमयि । हे उमय्यौ । हे उमय्य । उमयी । उम-
य्यौ । उमयी । उमय्या । उमयीभ्या । उमयीभि । उमय्यै । उम-
यीभ्या । उमयीभ्यः । उमय्या । उमयीभ्या । उमयीभ्य ।
उमय्या । उमय्योः । उमयीनां । उमय्या । उमय्यो । उम-
यीषु । कर्तृशब्दस्य भेद । “उयाम्मुद ” स्त्रियामिति चाधिकृत्य-

१ । अस्य स्थाने-प्रोम्वायम्यो । ५ । २ । १०२ । इति ।

२ । अस्य स्थाने-यस्य इत्या ख । ४ । ४ । १३५ । इति ।

२३७ । हृदादेरुजुप् । ह्रादिभ्योऽदादिभ्यश्च परस्य कर्त्तरि यथासस्य उच् उप् इत्येतावादेशौ भवत । इति शेष उप् । यात् इत्यस्मादुगित्वान्डी । “इद्धोर्नुम्” “विदे शतुर्वसु” “वा नप” इति च वर्तमाने—

२३८ । शिम्बोरात् । ५।१।६२ । गोरवर्णातात्परस्य शतुर्वी नुमागमो भवति शिम्बो परत । मकार आदेशविध्यर्थ । उकार उच्चारणार्थ । नुग्लोऽमित्यनुवर्तमाने नश्चापदांते मलीत्यनुस्वार । “यम्य परस्वमिति परस्व । तत स्वादय । याती । यात्यौ । यात्य । हे याति । हे यात्यौ । हे यात्य । इत्यादि । नुमभावपक्षे याती । यात्यौ । यात्य । हे याति । हे यात्यौ । हे यात्य । इत्यादि । भू सत्ताया । धुसज्ञाया पूर्ववल्लट शत्रादेशे शपि च शिति गागयोरिति एवादेश । पररूप । भवदित्येतस्मादुगित्वान्डीः ।

२३९ । शप्श्यात् । ५ । १ । ६३ । शबताद्गो श्याताश्च परस्य शतुर्नित्य नुम् भवति शिम्बो परत । पूर्ववदितो निवृत्ति । तत स्वादय । भवती । भवत्यौ । भवत्य । हे भवति । इत्यादि । दिव् क्रीडाजयेच्छापण्युतिगतिपु । दिव् उकारो बोदित इति विशेषणार्थ । धुत्वे लट शत्रादेशे च सति—

१ । अस्य स्थाने 'शपोऽद्दादिभ्य । १ । ४ । १४३ । होत्यादिभ्य । १ । ४ । १४५ । इति सूत्रं ।

२ । अस्य स्थाने 'श्यशप । ५ । १ । ५९ । इति सूत्र

२४०। दिवादे रयः । २ । १ । ८३ । दिवादिभ्यो घुम्य
कृत्वाचिनि गो परत रय इत्यय त्यो मध्ये भवति । दीर्घोरिगुदः
इति च वर्तमाने-

२४१। हृद्यमकुर्धुरः । ५।३। ११४ । हनि परी यौ-रेफव
वारौ तदत्रस्य म कुर हुर, वर्जितस्य घोरिगुदो दीर्भवति ।
इति दीत्वे दीव्यदिक्षुगित्त्वात् दी । शप्प्रयादिति नुग् । तत
म्वादय । दीव्यती । द्रव्यत्यौ । दीव्यत्य, । हे दीव्यति ।
इत्यादि नेय । स्त्रीशब्दस्य सिणातेरि । श्चघायतेर्वा डिप् । स्त्रीशब्देति
उष्णात्पि निष्पन्नस्य विशेष । तत स्मादय । स्त्रीतिनिर्दे-
शाल्मो स्त्री । "हल्लरनुधुभुवोऽचीयुन्योः" इति वर्तमाने-

२४२ । स्त्रिया । ४ । ४ । ७७ । स्त्रीशब्दसमभिन इवर्णस्य
गोनिमित्तभूतेऽजादौ इयादेशो भवति । स्त्रियौ । स्त्रिय । सवो-
धने स्त्रीति मुसशया मो प्रादेश, । प्रादिति के स । हे स्त्रि ।
हे स्त्रियौ । हे स्त्रिय ।

२४३ । वाऽम्शासो । ४ । ४ । ७८ । स्त्रीशब्दम्येवर्णस्य
श्रमशासोरियादेशो वा भवति । स्त्री । स्त्रिय । स्त्रियौ । स्त्रिय ।
स्त्री । स्त्रिया । स्त्रीभ्या । स्त्रीभिः । स्त्रियै । स्त्रीम्या । स्त्रीम्य ।
स्त्रिया । स्त्रीभ्या । स्त्रीम्य । स्त्रिया । स्त्रियो । आमीयुवो
वेति च नियमे विकल्पे च प्राप्ते सति स्त्रीति मुसशया प्रेल्वा
दिना नुद । स्त्रीणा । स्त्रिया । स्त्रियो । स्त्रीषु । अनङ्वाह ।

अनडुह् इति गौरादिषु उभयथा पाठात् ङीत्य । तत स्वादय ।
अनड्वाही । अनड्वाहौ । अनड्वाद्य । हे अनड्वाहि । इत्यादि ।
तथा अनडुही । अनडुहौ । अनडुद्य । हे अनडुहि । इत्यादि
नेय । श्रीशब्दस्य भेद । शिब् सवाया । शिब् षकारो दविध्यर्थ ।
धुसनाया क्वचिदिति वर्तमाने-

२४४ । क्विप् । २ । २ । ७३ । क्विप् च क्वचिद् दृश्यते ।
स च अप्रयोगी प्रतीयते । क्वचिदित्येतस्य बहुलार्थत्वात् क्वचि-
दन्यर्थवेति वचनात् दीत्वम् । श्री इत्यत स्वादय । श्री । भूत-
पूर्वगत्या क्व्यतो धुत्व न जहाति इति वा धुत्वात् हल्श्नुधुभ्रुवोऽची-
युवोरिति अनादौ इयादेश । श्रियो । श्रियः । क्विसवोधने
श्रामि युोरिति नियमान् अमुसनाया हे श्री । हे श्रियौ । हे
श्रिय । श्रिय । श्रियौ । श्रिय । श्रिया । श्रीभ्या । श्रामि ।
टिद्वचनेषु - श्रामि युवो , वेति च प्रस्तुत्य-

२४५ । डिति प्रश्च । १ । २ । १०८ । ख्योर्ष्य प्र स्था-
स्यो यौ च ख्वावियुवां स्थानिनौ स्थास्यौ तथा क्तसवधिनि
अन्यसवधिनि वा डिति वा मुमना भवति । इति मुसञ्जाया
अढारामोऽन्यत्र इयादेश । श्रियै । श्रिये । श्रीम्या । श्रीभ्य ।
श्रिया । श्रिय । श्रीम्या । श्रीभ्य । श्रिया । श्रिय । श्रियोः
'आमि युवोरिति' वर्तमाने-

२४६ । डा । १ । २ । १०७ । याविसुवो स्थानिनौ ख्यौ
स्थारयोः तौ आमि वा मुमनौ भवत । गौरा । श्रियाय । श्रिये ।

मुप्यजादौ यणादेश । हन्म्वौ । हन्म्व, । हे हन्मोरित्यादि ।
 एव करमूकारभूपुनर्मूर्वर्षाभूशब्दा । ऋकारात् स्त्रीलिङ्गो
 मातृशब्द । स च पितृशब्दवन्नेय शसि नत्व वर्जयित्वा । माता ।
 मातरां । मातर । हे मात । हे मातरौ । हे मातर । इत्यादि ।
 एव म्वसृदुहितृप्रभृतय । ऋकारात् प्रियगृशब्दः स च पुलिङ्ग-
 वन्नेय । लृकारातो लृकारात्श्चाप्रसिद्ध । एकारातो अतिहे
 शब्द स च पूर्ववन्नेय । ओकारात् स्त्रीलिङ्गो गोशब्द ।
 सोऽपि पूर्ववत् । ऐकारात् सुरैशब्द स च शोभनो रा यस्या
 सा सुरा । सुरायौ । सुराय । इत्यादि रशब्दवन्नेय । औकारातो
 नौशब्द । तस्य मौ शब्दवन्नीति ।

इति अजता स्त्रीलिङ्गा ।

अथाजता नपुसकलिङ्गा ।

अकारातो नपुसकलिङ्गो दानशब्द । तत् स्वादय । नप
 म्वमोरित्युपि प्राप्ते—

२४६ । अतोऽम् । ५ । १ । २३ । अकारात्तस्य नपुसक
 लिङ्गस्य गोर्निमित्तभूतयो म्वमोरमादेशो भवति । पूर्वोऽमीति
 अकारस्य पूर्वत्व । “ जस शी ” “ आप औत् ” इति च
 प्रस्तुत्य—

२५० । नपः । ५ । १ । १६ । नपुसकलिङ्गस्य गोर्निमित्त-
 भूतस्य औकारस्य शीभावो भवति । आटप् । दाने । “ नृप् ”
 इति वर्तमाने—

२५१ । जस्शमो । ५ । १ । १७ । नपुसकलिगात् परयो जमृगसो धिरित्ययमादेशो भवति । “तास्थानेऽतेऽल ” इति प्राप्ते-शित्सर्वस्य भवति । “इदिदोर्नुम्” “उगिदचा धेऽम्वादे ” इति च प्रस्तुत्य—

२५२ । नपोऽच^१ । ५ । १ । ५३ । नपुसकलिगस्य गोर जतस्य नुमागमो भवति धे परत । उकार उच्चारणार्थ । मकार आदेशविध्यर्थ । “नोङ्” इति वर्तमाने—

२५३ । धेऽकौ । ४ । ४ । ६४ । किर्वाजिते धे परतो नोढो दीर्भवति । दानानि । किसबोधने पूर्ववदमि सति “केरेढ”-

२५४ । प्रात् । ४ । ३ । ६५ । केरनच प्रात्परस्य स्त्र भवति । इति मकारस्य स्त्र । एकदेशविकृतम्यानन्यत्वात् अम पूर्वत्व । द्विवद्भो पूर्ववत् । हे दान । हे दाने । हे दानानि । इष्यप्येव रूपाणि । दान । दाने । दातानि । शेष पुवज्ञेय । दानेन । दानाभ्या । दानै । दानाय । दानाभ्या । दानेभ्य । दानात् । दानाभ्या । दानेभ्य । दानभ्य । दानयो । दानाना । दाने । दानयो । दानेषु । एव शुक्लवस्त्रवदननयनादय । सर्वादयोऽप्येव नेतव्या । अयादीना पुन पचाना भेदोऽस्ति । अय इत्यत स्वादय —

२५५ ।^२पचतोऽनैकतरस्थान्यादेर्दुक् । ५ । १ । २४ । नपुसकलिगानां अन्यादीना पचाना एकतरवर्जिताना दुगागमो

१ । अन्य स्थाने-नपोऽज्जल । ५ । १ । ५१ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने-इतरादे पचकस्य दुक् । ५ । १ । २२ । इति ।

भवति स्वमो परत । उकार उच्चारणार्थ । ककार आदेशवि-
ध्यर्थ । “मूलो जग् भृशि”इति “चर्सरि”इति च वर्तमाने—

२५६ । ^३वांऽते । ५ । ४ । १५४ । अतेऽवसाने विरामे
वर्तमानाना मूला वा चर्मवति । अथच इति द्वित्व । अन्यत् ।
अन्यत् । अन्यद् । अन्यद्द् । अन्ये । अन्यानि । हे अन्यद्द्
हे अन्यद् । हे अन्यत् । हे अन्यत् । हे अन्ये । हे अन्यानि ।
पुनरपि—अन्यत् । अन्यत् । अयद् । अन्यद्द् । अन्ये । अ-
न्यानि । पुलिङ्गवद् यथा । एव अन्येतरेतरकतमादय । अनेक-
तरम्येति किं ? एकतर । एकतरे । एकतराणि । इन्मादि ।
त्यदादीना तु स्वमोर्विशेषोऽस्ति । त्यद् इत्यत स्वादयः । त्य
दाद्यत्वात् प्रागेव नित्यत्वात्—

२५७ । नपः स्वमोः । ५ । १ । २० । नपुसकलिङ्गात्परयो
स्वमोरुभभवति । त्यत्वे त्याश्चयमिति पुनरत्वे प्राप्ते—

२५८ । नोमता गोः । १ । १ । ७१ । उमता वचनेन
लुप्तत्यमाश्रित्य यत् कार्यं प्राप्त गोरधिकारे तन्न भवति । पूर्वव
च्चर्त्वं द्वित्व च । त्यत् । त्यत् । त्यद् । त्यद्द् । त्ये । त्यानि ।
इत्यादि । तत् । तत् । तद् । तद्द् । ते । तानि । इत्यादि । यत् ।
यत् । यद्द् । यद् । ये । यानि । इत्यादि । अदस सौरुप् । नोमता
गोरिति प्रतिषेधात् असाविति निपातन न भवति । रित्वविसर्ज-
नीयौ । अद । अन्यत्र त्यदाद्यत्वादि कार्यं कृत्वा
मत्वे । अम् । अम्नि । हे अद । इत्यादि । इदम -इद । इमे

इमानि । एतद् -एतत् । एतत् । एतद् । एतद्द् । एते । एतानि ।
इत्यादि । एङ्शब्दस्य-एकम् । एके । एकानि । द्विशब्दस्य-
द्वे । द्वे । इत्यादि । किम् किं । के । कानि । इत्यादि । आकारांतो
नपुसकलिंगो क्षीरपाशब्द -

२५६ । प्रो नपि । १ । १ । १० । नपुसकलिंगे वर्तमा
नस्य मृद प्रो भवति । इति प्रादेशे कृते दानशब्दवचनेय ।
क्षीरप । क्षीरपे । क्षीरपाणि । इत्यादि । केचिच्चतुर्थ्येकवचने
क्षीरपायेत्यत्र आतो नाप इत्यात् स्वे क्षीरपे इति भवतीति
भवते । तदन्ये सन्निपातपरिभाषया न भवतीत्याहु । एव
सोमपा अम्बुपादय । इन्मारातो नपुसकलिंगो वारिशब्द । तत्
स्वादय । नप स्वमोरित्युप् । वारि । औकारयो । “आप
श्रौत ” इति वर्तमाने “नप”, इति शी । “ इदिद्वोर्नुम् ”
इत्यधिकृत्य-

२६० । सुपीकोऽचि । ५ । १ । ५६ । गोरिगतस्य
नपुसकलिंगस्य नुमागमो भवत्यजादौ सुपि परत । पूर्ववदितो
निवृत्तिर्णत्व । वारिणी । जम्भसो शिर्नुम् । दीत्व । यत्व च ।
वारीणि । किस्रोधने “नप-स्वमो ” “जरसो वा” इति च प्रस्तुत्य

२६१ । इकश्चम् । ५ । १ । २२ । गोरिगतात् नपुसक-
लिंगात्परयो स्वमोर्वा श्च भवति । पक्षे—उच्च । शित्करण
अम सर्वादेशार्थं । यदा श्च तदा प्रस्यैप् कावित्येप् भवति,
नोपि । नोमता गोरिति निषेधात्-हेवारि । हे वारि । हे वारिणी ।
हे वारीणि । पुनरपि-वारि । वारिणी । वारीणि । वारिणा ।
वारिभ्या । वारिभि । वारिणे । वारिभ्या । वारिभ्य । वारिण्य ।

वारिभ्या । वारिभ्य । वारिण । वारिणो । आमि-प्रेल्च्वाप्
चेतुरो नुडिति नुड् । नामि-सुम्मिटत पदमित्यधिकृत्य-

२६२ । स्वादावधे । १ । २ । ११८ । घवजिते म्वादो
पूर्व पदसज्ज भवति । पदस्येत्यधिकृत्य नो मृदन्ते खमिति नख ।
ततो नाम्यतिमृचतमृ इति दीत्वेन खम्यासिद्धत्वाद् -

२६३ । नोट । ४।४।५। नकारातस्य गोस्डो दीर्भवति
नामि परत । इत्युडो दीत्व । वारीणा । वारिणि । वारिणो ।
वारिपु । एव सक्थिआस्यिदध्यक्षिणब्दाना रूपमिद्धि । टादा-
वजादो तु विशेष । भादाविति वतमाने—

२६४ । १सक्थ्यास्थिदध्यक्षोऽनङ् । ५ । १ । ५८ । सक्थि
आसि दधि आक्षि इत्येतेर्षोमिगतानां नपुसङ्गलिगाना अनङ्-
देशो भवति भादावजादौ परत । डकारोत्यावि यर्थ । नकारेऽ-
कार उच्चारणार्थ । भस्येत्यधिकृत्य—

२६५ । अनो गमम्वस्फात् । ४ । ४ । १३४ । भसङ्-
कावयवस्य अनित्येतस्याकारस्य स्व भवति नचेत् सोऽन्शब्दो
मकारवकारातात् स्फात् परो भवति । सन्धना । सक्थिभ्या ।
सक्थिभि । सक्थ्ने । सक्थिभ्या । सक्थिभ्य । सक्थ्न् । सक्थि-
भ्या । सक्थिभ्य । सक्थ्न् । सक्थ्नो । सक्थ्नाम् । भस्य
अनाखमम्वस्फादित्यधिकृत्य—

२६६ । वा डिश्यो । ४ । ४ । १३६ ।

त्येतस्य अकारस्य न भवति वा ङि ङी णिशब्द न परत १
 चेत्माऽन् शब्दा म्बन्धाद् परो भवति । सन्निभ । सवमनि ।
 मक्कनो । सविथपु । एव अन्विदध्यवत्तामपि रूप नेम ।
 त्रिशब्दस्य जम्भसो शि । नुम् । गुत्र ङित्य च । व्रीणि ।
 व्रीणि । पुर्वदन्त्यत्र । शुचिशब्दस्य वपोवारिशब्दवत् । शुचि ।
 शुचिनी । शुचीनि । इत्यादि । टादावजादौ तु ।

२६७ । भादौ योक्तुपुस्क पुवद् । ४ । १ । ५७ । भादौ
 अजादौ उक्तपुष्क नपुसकालिग वा पुवद् भवति । पुमावस्य
 नुन्मादेशयोरभाव प्रयोचन । तत्र मुनिशब्दगदितरत्र वारि-
 शब्दवत् । शुचिना । शुचिभ्यां । शुचिभि । शुचये,
 शुचिने । शुचिभ्या । शुचिभ्य । शुचे, शुचिन । शुचिभ्या
 शुचिभ्य । शुच, शुचि । शुचिनो, शुच्यो । शुचीना । शुची,
 शुचिनि । शुच्यो. शुचिनो । शुचिपु । एव सन्धिपत्यादय ।
 इकारांतो ग्रामणीशब्दः । तस्य “प्रो नपि” इति प्रादेश । तत
 स्वादय । ग्रामणि । ग्रामणिनी । ग्रामणीनि । हे ग्रामणि ।
 हे ग्रामणिनी । हे ग्रामणीनि । इत्यादि शुचिशब्दवत् । एव नी
 उर्नात्यादय । उकारातास्त्रिपुशब्द । तत स्वादयः । त्रपु ।
 त्रपुणी । त्रपूणि । हे त्रपो । हे त्रपु । इत्यादि वारिशब्दवत् ।
 जनुमृदुलपुप्रभृतीना शुचिशब्दवत् नीति । ऊकारात खलपू
 शब्द । तस्यापि प्रादेशे खलपु । खलपुनी । खलपूनि । हे
 खलपो । हे खलपु । हे खलपू इत्यादि ग्रामणीशब्दवत् । एव
 लब्धप्रभृतय । ष्टकारात कर्तृशब्द । कर्तृ । कर्तृणी । कर्तृणि ।

हे कर्त । हे कर्तृ इत्यादि नेय । एव मातृप्रभृतय आमणी
 शब्दवत् । अकारात् प्रियगृशब्द तस्यापि प्रादेश प्रियगृ ।
 प्रियगृणी । प्रियगृणि । हे प्रियगृ । हे प्रियग्र इत्यादि कर्तृशब्द-
 वत् । लृकारात् लृकारातावप्रोसद्धौ । एकारातो अतिहेशब्द ।
 तस्यापि प्रादेशे- अतिहि । अतिहिनी । अतिहीनि । हे अति
 हे । हे अतिहि । इत्यादि शुचिशब्दवत् । ओकारान्त उपगो-
 शब्द । तस्यापि प्रादेश । उपगु । उपगुनी । उपगूनि । हे उपगो,
 हे उपगु । इत्यादि जतुशब्दवत् । ऐकारातोऽतिरैशब्द ।
 तस्यापि प्रादेशे- अतिरि । अतिरिणी । अतिरीणि । पुनरपि
 अतिरि । अतिरिणी । अतिरीणि । अतिरिणा, अतिराया । एक
 देशविकृतस्यानन्यत्वात् रायःस्मिरिति आत्व । अतिराभ्या ।
 अतिराभि । अतिरिणे, अतिराये । अतिराभ्या । अतिराभ्य ।
 अतिरिण अतिरायः । अतिराभ्या । अतिराभ्य । अतिरिण ,
 अतिराय । अतिरिणा, अतिरायो । अतिरिणा । अतिरिणि,
 अतिराया । अतिरिणे, अतिरायोः । अतिरासु । इत्यादि
 शुचिशब्दवत् । औकारातोऽतिनौशब्द । तस्यापि प्रादेशे -
 अतिनु । अतिनुनी । अतिनूनि । इत्यादि मृदुशब्दवत् ।

इत्यजताः नपुसकलिंगा ।

अथ हलता पुलिंगा ।

दुहौञ् रक्षणे । अकारो दविध्यर्थ । औकारोऽनिडर्थ ।
 गां दोग्धाति विगृह्य क्वचित् क्विप् । स च सर्वोऽप्रयोगीत् ।

वाक्स । सुवुप्च । गोदुह इति स्थिते-तत स्वादय । सो ख ।
हो ढ इति ढत्वे प्राप्ते तदपवाद ।

२६८ । दादेर्धोर्घः । ५ । ३ । ६७ । वकारोदधोर्धवयवम्य
हकारस्य घकारोदेशो भवति पदान्ते शालि परत ।

२६९ । एकाचो यशो भर्ध् भूप स्वो । ५ । ३ । ७३ ।
ज्ञपतम्यैकाचशब्दरूपस्य योऽवयवो यश् तस्य भप् भवति
सकारे ध्वशब्दे पदान्ते च । इति दकारस्य मष्ट । जश्च चर्त्त्व ।
पक्षे द्वित्व च । गोधुग् । गोधुक् । गोधुग् । गोधुक् । सहितैवा
न्यत्र । गोदुहौ । गोदुह । हे गोधुक् । हे गोधुक् । हे गोधुग्
हे गोधुग् । हे गोदुहौ । हे गोदुह । गोदुहम् । गोदुहो ।
गोदुह । गोदुहा । गोधुग्भ्याम् । गोधुग्भ्य । गोदुहे । गोधुग्भ्याम्
गोधुग्भ्य । गोदुह । गोधुग्भ्याम् । गोधुग्भ्य । गोदुह ।
गोदुहो । गोदुहाम् । गोदुहि । गोदुहो । गोधुग् । एव दण्डदुह
रत्नदुह् कोशदुह् इत्येवमादय । श्वलिह्शब्दस्य भेद । लिहोञ्
आस्वादन । पूर्ववदौकारजकारयो निगृत्ति । श्वन्शब्दादम् श्वाने
लेढीति विगृह्य पूर्ववद् निवप् वाक्स । सुवुप् च । नो मृदते
खमिति नस । श्वलिह् इति स्वादय ।

२७० । हो ढ । ५ । ३ । ६६ । हकारस्य हकारोदेशो भवति
पदान्ते भलि च । जश्च चर्त्त्व द्वित्व च । श्वलिद् । श्वलिद् ।
श्वलिद् । श्वलिद् । श्वलिहो । श्वलिह । इत्यादि । एव
मधुलिह् अभलिहादय । मित्रद्रुह्शब्दस्य भेद । द्रुह्श् हिंसा

शान् । “उकार उदिद्भ्र” इति विशेषणार्थं । मित्रगब्दादम् ।
मित्र द्रुहतीति विगृह्य क्विप् वाक्स । सुबुप् स्वादय ।

२७१ । वा द्रुहसुहृष्णुहृष्णिहा । ५ । ३ । ६६ । द्रुह
सुहृष्णुहृष्णिह् इत्यतेषां हकारस्य घकारादेशो वा भवति भ्रलि
पदान्तं च । पक्षे दत्व । एकाचो वाशित्यादिना भप्भाव ।
मित्रस्निक्क् । मित्रद्रुक् । मित्रद्रुग् । मित्रद्रुद् । मित्रद्रुट् । मित्रद्रुड् ।
मित्रद्रुड् । एव भ्रलि पदान्ते च रूपद्वय । अजादी तु सहितैव । एव
सुहृष्णुहृष्णुहृ इत्येते शब्दा । अनडुहृशब्दस्य भेद । तत्र
स्वादय । “णघे” इत्यधिवृत्त्य-

२७२ । चतुरनडुहोर्वाः । ५ । १ । ७६ । चतुरनडुहोस्त-
दन्तस्य च गोरुकारस्य वा इत्ययमादेशो भवति धे परत ।

२७३ । सावनडुहः । ५ । १ । ६४ । अनडुहो नुमागमो
भवति सौ परत । सौ ख । हकारस्य म्फातस्य ख । धेऽका-
विति दीत्व । अनड्वान् । अनड्वाही । अनड्वाह ।
सवोधने—

२७४ । घ कौ । ५ । १ । ८० । चतुरनडुहोस्तदन्तस्य च
गोरुकारस्य घ इत्ययमादेशो भवति कौ परत । हे अनड्वन् ।
हे अनड्वाही । हे अनड्वाह । अनड्वाहम् । अनड्वाही
अनडुह । अनडुहा । हलादी—

२७५ । घसुस्रसुध्वस्वनडुहा द । ५ । ३ । १०७ । वसु
ससु ध्वसु अनडुह् इत्येतेषां सकारस्य हकारस्य च पदान्तस्य

अथ हलन्ताःस्त्रीलिङ्गा ।

हकारान्त स्त्रीलिङ्ग उपात्तशब्द । यतौन् मधने । प्र-
कारौकारानिडर्था । ध्वादे ष्योऽप्यष्टिव्यञ्जक स्त" इति
नत्व । तत दिववादि ।

३२५ । 'नद्वृत्तिवृत्तिव्यधिकचिसहितनौ कौ
यागो । ४ । ३ । २८४ । नदादियु क्विबतेषु पूर्वस्य वाचो
ऽनन्तस्य गेक्ष दीर्भवति । तत स्वादयः ।

३२६ । नहो घः । ५ । ३ । ३३ । नह हकारस्य
षकारादेशो भवति झलि च पदान्ते च । जस्यत्वचत्वे । उपानत्,
उपानद् । उपानहौ । उपातह । इत्यादि नेय । उष्णिह्शब्दस्य
क्वित्यस्य कुरिति कुत्व । उष्णिक् । उष्णिग् । उष्णहौ ।
उष्णिह । इत्यादि । मकारातो नियतलिङ्गोऽप्रसिद्धो वाच्य
लिङ्गस्तु पूर्ववद् । वकारातो दिव्शब्द । स च मुदिव्शब्द-
वत् । द्यौ । दिवौ । दिव । इत्यादि । रेफातो गिर्शब्द ।
गृ निगरण्ये ।

३२७ । सपदादिभ्य क्विप् क्ति १ । २ । ३ । ८८ ।
सपदादिभ्यो धुभ्य भावे कर्तारि स्त्रीलिङ्गे क्विप् क्ति इत्येतौ
स्यौ भवत ।

१ । धस्य स्थाने—नद्वृत्तिवृत्तिव्य
५३। २१९ । इति

३२८ । ञ्त्तामिद्धो । ५।१।८३ । ञ्कारात्स्य घोरिका-
रादेशो भवति । रतोऽणुरिति रत्त्व । तत स्वादय । “दी
वोरिगुह ” इति दीत्व । विसर्जनीय । गी । गिरौ । गिर ।
इत्यादि । धो स्वरूपग्रहणे तन्त्यविज्ञानात् ओऽचि इति लत्व न
भवति । धुर्वी हिंसने । ईकारो डीयश्वीदिद्वेटोऽपतस्ते इति
विशेषणार्थ । तत क्विप् ।

३२९ । र खम् । ४।४।१८ । रेफात्परयो छकारवकारयो
झलादौ क्विपि ख भवति । श्लोपवाद । तत स्वादय । धू ।
धुरौ । धुर । इत्यादि । एव पुरादय । चतु शब्दस्य भेद ।
ततो जसादि । “त्रिचतुर स्त्रिया तिसृचतम्” इति चतस्रादे-
श । रोच्युरिति रेफ । चतस्र । चतस्र । चतसृभि । चतसृ-
भ्य । चतसृभ्य । “नाम्यतिसृचतम्” इति प्रतिषेधात् दीत्व
न भवति । चतसृणाम् । चतसृषु । लकारजकारातौ म्त्रीलिङ्गाव-
प्रसिद्धौ । गच्यर्लिङ्गौ तु पूर्ववत् । एवमन्यनापि । मकारान्त प्रिय-
प्रदाम्शब्द । स च प्रदाम्शब्दवत् । छणकारातावप्रसिद्धौ । न
कारात् सामन्शब्द । स च राजन्शब्दवद् । एव दामन्
चहुराजन्प्रभृतय । भकारातोऽप्रसिद्ध । भकारात् ककुम्
शब्द । ककुप् । ककुब् । ककुभौ । ककुभ । इत्यादि । घढानौ
अप्रसिद्धौ । घकारात् समिध्शब्द । तस्याप्यविशेष । समित् ।
समिद् । समिधौ । समिध । इत्यादि । नकारान्त मज्शब्द ।
स च भिषज्शब्दवत् । बगढता अप्रसिद्धा । दकारातो दृषद् ।

शब्द । तम्याप्यविशेष । एव शरद्सप्तविपदादय ।
 ख फल्लथातास्तथा अप्रासिद्धा । चकारातम्बचूशब्द । तम्य
 कुन्वजश्वचत्त्वानि । त्वग् । त्वक् । त्वचौ । त्वच । इत्यादि ।
 एव वाचप्रभृतय । टकाराता अप्रासिद्धा । तकारातो विद्युत्-
 शब्द । तम्याप्यविशेष । एव त्रिंशत्चत्वारिंशत्प्रभृतय ।
 ककारातोऽप्रासिद्ध । पकारान्तोऽप्यशब्द । ततो बहुवचनमेव ।
 जसि त्मनुनप्तृ इत्यादिना दीत्व । आप । अप । भकारादौ-

३३० । भ्यप । ५ । २ । १६३ । अप्यशब्दस्य गोर्नि
 मित्ते भकारादा तकारादेशो भवति । अद्भि । अद्भ्य । अद्भ्य ।
 अपाम् । अप्सु । शकारान्तो दृशशब्द । तस्य कुत्वाटि । दृक ।
 दृत् । दृशो । दृश । इत्यादि । एव दिशप्रभृतय । निशशब्दस्य
 भेद । वश्चेत्यादिसाहचर्याद्भो शकारस्य षत्वमिति चेत्
 जश्याटि, तम्यासिद्धत्वान्न कुत्व । निच् । निग् । निशो ।
 निश । इत्यादि । स्तोश्चुना श्चुरिति सकारस्य शकार ।
 शश्चाऽमीति छत्व । निच्छु । षकारातम्बिषशब्द । स च रत्नमुष्
 गब्धवत् । दधृप् । ऋषिगादिना क्यतत्वात् कुत्वाटि ।
 दधृक । दधृग् । दधृषो । दधृष । इत्यादि । सकारान्तो
 आर्चमशब्द । तत स्वादय । पदातेरीत्यादि । अन्यत्र षत्वम् ।
 आर्चि । आर्चषौ । आर्चिष । इत्यादि । सुपि शरि सश्चेति षत्ते
 सकार । आर्चिप्सु । आर्चि षु । एव सुयशम्प्रभृतय । अनुस्वारा
 यता अप्रासिद्धा ।

इति दलता स्त्रीलिङ्गा

अथ हलन्ता नपुसकलिङ्गा ।

हकारातो गोदुहशब्द । तत म्वादय । नप स्वमोरित्युप् । गोदुक् ।
ओकारयो “नप इति शीभाव । गोदुही । जस्शसेरिति शिः ।

३३१ । १भ्रूलाम् । ५।१ । ५४ । अच परा या भ्रुल्-
जातिस्लदन्तस्य नपो धे परतो नुम् भवति । गोदुहि । इत्यादि ।
एव मधुलिहादय । यकारातोऽव्युत्पत्तिपक्षेऽप्रसिद्ध । व्यु-
त्पत्तिपक्षे तु पूर्ववत् सम्यशब्द । सम्य् । समयी । समयि ।
इत्यादि । वकारात् सुदिशब्द । शोभना घौरस्मिन्निति
वस । तत म्भमोरुपो बहिरगम्यासिद्धत्वात् अतरग दिवो
हल्युदित्युत्व । सुद्यु । सुदिवी । सुदीवि । हे सुद्यो । हे सुद्यु ।
इत्यादि । व्युत्पत्तिपक्षे तु दिवे शूठि प्रादेशे चादौ सुपीको-
चीति नुमि धे च ङात्वे सति अक्षद्यु । अक्षद्युना । अक्षद्युनि ।
इत्यादि । रेफातो वारशब्द । वा । वारी । वारि । इत्यादि ।
सुपि-वा पु । चतुरशब्दस्य जस्शसो शि । वादेश । चवारि ।
चत्वारि । पूर्ववद् शेष । लकारात् प्रियप्रज्वलशब्द । प्रिय-
प्रज्वल् । प्रियप्रज्वली । प्रियप्रज्वलि । इत्यादि । अकारात् प्रज
शब्द । प्रजानातीति प्रज । स इवाचरातीति । प्रक् । प्रग् ।
प्रजी । प्रजि । इत्यादि । मकारातो प्रियप्रदात् मृशब्द । प्रियप्र-
दान् । प्रियप्रदामी । प्रियप्रदामि । इत्यादि । लकारान्त प्रियङ्
शब्द । प्रिय ड्यते इति क्विप् । प्रियङ् । तमाचष्टे प्रिय

१ अस्य स्थाने नपोऽञ्जल । १ । १ । ५१ इति सूत्र ।

तीति पुन विवप् । प्रियद् । प्रियही । प्रियछि । एकारात्
 प्रियसुगुणशब्द । तत स्वादय । प्रियसुगण् । प्रियसुगुणी ।
 प्रियसुगुणि । इत्यादि । प्रियसुगुण्दसु । नकारांतश्चर्मन्शब्द ।
 तत स्वादय । नो मृदते स्वमिति नस्व । चर्म । चर्मणी ।
 चर्माणि । कित्तबोधने, न कौ इत्यधिकृत्य—

३३२ । नपि वा । ५ । २ । ४१ । पदस्याते नपुसक
 लिंगे नकारस्य ख वा भवति कौ परत । हे चर्मन् । हे चर्म ।
 इत्यादि । भादावजादौ अम्बस्फादिति प्रतिषेधादनो ख न भवति ।
 चर्मणा । इत्यादि । एव कर्मन्धर्मन्प्रभृतय । ब्रह्महन्शब्दस्य
 शिभावे वा छिरयोरिति विकल्पेनान ग्व । हो धिञ्छिञ्छि" इति
 हकारस्य घफार । ब्रह्मह । ब्रह्मही । ब्रह्महणी । ब्रह्महाणि ।
 हे ब्रह्महन् । हे ब्रह्मह । हे ब्रह्मघ्नी । हे ब्रह्महणी । हे ब्रह्म
 हाणि । पुनरपि ब्रह्मह । ब्रह्मघ्नी । ब्रह्महणी । ब्रह्महाणि ।
 पूर्ववच्छेष । अहन्शब्दस्य भेद । तत स्वादय ।
 स्वमोरपि—

३३३ । अहन् । ५ । ३ । १०३ । अहनित्यतस्य पदस्य
 रिर्भवति । इति रित्त्वे प्राप्ते—

३३४ । रोऽसुपि । ५ । ३ । १०५ । अहो नकारस्य रेफा
 दशो भवति असुपि परत । इति रो भवति । अह । अहनी
 अहनी । अहानि । सबोधनेष्यविशेष । भकारादौ रिरुन्वमेच्व ।
 अहोभ्यामित्यादि । भकारात् -समुत् । समुद् । समुग्मी ।

समुञ्जि । इत्यादि । भकारान्त गर्दभ्शब्द । गर्दप् । गर्दन् ।
 गर्दभी । गर्दम्भि । इत्यादि । घकारान्त साधुघक् । साधुघग् ।
 साधुगधी । साधुगधि । इत्यादि । ढकारान्त मूढ इवाचरतीति
 मूढति । पुन क्विप् । मूद् । मूद् । मूढी । मूढि । इत्यादि ।
 धकारातस्तत्वमुत् । तत्वभुद् । तत्वबुधी । तत्वबुधि । इत्या-
 दि । जकारातो धानामृस्नृशब्द । तत स्वादय । स्फादेः
 स्फोतेति सकारस्य ख । वृश्चभस्वेत्यादिना पत्व । जश्त्व
 चर्त्वे । धानामृद् । धानामृद् । धानामृज्जी । जस्यसोरतरगत्यात्
 सकारस्य जश्त्वचर्त्वेयो कृतयो शौ नुमि विशेष । धानामृ-
 ङ्जि । इत्यादि । षगडता अप्रसिद्धा । दकारातो द्विपाद्-
 शब्द । तत स्वादय । द्विपात् । द्विपाद् । श्या परमृताया
 पाद पदिति पद्माव । द्विपदी । द्विपादि । इत्यादि । एव
 त्रिपादादय । खकारातः-सुदुक् सुदुग् । सुदु स्त्री । सुदू खि ।
 इत्यादि । फकारात निर्गुप । निर्गुब् । निर्गुफी । निर्गुफि ।
 इत्यादि । छकारात -प्रमोढत इति बिच् । प्रमोळ् । प्रमोच् ।
 प्रमोच्छी । प्रमोञ्छि । इत्यादि । ठकारान्त सुपद् । सुपद् ।
 सुपठी । सुपण्ठी । इत्यादि । थकारातो गोमथ्शब्द ।
 गोमत् । गोमद् । गोमधी । गोमन्धि । इत्यादि । चकारात
 मूलानि वृश्चतीति क्विप् । स्फादिस्वे पत्वादि । मूलवृद् । मूलवृद् ।
 मूलवृद्धी । मूलवृद्धि । इत्यादि । प्राञ्चतीति प्राक् । प्राग् ।
 शीभावे अच इत्यख । चाविति दीत्व । प्राची । प्राश्चि । इत्यादि ।
 एव प्रत्यच्अमुमुयच्सम्यच्त्तिर्यच्भृत्तय । ददत्शब्दात् स्वादय ।

स्वाद्य । सुप्याष्ट्न्, युष्मदस्मदो, मावधेरिति च प्रस्तुत्य-

३३६। त्याहौ सौ । ५ । १ । १६८ । युष्मदस्मदोस्त
दन्तस्य च गोर्माविधेर्यथासख्य त्व अह इत्येतावादेशौ भवत ।

३३७ । हेसुटोऽम्^१ । ५ । १ । २६ । युष्मदस्मदोस्तदतस्य
च गोर्माविधेर्यथासख्य गुसजानिमित्तमृतस्य हे इत्येतस्य सुटश्च
सुप अमित्ययमादेशो भवति ।

३३८ । स्वमादेशो । ५ । १ । १६३ । युष्मदस्मदो स्व
भवति आदेशभूते सुपि परत । इति दकारस्य स्व । पूर्वोमीति
पूर्वत्व । त्वम् । अहम् ।

३३९ । युवावौ द्वौ । ५ । १ । १६६ । युष्मदस्मदोर्द्वित्वे
वर्तमानयो मावधे शब्दरूपस्य यथासख्य युव आव इत्येतावादेशौ
भवत सुपि परत ।

३४० । आचिपि । ५ । १ । १६१ । युष्मदस्मदोस्तदन्तस्य
च गौराकारादेशो भवति औकारे इपि च सुपि परत । युवाम् ।
आवाम् ।

३४१ । यूयवयौ जासि । ५ । १ । १६८ । युष्मदस्म-
दोर्माविधे तदतस्य च गोर्यथासख्य यूय वय इत्येतावादेशौ
भवत जासि सुपि परत । पूर्ववदमादेशे च कृते ष्यत इति
पररूप । यूयम् । वयम् ।

१ अस्य स्थान-हेसुटारम् । ५ । १ । २४ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने - इपि । ५ । १ । १४६ । इति । आवि । ५ ।

१४७ । इति सूत्रद्वय ।

ददत् । ददद् । ददती । शी न धादिनि विभे प्राप्ते-

३३५ । यानपः । ५ । १ । ६७ नपुंसकनिगात् धमञ्जया
 षम्य शुभ्रुष वा मर्वात् । ददाति । ददति । इत्यादि । एव ज-
 नदादीना रूपमिद्धि । यात् । दात् । रमा - र्माः स्वोर्गादिति वा
 नृप् । यान्ती । यार्त् । शौ भ्रजाभिति नृप् । यान्ति । इत्यादि ।
 एव कान्तमृत्तय । भवत् । भवद् । जयात् । शुभ्रुषादिति नृप् ।
 भवती । भवति । इत्यादि । एव लीज्यदात्तम् । ककारान्त
 मुत्तम् । मुत्तम् । मुत्तद्धि । इत्यादि । पकारान्त मुत्तम् । मुत्तम् ।
 मुत्तपी । मुत्तपि । इत्यादि । नकारान्त मुत्तम् । मुत्तम् ।
 मुत्तम् । मुत्तम् । मुत्तम् । इत्यादि । पकारान्त गन्मुत्तम् ।
 रत्नमुत्तम् । रत्नमुत्तपी । रत्नमुत्तपि । इत्यादि । नकारान्त पय ।
 पयमी । शौ भ्रजाभिति नृप् । म्मदत्त इति शौ । पयांसि । इत्यादि ।
 एव तेजन्तामृत्तय । विद्मृषदा स्यादय । विद्मत् ।
 विद्मद् । पमो बस्योऽग्नि उग्र । विद्मन्ति इत्यादि । अर्चिम्
 शब्दात्प्रादयः । अर्चि । अर्चिपी । पतास्याभिद्धत्वाद्वात् ।
 अर्चीषि । इत्यादि । अनुस्वाराधन्ता अमभिद्धा ।

इति हल्न्ता मपुष्पलिङ्गा ।

—१=०=—

अधार्त्तिकी युष्मदस्मद्शब्दावुच्येते ।

तयोश्चालिङ्गत्वात् त्रिषु अर्चि लिङ्गेषु समान रूप । तद् यथा,
 त्व युवा । त्व युवति । त्व नीर्त्यम् । अहं युवा, अह
 । अह पात्र इति । युष्मद् अस्मद् इति स्थिते । तत

मादय । सुप्याप्न्, युष्मदस्मदो, मावधेरिति च प्रप्तुत्य-

३३६। त्वाहौ सौ । ५ । १ । १६८ । युष्मदस्मदोस्त-
न्तस्य च गोर्माविधेर्यथासख्य त्व अह इत्येतावादेशौ भवत ।

३३७। हेसुटोऽम् । ५ । १ । २६ । युष्मदस्मदोस्तदतस्य
च गोर्माविधेर्यथासख्य गुसजानिमिचमृतस्य हे इत्येतस्य सुटश्च
सुप अमित्ययमादेशो भवति ।

३३८। खमादेशो । ५ । १ । १६३ । युष्मदस्मदो ख
भवति आदेशभूते सुपि परत । इति दकारस्य ख । पूर्वोमीति
पूर्वत्व । त्वम् । अहम् ।

३३९। युवावौ द्वौ । ५ । १ । १६६ । युष्मदस्मदोर्द्वित्वे
वर्तमानयो मावधं शब्दरूपस्य यथासन्त्य युव आव इत्येतावादेशौ
भवत सुपि परत ।

३४०। आचिपि । ५ । १ । १६१ । युष्मदस्मदोस्तदन्तस्य
च गौकारादेशो भवति औकारे इपि च सुपि परत । युवाम् ।
आवाम् ।

३४१। यूयवयौ जासि । ५ । १ । १६८ । युष्मदस्म-
दोमावधे तदतस्य च गौर्यथासख्य यूय वय इत्येतावादेशौ
भवत जासि सुपि परत । पूर्ववदमादेशो च कृते ष्यत् इति
पररूप । यूयम् । वयम् ।

१ अस्य स्थान-हेसुटोऽम् । ५ । १ । २४ । इति सूत्र ।

२। अस्य स्थान - इपि । ५ । १ । १४६ । इति । आचि ।

१४५। इति सूत्रद्वय ।

ददत् । ददद् । ददती । शी १ थादिनि निषेधे प्राप्ते-

३३५। चानप । ५ । २ । ६१ नपुसकलिङ्गात् घमचक्रात्
परम्य शतुर्नुम् वा भवति । ददन्ति । ददति । इत्यादि । ण्य लृ-
नदादीनां रूपसिद्धि । यात् । याद् । श्या - शीम्बोरादिति वा
नुम् । यान्ती । याती । शौ म्नामिति जुम् । यान्ति । इत्यादि ।
एव वान्प्रभृतय । भवन् । भवद् । श्याम् । शप्श्याप्ति जुम् ।
भवती । भवन्ति । इत्यादि । एव दीप्यदान्य । फकारान्त
सृत् । सृत् । सृत् । इत्यादि । पकारान्त सुतद् । सुतम् । सुतद् ।
सुतपी । सुतम्पि । इत्यादि । शकारान्त सुदिग्शब् । सुदिग्
सुदिग् । सुदिशी । सुदीशि । इत्यादि । पकारान्त रत्नमुद् ।
रत्नमुद् । रत्नमुपी । रत्नमुपि । इत्यादि । सकारान्त पय ।
पयमी । शौ म्नामिति जुम् । स्मटत इति दी । पयासि । इत्यादि ।
एव तेजस्रपम्प्रभृतय । विद्वत्शब्दात्त्वाद्दय । विद्वत् ।
विद्वद् । वसो वस्योश्चिति उश् । विद्वासि इत्यादि । अर्चिम्
शब्दात्त्वाद्दय । अर्चि । अर्चिपी । पत्वस्यासिद्धत्वाद्दत्त्व ।
अर्चीपि । इत्यादि । अनुस्वाराद्यन्ता अप्रमिद्धा ।

इति हलन्ता नपुमकलिङ्गा ।

— =०= —

अथालिङ्गौ युष्मद् अस्मद् शब्दावुच्येते ।

तयोश्चालिङ्गत्वात् त्रिषु अपि लिङ्गेषु समान रूप । तद् यथा,
त्व युवा । त्व युवति । त्व तीर्थम् । अह युवा, अह
ब्राह्मणजाति । अह पात्र इति । युष्मद् अस्मद् इति स्थिते,

म्यादय । सुप्याष्टन् , युष्मदस्मदो , मावधेरिति च प्रस्तुत्य-

३३६ । त्वाहौ सौ । ५ । १ । १६८ । युष्मदस्मदोस्त-
दन्तस्य च गोर्माविधेर्यथासख्य त्व अह इत्येतावादेशौ भवत ।

३३७ । हेसुटोऽम् । ५ । १ । २६ । युष्मदस्मदोस्तदतस्य
च गोर्माविधेर्यथासख्य गुसन्नानिमित्तभूतस्य हे इत्येतस्य सुटश्च
सुप अमित्ययमादेशो भवति ।

३३८ । खमादेशे । ५ । १ । १६३ । युष्मदस्मदो ख
भवति आदेशभूते सुपि परत । इति दकारस्य ख । पूर्वोमीति
पूर्वत्व । त्वम् । अहम् ।

३३९ । युवावौ द्वौ । ५ । १ । १६६ । युष्मदस्मदोद्वित्वे
वर्तमानयो मावधे शब्दरूपस्य यथामख्य युव आच इत्येतावादेशौ
भवत सुपि परत ।

३४० । आचिपि । ५ । १ । १६१ । युष्मदस्मदोस्तदन्तस्य
च गोराकारादेशो भवति औकारे इपि च सुपि परत । युवाम् ।
आवाम् ।

३४१ । यूयवयौ जासि । ५ । १ । १६८ । युष्मदस्म-
दोर्माविधे तदतस्य च गोर्माविधेर्यथासख्य यूय वय इत्येतावादेशौ
भवत जासि सुपि परत । पूर्ववदमादेशो च कृते ष्यत् इति
पररूप । यूयम् । वयम् ।

१ अम्य स्थान-हेसुटोरम् । ५ । १ । २४ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने - इपि । ५ । १ । १४६ । इति । आचि । ५ ।

१४७ । इति सूत्रद्वय ।

३४२।^१त्वमौ त्वद्यौ चैके।५।१।१६७। एकत्वविशिष्टे अर्धे
वर्तमानयोर्दुष्मदस्मदो मावर्षेर्यथासस्य त्व म इत्येतावादेशौ
भवत सुपि परत^१ त्ये द्यौ च । आविपीति आत्व । दीत्व ।
त्वाम् । माम् । औटि पूर्ववद् । युवाम् । आवाम् । ।

३४३ । शसो न्^२ ।५।१।२७। युष्मदस्मद्भ्या परस्य शसो
नकारादेशो भवति । परस्यादेरिति अकारस्य नत्व । आविपीति
आत्वम् । युष्मान् । अस्मान् । टाया-त्वमौ भवत ।

३४४ । य । ५।१।१६२ । युष्मदस्मदोस्तदतस्य च गोर्य-
कारादेशो भवति सुपि परत । परिहृत्यापवादविषय उत्सर्गोऽ
भिनिविशत इति पारिशेष्यात् टाओस्डेषु अथ विधि । त्वया ।
मया । भ्यामि युवावौ भवत । रायस्भिरिति वर्तमाने-

३४५ । युष्मदस्मदो ।५।१।१६०। युष्मदस्मद् इत्येतयो
तदनम्य च गौराकारादेशो भवति सकारभकारादौ सुपि परत ।
दीत्व । युवाभ्याम् । आवाभ्याम् । भिस्यपि-आत्वे दीत्वे
युष्माभि । अस्माभि । ङयि-

३४६ । तुभ्यमद्यौ ङयि । ५ । १ । १७० । युष्मदस्म-
दोस्तदन्तस्य च गोन्तुभ्य मद्य इत्येतावादेशौ भवत ङयि सुपि
परत । ङे सुटोमित्यम् । स्वमादेशे इति दत्त्व । तुभ्यम् । मद्यम् ।
भ्यामि-युवाभ्याम् । आवाभ्याम् । भ्यसि-

१ । अस्य स्थाने - त्वमावेक्यवचने । ५ । १ । १५६ । इति
त्वद्याश्च । ५ । १ । १५७ इति सूत्रद्वय ।

२ । अस्य स्थाने - शसो न । ५ । १ । २५ । इति सूत्र ।

३४७ । १भ्यसोऽपोऽभ्यम् । ५ । १ । २८ । युष्मदस्म-
द्भ्यां परस्य अपो भ्यस अभ्य इत्ययमादेशो भवति । दस् पर-
रूप च । युष्मभ्यम् । अम्मभ्यम् । ङसौ-त्वमौ भवत ।

३४८ । २भ्यसोऽत् । ५ । २६ । युष्मदस्मद्भ्यां परस्य
काया बहो भ्यस एकवचनस्य च ङसेरत् इत्ययमादेशो
भवति । दस्पररूपे । त्वत् । मत् । भ्यामि-युवाभ्याम् ।
आवाभ्याम् । भ्यसोत् । युष्मत् । अस्मद् । ङसि-

३४९ । तवममौ ङसि । ५ । १ । १७१ । युष्मद-
स्मदोर्मावधेस्तदन्तस्य च गोस्तवममादेशौ भवत ङसि सुपि
परत ।

३५० । युष्मदस्मदो ङसोऽश् । ५ । १ । २५ ।
युष्मदस्मद्भ्या परस्य ङस अशित्ययमादेशो भवति । शकार
शित्कार्यार्थ । दस् पररूप । तव मम । ओसि-युवाचौ
भवत । य इति दकारस्य यकारादेशो भवति । युवयो । आ-
वयो । आमि

३५१ । साम आकम् । ५ । १ । ३० । युष्मदस्मद्भ्या
परस्य साम आकमादेशो भवति । आर्गांमिन सुट भूतमिवो-
पादाय साम इति निर्देश क्रियते, तत् किं प्रयोजन १ आकमि
कृते पुन सुण्माभूत् । अकमि पररूपमित्याकम्बचन । युष्माकम् ।
अस्माकम् । ङौ-त्वमौ । य इति आदेशश्च । त्वयि, मयि । ओसि

१ । अस्य स्थाने—भ्यसोऽभ्यम् । ५ । १ । २६ ।

२ । अस्य स्थाने—अत् काया । ५ । १ । २७ ।

पूर्ववत् । युवयो । आवयो । सुपि दकारस्यात्व । युष्मासु
अम्मासु । यदा पुनरेतौ युष्मदस्मदौ वाक्यावयवौ तद्वाक्य ।
वयवात् पदात् परौ भवतस्तदाऽनयोरविप्तास्ययोर्भेद । “वा-
क्यस्य” पदादपादादाविति च प्रस्तुत्य-

३५२ । युष्मदस्मदोऽविप्तास्थस्य वाम्नौ^१ । ५।३।
२४ । वाक्यस्यावयवयोस्तद्वाक्यावयवात् परयोरेपादादौ वर्तमानयो
र्युष्मदस्मदोराविप्तासु स्थितयो वाचौ इत्येतावादेशौ भवत ।
बहुत्वैकत्वयोरादेशातरवचनादिह द्वित्वे सप्रत्यय । युवाभ्या
युवा युवयोरित्येषा अविप्ताद्विवचाताना वामित्येवमादेशो
भवति । आवाभ्याम्, आवाम्, आवयोरित्येषा च नावित्ययमादेशो
भवति । ज्ञान वा दीयते । पान नौ दीयते । धर्मा वा रक्षतु ।
धर्मो नौ रक्षतु । शील वा स्व । शील नौ स्व ।

३५३ । बहोर्वमूनस् । ५।३।२५ । वाक्यस्यावयवयो
स्तद्वाक्यावयवाद् पदात् परयोरेपादादौ वर्तमानयोर्युष्मदस्मदो
अविप्ताबहुवचना तयोर्वम् नम् इत्येतावादेशौ भवत । दान
दीयते । दान नो दीयते । देवो वो रक्षतु । देवो नो
ज्ञान व स्व । ज्ञान न स्व ।

३५४ । एकस्य तेमे । ५।३।२६ । वा
वयोस्तद्वाक्यावयवात् पदात्परयोरेपादादौ वर्तमानयो

१ । अस्य स्थाने “वाम्नावौ” इति पाठो महाभाष्ये
“वमूनसा” इति पाठ ।

स्मदो आबिष्ठीकवचनातयोर्यथासख्य ते मे इत्येतावादेशौ भवत । दान ते दीयते । दान मे दीयते । शील मे स्व । शील ते स्व ।

३५५ । त्वामेषः^१ । ५ । ३ । २७ । वाक्यस्यावयवयो^२ म्न्तद्वाक्यावयवात् पदात् परयोरपादादौ वर्तमानयो युष्मदस्मदोरिवेकवचनानयो त्वा मा इत्येतावादेशौ भवत । त्वामित्येतस्य मन्तम्य मा इत्ययमादेश । धर्मस्त्वा रक्षतु । धर्मो मा रक्षतु । मते वान्नावाद्यादेशा अनन्वादेशो विभाषिता वेदितव्या । अन्वादेशे तु नित्यामिति ।

३५६ । बोध्य प्राङ्नेव । ५ । ३ । ३२ । बोध्यात् पद युष्मदस्मद्व्या पूर्ववन्नेवाविद्यमानवद् भवति । किमसद्भावे प्रयोजनम्^३ वान्नावादेशनिवृत्ति । देवदत्त युवाभ्या दीयते शील । देवदत्त आवाभ्या शील दीयते । देवदत्त युवा धर्मो रक्षतु । देवदत्त आवा धर्मो रक्षतु । देवदत्त युवयो शील स्व । देवदत्त आवयो शील स्वम् । देवदत्त युष्मभ्य शील दीयते । देवदत्त अस्मभ्य शील दीयते । देवदत्त युष्मान् रक्षतु धर्म । देवदत्त अस्मान् रक्षतु धर्म । देवदत्त युष्माक शील स्व । देवदत्त अस्माक शील स्व । एव इतरत्रापि बोध्य ।

३५७ । न चघाणाहैवयोगे । ५ । ३ । २८ । च वा ह अह एव इत्येतै शब्दैर्योगे संबन्धे युष्मदस्मदोर्वान्नावाद्या-

१ । अस्य म्थाने त्वामाखिप । ५ । ३ । १९ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने बोध्यममहवद् । ५ । ३ । २५ । इति सूत्र ।

पूर्ववत् । युवयो । आवयो । सुपि दकारस्यात्व । युष्मासु
अम्मासु । यदा पुनरेतां युष्मदस्मदौ वाक्यावयवौ तद्वाक्य ।
वयवात् पदात् पगौ भवतस्तदाऽनयोरविप्तास्त्रयोर्भेद । “वा
क्यस्य” पदादपादाटाविति च प्रस्तुत्य-

३५२ । युष्मदस्मदोऽविप्तास्थस्य वाम्नौ^१ । ५।३।
२४ । वाक्यस्यावयवयोस्तद्वाक्यावयवात् परयोरपादादौ वर्तमानयो
र्युष्मदस्मदोरविप्तासु स्थितयो^२ वान्ना इत्येतावादेशौ भवत ।
बहुत्वैकत्वयोरदेशातरवचनादिह द्वित्वे सप्रत्यय । युवाभ्या
युवा युवयोरित्येषा अविप्ताद्विवचनाताना वामित्येवमादेशो
भवति । आवाभ्याम्, आवाम्, आवयोरित्येषा च नावित्ययमादेशो
भवति । ज्ञान वा दीयते । ज्ञान नौ दीयते । धर्मो वा रक्षतु ।
धर्मो नो रक्षतु । शील वा स्व । शील नौ स्व ।

३५३ । ध्वर्होर्वस्नस् । ५।३।२५ । वाक्यस्यावयवयो-
स्तद्वाक्यावयवाद् पदात् परयोरपादादौ वर्तमानयोर्युष्मदस्मदो
अविप्ताबहुवचनान्तयोवम् नम् इत्येतावादेशौ भवत । दान यो
दीयते । दान नो दीयते । देवो वो रक्षतु । देवो नो रक्षतु ।
ज्ञान व स्व । ज्ञान न स्व ।

३५४ । एकस्य तेमे । ५।३।२६ । वाक्यस्यावय-
वयोस्तद्वाक्यावयवान् पदात्परयोपादादौ वर्तमानयोर्युष्मद-

१ । अन्य स्थाने ‘ वान्नावौ ’ इति पाठो महाशृत्तौ । २ । अत्र
‘ ध्वस्नसो ’ इति पाठ ।

३७४ । ऊरुतोऽयो । ३ । १ । ७६ । युशब्दवर्जितादुकारात्तात् मृद जातिवाचिन स्त्रियामृत्यो भवति । कुरू । इन्द्राकू । नक्षवधू । वीरवन्धू । जयोरिति किं ? अर्धयुरिय ॥

३७५ । श्वधू । ३ । १ । ७७ । श्वशूरिति निपात्यते । श्वशुरशब्दस्य पुयोगलक्षणे ङीष्वाप्ते अकारोकारयोः समृत्यश्च निपात्य । श्वशुरस्य भार्या श्वशू ।

३७६ । ऊरुघोरिवे । ३ । १ । ७८ । ऊरुत्तरपदादिवार्धे वर्तमाने स्त्रिया ऊत्यो भवति । करमाविव ऊरू यस्या सा करभोरू । कदलीस्तभोरू । ऊरुघोरिवि किं ? हस्तस्वाम्यूरू । इव इति किं ? पीनोरू ।

३७७ । युनस्ति । ३ । १ । ७९ । युवानित्येतन्मात् स्त्रिया तिरित्यय त्यो भवति । मृदते ख । युवति । मतिवनेय ।

इति स्त्रिया
सपूर्णा ।

अथ विभक्त्यर्थ ।

कस्मिन्नर्थे वा ।—

३७८ । मिडैरार्थे वा । १ । ४ । ६५ । मिडनेन पदेन ण्कार्थे समानार्थे वर्तमानात् छयामृदो वा विभक्ती भवति । पूर्ववदेको द्विर्बहुश्चेति सजा । माघने । म्बार्थे इति च

१ । अस्य स्थान—ऊरुत । ३ । १ । ५६ । इति सूत्र ।

३७१ । पुयोगाद्दृश्यादिभ्यः । १ । १४३ । पुमान्
 य ३ । मने पुङ्गुयन्त । पुयोगोऽता पुङ्गुयन्त
 सिवा ही सा भवान् नवमकारात् व र्णिता । प्रत्यय मर्क
 न्त । मने । मङ्की । महाकर्षी । दृशे प्रत्यय पुयोगाद्वा
 सात् वत् । । अहंभ्य इति किं ? अहंभ्य भाषां अहं
 कर्मणः । मङ्की । महाकर्षी । दृशे प्रत्यय ।

३७२ । जानेरगोदशुद्धान् । ३ । १ । ३३ । दवा-
 र, दशुद्धान् पद लघिमादिभ्यो गृह्णन्ति । जानेरगोदशुद्धान्
 तात् । मुच्यते । मृगी । म्यामी । कृष्णी । मास्यी ।
 पुष्यी । मदी । नागी । पागी । गरी । गिरी । चर्षणी ।
 गदमा । असाद्गुद्धानि किं ? इभ्या । सात्रिया । शूद्रा । अत्र
 इति किं ? भित्तिरि । पुमान् ।

३७३ । सार्थशिर्षानार्थ । ३ । १ । ३६ । सर्वा
 शिर्षा नामी इत्येने शब्दा निपातने । सर्वाशब्दादिभ्योऽपे
 मिति विवक्ष्येन टात्वे प्राप्ते मद्भावे घतने इति सम्प्रदायादिभि
 च प्राप्ते टात्वा निपाय । सर्वाथं । नासा विशुम्भीति
 चोऽयं । अशिर्षी । मृन्मयोर्दोस्य । गारित्यय चादृश ।
 गरी नी । अत्यानाः गौरीशब्दपरिष्कारात् ।

१ । अस्य स्थान—पुयोगाद्दृश्यादिभ्योऽपे । ३ । १ । ३५ ।
 इति सूत्र ।

२ । आग्नेन् सूत्र "अशुद्धान्" इति नास्ति महापुत्री ।

३ । अस्मिन् सूत्रे नायं इति नास्ति ।

३७४ । ऊ'रुतोऽयो । ३ । १ । ७६ । युशब्दवर्जि-
तादुकारातात् मृद जातिवाचिन स्त्रियामृत्यो भवति । कुरु ।
इदमाकू । ब्रह्मबन्धु । वीरबन्धु । अयोरिति किं ? अर्ध्वयुरिय ।

३७५ । श्वश्रुः । ३ । १ । ७७ । श्वश्रुरिति निपात्यते ।
श्वशुरशब्दस्य पुयोगलक्षणे ङीप्राप्ते अकारोकारयो खमृ-
त्यश्च निपात्य । श्वशुरस्य भार्या श्वश्रु ।

३७६ । ऊरुद्योरिचे । ३ । १ । ७८ । ऊरुत्तरपदादिवार्थं
वर्तमाने म्त्रिया ऊत्यो भवति । करमाविव ऊरु यस्या सा कर-
भोरु । कदलीस्तभोरु । ऊरुद्योरिति किं ? हस्तस्वाम्युरु ।
इव इति किं ? पीनोरु ।

३७७ । यूनस्ति । ३ । १२२ । युवानित्येतन्मात् स्त्रिया
तिरित्यय त्यो भवति । मृदने ख । युवति । मतिवन्नेय ।

इति स्त्रीत्या
संपूर्णा ।

अथ विभक्त्यर्थ ।

कस्मिन्नर्थे वा ।—

३७८ । मिडैकार्थे वा । १ । ४ । ६५ । मिडनेन
पदेन एकार्थे समानार्थे वर्तमानात् ङ्यामृदो वा विभक्ती
भवति । पूर्ववदेको द्विर्बहुश्चेति सज्ञा । साधने । स्वार्थे इति

१ । अस्य स्थान—ऊरुत । ३ । १ । ५६ । इति सूत्र ।

नियम । उजकारावितौ । वीर । वीरौ । वीरा । देव । देवौ ।
 देवा । कृपा । कृपे । कृपा । वामोरु । वामोर्वो । वामोर्वे ।
 नौ । नावौ । नाय । तीर्थे । तीर्थे । तीर्थानि । तत्त्वविद् । तत्त्वविदौ ।
 तत्त्वविद । इत्यादि । यथासमव क्रिया च योज्या ।

३७६ । स्वोधने घोध्य । १ । ४ । ६६ । स्वोधने
 विहिताया वाया बोध्यमिति सत्ता भवति । तच्च बोध्यात् पद
 गम्यमानक्रियापेक्षया मिथैकार्यं भवति । देवदत्त ब्रजाम्यहमित्या-
 दौ तिष्ठ न ब्रज त्वमेहि इत्यादिका हि क्रिया गम्यते । क्रिया-
 विशेषणमेतत् । तत्र क्रियाप्राधान्ये सति उपाधावित्यधिकारेण
 मृदर्यातिरेकात् ताया प्राप्ताया सत्या वचनमित्येके । एव जिनदत्त
 एहि । गुरुदत्त तत्रैव तिष्ठ । अरे विश्वमित्र मागा । तात भुद्व ।
 शिशो जैनद्रमधीष्व । गौर्यादि । द्विवचने-हसौ रगेथा । स्तनौ
 वर्तेथा । कुमारौ स्वैर क्रीडत । कोकिलौ फोकूयेथा । बहुवचने-
 आर्या श्रोतुमागच्छत । पुत्रा सपद्यध्व । द्रुत तपस्विन,
 क्षमध्व । पादगा फलत । इत्यादि नेय ।

वव पुनग्वि भवति-

३८० । कर्मणि । १ । ४ । १ । क्रियते साध्यते इति
 कर्म क्रियासाधन । तत् त्रिविध । निर्वर्त्य विचार्यं प्राप्य चेति ।
 तत्र कर्मणि इप् विभक्ती भवति । कुम्भ करोति । शर लुनाति ।
 आदित्य पश्यति । तत् त्रिविधमपि पुनस्त्रिविध । ईप्सितमनी
 प्सितमुदासीन चेति । गुड भक्षयति । अहिं लपयति । वने ध्याय

परयति । ग्राम गच्छन् वृक्षमूलान्युपसर्पति । पुनस्तद् द्विविधमपि
मुग्धममुख्य चेति । अजा नयति ग्राम । गा दोग्धि पय । पुनः
ससथा च । तदुक्त-

प्राप्य विषयभूत च निर्वर्त्य विक्रियात्मक ।

। कर्तुंश्च क्रियया चाप्यमीप्सितानीप्सितेतरत् ॥१॥ इति ।

क्रियते कट । कृत कट । शत्य कट । प्राप्तोदको ग्राम
इत्यत्र मिद्धकृत्कृतसैरविहितेऽभिधेयाभावान्मिद्धैकार्थत्वाच्च न
भवति । प्रधान चाभिहितमिति ।

३२१ । १हातरातरेणातिधिङ्निकपासमयाभि-
धोपाधौ । १ । ४ । २ । हा अन्तरा अन्तरेण अति धिङ्
निकपा समया इत्येतैर्भिसञ्ज्ञकैयोगे उपाधौ परार्थे ङ्याम्भृद इन्
विभक्ती भवति । परार्थमुपकारक विशेषण अप्रधान । प्रधान
विशेष्यमुपकार्य । यदर्धमन्यदुपाधीयते स उपाधि । टशावितौ ।
हा देवदत्त वर्तयते व्याधि । अतरा निषद नील च विदेहा ।
अन्तरेण पुरुषकार न किञ्चित् । अतिवृद्ध कुरून्महद्बल । धिङ्
देवदत्तमयरा प्रवृद्ध । निकपा पर्यवज्जदी । समया ग्राम ग्रामा ।
हा तात धिङ् मातरित्यादौ संबोधनतया विवक्षा न हादियोगे
वाया इति नेष् भवति । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थस्तेन बुमुद्धित
न प्रतिभाति किञ्चित् । वृष्णाप्य भद्रे प्रतिभाति यत्त्वामित्यादि
मिद्ध ।

१ । अस्य स्थाने महावृत्तौ यातिकमुपलभ्यते ।
योगे । १ । ४ । ३ । इति सूत्र च ।

३८२ । १पर्यभिमर्षो भग्नस्तस्त्यै । १ । ४ । ३ ।
परि अभि सर्व उभय इत्येते शब्दैः सम्यक्तयगि उपाधौ इम्
भवति । परितो ग्राम वमति । अभितो ग्राम । सर्वतो ग्राम ।
उभयतो ग्राम यनानि । उपाधाविति किं २ प्रधाने दनादौ माभूत् ।

३८३ । द्विरुक्तैरभ्योऽभिः । १ । ४ । ४ । द्विरुक्तै
दृताद्वित्वै अघोधुपरिभि शब्दैर्यगि उपाधौ इन् विभक्ती
भवति । अघोधोग्राम ग्रामा- । अघ्यधिग्राम ग्रामा । उपर्युपरि
ग्राम ग्रामा । द्विरुक्तैरिति किं १ उपरि शिखा शिला ।

३८४ । ३कालाध्यव्यभेदः । १ । ४ । ५ । काले
अध्वनि च उपाधौ वर्तमानात् इयाम्मृद अभेदे अत्यत-
सयोगे द्रव्यादिना योगे इम् विभक्ता भवति । मास गुटापूषा ।
त्रोश पर्वत । अथ द्रव्येनाभेदः । मास कृत्यार्या । त्रोश
कुटिला नदी । अथ गुणेनाभेदः । मासमधीते ॥ त्रोशमधीते ।
अथ क्रिययाऽभेदः । ताया ईपो वा प्राप्ती—

३८५ । कर्मैवाधिश्रीद्स्थास । १ । २ । ४० । अपि
पूर्वाणा शीङ् स्या आस इत्येतेषा आहारो यस्तत्कारक कर्म
सज्ञमेव भवति । ग्राममधिरेते । पर्वतमधितिष्ठति । मासादमध्वान्ते ॥
अपुनर्भा विभक्ती भवति । सज्ञो भा वे, इत्यनुवर्तमाने-

१ । अस्य स्थाने धार्मिक महावृत्तौ ।

२ । अस्यापि स्थाने धार्मिक ।

३ । अस्य स्थाने कालाध्यव्यभेदे । १ । ४ । ४ । इति सूत्रं ।

३८६ । कर्तृकरणे^१ । १ । ४ । ३२ । कर्तरि करणे
 च कारके उपाधौ भा विभक्ती भवति । कर्तरि देवदत्तेन,
 कृत । गुरुदत्तेन मुक्त । जायाभ्या पीड्यते निस्व । कयाभ्या
 कम्येत बुध^२ । शुभि प्रहता मूर्खा^३ । करणे-दात्रेण
 लुनातिपरशुना द्विनचि।लोचनाभ्या बाधतेवाला शृगारैर्हन्यते मन ।

३८७ । प्रकृत्यादिभ्य^४ । १ । ४ । ३३ । प्रकृत्या-
 दिभ्यो भा भवति । प्रकृत्याभिरूप । प्रायेण वैयाकरणे ।
 गोत्रेण काश्यप ।

३८८ । सहार्थेन । १ । ४ । ३४ । सहार्थेन योगे
 उपाधो भा भवति । स च तुल्ययोगो विद्यमानता च । तत्र
 आत्यादिसवधे सति तुल्ययोगेवत्सेन सह गौ । पुत्रेण
 सहागत । पुत्रेण सह स्थूल । पुत्रेण सह श्रीमान् । भ्रातृ
 पितृभ्या सह धनवान् । पुत्रेस्तट् गार्ग । सत्तया योगे सदैव
 दशभि पुत्रैर्मार वहति रासर्भा ।

३८९ । येनागिविकारेत्थभावी । १ । ४ । ३५ ।
 येन अगिविकारो विकृन्त्वामित्यभावोऽनेन प्रकरणे भवन च
 लक्ष्यते तस्मादुपाधौ भा भवति । अद्गा कारण । पार्श्वेना कुपि ।
 पादेन खज । शिरसा खलति । इत्यभावे अपि भवान् कमड-

१ । अस्मिन् सूत्रे 'भा' इत्यधिक महावृत्ती ।

२ । अम्य स्थाने प्रकृत्यादिभ्य उपसर्गानामिति यार्जित् तच्च
 वृद्धकरणे भा । १ । ४ । २९ । इत्यस्मिन् पूर्वत
 घृत्ता सिद्धायां पुनभाग्रहणेन लभ्यत ।

तुना छात्रमद्राक्षति । अपि भवान् श्रवदानाम्या नवनाभ्या
कुमारमैक्षिष्ट । छत्रचामर्गैर्हेन श्रद्धयानि स । छात्रत्वादिप्रका-
रमापन्नो मनुष्य कमडल्वादिना लक्ष्यते ।

३६० । हेतौ^१ । १ । ४ । ३६ । हेतौ वर्तमानात् उचा-
म्भृदा भा भवति । दानेन कुल । विद्यया यश । कन्यया शौर ।
चित्ताचिचाभ्या परिग्रहाभ्या वृश्यते लोक । फलैर्भज्यते वृक्ष ।

३६१ । सप्रदानेऽप् । १ । ४ । ३७ । सप्रदाने कारके
अप् विभक्ती भवति । उपाध्यायाय गा वदाति । जिनदत्ताय
कया प्रयच्छति । मातरपितराभ्या कशिपु वितरति । शम्भ्र
भ्यन्तोय राति । देवदत्ताय श्लाघते । देवदत्तायापहनुते । तुभ्य
रोचते मोदरु । मद्य स्वात्ने धर्म । देवदत्ताय शत धारयति ।
देवदत्ताय राध्यति । देवदत्ताय प्रतिशृणाति । देवदत्ताय प्रति
गृह्णाति । देवदत्ताय क्रुध्यति । देवदत्ताय द्रुह्यति ।

३६२ । स्तादर्थ्ये । १ । ४ । ३८ । यन्निमित्त किञ्चिद्
विवक्ष्यते तदर्थ । तस्य भावस्तादर्थ्य । तस्मिन्ने अप् विभ-
क्ती भवति । रथाय दारु । कुण्डलाय हिरण्य ।
सयमाय श्रुत धत्ते, पुमान् धर्माय सयम ।

१ । लोकिरूपलभाधनयाग्यपदार्थो हेतु कारण निमित्त
मित्यर्थांतर ।

२ । अस्य स्थाने नास्ति सत्र पर - अप्तदथाथबलहितसुख
रहिते । १ । ३ । ३१ । अत्रेन तदर्थऽविभक्त्या सद्यचनेमेव शापकमप्
विभक्ती तदर्थ भवताति ।,

धर्म मोक्षाय मेधावी धन दानाय भक्तये ॥ १ ॥

३६३ । शक्तार्थनमःस्वस्तिस्वाहावपड्स्वधाहितैः । १ । ४ । २६ । शक्तार्थं शब्दै नमस्त्वस्तिस्वाहा वपड्स्वधाहित इत्यतैश्च योगे उपाधौ अप् विभक्ती भवति । शक्तो निन्दतो देवदत्ताय । मल्लो मल्लाय प्रभवति । नमोस्तु परमेष्ठिने । स्वस्ति मातृपितृभ्या । इन्द्रेद्राणीभ्या स्वाहा । वपड् अग्निभ्य । स्वधा उपाध्यायेभ्य । हित मातृपितृभ्या । अस्य वा कर्तरीत्यतो वेति वर्तमाने-

३६४ । मद्रक्षेमायुःशहितात्थार्थैराशिष्यप् । १ । ४ । ८६ । मद्रार्थं क्षेमार्थैरायुरार्थं शर्मार्थैर्हितार्थैश्च शब्दैयोगे उपाधौ वर्तमानात् ङ्याम्दोर्वाऽन्विभक्ती भवति आशीर्विषये पक्षे ता भवति । मद्रमस्तु जिनशासनाय । मद्रमस्तु जिनशासन्य । मद्रमस्तु जैनाय । मद्रमस्तु जैन्य । कल्याणमस्तु जैनस्य । क्षेममस्तु सघाय । क्षेममस्तु सघम्य । कुशलमस्तु सघाय । निरामयमस्तु सघाय । सघम्य वा । दीर्घमायुरस्तु भव्याय । बहुजीविनमस्तु भव्याय । भव्यस्य वा । शमस्तु प्रजाभ्य । शुभमस्तु प्रजाभ्य । शर्म अस्तु प्रजाभ्य । प्रजानां वा । हित

१ । अस्य स्थाने—नम स्वस्तिस्वाहास्वधालवपड्योग । १ । ४ । २६ । इति ।

२ । अस्य स्थाने—अप् ।
तार्थं । १ । ४ । ७७ । इति सूत्रं ॥

मूयान्मित्राय । पश्य मूयान्मित्राय । हृद्य मूयान्मित्राय । मित्रम्भ
वा । अर्थो भवतु ज्ञेय । प्रयोजन भवतु ज्ञेय । कार्य
भवतु ज्ञेय ज्ञेयस्य या । क्व पुन का—

३६५ । कापादाने । १ । ४ । ४१ । अपादाने फारकं
का विमर्का भवति । ग्रामादपैति । ग्रामादागच्छति । पर्वताद
वरोहति । श्रद्धादायत पतित । गच्छत सार्थाद्विहीत । देव
दत्तो जिनदत्तादागत । मेपौ परस्परतोऽपमर्षत । शृगाच्छरो
जायते । वीजादकुनो रोहति । तस्मादात्मान प्रतिलभमानो
नि सरताति प्रतीयते । गगा हिमवत प्रभवति । महाहिमवतो
रोहित् प्रभवति । तत्र प्रथममुपलभ्यमाना ततो नि सरताति
प्रतीयते । कुतो मयान् । पाटलिपुत्रात् । कुतो भवानागच्छति ।
पाटलिपुत्रादागच्छामीति प्रतीयते । गवेभुमत शाकास्य चतुर्षु
योन्नेषु । ततो निस्त्य गतेषु भवतीति प्रतीयते । कार्तिक्या
आप्रहायणी मासे । तत प्रभृति मासे गते भवतीति प्रतीयते ।
अधर्माग्जुगुप्सते । अधर्माद्विरमति । अधर्मात् मामासते । धीमान्
अधर्मो दु खहेतुरिति बुद्ध्या ततो निवर्तते इति प्रतीयते ।
धर्माद् प्रमाद्यति । भोजनात् पराजयते । अध्ययनात्पराभवनि ।
भावेन ततोऽन्यो निभूय निवर्तते इति प्रतीयते । व्याघ्राद्विमेति ।
चौरेभ्य त्रस्यति । चेतस क्षोभपूयक ततो निवर्तते इति प्रतीयते ।
चौरेभ्य रक्षति । दस्युभ्यन्त्रायते । तदुपघातविषयप्रतिकारेण
ततो निवर्तते इति प्रतीयते । यवेभ्यो गा वारयति । अकार्यात्

सुत आरयति । कूपादध प्रतिपेधयति । ततो निवर्तयतीत्यर्थ ।
 इशूलात् पचति । आगमाच्छसति । ततो गृहीत्वेत्यर्थ । बलाह-
 कात् विद्युत् द्योतते । ततो निस्त्य ज्योति विद्योतते । विद्योत-
 मान वा ततो निर्द्वावतीत्यर्थ । उपाध्यायादतर्धत्ते । उपाध्या-
 याल्लीयते । ततो ऽदृश्यतया ऽपैतीत्यर्थ । माथुरा पाटलिपुत्रकेभ्य
 आड्यतरा । देवदत्ताज्जिनदत्त पटु । अयमस्मान्गिलीयतेधिक ।
 अयमस्मादून । माथुरादय पाटलिपुत्रकादिभि आड्यत्वादिना
 समृद्धान्ततो ऽतिशयादिना धर्मेण विभक्ता प्रतीयते । विभाग-
 भाषाय । तद्विवक्षायामेव भवति । विवक्ष्तातरे तु यथाप्राप्त-
 विभक्त्यो भवति । शृग शरो जायते । अधर्मं जुगुप्सते । शनून्
 पराजयते । अधिकस्य शृणोति । चोराणा विभेतीत्यादि ।

३६६ । प्यखे कर्माधारे १ । ४ । ४२ । प्यस्य
 ने सति कर्मण्याधारे च कारके का भवति । प्रासादात्प्रेक्षते ।
 आसनाद् प्रेक्षते । यागात् प्रेक्षते । अत एव वचनात् प्यख
 प्रेक्ष्य । प्यख इति किं १ प्रासादमारुह्य प्रेक्षते । आसने
 निविश्य प्रेक्षते । कर्माधारे इति किं १ पात्राय प्रदाय गत ।

३६७ । दिक्छब्दान्यात्पार्श्वचुद्व्याहीतरारादव-
 द्धिर्युक्ते । १ । ४ । ४३ । दिक्छब्देरन्यार्थैरन्वुद्यु आ आदि
 स्वर आगात् वहिम् इत्येते शब्दैर्युक्ते उपाधी का विभक्ती
 भवति । हशि दृष्टा दिक्छब्दा इति देशकालादिदृष्टावभि
 दिक्छब्दा एव अत एव शब्दशब्दोपादा ।

स्वार्थ-सुकरं कटो भवता । सुज्ञान तत्र भवता । आनिति
प्रत्याहार । पूज्यज्ञो शान इत्यारभ्य तृनो नकारेण । लोके
पवमान । वदिता जनापवादान् । वुण्-एधानामाहारको व्रजति ।

क्व पुनरीप् ।

४०३ । ईवाधारे १च । १ । ४ । ५४ । कर्तु कर्मणो
वा क्रियाश्रयस्यधिकरणमाधारस्तत्र ईप् विभक्ती भवति ।
तेभ्यश्चारादर्थेभ्य । आसन आस्ते । म्थाल्या पचनि । गगाया
घोष । गुरौ वसति । तिलेषु तैल । दधिषु सर्पि ।

स्तनयो पतिते नेत्रे नेत्रयो पतित मनः ।

मृष्टसु पादपा सन्ति सन्ति गगासु बालुका ॥ १ ॥

वातासु वतते बुद्धि प्रियधर्मकथासु न ।

अयस्त्रीषु मनो याति कुलस्त्रीषु न गच्छति ॥ २ ॥

तेभ्य दूरे ग्रामस्य । अतिके ग्रामस्य ।

४०४ । ईक्तेन, कर्मणि । १ । ४ । ५५ । क्तस्य इवि-
पयस्य क्माणि ईव्विभक्ती भवति । व्याकरणमधीतमनेनति वि
गृह्य-इत्पूर्वादित्यादिना इन् । अधीती व्याकरणे । आम्नीती
द्यदसि । परिगणिती वियद्गणित । क्तग्रहण किं ? वृत्पूर्वी
कट । मुक्तपूर्वी ओदन । इन्ग्रहण किं ? अतिशयितो गुरु देवदत्त ।

१ । अस्य स्थाने 'इव्विस्वरणे च । १ । ४ । ५४ । इति सत्र ।

२ । अस्य स्थाने इन्पूर्वपयस्य क्तस्य क्माणि इव्वत्तव्या, इनि
घातम् ।

४०५ । हेनौ^१ तन्पुक्ते । १ । ५ । ५६ । कर्मणा युक्ते
हेनौ ईद्विभक्ती भवति ।

चर्मणि द्वीपिन हति दतयोर्हति कुञ्जर ।

केशेषु चमरीं हति सीम्नि सीमलको हत ॥ १ ॥

४०६ । यद्वावाद् भावगति । १ । ४ । ५७ ।

यस्य सवधिनो भावात् क्रियातो भावात्तरम्य गति प्रतिपत्ति-
भवति तस्मिन् ईविमक्ती भवति । गोषु दुष्टमानासु गत ।
दुग्धाम्वागत । प्रसिद्धेन गोदोहनभाघेन गमनभावो गम्यते ।
एव नांतितुर्येषु वाघमानेषु गत । देवार्चनाया क्रियमाणाया
आगत । आग्नेषु कपायमानेषु गत । पक्वेष्वागत । जातेष्विति
क्रियासामर्थ्यात् गम्यते । गम्यमानोऽपि भाव सुबुत्पत्तिनिमित्त
भवति । यथा आग्ने वृत्त । वृत्ते शास्वति ।

४०७ । ता चानादरे । १ । ४ । ५८ । यद्वावाद्वावा-

तगतिस्तत् ता भवति ईप् च अनादरे अवज्ञाने गम्यमाने ।
रुतो लोकम्य प्रावाजीत् । रुदति लोके प्रावाजीत् । क्रोशतो
बधुर्गम्य प्रावाजीत् । क्रोशति बन्धुवर्गे प्रावाजीत् । किमपि
बहूना वदनामय याति साधुमार्गण । किमपि बहुषु वदत्सु याति
साधुमार्गण । तस्मिन्नाक्रोशति तपसानादृत्य प्रावाजीत् । कथ
मनुप्याणा क्षत्रिया शूरतमा । अध्रगाना धावत् शीघ्रतमा ।
गवा कृष्णा गा सपन्नक्षीरतमा इति वा । जातिविशेषुगणे

समुदायादेकदेशनिर्द्धारणं प्रतिसन्निवाववक्षाया ता भवति आधार
विवक्षाया ईप् च । यथा वृक्षस्य शाखा । वृक्षे शाखा इति ।
व्यस्य वेत्यनुवर्तमाने-

४०८ । तुल्यात्थैर्भा । १ । ४ । ८८ । तुल्यार्थै-
रूपमेयप्रचैर्युक्ते उपाधौ उपभाने भा भवति ता च । मात्रा
तुल्य । मातु तुल्य । पित्रा समान । पितु समान । देव-
दत्तेन सदृक् । देवदत्तस्य सदृक् । इप्चैनेनेति अनुवर्तमाने-

४०९ । काचर्ते । १ । ४ । ४६ । ऋतेशब्देन युक्ते
का विभक्ती भवति इप्च । ऋते धर्मात्कुत सुखम् । ऋते धर्म
उत सुखम् ।

४१० । प्रथग्नाना भा च । १ । ४ । ७ ।
प्रथग्नाना इत्येताभ्या युक्ते उपाधो भा भवति का च । प्रथग्
देवदत्तेन जिनदत्त । प्रथग् देवदत्तात् । नाना देवदत्तेन
देवदत्तान् ।

४११ । विना तिस्रः । १ । ४ । ८ । विनाउब्देन
युक्ते उपाधो अनतरोक्ता माकेप विभक्त्य भवति । विना
ध्यानेन । विना ध्यानात् । विना ध्यान उतो मोक्ष ।

४१२ । हेतौ सर्वा प्रायः । १ । ४ । ४० । हेता
वियर्थनिर्देशपरोनुत्तने । अथ तु शब्दनिर्देश । हेतु काणा
निमित्त प्रयोगामिनि पर्याय । हेतुशब्दपर्यायप्रयुक्ते हेत्व
१ । अस्य स्थाने-प्रथमावितानानामिभा वा । १ । ५ । ५१ । १ । १ । १ ।

२ । अस्य स्थाने वा हेतौ । १ । ४ । ३५ । इति सूत्र ।

तद्वाचिनो दृश्यामृद सर्वा विभक्त्य प्रायेण भवति । धनेन हेतुना वसति । धनाय हेतवे वसति । धनाद्धेतोर्वसति । धनस्य हेतोर्वसति । धने हेतौ वसति । एव कारणनिमित्तप्रयोजनशब्दैरपि योगे नेय । इत्याद्येऋमेदभिन्नो विभक्त्यर्थोऽधिगतव्य ।

इति विभक्त्यर्थनिष्ठि ।

एव प्रक्रियावतारे नामद्वितीय समाप्त ।

अथ सवृत्तमनुवर्णयिष्याम ॥

तच्च सुवतत्वात् सुवतपदाश्रितत्वाच्च पदविधि । स च समर्थपदसन्धित्वात् समर्थ । तत् सामर्थ्यं द्विधा । एकार्थीभावो व्यपेक्षा च । तत्र प्रथमार्थानां परम्परसवधिना पदानामेकार्थीभवनमेकार्थीभाव । समासां य पदैरुच्यते स च “सः” इति सामान्यसज्ञा लभते । ह ष य र व द्वद्वा इति विशेषसज्ञाश्च । पदानां परम्पर प्रत्याकाक्षा व्यपेक्षा वाक्यविषया । तत्र हस्त्रिं विध । पूर्वपदार्थप्रधान उत्तरपदार्थप्रधान अन्यपदार्थप्रधानश्च । तत्र पूर्वपदार्थप्रधाने अधि स्त्री । दुम् यनन । सु मद्र । निम् मक्षिका । निम् शीत । अति कनल । इति पूज्यपाद । अनु र्थ । अनु रूप । सह ऋत । प्रति अर्थ । अनु ज्येष्ठ । सह चक्री । सह वृत्त । सह तृण । उप कुम्भ । सह प्राभृत । इति स्थिते अधि प्रभृतिभ्य पूर्वपदेभ्यो शिभ्य श्लेषवित्युच्चचनसामर्थ्यादेकवचन सु । स्त्रीशब्दात्सुप् । यवनादिभ्यस्ता । भागे चानुप्रतिपरिणा इति अर्थशब्दादिप् । चक्रतृणाभ्या टा ।

सुपेत्याधिकृत्य स इति सज्ञा क्रियते । पदाश्रय कार्यमिदमित्यु
पस्थितमिद परिभाषासूत्र ।

४१३ । समर्थ पदविधि । १ । ३ । १ । पदयो
पदाना वा यो विधिर्विधीयते स समर्थानामेव यथा स्यादिति
सति सामर्थ्ये द्विधा वाक्यपरिसमाप्तिर्लेक्ष्यते लोकयत् । प्रत्येक,
समुदाये च । तत्र प्रत्येक तावत् देवदत्तगुरुदत्तजिनदत्ता परि-
धाप्यतामित्युक्ते प्रत्येक परिधानक्रिया परिसमाप्यते न समुदाये ।
गर्गा शत दृश्यताम् इति राजानो हिरण्यार्थिनो भवति समुदायेन
दृग्दयति न प्रत्येक । तथा शास्त्रेऽपि क्वचित् प्रत्येक परिसमाप्यते ।
यथा आदेगैप् इत्याकारादिषु ऐप्सज्ञा न समुदाये । तथा ससत्रा
समुदाये न प्रत्येकमिति समुदायस्य सज्ञाया सत्या ह इत्यधिकृत्य-

४१४ । भि^१ सुप्बृद्ध्यर्द्ध्यर्थाभावातीत्यसप्रति
शब्दारूपातिपश्चाद्यथायुगपत्सपत्साकल्यातं । १ ।
३ । ५ । सुबिति सुवर्योऽधिकरणादि । व्यृद्धि ऋद्धेरभाव ।
ऋद्धि विभूनेराधिक्य । अर्थाभाव धर्मिणोऽसत्त्व । अतीतिरता-
तत्व । असप्रति उपभोगादेर्वर्तमानकालप्रतिषेध । शब्दस्य रूपा-
ति प्रथा । पश्चात् पाश्चात्त्य । यथार्था योग्यतासादृश्यवीप्सो-
त्तरपदार्थानतिवृत्तय । युगपद् युगपदर्थ । सपत् अयूनत्व ।
साकल्यमनविशेष । अन्तोऽभ्यासोऽवसान च । एतेष्वर्थेषु

१ । अस्य स्थाने द्वि विभक्त्यभ्यासद्वयमाभावातीत्यसप्रतिवृद्धि
शब्दप्रभउपश्चाद्यथानुप्ययौगपद्यसपत्साकल्यातोक्तौ । १।३।५ ।
इति सूत्र महावृत्तौ ।

वर्तमान श्लिसञ्जक सुवत समर्थ सुवेतेनोत्तरपदेन समर्थेन सह सम
 स्यते । विपक्षाया ह इति विशेषमजा च भवति । तत्र वेति विकल्पा
 धिक्काराभावादसति स्वपदवाक्ये तदर्धघोतनोपायेनास्वपदविग्रहे-
 णार्थ प्रदर्श्यते । स्त्रीषु वर्तते । यवनाना व्युद्धि । मद्राणा ऋद्धि ।
 मक्षिकाणामभाव । शीतस्यातीति । कबलस्यायमकाल । पूज्य-
 पादस्य शब्दव्याप्ति । रथाना पश्चात् । रूपस्य योग्य । व्रतस्य
 महश्च । अर्थमर्थं प्रति । ज्येष्ठाना अनतिक्रम । चक्रिणा युगपत् ।
 वृत्तस्य सपत् । तृणेन सह । कुमस्य समीप । प्राभृतमत कृत्वे
 त्येव हसजाया सत्या-कृद्धृत्मा इति मृतसजाप्रतिलभात् सुपो
 धुमृदोरिति सुप उप् ।

४१५ । वोक्त पूर्व^३ । १ । ३ । १०६ । साधिकारे
 वया निर्दिष्ट पूर्व प्रयोक्तव्य । इति अधिप्रमृतीना पूर्वनिपात ।
 हश्चेति नप् । प्रो नपीति प्रादेश । हयामृद इत्याधिकृत्य पुन
 स्वादिविधि ।

४१६ । हात् । १ । ४ । १६६ । हसविधेरुत्तरस्य सुप
 उप् भवति । अधिस्त्रि ।

४१७ । नातोस्त्वक्काशा । १ । ४ । १७० । हाद-
 कारात्तात् परस्य सुप उप् न भवति अमादेशस्तु भवति अकाया ।
 दुर्यवन । सुमद्र । निर्मन्त्रिक । नि शीत । अतिकबल । इति
 पूज्यपाद । अनुरथ । अनुत्प । महस्य स । चाविति

१ । अम्य स्थाने वोक्त न्यक् । १ । ३ । ९३ । पूर्व । १ । ३ । ९७ ।
 इति सूत्रद्वयं ।

श्रुतेत्याधिष्ठस्य स इति सज्ञा विपत्ते । पदाश्रय कार्यमिदमित्यु
पश्चिन्नमिद परिभाषामूत्र ।

४१३ । समर्थ पदविधि । १ । ३ । १ । पदयो
पदाना वा यो विधिर्विधीयते स समर्थोऽप्येव यथा स्यादिति
सति सामर्थ्ये द्विधा वाच्यपरिसमाप्तिर्लक्ष्यते लोकपत् । प्रत्येक,
समुदाये च । सत्र प्रत्येक तावत् देवदत्तगुरदत्तजिनदत्ता परि-
षाप्यतामित्युक्ते प्रत्येक परिधानक्रिया परिसमाप्यते न समुदाये ।
गगा शत द्रव्यताम् इति राजानो हिरण्यार्थिनो भगति समुदायेन
दण्डयति न प्रत्येक । तथा शास्त्रे ऽपि षड्विधप्रत्येक परिसमाप्यते ।
यथा आदेशैर्षु इत्याकारादिषु ऐप्सज्ञा न समुदाये । तथा सञ्ज्ञा
समुदाये न प्रत्येकमिति समुदायस्य सञ्ज्ञाया सत्या ह इत्याधिष्ठस्य-

४१४ । किं^१ सुपुण्युद्धर्द्धर्द्धार्थाभावातीत्यसंप्रति
शब्दाख्यातिपश्चाद्दयथायुगपत्सपत्माकल्यातं । १ ।
३ । ५ । सुभिति सुवर्थो ऽधिकरणादि । व्युद्धि अद्धरभाव ।
श्चाद्धि विभूतेराधिक्य । अर्थोभाव धर्मिणो ऽसत्त्व । अतीतिरती-
तत्व । असंप्रति उपभोगादेर्वर्तमानकालप्रतिषेध । शब्दस्य ख्या-
ति प्रया । पश्चात् पाश्चात्त्य । यथार्था योग्यतासादृश्यव्याप्तौ
सप्तपदार्थातिवृत्तय । युगपद् युगपदर्थ । सपत् अयूनत्व ।
साकल्यमनविशेष । अन्तो ऽभ्यासो ऽवसान च । एतेष्वर्थेषु

१ । अस्य स्थाने हि विमत्ताद्यस्यासद्धयथाभावातीत्यसंप्रतिव्युद्धि
शब्दप्रभवपश्चाद्दयथानुपुण्ययोगपत्सपत्माकल्यातोक्तौ । १।३।५ ।
इति सूत्र महावृत्तौ ।

वर्तमान शिसज्ञक सुवत ममर्य सुवेतनोत्तरपदेन समर्थेन सह सम-
स्यते । विमहाया ँ इति विशेषसज्ञा च भवति । तत्र वेति विकल्पा-
धिकाराभावादसति स्वपदवाक्ये तदर्थघोतनोपायेनास्वपदविप्रहे-
णार्थं प्रदर्शयते । स्त्रीषु वर्तते । यवनाना व्युद्धि । मद्राणा ऋद्धि ।
मक्षिणाणामभात् । शीतस्यातीति । कबलस्यायमकाल । पूज्य-
पादस्य शब्दख्याति । रथाना पश्चात् । रूपस्य योग्य । अतस्य
सहस्र । अर्थमर्थं प्रति । ज्येष्ठाना अनतिक्रम । चक्रिणा युगपत् ।
वृत्तस्य सपत् । तृणेन सह । कुभस्य समीप । प्राभृतमत कृत्वे-
त्येव हसज्ञाया सत्या-कृद्धसा इति मृतसज्ञापतिलमात् सुपो
धुमृदोरिति सुप उप् ।

४१५ । वोक्त पूर्व^१ । १ । ३ । १०६ । साधिकारे
वया निर्दिष्ट पूर्व प्रयोक्तव्य । इति अधिप्रमृतीना पूर्वनिपात ।
हश्चति नप् । प्रो नपीति प्रादेश । ड्याम्मृद इत्याधिकृत्य पुन
स्वादिविधि ।

४१६ । हात् । १ । ४ । १६६ । हसविधेरुत्तरस्य सुप
उप् भवति । अधिस्त्रि ।

४१७ । नातोम्बकाद्या । १ । ४ । १७० । हाद-
कारावात् परस्य सुप उप् न भवति अमादेशस्तु भवति अकाया ।
दुर्यवन । सुमद्र । निर्मलिक । नि शीत । अनिकबल । इति
पूज्यपाद । अनुरथ । अनुरूप । सहस्य स । घाविति

१ । अम्य स्थाने वोक्त न्यङ् । १ । ३ । ९३ । पूर्व । १ । ३ । ९७ ।
इति सूत्रद्वय ।

सह हसो भवति सुविषये । प्रतिपदे नात्र स्या गम्यते । इति
 नित्य सविधि । सादृश्यमात्रेणार्थकथनाय विग्रह । उन्मत्तगगा
 यस्मिन्निति उन्मत्तगग । लोहितगग । शनैर्गग । तूष्णीगग ।
 एव नामानो देशा ॥ केश केश । दग्ढ दग्ढ । इति स्थिते
 सर्वतो जस् । केशाश्च केशाश्च परस्परस्य ग्रहण यस्मिन् युद्धे ।
 दग्ढाश्च दग्ढाश्चान्योऽयप्रहरण यस्मिन् युद्धे इति विग्रह—

४२६ । 'श्रे ग्रहणे प्रहरणे च सरूप युद्धे । १।३।१६।
 गृह्णाति यस्मिन् तत् ग्रहण । प्रहरति येन तत् प्रहरण । आर्थे
 कमव्यतिहारे वर्तमाने ग्रहणे प्रहरणे च समानश्रुतिक सुवत
 प्रत्यासत्त्या तत्रैव वर्तमानेन सुवतेन सह हसो भवति युद्धेऽभि
 धेये । पूर्ववदन्यत् । सात इति वर्तमाने—

४२७ । अ इत् । ४।२।२०१ । आधे य सविधिरक्त
 तदत इच् ल्यो भवति । चकार तिष्ठद्वादिषु इजिति विशेष-
 णार्थ । एरित्यकारम्य ख ।

४२८ । इच्छात् । ४।३।२६८ । अ इजिति य इजुक्तमदते
 यौ पूर्वस्य प्राय आकारो भवति । तत स्वादय । केशेषु च केशेषु
 च गृहीत्वा युध्यते तत् केशाकेशीत्युच्यते । एव कचाकचि ।
 दद्वैश्च दद्वैश्च प्रहृत्य युध्यते तद् दडादडि । मुष्टामुष्टि । प्राय इति
 किं ' अस्यमि । प्राय इत्याधिकारात् क्वचिदाकारो न भवति ॥

इति हस ।

१ । अन्य स्थाने तत्रेदमिति सरूपे । १ । ३ । ८९ । इति सूत्र ।

अथ षः ।

पसो द्विप्रकार । पूर्वपदार्थप्रधान उत्तरपदार्थप्रधानश्चेति । तत्र पूर्वपदार्थप्रधानो यथा- पूर्व काय इति स्थिते- पूर्वशब्दात्सु । कायशब्दात् ङस् । पूर्व कायस्येति विगृहे—

४२६ । पूर्वापराधरोत्तरमभिज्ञेनांशिना । १ । ३ ।

६७ । अशोऽवयव एकदेशन्तद्वान् अशी । पूर्वादीनि सुवतानि अशवाचीनि अशिवाचिना सुवतेनाभिज्ञेन सह पसो भवति । पूर्ववदन्यत् । पूर्वकाय । एवमपरकाय । अधरकाय । उत्तरकाय ॥ अर्द्ध पिप्पल्या इति विगृह्य—

४३० । अर्द्धन्नप् । १ । ३ । ६८ । अर्द्धमित्येतन्नपु

सकलिग अशवाचि सुवत सुवतेनाशिवाचिना सह पसो भवति न चेत्सोऽशी भिन्न । पूर्ववद-यत् । स्त्रीगोर्नीच इति प्रादेश प्राप्त नाशीयसो वे^० इति प्रतिपिद्ध । अर्द्धपिप्पली । अर्द्धकोशातकी । अर्द्धखट्वा ॥ उत्तरपदार्थप्रधानो यथा धर्म श्रित इति स्थिते- धर्मशब्दादम् । श्रितशब्दात्सु । धर्म श्रित इति विगृह्य—

४३१ । 'इप्तच्छ्रितादिभि । १ । ३ । २२ । इत्त

पूर्वपद ताभ्या प्राप्तापन्नाभ्या श्रितादिभिश्च सुवतै सह पसो भवति । पूर्ववच्छेष । श्रितशब्दस्य क्रियावाचित्वाद्वाच्यार्लिङ्गता । धर्मश्रित । धर्मश्रिता । धर्मश्रित । एव दु स्वार्तीत । इत्यादि ॥ शकुला खण्डवदिति स्थिते- शकुलाशब्दाद्वा । खण्डवच्छब्दात्सु ।

१ अम्य स्थाने इप्तच्छ्रितातीतपतितगतान्यस्ते । १ । ३ । २१ । इति सूत्र महावृत्तौ ।

शकुलया कृत स्वडयानिति विगृह्य-

४३२ । एभा तन्मूलाधार्यनोत्रै । १ । ३ । २८ ।
 मांत्त भानार्थकृतार्थया जुजोम्या अर्थरुष्टेन ऊनवाचिभिद्य सह
 पमो वा भवति । गुणोकोर्विन्मतोरप् । शकुनासड । वृनो
 कृतशब्दादींऽऽर्त इति न कृतशब्द प्रजुग्यने । एव गिरि
 काण । क्षागशुल्ग । पत्तदु । धायार्थ । मापेन । मापवि-
 क्त ॥ आनन् कृत । धात्र लून इति स्थिते आत्मजलाय
 लाभ्या टा । कृतलाज्ज्वाभ्या मु । आत्मना कृत । दाप्रेष
 लून । इति विगृह्य-

४३३ । साधनं कृता बहुल । १ । ३ । ३० । साधन
 कारक क्रियानिरन्तकं तद्वाचि भात पूर्वपद कृतेन सह पतो
 भवति बहुल । शेष पूर्ववत् । नो कृतेन स्वमिति नर । आत्मकृत ।
 दात्रकृत । एव परकृत । पशुदित् ॥ रथाय वार । कुडलाय
 हिरण्य । इति विगृह्य-

४३४ । अश्रुप्रकृतितदर्थार्थादिभिः । १ । ३ । ३१ ।
 प्रगति परिणामि द्रव्य । तद्वाचिना भुवतेनोत्तरपदेन अर्थाद्
 विहितवचिपूर्वपद अन्त तदर्थार्थशब्देन तत्तादिभिधान्यै सह
 पमो भवति । अन्यन् पूर्ववत् । रथदात् । कुडलहिरण्य । एव
 पित्रे इद पित्रर्थ । देवाय बलि देवबलि । प्रजाभ्यो हितप्रजाहित ।
 इत्यादि ॥ वृकात् भी । चौरैभ्यो भयमिति विगृह्य-

१ । अस्य म्याने भा गणोक्त्यार्थनोत्रै । १ । ३ । २७ । इति सूत्र ।
 २ । अत्र तदधायवलिइत्तसुखराक्षिते । १ । ३ । ३१ । इति सूत्र ।

४३५ । का भ्यादिभि ३ । १ । ३ । ३३ । क्कात् पूर्व-
पठ भी इत्येवमादिभि सुवतै सह पसो भवति । पूर्ववच्छेष ।
वृकमी । चौरभय । मृत्युभय ॥ मोक्षस्य मार्ग । स्वर्गस्य
सुखमिति विगृह्य--

४३६ । ता । १ । ३ । ७० । तात् पूर्वपद सुवतेन
सह पसो भवति । पूर्वमिवान्यत् । मोक्षमार्ग । स्वर्गसुखं । एव
चिनधर्म । राज्ञ पुरुष रान्पुरुष । एव राज्ञ गाक्षीर राजगो-
क्षीर ॥ अक्षेषु शौड । पानेषु शौड इति विगृह्य--

४३७ । ईप् शौडादिभि ३ । १ । ३ । ३५ । ईवतं
पूर्वपद शौडादिभिरुत्तरपदै सुवतै सह पसो भवति वा । अन्यत्
पूर्ववत् । अक्षशौड । पानशौड । एव अक्षे धूर्त अक्षधूर्त ।
इत्यादि ॥ नञ् गौ । नञ् अश्व । इति स्थिते अकार इत्
नञोऽनिति विशेषणार्थ । उभयत्रापि सु । न गौ । न अश्व ।
इति विगृह्य--

४३८ । नञ् । १ । ३ । ६५ । नञित्येतद् सुवत सुवतेन
सह पसो भवति ।

४३९ । नञोऽन् । ४ । ३ । २४१ । नञ अनादेशो
भवति चो परत । अचीति पुनरनादेशसामर्थ्यात् अचि नञ
न भवति । अदोऽनने इति निर्देशात् डमुडागमो न भवति ।

१ । अन्य म्याने का भीभि । १ । ३ । ३२ । इति सूत्र ।

२ । ईप् शौडे । १ । ३ । ३५ । इदमस्य स्थान सूत्र ।

अगौ । अतरव ॥ इति सामान्यप ॥ -

अथ यस ।

यसो द्विप्रकार । उत्तरपदार्थप्रधान पूर्वपदार्थप्रधानश्चेति । तत्रो
त्तरपदार्थप्रधानो यथा पूर्वं स्नात पश्चादनुलिप्त । इति विगृह्य

४४० । पूर्वकालैकम्वर्जजरत्पुराणनवकेवलं यश्चै
काश्रये । १ । ३ । ४२ । पूर्व कालो यस्य स पूर्वकाल ।
बद्धाचि एक सर्व जरत् पुराण नव केवल इत्येतानि च
सुप्रतानि सुवतै सह य सञ्ज्ञ सो भवति पसश्च एकाश्रये
समानाधिकरणे । पूर्ववदन्यत् । स्नातानुलिप्त । एव पूर्व
कृष्ट पश्चानधिकृत । एकरश्च स पुरुपश्च स ण्कपुरश्च । सेव
च ते देवाश्च ते सर्वदेवा । जरती च सा गौरश्च सा जरद्गवी ।
पुराणश्च स पुरुपश्च स पुराणपुरुष । नव च तत् अन्न च
नवान्न । केवल च तत् ज्ञान च केवलज्ञान । यसज्ञाया पुव
द्व्यजातीयदेशीय इति पुवद्भाव । पसज्ञाया च पेंऽगुलेरित्यधिकृत्य
गोरदुष्टदुपीति ष्ठ सिद्ध । नील च तत् उत्पल चेति विगृह्य—

३४१ । विशेषण विशेष्येणेति । १ । ३ । ४८ ।

अनेकप्रकाराधारतया प्रतीत वस्तु विशेष्य । प्रकारातरेभ्यो
व्यावृत्त्यैकत्र प्रकारे व्यवस्थापनप्रवण विशेषण । विशेषणवाचि
सुप्रत विशेष्यत्राचिना सुप्रतेन सह यसो भवति पसश्च
एकाश्रये । पूर्वमिबान्यत् । नीलोत्पल । एव कृष्णतिल । कृष्ण
कम्बल । इत्यादि । कडारश्च स जैमिनिरश्च स इति विगृहे मसे
सति नित्य पूर्वनिपाते प्राप्ते—

४४२ । ये कडारादयः^१ । १ । ३ । १०६ । यमे
 कडारादय पूर्व वा प्रयोक्तव्या । इति विकल्पेन पूर्वनिपात ।
 कडारजैमिनि, । जैमिनिकडार ॥ पूर्वपदार्थप्रधानो यथा-
 त्रियश्च स भीरुश्च स इति विगृह्य—

४४३ । कुत्स्योऽपापा^२णकैः । १ । ३ । ४५ । पापा-
 णकवर्जिते सुनते अर्थात् कुत्स्येन सह कुत्स्यवाचि सुवते
 पसो भवति पसश्च एकाश्रये । पूर्ववदन्यत् । क्षत्रियभीर ।
 भिक्षुवित । वैयाकरणसूचीत्यादि ॥ विशेष्यत्वात् क्षत्रियादेरत्र
 प्राधान्य । मयूरश्च स व्यसकरश्चेति विगृहे—

४४४ । मयूरव्यसकादयश्च । १ । ३ । ६३ । मयूर-
 व्यसक इत्येव प्रभृतय हृतवृत्तिपूर्वनिपाता निपात्यते । मयूरव्य-
 सक । एव धातृव्यसक । इत्यादि ॥ इति यत् ।

अथ रस ।

रसस्त्रिविध । द्वा द्विषय, धुपर, समाहारार्थश्चेति । तत्र
 द्विषये यथा पचन् कपाल इति स्थिते उभयत्रापि सुप् । पचन्
 कपालेषु सस्कृतमिति विगृह्य— सस्कृतेऽर्थे द्वादुत्पत्स्यते तदुत्पत्ते
 प्रागेव—

४४५ । स्थि^३ समाहारे च रश्चाऽऽत्तौ । १ । ३ । ४४ ।
 स्थिसशावाचि सुनत सुवतेन सह पसो भवति यश्च एकाश्रये

१ अस्य स्थाने-ये कडारा । १ । ३ । १०४ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने-कुम्भ्य कुत्स्येन । १ । ३ । ४८ । पापाणजे
 कुम्भ्ये । १ । ३ । ४९ । इति सूत्रद्वय ।

३ । अस्य स्थाने दिक्सपथ्ये खौ । १ । ३ । ४९ । सत्त्वा-
 रश्च । १ । ३ । ४७ । इति सूत्रद्वय ।

निना सुवतेन वसो भवति । सुजत्यो वार काळ इत्युच्यते ।
 म चाम्यावर्तमानया क्रियया सह सशयमानो द्वि सख्यायते ।
 अत्र भवति क्रियाम्यावृत्ति । दशगाथो हि द्विरावर्तते । द्वयर्थस्य
 पुन पुन पाठ आवृत्ति । पूर्ववदन्यत् । श्रियवादवहोरिति ङ ।
 ङिति टं स च । वसस्याश्रयलिङ्गत्वात् त्रिष्वपि लिङ्गेण नैया ।
 द्विदशा पुमांस । द्विदशा श्रिय । द्विदशानि वसाणि । विश-
 तिरित्यर्थ । एव त्रीन् वारान् दश त्रिदशा । चतुगे वागन् दश
 चतुर्दशाः । पञ्चदशा । इत्यादि ॥ उभयपदार्थमधानो यथा-
 द्विशब्दादौ । विशब्दाज्जम् । द्वौ वा त्रयो वा इति विश्व-
 मुञ्जार्थे इत्यनेन वार्थ सशय विकल्पे वा वसो भवति । पूर्व
 वच्छेप । द्विधाः श्रिय । द्विक्राणि वसाणि । अत्र सशयमाना
 विकल्प्यमाना वा पूर्वोत्तरपदार्था इत्यर्थ । अयपदार्थमधानो
 यथा-सु धर्म इति उभयत्र सु । रोभतो धर्मो यस्येति विश्व-

४५१ । शक्यार्थ । १ । ३ । ६० । एक समानोऽथो

अव्ययभिरकरणस्य तदेकार्थं समानाधिकरणमनेकं सुवर्तं भवति
 अवान्यार्थेऽपि धेये । तत सुबुप् । गुणस्मिन्निवे इति सुश-

१ । अस्य स्थाने नास्ति क्रिमपि सूत्रे । परं इत्विङ्गोपणे बहुधा
 हो । १ । ३ । १०१ । अनेन बहुधाहो इत्यस्य पूरनिपातो ज्ञाप
 पनि व्यधिकरणेऽपि बहुधाहिभावनीति महावृत्ता । अत्र तु अनेन
 समानाधिकरण । अवान्यार्थेनेकं यमि अनेन व्यधिकरणस्तेन कठे
 कात् इत्यादय सिच्यन्ति । एते च इत्यस्य पूरनिपाताविधायकं शास्त्र
 प्रत्याख्यात ।

बन्ध पूर्वनिपात । स्वागाद्वेक्षिसक्यन् इति वर्तमाने धर्मात् केव-
लादान्निति वसातोऽन् । मस्येत्याधिकृत्य एरित्यस्य । सुधर्मा ।
सुधर्माणौ । सुधर्माण । इत्यादि सुचर्मन्शब्दवत् । एवमनन्त-
धमेत्यादय । दर्शनीया भार्या अस्य इति विगृह्य वस सुबुप् ।
पुत्रादिति वर्तमाने—

४५२ । १८३ युक्तमुक्तादनूरेकार्थेऽडड्प्रियादौ
स्त्रिया । ४ । ३ । १८८ । उक्तपुम्काद् परो य स्त्रीत्य
ऊत्यवर्जितस्तदतशब्दः स्त्रिया वर्तमाने ङडतप्रियादिवर्जिते
थानेकार्थे समानाधिकरणे पुवद् पुङ्गिगवद् भवति । इति दर्शनीया
शब्दस्य पुभाव । प्रो नपीति वर्तमाने—

४५३ । स्त्रीगोर्नाच । १ । १ । १३ । स्त्रीत्यात्तस्य
गोशब्दस्य च न्यग्भूतस्य प्रो भवति । इति भार्याशब्दस्य प्र ।
दर्शनीयभार्य । एव शोभनभार्य । चित्रा गावो यस्य स
चित्रगु । शबलगु । इत्यादि । प्राप्तमुदक य । ऊढो रथो येन ।
उपहृता बालिर्यस्यै । उद्घृत ओदनो यस्या । असिद्वितीयो यस्य ।
वीरा पुरुषा यस्मिन् । इति विगृह्य अवान्याथेषु वस । पूर्व-
वच्छेष । प्राप्तादको ग्राम । ऊढरथोऽनङ्वान् । उपहृतवलि
र्वक्षी । उद्घृतोदना म्याली । अत्र से रूते टाप् । असिद्वितीय
पुरुष । वीरपुरषो ग्राम । अत्र शेपादिति कप्सात । पकारो

१ । अस्मिन् सूत्रे पुवदित्यधिक । अत्रनु पुवदिति

कारसूत्र ।

न वर्णाति रिशेवार्थं । उर्वरमुं यस्त । आने क्षीं मन्वा
इति विगृह्य-

४५४ । मि^१ । १ । ३ । ६१ । सिगङ्ग मुदने वने
भवति । उर्वरमुं पुरष । अश्विर्धाता गौ । परवाहात् । कण्ठे
वाला वचेति विगृह्य वैश्विष्मराऽपि—

४५५ । *अन्यान्पार्थेऽनेक । १ । ३ । ८६ । वगिभक्त
तवार्थितस्य अन्यपदार्थस्याऽनेकं लुभते वाशः सो भवति ।

४५६ । ईषांक्षरा । ४ । ३ । १५५ । अकाराणां
ह्रस्वाच्च परस्य । इषोऽपु भवति सो पत्न । इत्यपु ।
कट्टेकालः । उरतिसेमा । धगाकेवलाग्निनि वरनाद् विव
दोऽपि वसो भवति । नय काला गोचग गम्य तउ रिवा
तगोचर द्रव्ये । एवं शोदिततक्षकमिय पुरष ॥ इति वम ।

अथ छन्दः ।

द्वौ द्विमकार । इतरेतरयोगः समाशररचेति । तत्र
प्रथग्भूतानामर्थानामेककालविषयान्नियामिगषेनायायानातिरुम-
लक्षणोऽवयवप्रधान इतरेतरयोग । स एव समुदायप्रथा
समाहार । तद्यथा प्लक्षश्च न्यप्रोषरचेति विगृह्य—

४५७ । पार्थ छन्दः । १ । ३ । ६६ । चतुर्नोर्धराथं
नमित्तर्थे वनेमानमनेकं मुनने द्वद्वमश्च सो भवति । चत्वार-

१ । अस्य स्थाने धार्तिक ।

२ । अस्य स्थाने अन्यपदार्थेऽनेकं व । १ । ३ । ८६ । इति सूत्र ।

श्चार्था । तत्र क्रमयोगपद्याभ्यामनियतानामर्थानामेकास्मिन्
अध्यारोप समुच्चय । गामश्च पुरुष पशुमहरहर्नयमानो वैवश्वतो
न तृप्यति मघेनेव दुर्मदीति । प्रधानाप्रधानविवक्षायामन्वाचय
भो पटो भित्तामट यदि पश्यासि गा नयेति यथा । तयोश्चा-
तरेण प्रयोगादसामर्थ्याच्च वृत्तिर्नास्तीति । इतरेतरयोगे द्वन्द्व ।
सुवुप् । द्वद्वे धिस्वेकमिति वर्तमाने-

४५८ । अल्पात्तर । १ । ३ । ११४ । द्वद्वे से
अल्पात्तर पदमेक पूर्व प्रयोक्तव्यं । इति प्लक्षशब्दस्य पूर्व-
निपात ।

४५९ । द्वद्वे शुवर्लिङ्ग । १ । ४ । ११९ । द्वद्वेऽव-
यवप्रधानलक्षणे घोरिव लिङ्ग भवति । इति पुलिङ्ग । द्वयर्थत्वाद्
द्विवचन । प्लक्षन्यमोधी । एव बहुत्वविवक्षाया बहुवचन । धव-
खदिरपलाशा । समाहारविवक्षाया पाणी च पादौ चेति विगृह्य-

४६० । प्राणितूर्यागद्वद्व एकवत्तुल्य । १ । ४ । ११९ ।
प्राण्यगाना तूर्यागाना च तुल्याना द्वद्व एकवद् भवति ।

४६१ । द्वद्वे धिस्वेक । १ । ३ । ११० । द्वद्वे से
धिसनसुसज्ञ चैक प्रयोक्तव्यं । इति पाणिशब्दस्य पूर्वप्रयोग ।

४६२ । स नप् । १ । ४ । १०६ । स एकवद्भावो
नपुसकलिङ्गो भवति । इति नपुसकलिङ्ग । पाणिपाद । एव दतोष्ठ ।

११

१ । अस्य स्थाने प्राणितूर्यसेनागाना द्वद्व एकवत् । १ । ४ । १०८ इति ।

२ । अस्य स्थाने द्वद्व सु । १ । ३ । १०८ । इति सूत्रं ।

न कर्त्तव्यं विशेषार्थं । उन्मैर्मुक्तयत् । नास्ति हं स वादा
इति विगृह्य -

४५५ । म्भिः १ । ३ । ६२ । शिमतु सुखं वा
भवति । उन्मैर्मुक्तः पुरुष । शान्त-वर्णो गौ । पश्यादात् । कृते
नामो धर्मोऽपि विगृह्य वैश्वरिधर्मोऽपि —

४५६ । अथाप्यर्थजोक्त १ । ३ । ६६ । यद्विभक्त्य
तथाप्यन्वय आशयदाधर्म्याभेदेन सुखं वापि सौ भवति ।

४५७ । ईषोऽज्ञानः । ४ । ३ । १५५ । अज्ञानात्पु
तानात्तच्च परम्या ईषोऽपि मापि सौ पश्यतः । इत्यपि ।
कृतेऽज्ञानः । उन्मैर्मुक्तः । यथाऽपि तदापि वि
गृह्येति कर्त्तव्यं भवति । तत्र काला गोभरा यन्म तद् विद्या
सगोचरे इत्येव । एव सौहित्यतत्त्वकर्मिय पुरुष ॥ इति वच ।

अथ अष्ट ।

द्विती शिपकारः । इत्येतरयोग समाहारश्चैतः । तत्र
पश्यन्मुक्तानामर्थानां कृच्छ्रात्परिगमिष्यान्निवर्षेनान्योऽज्ञानात्तियम
लक्षणाऽप्ययवप्रधान इत्येतरयोगः । स एव समुदायमथान
समाहार । तद्यथा- फलश्च यमोऽधरयेति विगृह्य—

४५७ । चार्थं अष्ट १ । ३ । ६६ । चतुर्थाऽर्थानार्थ
लक्षणार्थे वर्तमानमनेन सुखं तद् द्वन्द्वमपि सौ भवति । चत्वार-

१ । अस्य स्थाने धार्मिकं ।

२ । अस्य स्थाने अन्यपदाधनेक ६ । ७ । ३ । ६६ इति सूत्रं ।

दधिपय इत्येवमादि कृतद्वन्द्वो नैकवद्भवति ॥ पूर्ववच्छेष । दधिप-
यसी । दीक्षातपसी । आद्यवसाने ।

इति द्वन्द्व ।

सुबन्तसमुदायेऽपि सविधिर्यथा— त्रिकालगोचरानतपर्यायोप-
चितजीवाजीवादिद्रव्यतत्त्वाधिगमसमर्थविज्ञानविशेषसमर्थ । त्रय
काला गोचरा येषा ते त्रिकालगोचरा । इति त्रिपदो वस । न
विद्यतेऽतो येषा ते अनता । इत्येपोऽपि वस । अनताश्च ते
पर्यायाश्च ते अनतपर्याया । इति विशेषण्यस । त्रिकालगोच-
राश्च ते अनतपर्यायाश्च ते त्रिकालगोचरानतपर्याया । इत्येपो
ऽपि यस । त्रिकालगोचरानतपर्यायैरुपचितानि त्रिकालगोचरा-
नतपर्यायोपचितानि । इति साधन कृतेति वस । जीव आदिर्येषा
तानि जीवादीनि । इति वस । तानि च तानि द्रव्याणि च
तानि जीवादिद्रव्याणि । इति यस । त्रिकालगोचरानतपर्यायो-
पचितानि च तानि जीवादिद्रव्याणि च तानि त्रिकालगोचरान-
नतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्याणि । इति यस । त्रिकालगोचरान-
तपर्यायोपचितजीवादिद्रव्याणा तत्त्व त्रिकालगोचरानतपर्यायोप-
चितजीवादिद्रव्यतत्त्व । इति वस । त्रिकालगोचरानतपर्यायोप-
चितजीवादिद्रव्यतत्त्वस्याधिगम त्रिकालगोचरानतपर्यायोपचित-
जीवादिद्रव्यतत्त्वाधिगम । इति तास । त्रिकालगोचरानतपर्या-
योपचितजीवादिद्रव्यतत्त्वाधिगमस्य समर्थ । त्रिकालगोचरान-
तपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्त्वाधिगमसमर्थ । इत्येपोऽपि तास ।
विज्ञानमेव विशेष विज्ञानविशेष । इति वसः ॥ त्रिकालगोच-

तन्पटह । भेरिसुदग ॥ कुड च वदर मेति विगृह्य—

४६३ । अग्नाग्निजाते । १ । ४ । ६४ । प्राणिवर्जिन
द्रव्यजानिवाचिना द्वद्वो एकरद्वयनि । पूर्ववदन्यत । रुडवदर ।
पानाशुक्ली ॥ वदराणि च आमलकानि चेति विगृह्य—

४६४ । ^१फलसेनांगक्षुद्रजीव बहुधांशं । १।४।६६।
बद्धाऽर्था अभिधेया येषां ते बहुधा । बहुधा अगा यस्य स ।
फलस्य सेनागस्य क्षुद्रजीवस्य बहुधांशो द्वद्व एकरद्वयति ।
पूर्ववदन्यत् । वदरामलक । एव अध्यास्य रमास्य अधरस्य ।
रूक्षास्य रिक्षास्य यूफारिक्त ॥ प्लक्ष्मास्य न्यग्रोधोऽथेति विगृह्य—

४६५ । ^३वा तरुमृगतृणधान्यपाक्षि । १।४।११० ।
तरुमृगतृणधान्यपाक्षिवाचिनो ये बहुधांशा तेषां बहुधांशाना
द्वद्व एकरद्वयति वा । प्लक्ष्मन्यग्रोध । प्लक्ष्मन्यग्रोधा । धव,
श्वदिर । धवसदिरा । एव ररपृषत । रुरुपृषता । कुशकाश ।
कुशकाशा । ब्रीहियव । ब्रीहियवा । हसचक्रवाक । हसचक्र-
वाका । बहुधांशमिति किं ? प्लक्ष्मन्यग्रोधी ॥ दधि च पय-
श्चेति विगृह्य—

४६६ । न दधिपयथादिः ^३। १ । ४ । १०३ ।

१ । अस्य स्थाने नास्ति सूत्र परं वा तरुमृगेत्यादिसुत्रे वति
व्यवस्थितप्रभापात कायासिद्धि । २ । अस्य स्थाने वा तरुमृगतृ
णधान्यव्यजनपश्वश्ववह्यपूर्वापराधरोत्तरपक्षिण । १।४।८८।
इति सूत्र । ३ । अत्र वादीनीति पाठो महावृत्तौ ।

अनिष्ठादागतः ॥ भोजम् इत् । अमम् इत् । तत् इत् ।
अजम् इत् । इति स्थिते आजसादिभ्य षत्सि करणे वा या।
इत्याम् । माधन इतेति एम । सुष उपि प्राप्ते—

४७० । 'द ओजस्सर्तोऽनस्नपोऽजस' । ४ । ३ ।

१५१ । भोजसादिभ्य परस्य भेकवचनस्य साधनुष्मवति । भो-
जमाह । मद्रमाहृत । अमताहृत । तपमाहृत । अजमाहृत ।
तमोजस इत्येके । तेषां तममाहृते ॥ पर पद् । आत्मन् पद् इति
स्थिते—पगाम्प्राग्भाष्या 'सादस्य' इत्यप् । परस्मै पद् । आ-
राने पद् । इति विगृह्य—अप्प्रकृतितदर्थाभादिभिरिति सादस्य
षा । सुष उपि प्राप्ते साविति धर्तमाने—

४७३ । डेः पराऽत्मनः । ४ । ३ । १५६ । परात्मन्
शब्दाभ्यां परस्य हेरयेकवचनस्य साधनुष्मवति स्वी विषये ।
परस्मैपद् । आत्मनेपद् । एवं परस्मैभाषः । आत्मनेभाष ।
साविति किं ? परहित ॥ अरगय तिलक । त्वम् सार । इति
स्थिते अरण्यादेर्दीप् । तिलकादेर्वा । अरगये तिलका । राचि
सार इति विगृह्य—

४७४ । गौ । १ । ३ । ३७ । सुषिपये इवत सुधतेने
षमो भवति । तत सुष उपि प्राप्ते—

४७५ । ईपोऽद्भुल । ४ । ३ । १५७ । अकारांतात्

१ । अस्य स्थाने भाष्या आजस्मदाभस्तमाजस । ४ । ३ ।
१२० । इति सूत्र । २ । अस्य स्थाने हे श्वौ पराच्च । ४।३।१२६ ।
इति सूत्र ।

द्वद्वोऽप्यनभिधानात् भवति । स च देवदत्तरचेति विगृह्य-

४६६ । त्यदादे । १ । ३ । ६६ । त्यदादिनाऽन्येन च सह त्यदादेर्द्वे प्रृषे त्यदादिरेक एव प्रयुज्यते । तौ । अय च देवदत्तरच इमौ । त्यदादीना मिथो यद् यद् पर तद् तदेवैक प्रयुज्यत । स च त्व च युवा । त्व च अह च आवा ॥ ।

इति मविधिनिष्ठि ।

—*—*—*—

अथानुब्विधिः ।

। क्वचित् सविधौ सत्यपि मुप् ध्रूयते । स किं सविधिरस विधिवेत्त्यारेकोपजायते । तन्निवृत्त्यर्थं सुपोऽनुप् प्रक्रम्यते । स्तोत्र मुक्त । अल्प मुक्त । कृच्छ्रमुक्त । कतिपय मुक्त । दूर आगत । अतिक्र आगत । इति स्थिते स्तोत्रादे “स्तोत्राल्पेत्यादिना का । दूरादे “का चारादर्थे” इति का । मुक्तागताभ्या सु ।

४७० । १स्तोकारादर्थकृच्छ्र स्तन । १ । ३ । ३४ । स्तोकाराद् इत्येवमर्था शब्दा. काता कृच्छ्राब्दश्च कातेन सह समस्यते पसो भवति । इति पस । सुपो ध्रुमदोरिति मुप उपि प्राप्त धावनुवित्यनुवर्तमाने-

४७१ । काया स्तोत्रादेः । ४ । ३ । १४८ । स्तोत्रादे परस्या काया धौ परतोऽनुबभवति । स्तोत्रान्मुक्त । अल्पान्मुक्त । कृच्छ्रान्मुक्त । कतिपयान्मुक्त । दूरादागत ।

१ । अस्य स्थाने स्तोत्रातिकृच्छ्राधकृच्छ्रं स्तन । १ । ३ । ३४ । इति सूत्र ।

ईपोऽनुप् भवति अकामे द्यौ परत । कठेकाल । उरसिलोमा ।
एव ब्रह्मगु । शिरसिशिखा ॥ अकाम इति किं ? मुखे कामो
यम्य स मुखकाम । अमूर्द्धमस्तकादिति किं ? मूर्द्धेशिख ।
मन्तकशिख ॥ हस्ते बद्ध इति विगृह्य ईप्छौंटादिभिरिति पस ।
हस्ते बधो यम्य इति वा बस । तत सुप उपि प्राप्ते-

४७६ । ध्वेषे घञि वा । ४ । ३ । १६१ । अद्भल
तात् परस्या ईप घञते बन्नातौ द्यौ परतोऽनुबन्धेति वा । हस्ते-
बध । हस्तबध । एव चक्रप्रध । चक्रप्रध । घञीति किं ?
हस्तबधन ॥ स्तम्बे रम । कर्णे जप इति स्थिते वागभिहिते
नित्य पस । तत उपि प्राप्ते-

६८० । ये कृति बहुल । ४ । ३ । १६२ । अद्भलान्
परस्या ईप पते कृदते द्यौ अनुबन्धवति बहुल । तेन क्वचित्
प्रवृत्ति । स्तम्बेरम । कर्णेजप । एव मसानिन्दुत । क्वचित्प्र-
वृत्ति । मद्रचर । ग्रामचर । क्वचिद्विभाषा । सरसिरुह ।
सरोरुह । क्वचिदन्यदेव । हृदय स्पृशति इति हृदस्पृक् । पद्द-
ञ्चोमासूदननिशमन्पूपन्दोपन्यकन्शकन्नुदन्नासश्चाधे इति हृद-
यस्य हृदादेश । एव दिव स्पृशतीति दिविस्पृक् ॥ इत्यर्थे ईप् ।
तदनुप् च । विधेर्विधान बहुधा समीक्ष्य चतुर्विध बाहुलक
वदति । से शेते इति खशय । खशय । विले शेने इति

१ । अन्य फार्य य कृति बहुल । ४ । ३ । १६२ । अद्भलान्
पद्दल्पदत्तामर्थात् हत ।

हलताच्च मृद परस्या ईप् सुविषये धौ अनुप् भवति । अरण्ये
तिलकः । एव अरण्येमापका । वनेहरिद्रा । त्वचित्तार ।
एव दृषदिमापका ॥ स्तूप शण, दृषद् मापक इति स्थिते स्तु
पदिरीप् । शणादे सु । स्तूपे स्तूप शणो दातव्य इत्यादि
विगृह्य- खाविति प । सुपि प्राप्ते-

४७६ । कारे प्राचा हलि । ४ । ३ । १५८ । प्रजाना
रत्तार्थं रात्रे धर्म्यं देय कर । अदतात् हलनाच्च मृद परम्या
ईपोऽनुभवति हलादौ धौ परत प्राचा देशे कारविषये । स्तूपे
शण । दृषदिमापका । एव मुकुटेकार्पापण । समिधिमापक ।
ईप्साधनार्थयोवृत्तावतर्भाव । कार इति किं ? अभ्याहितपशु ।
प्राचा इति किं ? यूथपशु ॥ मध्ये गुरु । अन्ते गुरु । इति
विगृह्य ईप्धौण्डादिभिरिति पस । मध्ये गुरुर्यस्य अन्ते गुरुर्य-
स्येति वा वस । सुप उपि प्राप्ते-

४७७ । मध्याताद् गुरौ । ४।३।१५९ । मध्याताभ्या
परम्या ईपोऽनुप् भवति गुरौ धौ परे । मध्येगुरु । अनेगुरु ॥
कठे कालो यस्य । उरसि लोमानि यस्येति विगृह्य अबान्याथेऽनेक
वमिति वस । तत सुप उपि प्राप्ते-

४७८ । अक्रामेऽमूर्द्धमस्तकात्स्वागात् । ४।३।१६० ।
मूर्द्धमन्तकशब्दवर्जितात् स्वागवाचिनो मृदोऽद्वलतात् परस्या

ईपोऽनुप् भवति अकामे द्यौ परत । कठेकाल । उरसिलोमा ।
एव बहेगडु । शिरसिशिखा ॥ अकाम इति किं ? मुखे कामो
यस्य स मुखकाम । अमूर्द्धमन्तकादिति किं ? मूर्द्धशिल् ।
मन्तकशिल् ॥ हन्ते वद्ध इति विगृह्य-ईपधौडादिभिरिति पस ।
हन्ते वधो यम्य इति वा वस । तत सुप उपि प्राप्ते-

४७६ । १धधे घञि वा । ४ । ३ । १६१ । अद्भल-
तात् परस्या ईप घजने वधनातौ द्यौ परतोऽनुब्भति वा । हस्ते-
वध । हस्तवध । एव चक्रवध । चक्रवध । घञीति किं ?
हस्तवधन ॥ स्तम्बे रम । कणे जप इति स्थिते वागभिञ्जिति
नित्य पस । तत उपि प्राप्ते-

४८० । पे कृति बहुल । ४ । ३ । १६२ । अद्भलतात्
परम्या ईप पसे कृदते द्यौ अनुब्भवति बहुल । तेन क्वचित्
प्रवृत्ति । स्तम्बेरम । कणेजप । एव भस्मनि हुत । क्वचित्प्र-
वृत्ति । मद्रचर । भ्रामचर । क्वचिद्विभाषा । सरसिरुह ।
सरोरुह । क्वचिदन्यदेव । हृदय स्पृशति इति हृदस्पृक् । पद्द-
त्रोमाम्बुननिशसन्पूपनदोपन्यकन्यकलुदन्नासरचाधे इति हृद-
यम्य हृदादेर । एव दिव स्पृशतीति दिविस्पृक् । इवर्धे ईप् ।
तदनुप् च । विधेर्विधान बहुधा समीक्ष्य चतुर्विध बाहुलक
वदति । खे शेते इति खशय । खशय । विले शेते इति

१ । अस्य काय प कृति बहुल । ४ । ३ । १६२ । अत्रस्य
बहुलपदसामध्यात् एत ।

विलग्य । विलेशय । वने यामि । वनयामि । प्राप्ते वास
प्राप्तवास । इत्यगारि यागमिदिति पम । तत सुपुपि प्राप्ते-

४८१ । १शययासियाम्नेऽकालात् । ४ । ३ । १६७ ।
वकालवानिन परस्या ईप शयवासियाम इत्येनेपु शुपु वानुर्
भवति । अकालादिति किं ? पूर्वाह्नगय । अद्दन इति किं ?
गुहाशय । भूमिशय ॥ चीरस्य कुल । दागस्य भार्या । दाम्या
पतिरित्यत्रापि तासे कृते सुपुपि प्राप्ते-

४८२ । ताया' शापे' । ४ । ३ । १७१ । शापे आ
श्रोसे गम्यमाने ताया वावनुर् भवति । आश्रांश' क्षेपो निदा ।
अन्यत्र चौरकुल । दामभार्या । दासिपति ॥ दास्या पुत्र
दासिपुत्र । वृषरुया पुत्र वृषलिपुत्र । इत्यत्रापि तासे कृते
सुपुपि प्राप्ते-

४८३ । पुत्रे या । ४ । ३ । १७२ । पुत्रशब्दे चो परत
ताया वानुर् भवति शापे गम्यमाने । अन्यत्र दासिपुत्र । वृष
लिपुत्र ॥ वाचो युक्ति । दिशो दड । पश्यतो हर इत्यत्रापि
तासे सति तत उपि प्राप्ते-

४८४ । ३वाग्दि'रुपग्यतो युक्तिदडहरे । ४ । ३ । १७३ ।
वागादिभ्य' परम्या ताया यथासख्य युक्त्यादिषु शुपु अनुम्
भवति । होतु पुत्र । होतुरतेनासी । पितु पुत्र । पितुरते

१ । अस्यापि कार्यं बाहुल्यात् । २ । अत्र 'आश्रांश' इति
महावृत्तौ । ३ । अस्य म्याने वार्तिक ।

वासी । इत्यत्रापि तासे कृते उपि प्राप्ते—

४८५ । श्रुता विद्यायोनिर्बन्धात् । ४।३।१७६ ।
 श्रुकाराताना विद्याकृतात् योनिकृताच्च सबधात् प्रवर्तमानाना
 सबधन्यास्ताया सामर्थ्यात् विद्यायोनिकृतसबधनिमित्ते एव चाव
 नुप् भवति । अन्यत्र भर्तृगृह । भर्तृशिष्य ॥ होतु स्वसा । होतृ-
 स्वसा । दुहितु पतिः । दुहितृपतिः । इत्यत्रापि तासे उपि प्राप्ते—

४८६ । वा स्वसृपत्योः । ४।३। १७७ । विद्यायोनिस्तत्र
 पादेती प्रवर्तमानाना श्रुकाराताना सबधिन्यास्ताया स्वसृपति-
 शब्दयोर्निसबधनिमित्तयोर्द्यौ अनुभवति वा ॥ मातु स्वसा ।
 पितु स्वसेत्यत्रापि उपि प्राप्ते-तनैव विकल्पेनानुपि यदा उप् तदा—

४८७ । मातृपितु स्वसु । ५ । ४ । ६६ । मातृपि-
 तृम्या पाम्य स्वसृशब्दस्य पत्व भवति । इति पत्व । यदा तु
 अनुप् तदा वानुविति विभाषया पत्व । मातृप्वसा । मातु प्वसा ।
 मातु स्वसा । पितृप्वसा । पितु प्वसा । पितु स्वसा ॥ माता च
 पिता च इति विगृह्य- द्वे मे सत्युपि च कृते—

४८८ । ष्कारो ह्ये । ४ । ३ । १७८ । विद्यायोनिब-
 धात् प्रवर्तमानाना श्रुकाराताना यो द्वद्वस्तस्मिन् पूर्वपदस्य हा
 नादेशो भवति द्यौ । ष्कारोऽत्यवि-यर्थ । नकारो रतनिरामार्थ ।
 मातापितरौ । एव होता च पोता च होतापोतारौ । नेष्टा च
 वदाता च नेष्टोद्गातारौ । होतापोतारौ च नेष्टोद्गातारौ च होता

१ । पश्चिममन्त्रमहाश्रुतौ । २ । अन्य स्थाने-आनइ इद ।
 ४।३।१३८। इति सूत्र ।

पेव्यवतिष्ठने इति तस्य विशेष्यन्तानिम्यो षयाविहित ल्यो भवति ।
कोऽर्था स्य । "त्य" पर "हत्" इत्यधिकृत्य—

४६४ । प्राग्द्रोरण् । ३ । १ । ६२ । द्रो प्राग् येऽर्था
वक्ष्यते तेषु त्य परो हत्सञ्ज्ञक अणित्यभिवृत्तौ वेदितव्य ।
तेनोच्चार्यत्वात् अपत्यशब्दस्य निवृत्ति । णकार इत्यञ्ज्ञ णित्यच
इति हत्यश्वादेरिति विशेषणार्थ । कृदृत्ता इति मृतसज्ञा । सुपो
भुमृदोरिति सुबुप् । मत्ये तदादिगुरिति गुप्तज्ञाया गो मृजेरैवि-
त्ताभिवृत्त्य णित्यच इत्यनुवतमाने—

४६५ । हत्यच्चादे । ५ । २ । ५ । गोरक्ष्वादेरचो हति
णित्यति परत ण् भवति । स्वासञ्ज्ञ इत्युकारस्य औकार । स्वा
टावधे इति षट्त्वे प्राप्ते -यञ्चि भ इति भत्वात् -मम्येति हतीति
च प्रस्तुत्य—

४६६ । कद्र्वोरोऽस्वयंभुव^१ । ४ । ४ । १४७ । कद्र-
शब्दस्य उवर्णातम्य च गोर्भम्य ओकारादेशो भवति इति परत
स्वयंभुरब्द वर्जयित्वा । इत्युकारम्यौकार । अच्चादेश । तत
स्नादि । औपगव । णर कापटव । सियामिन्टिद्वाणित्वा
दिना ङी भवति । औपगवी । हृद्विज्ञाया—

४६७ । पौत्रादि वृद्ध । ३ । १ । ११२ । परमप्रकृते
रपत्यवतो यदपत्य पौत्रादि तत् वृद्धसञ्ज्ञ भवति । उपगोरपत्य

१ । अस्य स्थाने हत्यचामादे । ५ । २ । ५ । इति सूत्र ।
२ । कद्र्वशब्दस्याप्युवर्णातत्वेन सिद्धे पृथङ्पचन हे श्वापवादार्थ ।
कद्र्वशब्दश्च उच्यते कद्र्वो तयो ।

वृद्धमित्येव विगृह्य पौत्राद्यपत्यमापरमप्रकृते पूर्वेषामपत्य भवतीति तत्संबन्धविवक्षायाभनतरादिभ्योऽपि त्य प्राप्त स आद्यान्मूल-
प्रकृतेरेवेति नियमान्निवर्तते । पुनरनेन त्यप्रसंगे एक इत्यनेन
नियम्यते तत उपगोरेव श्रेयैव भवति । औपगव । एव काप-
त्व । युवापत्यविवक्षाया-

४६८ । १सति वश्ये युवाऽस्त्री । ३ । १ । ११५ ।
वशे भवो वश्य पित्रादिरात्मन कारण । पौत्रादेर्यदपत्य चतुर्था-
दिक स्त्रीवर्जित सति जीवति वश्ये तद् युवसज्ञ भवति । उपगो
रपत्य युवेति विगृहे-

४६९ । ततो यृनि । ३ । १ । ११४ । ततो वृद्धत्यातात्
यून्यपत्ये विवक्षिते सत्याद्यात् वृद्धप्रकृतेरेक एव च त्यो भवति ।
त्ययुवापि नियम । ततो न परमानतरयुवप्रकृतेर्भवति । औपग-
वशब्दाददागतात् तस्यापत्यमिति प्रस्तुत्य-

५०० । ३ङ्घ्रत । ३ । १ । ११६ । अकारातान्मृदस्ता-
समर्थात् अपत्येऽर्थे इन् त्यो भवति । श्रणोपवाद । अकार
ऐवर्थ । पूर्ववदन्यत् । औपगविर्युवा । दत्तस्यापत्यमिति पूर्वव-
दिन् । एरित्यस्र । दाक्षि । स्त्रिया-

५०१ । ३नुरनि । ३ । १ । ७५ । नृजातिवाचिन इत
स्त्रिया ङीर्भवति । दाक्षी । दत्तस्यापत्य वृद्धमिति वृद्धापत्यवि-

१ । अन्य स्थान-जीवति तु वंश्य युवाऽस्त्री । ३ । १ । ८१ । इति सूत्र ।

२ । अस्य स्थाने-अद्यात्वादेरिन् । ३ । १ । ८५ । ते

३ । अन्य स्थाने इता मनष्यजाते । ३ । १ । ८६ । इति

वक्ष्याया पूर्ववद् प्रवृत्तित्यनियमान्मूलप्रवृत्तेरेव दक्षशब्दादिनेव-
भवति । दक्षि । दक्षस्यापत्य युवेति घून्यपत्ये विषक्षिते ततो
यूनीति नियमान्नडादिभ्य फण् इत्यधिकृत्य-

५०२ । यञ्जिप्रो । ३ । १ । १३२ । यजतादिअताच्च
वृद्धे वर्तमानाघून्यपत्ये फण् भवति । णकार ऐवर्थ ।

५०३ । फढ्^१ग्वल्लघ आघनेधीनीयिष् । ५ । १ । २ ।
फढ्ग्वल्लघ इत्येतेषा वर्णानागोनिमित्तभूताना यथासख्य आघन्
एय ईन् ईय् इय् इत्येते आदेशा भवति । इति फस्यायन् । परित्य-
ख । णत्व । टाक्षायण । गगम्यापत्यमिति विगृह्य पूर्ववदिआदि ।
गार्गि । गर्गस्यापत्य वृद्धमिति विगृह्य-

५०४ । गर्गादेर्यन् । ३ । १ । १३६ । गर्गादिभ्यो
वृद्धेऽपत्ये विवक्षिते यञ् भवति । पूर्ववच्छेष ॥ गार्ग्य । गार्ग्यो ।
बहुषु बहुष्वस्त्रियामिति वर्तमाने-

५०५ । यञोऽगोपवनादे । १ । ४ । १५८ । य
जतस्य इजतस्य च बहुत्वे गोत्रे वर्तमानस्य यम्यस्तस्यास्त्रियामु
ब्भवति गोपनादिभ्यो विहित वर्जयित्वा । गर्गा । स्त्रिया-

५०६ । यञोऽपावटात् । ३ । १ । १६ । यजतात्
स्त्रिया वर्तमानात् ङीर्भवति न चेत् स यञ् पकारादवटशब्दाच्च
परो भवति । इति ष ङ्यामिति ख ।

१ । अस्य स्थाने आघनेधीनीयिष् फढ्ग्वल्लघा त्यादीना । ५ । १ ।
२ । इति । २ । अस्य स्थाने इञो षड्वच प्राच्यमरतेषु । १ । ४ ।
१३७ । न गोपवनादे । १ । ४ । १३८ । इति सूत्रद्वय ।

५०७ ॥ हलो हृतः । ४ । ४ । १५४ । हृत् परस्य
ह्रस्वधिनो यकारस्य ख भवति ङ्या परत । गार्गी । गार्ग्या ।
गार्ग्य । इत्यादि ।

५०८ ॥ फट् । ३ । १ । २० । यत्रतामृद स्त्रिया वर्त-
मानात् फट् ल्यो भवति । टकार स्त्रिया ङ्यर्ध । फस्यायन्,
इञ्जटिडढाणानिलादिना ङी, णत्व । गार्ग्यायणी । गार्ग्यायण्यौ ।
गार्ग्यायण्य । इत्यादि । युवापत्यत्रिपक्षाया-गगस्यापत्य युवेति
विगृह्य "यञिञ्" इति गार्ग्यशब्दात् फण् । पूर्वप्रच्छेप । गार्ग्यायण ।
कर्गपत्येन गधो यस्येति बसे-इवार्यस्य वृत्तायतर्भावात्त्रिशब्दस्या-
प्रयोग । "सुप्पुयुत्सुरभेर्गुणे गधस्ये" इति वर्तमाने—

५०९ ॥ वोपमानात् । ४ । २ । १७० । उपमानवा-
चिन परस्य गधस्य तसे सात इकारादेशो भवति जा । तदा-करी-
पगधेरपत्यमिति विगृह्य- तस्यापत्यमित्यण् । कारीपगध । एन
कौमुत्पगत्र । यदा न सातस्तदा-कर्गपगधस्यापत्य "इञ्जत इताञ् ।
कारीपगत्रि । ण्य-कौमुदगधि । स्त्रिया-

५१० ॥ प्योऽक्षु रूपांत्ययोगोत्रेऽनार्पेऽणिञो । ३ ।
१ । ८४ । अक्षु मध्ये रूपांत्यौ गोत्रऽनार्पे विहिता यार्णिञा
तदतस्य वृद्धस्त्रिया वर्तमानस्य प्य इत्ययमादेशो भवति । पकार
"व्यस्यण ऋऽहृन्के मातरि" इति विशेषणार्थ । तन टाप् । कारिप
ग या । एन-कौमुत्पग या ॥ कुमुभेन रक्तमिति विगृह्य—

५११ ॥ तेन रक्त रागात् । ३ । ० । १ । रज्याऽनेन
स राग । कुमुनदिद्वेषनिनेप । शुक्लस्य वर्णांतरापादनमित् रज
र्ध । तेनति भाममनात् गगधाचिर्तो रक्तमित्येनस्मिन्नऽथ य

शितत्वा भवति । हृत्पृष्ठा । पूर्वपृष्ठेन । कौमुद्यः पट । कौमुद्यः
 यत्र । कौमुदी शान्ति । एव-मात्र । हारिद्रि ॥ एकाक्षया रक्तमिति
 विगृह्य-

५१२ ॥ लाक्षारोचनाट्टणः । ३ । २ । २ । लाक्षारोच
 नाम्नां नासमग्राभ्यां रक्तेऽर्थे टण भवति । "इकुट" इति ठस्येकादेशः ।
 ॥ ३८ ॥ एव-मात्र । शिक । पूर्वान् त्रिभुक्तिगुणाव्य । शकडन रक्त
 मिति विगृह्य-

५१३ ॥ शकलकर्दमादाः । ३ । २ । ३ । शकलकर्दम
 इत्यनाम्नां नासमर्गाभ्यां रक्तेऽर्थे टण वा भवति । पक्षेऽणु । पूर्व
 दापत् ॥ शार्किक, शार्किक । एव-कर्दमिष, कर्दम ॥
 गुणद्वयेन युक्त भवति इति विगृह्य-नेति वतमान-

५१४ ॥ गुरुदगाद् भाद् युक्तोऽद् । ३ । २ । ५ ।
 गुरुदगात्पठेति यास्मिन् नक्षत्र तद्वाचिना भागमर्थात् युक्त
 इत्येवस्मिन्नर्थे यथाविहित ल्यो भवति योऽमो युक्त न चत् मर
 त्तर म्यात् । इत्यणु । परि प्रप । "तपपाप मे" इति यत् । पौष सव
 त्तर, पौष वर्ष । एव-काल्पुन मरत्तर, फाल्गुन वर्ष ॥ चद्रो
 पनेन पुष्येण युक्त काल इति विगृह्य-

५१५ ॥ चद्रोपेतात्काटः । ३ । २ । ६ । यस्य नक्षत्रस्य
 क्षत्र चद्रो वतने तत्र तत्र चद्रोपेन । तद्वाचिना भागमर्थात् युक्त
 इत्येवस्मिन्नर्थे यथाविहित ल्यो भवति योऽमो युक्त न चत् कालो
 भवति । पूर्वपदयत् । पौष काल, पौषोऽहोरात्र, पौषमह,
 पौषा रात्रि । एव-मात्र काल, माघोऽहोरात्र, माघमह, माघी
 रात्रि ॥ पौषी पौषमासी अस्य मात्रस्य ऋनि विगृह्य-

५१६ ॥ सास्य पौर्णमासीति खौ ३ । २ । २३ । सेति वाममर्यादस्येति तार्थे यथाविहित ल्यो भवति यद् तद् वात सा चेत् पौर्णमासी । इतिशब्दो विरक्षार्थस्तेन मासेऽर्द्धमासे सवत्सरे सवत्सरपर्याणि वा त्य । त्यात्तेन चेल्लज्जा गम्यते । पूर्ववच्छेत् । पौषो माम्, पौषोऽर्द्धमास, पौष मवत्सर । एव-माघ ॥ अर्हन् दवताऽस्येति विगृहे-सास्येति वर्तमाने—

५१७ ॥ देवता । ३ । २ । २६ । सेति वाममर्यादस्ये ति तार्थे यथाविहित ल्या भवति यद् तद् वात सा चेत् देवता भवति । पूर्ववदन्यत् । आर्हत । एव-त्रेन । ऐंद्र हवि ॥ अग्निश्च विष्णुश्च देवताऽस्येति विगृह्य द्वे ङानि च कृते देवतार्थेऽण् । “द्विस्तिधुभगे द्वयो ” इति वर्तमाने—

५१८ ॥ देवतानां ङानि ५ । २ । २६ । देवतानां द्वयो पदयो ङानि त्रिपये एव भवति । आग्नावैष्णव । एव-आग्निमारुत आग्निवारुण । “नैप्यविष्ण्विद्रे” इति ङानीत्ययोर्निषेध । अग्नेद्री दव- तेऽस्येति विगृह्य—अण् ।

५१९ ॥ नेंद्रवरुणरयात् । ५ । २ । २७ । अयर्णातात देवतार्थात् परस्य इन्द्रशब्दस्य वरुणस्य चाचामादेरच ऐप् न भवति । आग्नेंद्र । एव-ऐंद्रारुण । त्रिळिंगेष्वपि योज्यं ॥ महेंद्रो देवता-स्येति विग्रहे—

५२० ॥ महेंद्राद्घाण् च । ३ । २ । ३१ । महेंद्रशब्दो देव- तार्थे घ अण् इत्येती त्यौ भवत चकाराच्छब्द । घस्य इइ, छस्य ईप् । महेंद्रिय । माहेंद्र । महेंद्रीय ॥ को देवताऽस्येति विग्रहे—

५२१ ॥ कसोमाद्व्यण् । ३ । २ । ३२ । कसोमाम्या दे

वनाऽर्थेऽथ्यन् ल्यो भवति । टकारो ऋपर्यः । णकार ऐवर्थ । ण
त्वात्परत्वदिप् । काय हवि । एव—सौम्य । स्त्रियां टित्वान्डी ।
कायी दिह् । सीमी । “हलो ह्य” इति मन्व ॥ वृकाणा समूह
इति विग्रह—

५२२ ॥ तस्य समूहः ३ । २ । ३८ । तस्येति तासमर्थात्
समूह इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहित ल्यो भवति । इत्यण् । पूर्वच्छेष ।
वाक् । एव-काक । वार्हस्पय । वानस्पय । “यमदित्यदित्यादित्य
पतिगोण्योऽणपवादे चास्वै” इति ण्य । आग्नय -कल्पग्नेर्दोषिति ठ्ण,
एम् । हस्तिना समूह इति विग्रहे-

५२३ ॥ हस्तिकवच्यचिताच्च ठ्ण । ३ । २ । ४३ ।
हस्तिन् कवचिन् शब्दाभ्यां अचित्तनाचिभ्य केदारशब्दाच्च तस्य
समूह इत्यस्मिन् विषये ठ्ण भवति । ठस्य इक् । भस्याऽनोऽख ।
“डिति टे” इतीति च वर्तमाने-

५२४ ॥ नः ४ । ४ । १४२ । नकारांतस्य गोर्भस्य टे
ख भवति इति परत । हास्तिक । एव-कवचिणां समूह काव
चिक । अचित्तेभ्य -अपूपाना समूह -आधूपिक । शास्त्रुलिक ।
कुंजाराणा समूह -कैदारिक ।

५२५ ॥ धेनोरनन्न ३ । २ । ४४ । धेनुशब्दात् समूहे-
ऽर्थे ण् भवति न चेत्स धेनुशब्दो नञ परो भवति ।

५२६ ॥ दोमिसुसुगशश्वदकस्मात् क ५ । २ । ६३ ।
‘दोस्तु’ शब्दात् ‘दोमुस्’ इत्येवमनाद् उर्गताच्च शश्वद् अकस्माद् श-
वर्जितात् टकारोच्चाच्च परस्य ठस्य ककारादेशो भवति ॥ धेनुक ।
आज इति किं ? वपुषेऽत्र ॥ निमित्त वेत्तीति विग्रह—

५२७ ॥ तद् वेच्यधीते । ३ । २ । ७२ । तदिति इप्
समर्थात् वेत्ती यस्मिन् अधीते इत्येतस्मिन्ध्वार्थे यथाप्रहित त्यो भ-
वति । इत्यण् । नैमित्त । एव-मौहूर्त । व्याकरण वेत्ताति विगृह्य-
तेनैराणि-आदिरैपि प्राप्ते-

५२८ ॥ पदे ख्व ऐयौञ् । ५ । २ । ९ । पदे परतो
ऽचामादेरच्च स्थाने निष्पन्नयोर्धकारवकारयोरैय औव् इत्येता-
वादेशौ भवतो ह्यति ङिति परत । वैयाकरण । एव-सौवा
गम । सैद्धांत । छादस ॥ उदुम्बरा अस्मिन् देशे सतीति विगृह्य-

५२९ ॥ सोऽत्रास्तीति देश खौ ३ । २ । ८४ ।
स इति वासमयात् अत्रेतीवर्थे यथाप्रहित त्यो भवति, योऽसौ
वात स चेदस्ति, य ईपानिर्दिष्ट स चेदेश, समुदायेन चेत्सज्ञा
गम्यते । औदुंबर राष्ट्र । एव-वाल्ज, पार्वत ॥ कुशाम्बेन निर्वृ-
त्तेति विगृहे-

५३० ॥ तेन निर्वृत्तः ३ । २ । ८५ । तेनेति भा
समर्थात् निर्वृत्त इत्येतस्मिन्नेधे यथाप्रहित त्यो भवति देश खौ ।
इत्यण् । कौशाम्बी नगरी । ककदेन निर्वृत्ता फाकदी ।
मकदेन निर्वृत्ता माकदी । सगरै सागर ॥ ऋजुनाथो निवास
इति विगृह्य-

५३१ ॥ तस्य निवामादूरभवौ ३ । २ । ८६ ।
तस्येति तासमर्थान्निवास इत्यस्मिन् अदूरभव इत्यस्मिन्ध्वार्थे यथाप्रि-
हित त्यो भवति । इत्यण् । अर्जुनाव नगर । उदिष्टस्य
औदिष्ट । सकलाया निवास साकल नगर । अदूरे

तत्र-वराणसाया अदूरभवा वागणमी नगरी । विदिताया अदूरभव
वेदिता नगर ॥ चक्षुषा गृह्यते इति विगृह्य-

५३२ ॥ शेषे । ३ । २ । ९९ । अपत्यादिभ्यश्चतुरर्थो-
त्तम्योऽन्य शेष । तस्मिन् शेषेऽर्थे विशेषे यथाविहित व्यो
भवति । इत्यण् । चासुर्ष रूप । एव-श्रावण शब्द, रासना रस,
दार्शन, स्पाशन च द्रव्य, हृषदि पिष्टा दापदा सक्तय ॥ सर्वस्मिन्
लुके जात वृत्ता भवो वाते विगृहे-

५३३ । लोकद्वेष्यात्मादिभ्यष्ट्वा ३ । २ । १६८ ।
लोकद्वेष्यात्मादिभ्यश्च शप ठ्ण भवति । ठस्य इक् ।

५३४ ॥ अनुशतिनादीनां ५ । २ । २४ । अनुशतिक
इयेभ्यमादीनां गूनामत्रयया पूर्वेत्तरपदयारचामादेरच ऐभवति
इति श्रियति परत । सार्वलौकिक । पारलौकिक । ऐहलौकिक ॥ आत्म
न्यर्थाति विगृहे-सुबर्थे हसे "अन " इत्य सात । "न " इति टः
रव वृत्ते-अध्यात्म भव-आध्यात्मिक । एव-आधिदैविक ।
आधिभौतिक ॥ समाने मन इति विगृह्य-

५३५ ॥ समानाचदादेश ३ । २ । १६९ । ठ्ण । पूर्व
वदन्त्यत् । सामानिक । एव सामानमातिक । एव-सामानदेशिक ॥
शुद्ध जात इति विगृह्य-

५३६ । तत्र जातः ३ । ३ । १ । तत्रेति ईप्समर्थात्
जात इत्यस्मिन्नर्थे यथाविहितमणादयस्या भवति । स्वज-मन्यन-
पेक्षितपरव्यापार कर्तृभूतो जात । प्राग् द्वारण-श्रीघ्न । एव
माथुर ॥ उत्से जात ।

५३७ । उत्सादेश्चाह । ३ । १ । ९७ । आत्स । एव
औदवाह ॥ राध्दे जात -

५३८ ॥ राष्ट्रदूरोत्तराद् घेत्याहम् ३ । २ । १०० ।

राष्ट्र दूर उत्तर इत्येतभ्या यथाऽमन्व्य घ एत्य आहञ् इत्येते त्वा भवति । इति घस्तस्य इप्-राष्ट्रिय । ए-दूरे जात-दूरत्य । उत्तरास्मिन् जात-औत्तराह ॥ शुभं वृत्त लब्ध क्रीत सभूता वेति विगृह्य-तत्रेति वर्तमान-

५३९ ॥ कृतलब्धक्रीनसभूता ३ । ३ । १७ । तत्रा

इप्ममर्थात् कृनादिभ्रधेषु यथाविहितमणादयस्या भवति । स्वभाव निष्पत्तानवेक्षितपरव्यापार कर्मभूतो भाव कृत, सामान्येन प्राप्त लब्ध, मूल्येन सप्राप्त क्रीत, सभूति सभावना, अवकल्लस तन् क्रियाकर्तृभूत संभूत । पूर्ववदणादय । श्रौत, औत्स, रा-ष्ट्रिय, दूरत्य, औत्तराह ॥ कर्तृजात इति विमहे-

५४० ॥ कड्यादेः । ३ । २ । १०४ । एभ्यो ढकञ्

स्याच्छे । ढस्य ए-कात्रयक । ए-नद्यादिढण-नादेय ॥ श्रुत भव इति विगृह्य-तत्रेति वर्तमाने-

५४१ ॥ भवः । ३ । ३ । ११ । तत्रतीप्समात् भव इ-

त्यास्मिन्नर्थे यथाविहितमणादयस्या भवति । मत्तार्थो भवार्थे । पुरव च्छे । श्रौत, औत्स, राष्ट्रिय, कात्रयक, नादेय ॥ दिग्भि भव इति विगृह्य-

५४२ ॥ दिगादेर्य ३ । ३ । ३२ । दिगित्येवमादिभ्य

ईप्ममर्भ्य शेषे भवार्थे यो भवति । दिग्भ्य । एव वर्गे भव वग्य ।

— ५४३ ॥ दहांगात् । ३ । ३ । ३३ । दहान्ययम्प

प्ममर्भ्य शेषे भवार्थे या भवति । अणादेरपवाद । कठ भव

पञ्च । एव—ओष्ठ्य, दत्य, पाण्य, पय ॥ अतरंगारे भव इति विगृह्य-हादिति वर्तमाने-

५४४ ॥ अत पूर्वाह्न ३ । ३ । ४० । हसादत शब्द-
पूरात् मयार्थे ठञ् भवति । अगारस्यात अतरंगार । “पारेमध्येऽत
स्तया इति हम् । पूर्वदन्वत् । आंतरंगारिक । एव-आतर्गेहिक,
आत पुरिक ॥ शुष्नादागत इति विगृह्य-

५४५ ॥ तत आगत । ३ । ३ । ५६ । तत इति कास
म र्मात् आगत इत्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । शेष पूर्ववत् ।
श्रौच, राष्ट्रिय, नादेय ॥ शुल्कशालाया आगतमिति विगृह्य-
ठणिति वर्तमाने-

५४६ ॥ आयस्थानात् । ३ । ३ । ६० । स्वामिग्राहो
भागं आयस्तस्योत्पत्तिस्थानवाचिन कासमर्यात् आगतेऽर्थे ठण्
भवति । पूर्वपच्छेप । शौल्कशालिक । एव-आपणिक । आकरिक ।
गौलिमरु ॥ शुष्नो निवासोऽस्येति विगृह्य-

५४७ ॥ सोऽस्य निवासः । ३ । ३ । ७४ । स इति
वासमर्यात् निवास इत्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । श्रौच ।
राष्ट्रिय । नादेय । भद्रबाहुणा प्रोक्तमिति विगृह्य-

५४८ ॥ तेन प्रोक्त । ३ । ३ । ८५ । तेनेति भासमर्यात्
प्रोक्तमियस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । प्रकर्षेण व्याख्यातम
ध्यापत वा प्रोक्त । भाद्रबाहुवाण्युत्तराव्ययनानि ॥ पाणिनिना प्रो-
क्तमिति विगृह्य-

५४९ ॥ दोश्छ । ३ । २ । १२५ । दुसङ्काच्छैपिकेऽर्थे
छो भवति । छस्य ईप् । को दु २

५५० ॥ यस्याश्वाद्यैर्दुः । १ । १ । ८३ । यस्य श-
स्याचां मध्ये आदिरजैप् भवति स दुसशो भवति । इयादिना वि-
हित । पूर्ववच्छेष । पाणिनाय । पूज्यपादीय । पाणिनीय ये
स्पर्धाते वेति निगृह्य—तद्वत्स्पर्धाते" इत्यण् । प्रोक्तादित्युप् । पाणि-
नीय छात्र । एव—पूज्यपादीयइडात्र ॥ समतभद्रेण वृत्त
मिति विगृह्य—

५५१ ॥ कृते ग्रथे । ३ । ३ । ९९ । तेनेति भासमर्थात्
कृते ग्रथेऽर्थे यथाविहिते ल्यो भवति । सामनभद्र वार्त्तिक । वार-
चानि वाक्यानि ॥ उपगोरिदमिति विगृह्य—

५५२ ॥ तस्य स्व । ३ । ३ । १०२ । तस्येति तास-
मर्थात् स्वमिति द्वितीये सबधिनि यथाविहितमणादयस्या
भवति । पूर्ववच्छेष । औपाय । एव—कापटव । औत्स । गाग ।
बार्हस्पत्य । राधिय । कारेयक । नादेय ॥ भस्मनो विकार
इति विगृह्य—

५५३ ॥ तस्य विकारः । ३ । ३ । १२३ । तस्येति
तासमर्थात् विकार इत्यस्मिन् अर्थे यथाविहितमणादयो भवति ।
तस्येति वर्तमान पुनस्तस्यग्रहण शेष इत्यस्य निवृत्त्यर्थे । "न" इति टे
षु प्राप्त "अन" इति प्रतिषिद्ध । भास्मन । एव—वार्त्तिक ॥ अक्षै-
र्दीव्यतीति विग्रहे—प्राग्यादृणिति वर्तमाने—

५५४ ॥ तेन दीव्यत्खनज्जययिज्जत । ३ । ३ । १५३ ।
तेनेति भासमर्थात् दीव्यति खनति जयति जिते चार्थे ठण् भवति ।
आक्षिप । एव—शाटाकिक । अभ्रथा खनति आक्षिप । एव
कौराडिक । पाशकैर्जयति जितो वा पाशकिक ।

पकागतादवणीतामकारोऽवर्णोऽहो इत्यताम परम्य भूतोर्नकारा-
 ण्णा भवति यदादीर्घजयिन्या । किंणार् । गुणान् । शालाधान् ।
 गर्मान् । अहवान् । त्रिदुम्बान् । इति करणो विवक्षार्थः । तेन-

भूमनिष्ठाप्रगमासु नित्ययोगेऽतिशायन ।

समर्गेऽस्मिन्निविक्षायां प्रायो मत्वाद्यो मता ॥

भूमा प्राचुर्यं तस्मिन् भूमि-गोमान् । निदाया-वकुदानती ।
 प्रगमाया-शीलवमी । नित्ययोगे-क्षीरिणो वृक्षा । अतिशायने-
 उत्तरिणा कन्या । ससर्गे-दडा । उरी । भूमादिदर्शनं प्राय
 किं ? मत्तामात्रेऽप्यय दृश्यत । व्याप्रान् पर्वत । स्पशरसगधवर्ण
 यत पुद्गल । जागस्याम्यस्मिन् वेति विषय-

६०० ॥ वाचो ग्मिन् । ४ । १ । ४७ । याञ्च इत्ये
 तस्मान् म र्थं वा ग्मिन् भवति । अर गकार इत् । गकारादित्वात्
 ' य इति सूत्रेण पूर्वस्य अनुनामिकादशो न भवति । गकारा नासि-
 क्यनिवृत्तः । गामी । गान् ।

६०१ ॥ भिष्यालाटो । ४ । १ । ४६ । ग्वा इत्यत
 स्माद् मत्तर्थे भिषि क्षेपे गम्यमाने आल आट इत्येतां ल्यौ भवत ।
 ग्वालाट । वाचाट । य फल्गु भापते स एव क्षिप्यते ॥ माया अ
 स्थास्यस्मिन्निति वा विगृह्य-

६०२ ॥ मायाऽऽमयामेधासङ्कतपोऽसौ चिन् । ४ ।
 १ । ७४ । माया आमया मेधा सृज्ज तपसु इत्येतभ्योऽसतेम्यश्च
 सङ्कयो म्त्तार्थे चिन् वा भवति । मायात्री । आमयात्री । अत एव
 निपातगदीश्व । मधारी । सृम्वी । तपस्वी । यशस्वी । वर्चस्वी ।
 वधस्वी । गदर्वे म्त्तार्थे भन्नाया परकारे विवादि त भवति ।

पक्षे तु मत्तु । मायावान् । आमयावान् । मेधावान् । सृग्वान् । ताप-
स — ज्यात्क्वादित्रादण् । यशस्वान् । यशस्वती । सरस्वती ॥ नौर-
स्यास्यस्मिन्निति वा विगृह्य-

६०३ ॥ नौशिखादिभ्यां ठेनौ । ४ । १ । ७५ ।
नायादिभ्यांशिखादिभ्यश्च यथासख्य मत्वर्थे ठ इन् इत्येतौ त्वा
या भवत । पूर्वपञ्चेषु । नायिक । नोमान् । कुमारिक ।
कुमारीवान् । प्व शिपी । शिखावान् । माली । मालवान् ।

६०४ ॥ अतोऽनेकाच । ४ । १ । ७६ । अकारात्ता
दनेकाचो मृदो मत्वर्थे वा ठेनौ त्वा भवत । दतोऽस्यास्तीति
दतिक । दती । दतवान् । उत्रिक । उत्रा । छत्रवान् ॥ अत
पर प्रायश स्वार्थिकास्या । तत्र विशेषण प्रकृतेरिज्ञायते । तच्च
त्येन घोष्यत ।

६०५ ॥ किंस्त्रिहोरद्वयादिवैपुल्यात् । ४ । १ ।
१०८ । किमृशब्दात् स्त्रिसज्ञात् द्वयादिवर्जितात् ऋशब्दा-
च्चवैपुल्यत्राचिना ऋक्ष्यमाणास्या भवति । इत्ययमधिकार “त
सुप” इत्यत प्राग् ऋदितव्य इति र्तमाने

६०६ ॥ कायास्तस् । ४ । १ । ११३ । किमादि
भ्य कातेभ्यस्तस् भवति । कस्मादिति विगृह्य—तस् । पूर्वभ्य सुप
उप् । “ते सुप” इति सुप्मज्ञाया पुास्यदादिकार्ये । बुस्तमारिति
कादश । बुत । एव—सप्तमात्—मर्त । विश्वत । यत । तत ।
अस्मात्—इत । इदम इगिति इशादश । एतस्माद् अत ।

६०७ ॥ अश ४ । १ । ११२ । एतदोऽशिन्यादेश स्यात् ।
शकार सर्वादेशाथ । बहुभ्य -बहुत । तमादापिति पुभात्र स्त्रिया-
मध्यम रूप । तमाचनस्य पित्रान् सुप उप् ॥

६०८ ॥ ईपत्र । ४ । १ । ११६ । किमादिभ्यो ऽह्यादिवर्जितादीवतात् त्र इत्यय ल्यो भवति । सर्वस्मिन् सर्वत्र । यत्र । तत्र । बहुषु बह्वीषु वा बहुत्र ॥

६०९ ॥ किमोऽथ । ४ । १ । ११७ । किमशब्दा दीवतात् अश् इत्यय ल्यो भवति त्रश्च । कस्मिन् क । कुत्र ॥

६१० ॥ इदमो हः । ४ । १ । ११८ । इदमशब्दा दीवतात् ह इत्यय ल्यो भवति । अस्मिन् इह । त्रापवादोऽय ।

६११ ॥ भवत्त्रायुष्मदीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थ्याच्च । ४ । १ । ११९ । भवत् आयुष्मद् दीर्घायुस् देवानांप्रिय इत्येतत्समानाधिकरणात् किंस्त्रिंशद्वहोरह्यादिवैपुल्यात् सुम्मात्रातात् त्रल्यो भवति तश्च । स भवान् । तत्र भवान् । ततो भवान् । स आयुष्मान्, तत्रायुष्मान्, तत आयुष्मान् । स दीर्घायु, तत्र दीर्घायु, ततो दीर्घायु । स देवानांप्रिय, तत्र देवानांप्रिय, ततो देवानांप्रिय । एतमुत्तरत्रापि योज्य । सर्वनिभक्तीषु तेषु ॥

६१२ ॥ कालेऽनद्यतने हिं । ४ । १ । १२० । किमादेरीवतादनद्यतने काले यथासमत्र वर्तमानात् हिंत्यो भवति । कस्मिन् अनद्यतने काले कर्हि । यर्हि । तर्हि । काले इति किं ? कस्मिन्नद्यतने भोजने-कुत्र । यत्र । अनद्यतने इति किं ? कस्मिन् काले-कदा । यदा ॥

६१३ ॥ इदम । ४ । १ । १२१ । काले वर्तमाना दीवतात् इदमो हिंत्यो भवति । अस्मिन् काले एतर्हि ।

६१४ ॥ एतेोर्थो । ४ । १ । १२० । रपादी थफारा टो च थ एत् इदम, एतेतात्त्रा भवत ॥

६१५ ॥ अधुना । ४ । १ । १२२ । काले वर्तमानादी
बतात् इदम अधुना त्यो भवति । अस्मिन् काले -अधुना । इदम
इश् । एरिति ख ।

६१६ ॥ दानीं । ४ । १ । १२३ । काले वर्तमानादि-
दम ईवतात् दानीमित्ययं त्यो भवति । अस्मिन् काले इदानीं ।

६१७ ॥ तदा । ४ । १ । १२४ । तच्चन्दात् काले
वर्तमानादीबतात् दानीमित्ययं त्यो भवति । तस्मिन् काले तदानीं ।

६१८ ॥ यत्किं तत्सर्वकान्याद्वा । ४ । १ । १२५ ।
यत् किम् तत् सर्व एक अन्य इत्येतेभ्य काले वर्तमानेभ्य
ईवतेभ्यो दात्यो भवति । यस्मिन् काले यदा । कदा । तदा ।
सर्वदा । एकदा । अन्यदा । काले इति किं ? यत्र । क । तत्र ।

६१९ ॥ सदासद्य । ४ । १ । १२६ । सदा सद्यम्
इत्येती शब्दौ निपात्येते । सर्वशब्दादीबतात् काले वर्तमानात् दात्यो
निपात्य सभावश्च । सर्वस्मिन् काले सदा । सद्य इति समानश
ब्दाद् यस्य सभावश्च, समाने काले सद्य । समानेऽहनि
इति वा सद्य ।

६२० ॥ प्रकारे या । ४ । १ । १२७ । यथाविहित
सुपसंबन्ध । सामान्यस्य भेदाभेदातरानुवृत्त प्रकार । तत्र वर्तमा-
नात् किमादेरद्वेषादिवैपुल्याद् यथासभव सुवतात् धात्यो भवति ।
सर्वेण प्रकारेण सर्वथा । यथा । तथा ॥

६२१ ॥ कथमित्य । ४ । १ । १२८ ।
मिति किमिदम्यामेतदश्च प्रकारे यमिति त्यो निपात्येते

प्रकारेण कथ । अनेन, एतेन च प्रकारेण इत्य । एतेती र्योरिति
इदमेतद्रास्यकारादाविदादेशो भवति ॥

६२२ ॥ स्येर्विधार्थे धा । ४ । १ । १४८ । स्यिस
ज्ञकाच्छब्दाद् विधार्थं प्रकारे धात्वो भवति । एकंन प्रकारेण एकधा ।
द्विधा । त्रिधा । चतुर्धा । पञ्चधा । बहुधा ॥

६२३ ॥ याप्ये पाश । ४ । १ । १५४ । याप्यतेऽपनी
यतेऽस्माद् गुणा इति याप्यो निश्चस्तस्मिन् अर्थे वर्तमानामृद स्वार्थे
पाश इत्यय ल्यो भवति । याप्या वैयाकरणो वैयाकरणपाश ।
तार्किकपाश ॥

६२४ ॥ तम प्रकृष्टे मिडश्च । ४ । १ । १६० ।
मिडतामृदश्च प्रकृष्ट प्रकपयत्यर्थे वर्तमानात् स्वार्थे तम इत्ययं
ल्यो भवति । सर्वे इमे पञ्चत्ययमेपा प्रकृष्ट पचतीति तम ।

६२५ ॥ इयेन्मिड्किंज्ञादामद्रव्ये । ४ । ० । १८ ।
शिसञ्जकाराकारातात् मिड किमृशब्दाच्च परो यो हस्तमतरो तद-
तात् आमिन्ययं ल्यो भवति न च स द्रव्ये वतते । इति आम् । प-
चतितमा देवदत्त । आमतस्य शित्वात्सोरप् । एव-पचतस्तमा । पच-
तितमा ॥ सर्वे इमे शुक्ला अयमेपा प्रकृष्ट शुक्लं शुक्लतम । आ-
ख्यतम । साधकतम ॥

६२६ ॥ द्विविभज्ये तर । ४ । १ । १६१ । द्वयो
रथयोस्नद्गुणयोर्मध्ये य प्रकृष्टस्तस्मिन् विभज्ये विभक्तव्ये च प्रकृष्टे
ऽर्थे वर्तमानामिडतात् मृदश्च तरस्यो भवति । तमोऽपनाद । द्वानिमी
पञ्चत , अयमनयो प्रकृष्ट पचति पचनितरां । पठतितरा । अर्धतितरा ।
पञ्चतम् । द्वानिमी प्रकृष्ट । अयमनयो प्रकृष्ट -पटुतर । पाचकतर ।

विभज्ये मिड -साकाश्यकेभ्य पाटलिपुत्रका पचतितरा, पचतेतरा ।
मृद -साकाश्यकेभ्य पाटलिपुत्रका आट्यतरा, अभिरूपतरा । न-
ह्न इमे पटव अयमेपा प्रकृष्ट पटु, द्वापिमौ पट अयमनया प्रकृष्ट
पटुरिति च निगृह्य-पूर्णेण सुत्रद्वयेन विहितयो -

६२७ ॥ गुणागादृष्टेयसू । ४ । १ । १६३ । गुणाग-
मप्रधान यस्य तस्माद् गुणागाद् गुणमभिधाय द्रव्ये वतमानाच्छब्दात्
परयोस्तमतरयो स्थाने यथासरय इष्ट ईयसु इत्यतानादशौ भवत ।
तुरिष्टेयसु "टेरिति टिख । उकार उगित्कार्यार्थ । पटिष्ट । पटीयान ।
अधिष्ट । अर्घीयान् ॥

६२८ ॥ प्रशस्यस्य श्रः । ४ । १ । १६४ । प्रशस्यशब्दस्य
श्र इत्ययमादेशो भवति इष्टेयस्यो परत । सर्वेणामय प्रशस्य श्रेष्ट ।
अयमनयोरस्माद् वा प्रशस्य -श्रेयान् ॥

६२९ ॥ प्रशस्ते रूपः । ४ । १ । १७० । मिडतामृ-
दश्च प्रशस्तेऽर्थे वर्तमानात् रूप इत्यय ल्यो भवति । प्रशस्त प-
चति पचतिरूप । पचतोरूप । पचतिरूप । प्रशस्तो वैयाकरण , वैया-
करणरूप । पडितरूप । -दर्शनीयरूपेति तस्मादित्वात् पुभाव ।

६३० ॥ आसिद्धेऽद्वादेर्देश्यदेशीयकल्पा । ४ । १ । १७१
मिडतात् ङ्यामृदश्च ज्ञाद्यतर्जितात् आसिद्धेऽर्थे वर्तमानात् स्वार्थे
देश्य देशीय कल्प इत्येते ल्या भवति । आसिद्धमीपत्समाप्त पचति
पचतिदेश्य । पचतिदेशीय । पचतिरूप । आसिद्ध पटु पटुदेश्य
पटुदेशाय । पटुकल्प ।

६३१ ॥ मिडस्नेरक् प्राग्तेः । ४ । १ । १७६ ।
मिडतस्य स्निग्धकस्य च टे प्राग् अगित्यय ल्यो भवति

प्रकारेण कथ । अनेन, षंतेन च प्रकारेण इथ । एतेतौ थोरिति
इदमतदाम्यकारादापिदादेशो भवति ॥

६२२ ॥ स्वेर्विधार्थे धा । ४ । १ । १४८ । स्थित
शकाच्छब्दाद् विधार्थे प्रकारे धात्वो भवति । एकन प्रकारेण एकधा ।
द्विधा । त्रिधा । चतुर्धा । पचधा । बद्धधा ॥

६२३ ॥ याप्ये पाश । ४ । १ । १५४ । याप्यतेऽपनी-
यतऽम्माद् गुणा इति याप्यो निश्चस्तस्मिन् अर्थे वर्तमाना मृद स्वार्थे,
पाश इत्यय न्यो भवति । याप्या वैयाकरणो वैयाकरणपाश ।
तार्किकपाश ॥

६२४ ॥ तम प्रकृष्टे मिडश्च । ४ । १ । १६० ।
मिडता मृदश्च प्रकृष्ट प्रकृष्टव्यर्थे वर्तमानात् स्वार्थे तम इत्यय,
न्यो भवति । सर्वे इम पचन्ययमेया प्रकृष्ट पचतीति तम ।

६२५ ॥ इयेन्मिड्किंज्ञादामद्रव्ये । ४ । २ । १८ ।
शिसञ्जकाराकारातात् मिड किम्शब्दाच्च परो यो ज्ञस्तमतरौ तदे
तात् आमिल्यथ न्यो भवति न चत्स द्वये वतते । इति आम् । प-
चतितमा देवदत्त । आमतस्य शिवात्सोरूप । एव-पचतस्तमा । पच-
तितमा ॥ सर्वे इमे शुक्ला अयमेधा प्रकृष्ट शुक्ल गुणनम । आ-
द्यतम । साधकतम ॥

६२६ ॥ द्विविभज्ये तर । ४ । १ । १६१ । द्वयो
रर्थयोस्तद्गुणयोर्मिथे य प्रकृष्टस्तस्मिन् विभज्ये विभक्तव्ये च प्रकृष्टे
ऽर्थे वर्तमानामिडतात् मृदश्च तरस्यो भवति । तमोऽपवाद । द्वारिमौ
पचत, अयमनयो प्रकृष्ट पचति पचतितरा । पठतितरा । अर्धतितरा ।
पूर्ववदाम् । द्वारिमौ प्रट् । अयमनयो प्रकृष्ट-पटुतर । पाचकतर ।

कापत्राद् । वुमितमज्ञातमला या पचनि पचताकि ।
 पचतक । पचतकि । सर्गक । सधकौ । सर्वकै । विश्वक ।
 विश्वकौ । विश्वरु । अमुकः । अमुकौ । अमुके । अमुका ।
 "वासुरु" इत्यकाऽकारस्य पक्षे उकारो निपात्यते । साकोऽपि किम
 कादेश इति क का किमित्यादि ।

६३२ ॥ कियत्तदन्याद् द्वयोर्निर्घोर्ये डतर । ४ ।
 १ । १९९ । किं यत् तत् अन्य इत्येतयाद्वयोर्निर्घोर्ये वर्तमाने-
 न्य डतर इत्ययं त्यो भवति । ममुदायाडेकेशस्य प्रष्टव्य निष्क-
 स्य धारणं निर्धारण । का भवतो कठः कतरो भवतो कठ
 पदु कर्ता देवदत्तो वा । एव-यतर । ततरः । अन्यतर । स
 आगच्छतु ॥

६३३ ॥ वैकात् । ४ । १ । २०० । एकशब्दाद् द्वयोरेक-
 स्मिन् निर्घोर्ये वर्तमानात् डतरत्यो वा भवति । एको भवतो
 कठ एकतरो भवतो कठ । पदु कर्ता वा । वाच्यनाद-
 गपि । एकक ॥

६३४ ॥ बहूनां प्रश्ने डतमर्थ । ४ । १ । २०१ ।
 किमादेर्बहूनां मये निर्घोर्ये वर्तमानात् प्रश्नविषये डतमो भवति
 डतरश्च वा । बहुष्वासीनेषु कश्चित् कश्चित् पृच्छति-को
 भवता मये कठ कतम कतरो वा भवता कठ । एव-यतम,
 यतरो वा । ततम, ततरा वा । अन्यतम अन्यतरो वा भवता कठ
 स आगच्छतु ॥

६३५ ॥ एकात् । ४ । १ । २०२ । एकशब्दात् बहु
 नामेकस्मिन्निर्धारणे वतमानात् डतमो भवति । एकतमो भवतां

कठ । पटुर्गता वा । वावचनादगपि । एकक । महाधिकाराद्वाक्य-
मपि एकः ॥

६३६ ॥ प्रकारोक्तौ जातीयः । ४ । २ । १० ।
प्रकारोक्तौ वर्तमानात् मृदो जातीयस्यो भवति । पटु प्रकार
पटुजातीयः । मृदुजातीयः । तज्जातीयः । यज्जातीयः । नानामृत
प्रकारोऽस्य नानाजातीयः । एज्जातीयः । यथाजातीयः ।
तथाजातीयः ।

६३७ ॥ स्येर्वारे कृत्वस् । ४ । २ । २१ ।
द्व्यर्थस्यायौगपद्येन वृत्तिस्तत्कालो वारस्तस्मिन्नर्थे वर्तमानात् स्यि-
सङ्गकामृद स्वार्थे कृवासित्यय त्वां भवति । पच वारान् भुक्ते
पचकृत्व । पटुकृत्व । शतकृत्व । सहस्रकृत्व । बहुकृत्व । यावत्कृत्व ।

६३८ ॥ चतुस्त्रिद्वे. सुच् । ४ । ३ । २१ । चतुस्त्रि द्वि
इत्येतेभ्य स्यिसङ्गकभ्या वारे वर्तमानेभ्य सुच् इत्यय त्वां भवति
कृत्वसाऽप्याद । चतुरो वारान् भुक्ते चतुर्भुक्ते । त्रिर्भुक्ते । द्विर्भुक्ते ।
कृत्वम्सुजतस्य क्षित्वात्सुपा क्षेरित्युप् ॥

६३९ ॥ भेषजादिभ्यष्ट्यच् । ४ । २ । २८ ।
भेषज इत्येवमादिभ्य स्वार्थे ष्यच् स्या वा भवति । भिषज्यतीति
भेषज । भिषज ऋद्वादियगतत्वात् पचाद्यच्चि सत्यखे च निपातना-
दत् एव ष्य । भेषजमेव भेषज्ये । अनन्तममानस्य । इतिहेत्येव ऐ-
तिश्च । इतिहेति निसघात उपदेशपरंपराया वतते । चत्वार एव
वर्णा चातुर्गर्थ्ये । चातुराश्रम्ये । त्रैकास्ये । शीलमेव शैत्रोपमा-
चार्यस्य । कर्मणोऽणिति वर्तते ।

६४० ॥ मज्ञादिभ्यः । ४ । २ । ५२ । मज्ञ इत्येवमादि-

भ्य स्वार्थे अण् भवति । प्रजानातीति प्रज्ञ । प्रज्ञ एव प्राज्ञ । प्राज्ञी कन्या । प्रज्ञाश्रद्धार्चावृत्तेर्ण ” इति मत्वधाण्णादस्य स्त्रिया विशेष । णे त्ये प्रज्ञा अस्या अस्तीति प्राज्ञा कया इति भवति । एव वणिगेव घाणिज । मन एव मानस ।

६४१ ॥ वर्णात् कार । ४ । २ । ५६ । वर्णनाचिनो मृद कारस्यो भवति स्वार्थे । ल एव लकार । ककार । हकार । ब-
हुल्मित्यनुवर्तमानात् कचिन्न भवति । अभिनिष्ठानो विसर्जनीय इति ।
कचिद्धिभाषा स्यात्कार, स्याच्छब्द । एकार, एवशब्द । क्व
चिदयदेव रादिफ रेफ । रकार इति साधु ।

६४२ ॥ देवादिभ्यस्त्रेयीभ्यः । ४ । २ । ८२ ।
इवतेभ्य ईवतेभ्यश्च देवादिभ्य स्वार्थे ऋत्या भवति । देवास्तुहि ।
देवत्रा स्तुहि । देवत्रा गच्छति । मनुष्यत्रा गच्छति । देवेषु वसति देवत्रा
वसति । मनुष्यत्रा वसति ॥ इत्यादिसर्वो ह्यद्विधिमहोदधेराधिगतव्य ।
इति प्रक्रियान्तारे ह्यद्विधिनाम चतुर्थ ॥

अथ मिडधिकार ।

। अथ भवामीत्येवमादिकस्य सामान्याकारेण लोके प्रसिद्धेरनुत्पा
दविगमात्मरूत्वान्नित्यतामवलम्बमानस्याचार्यानाय विशेषाकारेण
करणसन्निपातोपनीतोत्पादविगमा मरूत्वादनित्यतामादधानस्योत्पत्तये
च प्रकृत्यादिप्रक्रियावतारो व्यवहाररूपार्थकालकारकसप्रतिपत्तये
व्याख्येय । तत्र प्रकृत्यधीनत्वादितरषा प्रवृत्ते प्रकृतिरेव
तावद् व्याख्यायते । प्रथम क्रियत इति प्रकृति । सा द्विधा,
सकर्मकेतरभेदेन । त्रिधा मन्दा भयवद्भेदेन । मप्तधा निकरणभेदेन ।
दश गणभेदेन । तत्र—मु सत्ताया । भ इत्येषा प्रकृति सत्तायामर्थे

वतत । इत्युक्तार्थत्वात् सत्ताशब्दस्य निवृत्ति । लोके प्रयोगार्हत्वाद्
असत्यामित्संज्ञायाम्कारस्यावस्थान ।

६४३ ॥ भूवादयो धु । १ । २ । १ । भू इत्येवमा-
दयो वा इत्येवप्रकारा पाठताऽथतश्च परिच्छिन्नात्मनो धुसंज्ञका
भवति ॥ इति धुमज्ञा । यद्यप्येव क्रियाचनस्य धुः सत्ता च द्रव्य-
धर्म परिस्पदरूपो न भवति । तथापि प्रसिद्धक्रियायाचिपुपचत्यदि-
श्विनात्रापि कालत्रयाभिव्यक्तिदर्शन । वृक्षादिनामशब्द्व्यनुपलभ्य-
मान क्रियारूप बुद्ध्युत्पत्तिनिमित्त भवतीति धुःसाच्या सत्ता सत्ता क्रिया-
व्यपदेशमर्हतान्यनिराध । धोस्य पर" इत्यनुवृत्तौ त्रिषु कालेषु
त्रिषु साधनेषु च यथासम्यक् तव्यादिषु प्राप्तेषु वक्तुर्विशेषापूर्विका
शब्दप्रवृत्ति साच्यानुरूपसाधनोपादानस्य साध्यत्वात् लक-
यादिति भवामीत्यादिकस्य निष्पादने य एव योग्यास्त्यास्त एवोपादी
यत वर्तमाने का विवक्षिते लडित्यधिकृत्य—

६४४ ॥ सति । २ । २ । ११५ । सति वर्तमानकाले
या क्रिया तद्वाचकाद् धो परो लट् भवति । स च वर्तमानकालो
द्विविध । परमार्थरूपो व्यवहाररूपश्चेति । तत्र अणोरण्यतरव्यति
क्रमणसमयविभागरूप परमार्थरूप । आरभात् प्रभृत्या उपरमाद्
व्यवहाररूप । टकार "टिद्वेरे" इति विशेषणार्थ । अकारो "विदो
लटो वा" इति विशेषणार्थ । कृत् कतरात्वनुवर्तमाने—

६४५ ॥ ल. कर्मणि च भावे च धे । २ । ४ । ५७ ।
सकर्मकेभ्यो धुम्य कर्मणि कर्तरि च लकारा भवति, धिसंज्ञकेभ्यो
भावे च कर्तरि च लकारा भवति । का पि ।

६४६ ॥ अकर्मको धि । १ । २ । २ । अवि-
द्यमानकर्मकोऽनिर्वाक्षतरुर्मको वा यो धु स प्रिसंज्ञको भवति ।

तत्र निरक्षान' फर्नरि लकारस्य कृपात् मृत्ननायो स्वादि प्राप्ता ।
व' दारोडिति इट्, गाग्यारित्यप् च । एतमतेषु विधिषु प्राप्तेषु
अनयकाशत्वात् ॥

६४७ ॥ ली । २ । ४ । ६४ । विशेषज्ञाननुबधा
नुसृज्य सामान्यस्य लकारमात्रस्य स्थानं वक्ष्यमाणां भादेशा भवति ।
इत्यप्रिकृत्य-

६४८ ॥ मिन्स्मसिर्थस्यतिप्त्तस्त्रीइवाहिमाहि
थासाधाध्वतातांश्च । २ । ४ । ६५ । मिप् वस् मस्
तिप् थस् थ, तिप् तस् ति, इट् वहि माहि, यास् आथा ध्व,
त आतां श्च इत्येते भादेशा भवति । इत्यनियमेन मिडां प्रसंगे
नियमं क्रियते ।

६४९ ॥ डेदितो द । १ । २ । ६ । डकारेत्
एकारतश्च धो परस्य लकारस्य स्थाने द एव भवति ।

६५० ॥ डौ । १ । २ । ७ । भावे कर्मणि च द
एव भवति । एत प्रकृत्यर्थनियमे कृतं मिडामनियमात् पुनरस्य
विशेषणं प्राप्ताविदमुच्यते ।

६५१ ॥ म । १ । २ । ८९ । यत्र म च दध प्रामोति तत्र
ममेव भवति । किं म ?

१० ६५२ ॥ लो मं ॥ १ । २ । १७७ । लस्य स्थाने विधी-
यमाना भादेशा ममज्ञप्ता भवति । लो म, डडान द इति चानुवर्तमाने-

६५३ ॥ मिडस्त्रिशोऽस्मद्युष्मदन्या । १ । २ । १७९ ।
मसज्ञकर्म्य दसज्ञकस्य च मिडस्त्रीणि त्रीणि चर्चनानि यथासख्य
र्जस्मद् युष्मद् अन्य इत्येव सज्ञकानि भवति । मिप् वस् मस् इत्य

स्मद् । सिप् थस् थ इति युष्मद् । तिप् तस् शि इत्यय । दस्य
खल्वापि-इट् वहि महि इत्यस्मद् । थास् आथा ध्व इति युष्मद् । त
आता झङ् इत्यन्यः ।

६५४ ॥ एको द्विर्बहुश्चैकश्च । १ । २ । १८३ ।

तेषा अस्मद्युष्मदन्यसनकाना विकारणामैक एको द्विर्बहुरित्यथ सज्ञो
भवति । मित्रित्येक । वमिति द्वि । मसिति बहु । एव शेषाणामपि
योग्य । तेषा सकरेण प्राप्नो सत्या नियम कियते ।

६५५ ॥ साधने स्वार्थे । १ । २ । १८० ।

दादय एकादयश्च स्वार्थे साधने भवति । अस्मत्पदस्यार्थे साधने
अस्मत्त्रिक भवति । युष्मत्पदस्यार्थे साधने युष्मत्त्रिक भवति । आ-
स्यामन्यस्य पदस्यार्थे साधन अन्यत्त्रिक भवति । तथा एकत्व-
विशिष्टेऽर्थे साधने एको मिप् भवति । एवमितरत्रापि योग्य ।
पकारा इ-सज्ञा मे पीति विशेषणार्था । यस्ये तदादि गुरिति
पूर्वस्य गुसज्ञा ।

६५६ ॥ मिड्शिद् ग । २ । ४ । ९४ । धोर्विहितो

धो मिड् शिच्च स गगज्ञा भवति । इति परस्य गसज्ञा । गागयेरि-
त्येप् प्राप्तः, " नेट " इति वर्तमाने—सन्धोऽयस्य मिडाति प्रति-
पिद्ध । ग यगिति वर्तमाने—

६५७ ॥ कर्तरि शप् । २ । १ । ८१ । कर्तृवाचिनि मे

परतो धो परत शत्रित्यय त्यो भवति ।

६५८ ॥ ईप्केत्यासन्न प्राङ्परयोः । १ । १ । ६९ ।

ईरथो यत्र निर्दिश्यते तत्र पूर्वस्यासन्नस्य कार्यं भवति । कार्थो यत्र
निर्दिश्यते तत्र परम्यासन्नस्य कार्यं भवति । इति पत्रपरयो स्थाने

निर्ज्ञाते अनत्रकाशत्वादिस्पर्शनिर्देशस्य पूर्वस्य स्थाने प्राप्ते त्य पर
एवेति नियमात् पूर्वपरयोर्मध्ये विकरणत्वात् भवति । शकारो मिङ्
शिङ् ,, इति विशेषणार्थे । पकारो गोऽपीति विशेषणार्थे । तस्मिन्
पूर्वस्य यणादेश प्राप्ते । बाधित्वा त उवादेश प्राप्ते । तमपि बा
धित्वा परत्वादेऽप प्राप्ते । येन नाप्राप्तिस्तद्बाधनमिति यणमेव पुनर-
प्यनङ्गादौ सात्रकाशमेव बाधित्वा उवादेश एव प्राप्ते । मध्ये
ऽपत्रादा पूर्वात् निर्धान् बाधते नोत्तरानिति यणमेवोवादेशो बाधते
न पुनरेव । अत मिदेरविति वर्तमाने-गागयोरित्येष एक स्थाने भ
वति । स्वासन्न इत्युकारस्यौकार । अत्रादेश । गोरिति "सूत्रोऽथस्य
मिङ्" इति च प्रस्तुत्य—

६५९ ॥ यञ्यतो दी० । ५ । २ । १०५ । यत्रादौ मिङ्
परतो गोरकारात्तस्य दीर्भवति । गोरिति वर्तमाने—

६६० ॥ झोऽस्तः । ५ । १ । ३ । झ इत्येतस्य गोर्निमि-
त्तमतस्य त्यात्रयस्य अत इत्ययमादेशो भवति । स चानजतादेश ।
नकारस्यानुस्वारपरस्वत्वे "एप्यत" इति अकारस्य परस्वव । सुम्भिङ्गत
पदमिति मिङ्गतस्य पदसञ्ज्ञाया पूर्ववद् रित्वनिर्मर्जनीयौ । भवामि । भ
वात् । भवाम् । भवसि । भवथ । भवथ । भवति । भवत । भ
वति । येष्वत्र होकादिशब्दप्रयोगे मत्वसति चैकादयो भवति । तत्र
अस्मदादिशब्दप्रयोगे सत्वमिति चास्मदादय । तेन-केवलोऽपि प्रयो
गस्तैस्सह च भवति । यथा-अहं भवामि । आत्रा भवान् । धय भ
वाम् । त्वं भवामि । युवा भवथ । युव भवथ । स भवति । स
भवत । ते भवति । यत्र चाम्मदादिपद प्रयोक्तुं शक्यते तत्रास्म
दात्त्या नाथत् । यथा भवान् भवति । भवती भवत । माता भ

वति । अत्र हि युष्मच्छब्दपर्यायस्य भवच्छब्दस्य प्रयोगे युष्मच्छब्दस्य प्रयाक्तुमशक्यत्वात् सिष्थस्तथा न भवति ।

६६१ ॥ पूर्व. सहोक्तौ । १ । २ । १८१ । युगपद-
चनऽस्मदादीनां पदापक्षया य पूर्व स भवति । स च त्व च भवथ ।
त्व चाह च भवाम । स च त्व च अह च भवाम । एव नित्य म
प्राप्तेऽर्पिशेषणा दो निर्धायते । तत्रार्थविशेषाभिव्यक्तये “गैर्होर्धत् कार्ष
तदतरगमिति धुर्गिना युज्यते पश्चात् साधनमाचिना ख्येनेति कर्म-
व्यतिहाराभिव्यक्त्यर्पमतिरित्यय गिर्हो प्राक् प्रयुज्यते । अतिवि-
शिष्टा क्रिया विर्विशिनष्टि इति विरत्यय च गि । ताभ्या सुप् ।
क्षेरित्युप् । यणादेश । व्यतिभू इत्यत पूर्ववह्लुट् । तस्य “डैदितो
द ” इत्यधिकृत्य—

६६२ ॥ कर्तरि वे । १ । २ । ८ । आर्थे र्तमानात्
धो परस्य कर्तरि विहितस्य लस्य स्थाने दो भवति । क पुन आर्थ ।

६६३ ॥ कर्मव्यतिहारे ज । २ । ३ । ८५ । कर्म-
व्यतिहारेऽर्थे वस्त्यो भवति । इति विहित । तत्र शब्दे कार्यस्या-
समवात् अर्थे कार्यं जिज्ञास्यते । इति आर्थ कर्मव्यतिहार कृतस्य
प्रतिकरण ग्रहस्य प्रतिग्रहण हरणस्य प्रतिहरणमित्यर्थ । को द ?

६६४ ॥ इडान द. । १ । २ । १७८ । इडिति
प्रत्याहार आन इति स्वरूपग्रहण । तौ दसज्ञो भवत । इति । इट्
वहि महि, थासु आथा घ, त आता शङ्, इत्येते आदेशा भवति
पूर्वम्ऽस्मदाद्येकलादिनियम । टकार “रञ्ज्जेट ” इति विशेष
णाय । डकार प्रयाहारार्थ ।

६६५ ॥ टिडेटेरे । २ । ४ । ६६ । तितो ऽस्माग्भ्य

उभेथां । उघप्य । ऐधत । ऐधेतां । ऐधत ॥ अपच । अपचाव ।
 अपचाम । अपच । अपचन । अपचत । अपचत् । अपचतां ।
 अपचन् । अपचे । अपचावहि । अपचामहि । अपचथा ।
 अपचेथा । अपचन्व । अपचन । अपचतां । अपचत । तेभ्य एव धुभ्य -

६७६ ॥ विधिनिमगणामत्रणाधीष्टसमश्नप्रार्थने लिङ्
 २ । ३ । १५२ । विधिर्नियोग । अज्ञातज्ञापनमित्येके । निम
 गण नियोगत कर्तव्य । क्रियास्वाभिमुख्यकरणमित्यक । आमत्रण
 यत्कामचारत कर्तव्य । कतव्यञ्चनुज्ञापामित्येके । अधीष्ट सत्का
 रपूर्विका व्यापारणा । मप्रश्न सप्रसारणा बुमुत्साहदन । प्रार्थना
 यात्रा । ण्तेषु त्पार्थविगणेषु घालिङ् भवति । ङकारो ङित
 सत्वमिति विशेषणाय । इकार "ङ् सीयुङ्" इति विशेषणार्थ । पूर्व-
 बल्लस्य मिवादेय । ङित सत्वमित्यादिकार्यं शब्देववादेशाश्च ।
 ङ् सीयुङिति प्राप्ते—

६७७ ॥ ङ्यासुण्मे । २ । ४ । ८६ । गविषये ङिङादे
 शात्ता ङ्यासुङागमो भवति । टकारो देशविध्यर्थ । उकार उच्चा
 रणार्थ । ङकारो ङित्कार्यार्थ ।

६७८ शेर्जुस् । २ । ४ । ९० । ङिङादेशस्य शेर्जुसा-
 दशो भवति ॥ जकारो जुमीति विशेषणार्थ । "रुद्भ्यो जे"
 इत्यधिष्टय—

६७९ ॥ ङिङोऽनत्यसस्त्र । ५ । १ । १५३ । गविषये
 ङिङोऽनत्यसस्त्र न भवति । इति ङ्यासुट सस्त्र ।

६८० ॥ अतो येष् । ५ । १ । १५४ । गोरपारांतात्
 परस्य या ङ्यास्य इयादेशा भवति । बलादा "व्या र्वा वृङ्का,"

इति यल, आदेप् । पूर्वन्नाति । भवेय । भवेव । भवेम । भवे । भवेते ।
मवेत । मवेत् । मवेता । मवेयु ॥ दविधौ-

६८१ ॥ लेः सीयुट् । २ । ४ । ८५ । लिङादेशाना सीयु-
डागमो भवति । पूर्ववदितो निशुत् ।

६८२ ॥ रत्नञ्ज्ञेः । २ । ४ । ८६ । लिङादेशयो
श्च इट् इत्येतयो ययासथ्य रन् अत् इत्येतावादेशौ भवत । तका-
रस्तपरार्थ । शब्रनादेशश्च । वलादौ सीयुटा यलमेप् च । व्यतिभवेय ।
व्यतिभवेवहि । व्यतिभवेमहि । व्यतिभवेथा । व्यतिभवेयाथा । व्य-
तिभवेष्च । व्यतिभवेत । व्यतिभवेयाता । व्यतिभवेरन् ॥ एधेय ।
एधेवहि । एधेमहि । एधेथा । एधेयाथा । एधेष्च । एधेत । एधेयातां,
एधेरन् । पचेय । पचेव । पचेम । पचेः । पचेत । पचेत् । पचेत् ।
पचेता । पचयु । पचेय । पचेवहि । पचेमहि । पचेथा । पचेयाथा
पचेष्च । पचेत । पचेयाता । पचेरन् । तेभ्य एव धुम्यो विधिनि-
मत्रणेत्यादीनधिकृत्य-

६८३ ॥ लोट् । २ । ३ । १५३ । ल्यार्थविशेषणेषु वि-
प्यादिषु घाञ्छेत् भवति । टकारादित्कार्यार्थ । ओकारो लोटो लङ्नादि-
ति विशेषणार्थ । तस्य निरादय । लोटो लङ्नादित्यतिदेशो वित्त-
सखमित्यादि कार्ये । एमे" इति न्न प्राप्त-अननकाशत्वात्-

६८४ ॥ एङ् । २ । ४ । ७२ । लोडादेशस्य इकारस्य
उकारादेशो भवति । मेनिरिति निरादय ।

६८५ ॥ सेर्हिर्हिङ् । २ । ४ । ७६ । लोडादेशस्य से-
र्हिदादेशो भवति स च डिङ् भवति ।

६८६ ॥ टानन्नात् । २ । ४ । ८० । उदेशस्य

चि कचि घ परतो धोरादेरेकाचो द्वे रूप भवत । इति द्वित्व-

६९५ ॥ पूर्वश्च । ४ । ३ । ११ । तयोर्द्विरुक्तयोर्घ
पूर्वं स घसङ्गो भवति । घस्येत्याधिकृत्य-

६९६ ॥ प्रः ५ । २ । १८२ । घस्य प्रादेशो भवति ।
इति घस्य प्र ।

६९७ ॥ कुहोश्चुः ५ । २ । १८७ । घसबधिन कव-
र्गस्य हकारस्य च चवर्गो भवति । इति हकारस्यासन्नो घकार ।
घपो जश्, इति जकार । “घ” इति घसज्ञायां—

६९८ ॥ यादत् ५ । १ । ४ । शस्यादादेशो भवत्यतापवाद ।
“होर्मे व ” इत्युवादेशापवादो वकार । जुहोमि । जुहुव । जुहुम ।
जुहोषि । जुहुथ । जुहुथ । जुहोति । जुहुत । जुहति । व्यतिजुहे ।
व्यातिजुहुवहे । व्यतिजुहुमहे । व्यतिजुहुष । व्यतिजुहुषे । व्यति
जुहुषे । व्यतिजुहुने । व्यतिजुहुति । व्यतिजुहुते ॥ ओहाङ्
गती ॥ ततो लडादय “चस्य,, उर्चीति च वतमाने—शबुञ्चादित्वादिः ।

६९९ ॥ भृञ्हाडमामि । ५ । २ । १९८ । मृञ्
हाङ् माङ् इत्येतेषामुचि चस्येकारादेशो भवति । “गेऽत विञ्चति”
वर्तमाने—

७०० ॥ यश्नोरात् । ४ । ४ । १०९ । थसङ्गकस्य श्रा इत्येतस्य-
चाकारस्य ख भवति विञ्चति गे परत । उत्तरत्र हलीति वचनात्
इहाचि सप्रत्यय । अभोरित्युत्तरत्र वर्जनात् हल्पि भुसङ्गकानां ख ।

७०१ ॥ हल्यमोरीः । ४ । ४ । ११० । मुसङ्गकव-
र्जितस्य थस्य श्ना इत्येतस्य चाकारस्य इकारादेशो भवति हलादौ
ञ्चिति परत, जिहे, जिहीवहे ‘ जिहीमह ‘ जिहीषे, जिहीषे ‘

जिहीध्वे । जिहीते । जिहाते । जिहते ॥ हुधाञ् धारणे च । हुआ
वितौ । अतो लडादय । शप उचि द्वित्वादि । शपो ऋशिति
जङ्घं, घनारात इत्यात्त्व । एकाचो वशो भष् शप र्ध्वोरित्यधिकृत्य -

७०२ ॥ घः । ५ । ३ । ७४ । शपतस्य दधातेर्बशा
भष् भवति श्लि परत । इति दस्य भष्भाव । दधामि । दध्व ।
दध्म । दधासि । दधथ । दधथ । दधाति । दधत् । दधति । दधे ।
दध्वहे । दध्महे । दधत्स । दधाथे । दध्वे । दधे । दधाते । दधते ॥
लटि शेरुसित्यधिकृत्य-

७०३ ॥ यवित्से । २ । ४ । ९१ । यसङ्काद् विद
सेध परस्य शेरुसादेशो भवति ।

७०४ ॥ जुसि । ५ । २ । ९० । जुसि परत इगतस्य
गोरेन्भवति । इत्येप् । अजुहव । अजुहुन । अजुहुम । अजुहो ।
अजुहुत । अजुहुत । अजुहोत् । अजुहुता । अजुहवु । व्यत्यजुद्धि ।
व्यत्यजुहुवहि । व्यत्यजुहुमहि । व्यत्यजुहुया । व्यत्यजुह्वाथा । व्य
त्यजुहुध्व । व्यत्यजुहुत । व्यत्यजुह्वातां व्यत्यजुहुत ॥ अजिहि ।
अजिहीवहि । अजिहीमहि । अजिहीथा । अजिहाथा । अजि
हीध्व । अजिहीत । अजिहातां । अजिहत ॥ अदध । अदध्व ।
अदध्म । अदधा । अधत्त । अधत्त । अदधात् । अधत्ता ।
अदधु । अदधि । अदध्वहि । अदध्महि । अधत्या । अदधाथां ।
अधद्ब । अधत्त । अदधातां । अदधत ॥ लिटि—जुहुयां ।
जुहुयान् । जुहुयाम् । जुहुया । जुहुयात् । जुहुयात् ।
जुहुयात् । जुहुयाता । जुहुयु । उस्पपदे"इत्याकारस्य
पररूपत्व । व्यतिजुहीय । व्यतिजुहीवहि । व्यतिजुहीमहि । व्यतिजु
हीथा । व्यतिजुहीयाथां । व्यतिजुहीष्य । व्यतिजुहोतव्यतिजुहीयातां ।

७१५ ॥ रुद्भ्योऽट् चादोऽट् । ५ । २ । १०४ ।

रुदादिभ्यो जक्षपयतेभ्य केवले हलि पिति गे परत अडागमो भवति ईट् घ । अदे पुनरडेव भवति । इत्यदेरट् । टकारो देश विध्यर्थ । छुड्छुड्छुड् इत्यट् । अट्श्वेत्यैप् । आद, आद् । आद्म । आद । आत्त । आत्त । आदत् । आत्ता । आदन् ॥ व्यत्यादि । व्यत्याद्बहि । व्यत्याद्बहि । व्यत्यात्था । व्यत्यादाधा । व्यत्याद्घ्व । व्यत्यात्त । व्यत्यादाता । व्यत्यादत । अशायि । अशेवहि । अशेमहि । अशेथा । अशयाधा । अशेघ्व । अशेत । अशयानां । अशेरत ॥ अग्रुव । अग्रुव । अग्रुम । अग्रवी । अग्रुत् । अग्रुत् । अग्रवीत् । अग्रुतां । अग्रुवन् ॥ अग्रवि । अग्रुवहि । अग्रुमहि । अग्रुथा 'अग्रुवार्था' । अग्रुघ्व । अग्रुत् । अग्रुवाता अग्रुवत । लिङ्गि-अद्या । अद्याव । अद्याम । अद्या । अद्यात् । अद्यात् । अद्यात् । अद्यातां । अद्यु । उत्यपद इति पररूप । व्यत्यदीय । व्यत्यदीवहि । व्यत्यदीमहि । व्यत्यदीथा । व्यत्यदीयाधा । व्यत्यदीघ्व । व्यत्यदीत्त । व्यत्यदीयाता । व्यत्यदीरन् । शयीय । शयीवहि । शयीमहि । शयीथा । शयीयाथा । शयीघ्व । शयीत् । शयीयातां । शयीरन् । श्र्या । श्र्याव । श्र्याम । श्र्या । श्र्यात् । श्र्यात् । श्र्यात् । श्र्यातां । श्र्यु । श्रुयीय । श्रुयीवहि । श्रुयीमहि । श्रुयीथा । श्रुयीयाथा । श्रुयीघ्व । श्रुयीत् । श्रुयीयातां । श्रुयीरन् ॥ लोटि-सेहिभावे धिभावे च अदानि । अदाव । अदाम, आदि । अत्तात् वा । अत्त । अत्त । अत्तु । अत्तात् वा । अत्तां अर्दत्तु । व्यत्यदै । व्यत्यदावहे । व्यत्यदामहे । व्यत्यत्त्र । व्यत्यदाधा । व्यत्यद्घ्व । व्यत्यत्ता । व्यत्यदातां । व्यत्यदतां । शये । शयावहे । शयामहे । शेष्य । शयाधा । शेष्व । शेतां । शयातां । शेरतां । से

ह्रिं ह्रिं च । ब्रुवाणि । ब्रुवाव । ब्रुवाम । ब्रूहि ब्रूताद्वा । ब्रूत
 ब्रूत । ब्रूवतु । ब्रूताद्वा । ब्रूता । ब्रूयतु । ब्रूवै । ब्रूयावहे । ब्रूवा-
 महे । ब्रूय । ब्रूवार्था ब्रूय । ब्रूता ब्रूवार्ता । ब्रूयता ॥ इत्यदादि ॥

दिवु श्रीडाजयेच्छापणिद्युतिगतिषु । उकारो वेदर्थ । पूर्वव-
 ल्लडादय । दिवादे स्य । इति मध्ये स्य । शपोऽपवादः । शकार-
 शित्कार्थार्थ । तेन “ध्युङ्” इत्यप् न भवति “ह्रल्यभफुर्छुर”
 इति दीत्व । दीव्यामि । दीव्याव । दीव्याम इत्यादि । व्यति-
 दीव्ये । व्यतिदीव्यामहे । व्यतिदीव्यामहे । इत्यादि । ऊपूडो प्रा-
 णिप्रसवे । ऊकारोकारडकारा इत । ध्यादे ष्णोऽष्टयाष्टिवृष्वस्व
 खमिति षकारस्य सकार । सूये । सूयावहे । सूयामहे । इत्यादि
 णहीञ् बधने । औकारजकाराणितौ । ध्यादे ष्ण इत्यादिना णकार-
 स्य नकार । नह्यामि । नह्याव । नह्याम । इत्यादि । नह्ये । न-
 ह्यावहे । नह्यामहे इत्यादि । लडि—प्राग् धो सम्प्रयोग । सम-
 दीव्य । समदीव्याव । समदीव्याम । इत्यादि । व्यत्यदीव्ये । व्यत्यदीव्या
 वहि । व्यत्यदीव्यामहि । इत्यादि । प्रसूये । प्रासूये । प्रासूयावहि ।
 प्रासूयामहि । इत्यादि । समनह्य । समनह्याव । समनह्याम । इत्यादि ।
 समनह्ये । समनह्यावहि । समनह्यामहि । इत्यादि । लिङ्गि-दीव्येय ।
 दीव्येय । दीव्येय । इत्यादि । व्यतिदीव्येय । व्यतिदीव्येयवहि । व्य-
 तिदीव्येयमहि । इत्यादि । प्रसूयेय । प्रसूयेयवहि । प्रसूयेयमहि । इत्यादि ।
 सनह्येय । सनह्येयवहि । सनह्येयमहि । इत्यादि । सनह्येयवहि । सनह्येयवहि ।
 सनह्येयमहि । इत्यादि । लोटि परिपूर्वः । परिदीव्यानि । परिदीव्याव
 परिदीव्याम । इत्यादि । व्यतिदीव्ये । व्यतिदीव्यावहे । व्यतिदी-
 व्यामहे । इत्यादि । प्रसूये । प्रसूयावहे । प्रसूयामहे । इत्यादि

७१६ ॥ न्यतरोऽदुरो विकृते. । ५ । ४ । ११६ ।

व्यस्नवामहे । व्यस्नुष्व । व्यस्नुथाथा । व्यस्नुष्व । व्यस्नुता व्यस्नु-
 याता । व्यस्नुतां ॥ निश्चिनयानि । निश्चिनवाव । निश्चिन-
 याम । निश्चिनतु । निश्चिनुतात् वा । निश्चिनुत । निश्चिनुत ।
 निश्चिनोतु । निश्चिनुताद्वा । निश्चिनुता । निश्चिन्यतु । निश्चिनवै ।
 निश्चिनवावहे । निश्चिनवामहे । निश्चिनुष्व । निश्चिन्याथा ।
 निश्चिनुष्व । निश्चिनुता । निश्चिन्यात् । निश्चिन्यता । इति स्थादि ।
 तुदोञ् व्यथने-वकारोकारावितौ ।

७२१ ॥ तुद्भ्यः शः २ । १ । ९१ । तुदादिभ्यो धु-
 म्य कर्तरि गे शो भवति । शपोऽपवाद । शकार शित्कार्यार्थ ।
 तेन गेऽपीति ङित्वात् “व्युञ्ज” इत्येप् न भवति । तुदामि । तुदाव
 तुदाम । इत्यादि । तुदे । तुदानहे । तुदामहे । इत्यादि । मृ प्रा-
 णत्यागे । शदेगार्द् । इति वर्तमाने—

१२२ ॥ मुर्लुङ्लिङोश्च । १ । २ । ६९ । म्रियतेर्ग-
 पराल्लुङ्लिङोश्च दो भवति । रीङ् क्तत ” इति वर्तमाने—

७२३ ॥ रिङ् यग्लिङ्शे । ५ । २ । १५० । गोर
 श्रकारांतस्य रिङादेशो भवति । यक्रि यकाराणामे लिङि शे च
 परत । इति रिङादेश । म्रिये । म्रियामहे । म्रियामहे इत्यादि ।
 मुञ्चञ् मोक्षणे । लकारजकारावितौ ॥ “इदिद्वोरुम्” इत्यधिकृत्य—

७२४ ॥ शे मुचां । ५ । १ । ३८ । मुचादीनां शे परतो
 चुम् भवति । मुचामि । मुचाव मुचाम इत्यादि । मुचे । मुचावहे
 मुचामहे । इत्यादि । लङि-अतुद । अतुदान अतुदाम । इत्यादि ।
 अतुदे । अतुदानहे । अतुदामहि । इत्यादि । अम्रिये । अम्रियावहि ।
 अम्रियामहि । इत्यादि । अमुच । अमुचा । अमुचाम । इत्यादि ।
 अमुचे । अमुचावहे । अमुचामहि । इत्यादि । लिङि-तुदेय । तुदेय ।

तुदेम । इत्यादि । तुदेय तुदेवहि । तुदेमहि । इत्यादि । त्रियेय त्रियेवहि । त्रियेमहि । इत्यादि । मुंचेय मुंचेय । मुचेम । मुचेप । मुचेयहि । मुचेमहि । इत्यादि । छोटि—तुदाणि तुदाय तुदाम । इत्यादि । तुद । तुदावहै । तुदामहै । इत्यादि । त्रिये । त्रियायैहै । त्रियामहै । इत्यादि । मुचानि, मुचाव । मुचाम । इत्यादि । मुचै । मुचावहै । मुचामहै । इत्यादि ।

इति तुदादि ॥

रुधिर्गो आवरणे । इरादेरितो निवृत्ति ।

७१५ ॥ रुधां इन । २ । १ । ९२ । रुधादीनां कर्तरि
गे परत इन भवति । शपोऽपवाद । मकारो देशविध्यर्थ ।
शकार शिल्कार्यार्थ । तेन द्वित्वादेवमाव । णत्व । गेऽत
क्वित्तीति वर्तमाने—

७१६ ॥ इनऽस ख । ४ । ४ । १०८ । इनो
विकरणस्यास्तेश्च गोरत ख भवति गे क्विति परत । चत्वं ।

७१७ ॥ अधः । ५ । ३ । ७७ । दधातिरयस्माद्
क्षपताद्धो परयो तजोर्भू भवति । इति धत्व । हलो जश् क्षशीति
पूर्वस्य दत्व । रुणभि । रुत्र । रुष्म । रुणस्ति । रुद्ध । रुद्ध ।
रुणद्धि । रुद्ध । रुधति । रुधे । रुष्वहे । रुष्महे । रुस्ते । रुधाये ।
रुद्धे । रुद्धे । रुधाते । रुधते । भुजो रक्षाशनयो । ओकार इत् ।
कैदितो द"इति वर्तमाने—

७१८ ॥ भुजोऽत्रे । १ । २ । ७५ । न त्रायते न पाल-
यतीत्यत्र । अस्मिन्नत्रऽत्रातरि वर्तमानात् भुजेर्दो भवति । चो कुत्व
चत्वं । भुज्जे । भुज्ज्वहे । भुज्ज्वहे । भुक्ते । भुजाये । भुज्ज्वहे ।
भुज्ज्वहे । भुज्ज्वहे । भुज्ज्वहे ॥ युजिर्गो योगे । इरादिरित् । युनाज्मि ।

युष्म । युञ्ज्म । युनाक्षि । -युट्क्थ । युङ्क्थ । युनक्ति ।
युङ्क्त । युञ्जति ।

७२९ ॥ युद्युडोऽयङ्गपात्रे । १।२ । ७३ । मिपूर्वाद्दुर्-
पूर्वाच्च युजेरयङ्गपात्र दो भवति । प्रयुञ्जे । प्रयुञ्ज्वहे । प्रयुञ्जमहे ।
'इत्यादि । उद्युञ्जे । उद्युञ्ज्वहे । उद्युञ्जमहे । इत्यादि । नियमार्थमुद्-
ग्रहण । हलतेपूढ एव नायस्माद् । तेन निर्युनक्ति । इत्यादि । लङ्
हल्ङ्यान्ध । मुसिप्यनजिति सिप खे पूर्वस्य च जङ्गे निपि
रिर्वेति वर्तमाने-

७३० ॥ दः । ५ । ३ । ११० । धोर्दकारात्स्य पदस्य
रिर्को भवति सिपि परत पक्षे द ष्व । अरुणध । अरुध्व । अरु-
न्ध्म । अरुण । अरणत् वा । अरुद्ध । अरुद्ध । अरणत् ।
अरुद्धा । अरुधन् । अरुधि । अरुध्वहि । अरुद्धमहि ।
अरुद्धा । अरुधाया । अरुध्वा । अरुद्ध । अरुधाता । अरु-
धत । अमुजि । अमुञ्ज्वहि । अमुञ्जमहि । अमुद्धया ।
अमुनाथा । अमुङ्क्थ । अमुङ्क्त । अमुजाता । अमुजत ।
'अयुनजे । अयुञ्ज्व । अयुञ्ज्म । अयुनक् । अयुक्त । अयुक्ते । अयुनक्
'अयुक्ता । अयुजन् । अयुजि । अयुञ्ज्वहि । अयुञ्जमहि । अयुक्था ।
'अयुजाथा । अयुङ्क्थ । अयुक्त । अयुजाता । अयुजत ॥ लिङ्—
'रुध्या । रुध्याम । रुध्यात् । इत्यादि । रुधीय । रुधीवहि । रुधामहि ।
इत्यादि । रुजाय । रुजावहि । रुजामहि । इत्यादि । युज्या । युज्याव
'युज्याम । युजाय । युजीवहि । युजीमहि । इत्यादि । लोटि । रण
धानि । रणयात् । रणधाम् । रुद्धि । रुद्धात् वा । रुद्ध । रुद्ध ।
'रणद्ध । रुद्धात् वा । रुद्धा । रुधतु । रणधे । रणयात् । रणधाम-
हे । रुस्व । रुधायां । रुद्ध । रुद्धा । रुधाता । रुधता । मुनजे । मुनजा-

वहै । मुनजामहै । भुक्ष्वा । भुजाथा । भुग्ध्व । मुक्ता । मुजाता । मुजता । युनजानि । युनजाव । युनजाम । युग्धि, युक्तात् वा । युक्त । युक्त । युनक्तु, युक्तात् वा । युक्ता । युनतु । युनजै । युनजायेहे । युनजामहै । युक्ष्व । युजाथा । युग्ध्व । युक्ता । युजाता । युजता । इत रुधादि ॥

तनुञ् निस्तारे । अकारोकारावितौ ।

७३१ ॥ कृञ्त्तनादेरुः । १ । १ । ९३ । कृञ्स्तनादि-
भ्यश्च कर्तरि गे परत उक्त्तिकरणो भवति । शपोऽपनाद । तस्य
पित्स्वेप् नापित्सु । वकारमकारादौ “वा म्वो ख” इति उकारस्य ख ।
तनोमि । तन्व । तनुन । तम । तनुम । तनोपि । तनुथ ।
तनुथ । तनाति । तनुत । तन्वति । तन्वे । तन्वह । तनुयहे ।
तमहे । तनुमह । तनुपे । तन्वाथे । तनुध्वे । तनुते । तन्वाते ।
तन्वते । मनुङ् बोधने । ङकारोकारावितौ । मन्वे । मन्वहे ।
मनुयह । ममहे । मनुमहे । इत्यादि ॥ इङ्कृञ् करणे अकारङ्कृञ्
म्दावितौ लादेश उत्व एपि च कृत “कुर्यि च” इति वर्तमाने—

७३२ ॥ गेऽत, कृडित्युत् । ४ । ४ । १०७ । गे कृडिति
परत करोतेरुकारात्स्यात् उकारादेशा भवति । तकारात्पुनरेप् न
भवति । “वा म्वो ख” इति वर्तमाने—

७३३ ॥ कुर्यि च । ४ । ४ । १०६ । करोते परस्य उन
ख नित्य भवति यकारादौ म्वोश्च परत । कगेमि । कुरे । कुर्म ।
करोपि । कुरुथ । कुरुथ । करोति । कुरुन । कुर्येति । कुर्ये ।
कुरहे । कुर्महे । कुरपे । कुवाथे । कुरुष्वे । कुरुते । कुर्याते । कुर्येते ।
लङि-मम्-पूर्व । समतन्व । ममतन्व । ममतनुव । समतम ।
समतनुम । समतनो । ममतनुत । समतनुत । समतनोत् । मर्म-

तनुता । समतन्वन् । समतन्वि । समतन्वहि । समतनुवीहि । सम
तन्महि । समतनुमहि । समतनुथा । समतन्वार्था । समतनुध्व ।
समतनुत । समतन्वाता । समतन्वत ॥ अमन्वि । अमन्वहि । अम
नुवहि । इत्यादि । सम्पूर्व ।

७३४ । सपर्युपात् कु' सुट् भूषे । ४ । ३ । १०९ ।

सम् परि उप् इत्यतेभ्य परस्य कृञ् सुडागमा भवति भूषे भूषाया-
मर्थे । गेर्धो' कार्यस्यातरगत्वाम् सुटि कृते पश्चादडागम । समस्कु
रव । समस्कुर्व । समस्कुम । समस्कुरो । समस्कुवत । समस्कुरुत ।
समस्कुरोत् । समस्कुरुता । समस्कुयन् । समस्कुर्वि । समस्कुवहि ।
समस्कुर्महि । समस्कुरुथा । समस्कुर्वी'णी । समस्कुरुभ्य । समस्कुरन ।
समस्कुर्वता । समस्कुवत । अडि तनुया । तनुयाय । तनुयाम ।
इत्यादि । तन्वीय । तन्वीयहि । तन्वीमहि । इत्यादि । मन्वाय ।
मन्वायहि । मन्वामहि । इत्यादि । कुर्या । कुर्याय । कुर्याम । इत्यादि ।
कुर्वीय । कुर्वीयहि । कुर्वीमहि । इत्यादि ॥ लोटि-वितनयानि । वि
तनयव । वितनयाम । वितनु, वितनुतात् वा । वितनुत । वित
नुत । वित्तात्, वितनुतात् वा । वितनुता । वितन्वतु । वितनव ।
वितनवायै । वितनवामहै । इत्यादि । मनयै । मनयावह । मन
वामहै । इत्यादि । करवाणि । करवाय । करवाम । कुरु, कुरुतात्
वा । कुरुत । कुरुत । करोतु, कुरुतात् वा । कुरुना । कर्तु ।
करयै । करवायै । करवामहै । कुरुष्य । कुर्याणी । कुरुष्व ।
कुरुना । कुर्यातां । कुयता । इति तनात् ।

दुर्कीञ् द्वयप्रिनमये । दुर्जापिता । लडादय ।

७३५ ॥ क्रधादे श्वा । २ । १ । ९५ । दुर्कीञ् इत्येव
मादिभ्य क्ततरि ग श्लेष्य विकरणा भवति । शकार शित्कार्याथ ।

तेन द्वित्वादेप् न भवति । “हल्यभोरी ” इति ईकार । शेरतादश ।
 “यश्नारात् ” इत्यात् । क्रीणामि । क्रीणाव । क्रीणाम् । क्रीणासि ।
 क्रीणीथ । क्रीणीथ । क्रीणाति । क्रीणीत । क्रीणाति । क्रीण । क्री-
 णावह । क्रीणामहे । क्रीणापे । क्रीणाथ । क्रीणाव्व । क्रीणात् ।
 क्रीणाते । क्रीणत ॥ वृञ् सभर्त्ता । वृणे । वृणीरहे । वृणामह ।
 वृणीपे । वृणाथे । वृणाप्ते । वृणीते । वृणाते । वृणत । प्रहञ् उपादान ।
 “लिट्ठीग्वण नाचोऽध्याऽऽज्य” इति वतमाने-

७३६॥ त्रिशिव्यधिव्याचिज्याप्रहिरत्रिशिप्रच्छिभ्रस्नाकृडि
 ति । ४।३।२५। वश्यादीना किति डिति च साचो यण इग् भवति ।
 इति प्रहे ऋऊर । गृहामि । गृह्णाम् । गृह्णीम । गृह्णासि । गृह्णीथ ।
 गृह्णीथ । गृह्णाति । गृह्णीत । गृह्णाति । गृह्ण । गृह्णावह । गृह्णीमहे । गृह्णीपे
 गृह्णाथे । गृह्णीष्वे । गृह्णीत । गृह्णाते । गृह्णत ॥ लडि अक्रीणा । अक्रीणीत् ।
 अक्रीणाम् । अक्रीणा । अक्रीणीत् । अक्रीणीत् । अक्रीणात् । अक्री-
 णीता । अक्रीणन् । अक्रीणि । अक्रीणीवहि । अक्रीणीमहि । अक्री-
 णीथा । अक्रीणाथा । अक्रीणीत् । अक्रीणात् । अक्रीणात्ता । अ-
 क्रीणत । अवृणि । अवृणीवहि । अवृणीमहि । अवृणीथा । अवृणाथा ।
 अवृणीत् । अवृणीत् । अवृणात्ता । अवृणत । अगृह्णाम् । अगृह्णाम्
 अगृह्णीम । अगृह्णाम् । अगृह्णीत् । अगृह्णीत् । अगृह्णात् ।
 अगृह्णीता । अगृह्णन् । अगृह्णि । अगृह्णीवहि । अगृह्णीमहि । अगृ-
 ह्णीथा । अगृह्णाथा । अगृह्णाव्व । अगृह्णीत् । अगृह्णात्ता । अ-
 गृह्णत ॥ लिडि-क्रीणीयात् । क्रीणीयात् । क्रीणीयाम् । क्रीणीयात् ।
 क्रीणीयात् । क्रीणीयात् । क्रीणीयात् । क्रीणीयाना । क्रीणासु ।
 क्रीणाय । क्रीणीवहि । क्रीणीमहि । क्रीणीथा । क्रीणीथायां । क्री-
 णीष्व । क्रीणीत् । क्रीणीयानां । क्रीणीन् । वृणीय ।

तनुता । समतन्वन् । समतन्वि । समतन्वहि । समतनुवहि । सम
तमहि । समतनुमहि । समतनुथा । समतन्वाथा । समतनुध्व ।
समतनुत । समतनाना । समत नत ॥ अमन्वि । अमन्वहि । अम-
नुवहि । इत्यादि । सम्पूर्व ।

- ७३४ । सपर्युपात् कु' सुट् भूषे । ४ । ३ । १०९ ।

सम् परि उप् इत्यतभ्य परस्य कृञ सुडागमा भवति भूषे भूषाया
मर्थे । गेर्धो कार्यस्यातरगत्याम् मुटि कृते पश्चादडागम । समस्कु
रव । समस्कुर्व । समस्कुम । समस्कुरो' समस्कुहत । समस्कुरुत ।
समस्करात् । समस्कुरुता । समस्कुवन् । 'समस्कुर्वि । समस्कुर्वहि ।
समस्कुर्महि । समस्कुरुथा । समकुर्वाथा । समस्कुरु'य । समस्कुरुत ।
समस्कुराता । समस्कुवत । लिङि तनुया । तनुयात्र । तनुयाम ।
इत्यादि । तन्वीष । तन्यात्रहि । तन्वीमहि । इत्यादि । मन्वीय ।
मन्वीवहि । मन्वीमहि । इत्यादि । कुर्या । कुर्यात्र । कुर्याम । इत्यादि ।
कुरीय । कुरीत्रहि । कुरीमहि । इत्यादि ॥ लोटि-पितनयानि । वि
तनयत्र । वितनयाम । पितनु, वितनुतात् वा । वितनुत । वित
नुत । पितनात्, पितनुतात् वा । पितनुता । वितन्वतु । पितनव ।
वितनयावहै । वितनयामहै । इत्यादि । मनय । मनयावहं । मन
वामहै । इत्यादि । करवाणि । करवात्र । करवाम । कुरु, कुरुतात्
वा । कुरुत । कुरुत । करोतु, 'कुरुतात् वा । कुरुता । कर्तु ।
कर्त्रे । करवावहै । करवामहै । कुरुत्र । कुर्वाथा । कुरुध्व ।
कुरुता । कुर्वाता । कुरीता । इति तनादि ।

दुर्काञ्च् द्रपयिनमये । दुर्जायिता । लडादय ।

७३७ ॥ क्रयादेः श्रा । २ । १ । ९७ । दुर्काञ्च् इत्यत्र
मादिभ्य कर्त्तरि ग श्रेयस्य विकरणो भवति । शकार शिल्कार्याय ।

तेन लिवादेप् न भवति । “हल्यभोरी” इति ईकार । शरतादश ।
 “यश्चोरात्” इत्यास्य । क्रीणामि । क्रीणाम् । क्रीणाम । क्रीणासि ।
 क्रीणीथ । क्रीणीथ । क्रीणाति । क्रीणात् । क्रीणति । क्रीणे । क्री-
 णीवह । क्रीणामह । क्रीणाथे । क्रीणाथ । क्रीणाथे । क्रीणाते ।
 क्रीणाते । क्रीणत ॥ वृञ् सभक्ता । वृण । वृणावहे । वृणामह ।
 वृणीथे । वृणाथे । वृणाथे । वृणीते । वृणाते । वृणत । महञ् उपादाने ।
 “लिट्ठाग्येण साचोऽर्थ्याऽऽप्य” इति वतमाने-

७३६॥वृञ्चिष्यधिष्यचिञ्ज्याप्रष्टिप्रश्चिप्रश्चिभ्रस्त्राक्डि

ति । ४।३।२५। वर्यादीना किति डिति च साचो यण इग् भवति ।
 इति प्रहे ऋरार । गृह्णामि । गृह्णाव । गृह्णाम । गृह्णासि । गृह्णीथ ।
 गृह्णीथ । गृह्णाति । गृह्णीत । गृह्णति । गृह्ण । गृह्णावह । गृह्णीमहे । गृह्णीथे
 गृह्णाथे । गृह्णीते । गृह्णाते । गृह्णत ॥ लडि अक्रीणा । अक्रीणीय ।
 अक्रीणाम । अक्रीणा । अक्रीणीत । अक्रीणीत । अक्रीणात् । अक्री-
 णीता । अक्रीणन् । अक्रीणि । अक्रीणीवहि । अक्रीणीमहि । अक्री-
 णीथा । अक्रीणाथा । अक्रीणीय । अक्रीणीत । अक्रीणाता । अ-
 क्रीणत । अवृणि । अवृणीवहि । अवृणीमहि । अवृणीथा । अवृणाया ।
 अवृणीय । अवृणीत । अवृणाता । अवृणत । अगृह्णा । अगृह्ण
 अगृह्णीम । अगृह्णा । अगृह्णीत । अगृह्णीत । अगृह्णात् ।
 अगृह्णीता । अगृह्णन् । अगृह्णि । अगृह्णीवहि । अगृह्णीमहि । अगृ-
 ह्णीथा । अगृह्णाथा । अगृह्णीथ । अगृह्णात । अगृह्णाता । अ-
 गृह्णत ॥ लिडि-क्रीणीया । क्रीणीयाय । क्रीणीयाम । क्रीणीया ।
 क्रीणीयात् । क्रीणीयात् । क्रीणीयात् । क्रीणीयाता । क्रीणायु ।
 क्रीणीय । क्रीणीयहि । क्रीणीमहि । क्रीणीथा । क्रीणीयाथा । क्री-
 णीथ । क्रीणीत । क्रीणीयाता । क्रीणीयन् । वृणीय । वृणीयहि

वृणीमहि । इत्यादि । गृह्णीयां । गृह्णीयाव । गृह्णीयाम । इत्यादि ।
 गृह्णीय । गृह्णीयहि । गृह्णीमहि । इत्यादि ॥ छोटि-क्रीणानि । क्री-
 णाव । क्रीणाम । क्रीणीहि, क्रीणीतात् वा । क्रीणीत । क्रीणीत ।
 क्रीणातु, क्रीणीतात् वा । क्रीणीतां । क्रीणतु । क्रीणै । क्रीणाव
 हे । क्रीणामहे । क्रीणीष्व । क्रीणाथा । 'क्रीणीष्व । क्रीणीता ।
 क्रीणातो । क्रीणतां । वृणै । वृणावहे । वृणामहे । वृणीष्व ।
 वृणाथा । वृणीष्व । वृणीतां । वृणातां । वृणतां ॥

७३७ ॥ हौ हलः श्र शानः । २ । १ । ९७ । हलताद्धो
 परस्य श्रात्यस्य हौ परे शानादेशो भवति । अतो हेरुप् । गृह्णानि ।
 गृह्णान । गृह्णाम । गृह्णाण, गृह्णीतात् वा । गृह्णीत । गृह्णीत ।
 गृह्णातु, गृह्णीतात् वा । गृह्णीता । गृह्णतु । गृह्णै । गृह्णावहे ।
 गृह्णामहे । गृह्णीष्व । गृह्णाथा । गृह्णीष्व । गृह्णीता ।
 गृह्णाता । गृह्णतां ॥ इति क्रयादि ।

चुर स्तेये । अकार उच्चारणार्थ ।

७३८ ॥ चुरादिभ्यो णिच् । २ । १ । ३६ । चुरा
 दिभ्यो धुम्य स्वार्थे णिच् ल्यो भवति । चकारो णिङ्णिचो सामा-
 न्यप्रहणनिघाताथ । णकारो णीति सामान्यप्रहणार्थ ।

७३९ ॥ घ्युड । ५ । २ । ९३ । घेरुड एप् भवति ज
 चागे च परत ।

७४० ॥ तदता धय । २ । १ । ४४ । सनाद्यता शब्दा
 धुसज्ञा भवति । इति धुसज्ञाया ततो लडादय । शबेरयादेशा ।
 चोरयामि । चोरयान् । चोरयाम । इत्यादि । छदै सवरणे । ऐकार

१ । णुखे । २ । ३ । ८६ । इत्यादि सूत्रध्विति भाव ।

इत् । तेन—एकदेशकृत लिग समुदायस्य विशेषणमिति णिजतादा भवति । ऐत्रिति ङीति च वर्तमान—

७४१ ॥ चढोऽत । ५ । २ । ४ । गोरुढोऽकारस्य ङिणति परत ऐप् भवति । इत्याकार । छादय । उदयावह । छादयामहे । इत्यादि । लक्ष्न् दर्शनाक्रयो । पूर्वप्रदम्पन् । लक्षयामि । लक्षयात्र । लक्षयाम । इत्यादि । लक्षये । इत्यादि । लङ्छि-अचोरयमित्यादि । अच्छादये । अच्छादयावहि । इत्यादि । अलक्षयमित्यादि । अलक्षये । अलक्षयाग्रहि । अलक्षयामहि । इत्यादि । लिङ्छि-चारयेय । चारयेव । चोरयेम । इत्यादि । उादयेय । छादयेग्रहि । छात्पेमहि । इत्यादि । लक्षयेय । लक्षयेव । इत्यादि ॥ लक्षयेय । लक्षयेग्रहि । लक्षयेमहि । इत्यादि । लोटि-चोरयानि । चोरयात्र । चारयाम । इत्यादि । छादय । छादयावहे । छादयामहे । इत्यादि । लक्षयाणि । लक्षयात्र । लक्षयाम । इत्यादि । लक्षये । लक्षयाग्रहे । इत्यादि । युज पृच सयम । “चुरादिभ्या णिच्” इति वर्तमाने—

७४२ ॥ युजादर्वा । २ । १ । ३७ । युजादिभ्यो धुम्य स्वार्थे णिच् ल्यौ वा भवति । पक्षे न्याय्यनिकरण शप् । पूजन्ऽउप । याजयामि । योजयात्र । योजयाम । याजामि । योजात्र । याजाम । इत्यादि ॥ अर्चे पूजायो । ऐकार इत् । णिजभाजपक्षे ऐदिस्तात्रकाश इति णिचि दो न भवति । अर्चयामि । अर्चे । इत्यादि । वृन् आ वरणे । अकार इच्चरितार्थोऽणिचूपक्ष इति णिजतादो न भवति । वारयामि । वरामि । वरे इत्यादि । लङ्छि-अयोजय । अयाजमिति । आर्चेय, आर्चे इत्यादि । अत्राय । अत्र । अत्रे । इत्यादि । लङ्छि याजयेय । योजेयम् । इत्यादि । अचयय । अर्चेय । इत्यादि । वार येय । वरेय । इत्यादि । लोटि-याजयानि । इत्यादि । अर्चयानि ।

अथ । पाप्माणि । शरणि । र्श । इत्यादि साधुभेष ।
इति कर्तृगन्धारपरिच्छेद ।

यत्र ७—

७२३ ॥ कृ कर्मणि र भावे र धेः । २ । ४ । ५७ ।

नव लकारास्यत्तराणां सकृदकर्म्या भुञ्ज्य र्मणि चकारास्-
नैरि भवति । धिमत्तम्या भावे कर्तरि च भवति । इति कर्मभावया
न भवति । तदा—

७४४ ॥ ङी । १ । २ । ७ । भावे कर्मणि च या लका
रमस्य दा भवति । तत्र—

७४५ ॥ मे यक । २ । १ । ८१ । द्विगाचिनि ग परता
धोयत् ल्या भवति, न शब्दादय । यत्नार किरकारार्थि । पूरयत्
त्वात् । भायकर्मणास्तु यत्न्य । पर भाय त एव भवति । लकारा
भिप्रेयभास्यैकत्वादयुस्मदस्मद्भिपयत्वाच्च लकारेण नाभिहित कर्तरि
कर्तृवाचिनो मृदाभा ॥ भू मत्ताया क्रियाया अयामकत्वाच्च भू इत्य
त्तरमात् भावे लकारा भवति । भूयने त्वदत्तत्त विदुषा । भूयत दव
त्ताभ्या विद्वद्भ्या । भूयते देवत्तजिनदत्तगुरुदत्तर्विद्वद्भि । स्वया
भूयत । मया भूयने । यद्यपि माद्यभेदे वास्तव क्रियाभेद । तथापि
स शब्देन नापादीयन । इत्येकवचनमत्र भवति । “अकर्मका अपि धव
मगय सकर्मका भवति” इति वचनादय गिपूर्व सकर्मको भवति ।
इति अनुपूर्व । अनुभूय । अनुभूयात् । अनुभूयामहे । अनुभूयस ।
अनुभूयाथ । अनुभूयध्व । अनुभूयते । अनुभूयेते । अनुभूयते ।
एवमभिपूर्व । अभिभूये । अभिभूयात् । अभिभूयामहे । इत्यादि ।
तथा—लडादिषु—अभूयत । अन्वभूय । उत्यादि । भूयत । अनुभूयेथ ।
इत्यादि । भूयतां । अनुभूय । इत्यादि । एवं—एष्यते । ऐष्यत ।

ण्येत । एच्यता । पयते । अपयत । पच्येत । पच्यतां । नद्यते ।
अनद्यत । नद्येत । नद्यता । “हल्लुट् कृडित्यनदित , इति नख । प्रच्य-
स्यत । प्राच्यस्यत । प्रच्यस्येत । प्रच्यस्यता । एचोऽश्या इत्याधिकृत्य-

७४३ ॥ व्योऽल्लिटि । ४ । ३ । ४५ । व्यञ्जो धोरलि-
टि अशिद्धिपये आत्व भ्रति । स्वप्नन्व्यापेरिति साचो यण इक् ।
हला यणिक इति दी । वीयते । अवीयत । वीयेत । वीयता । “यि
कृडित्ययद्” इति वर्तमाने—

७४७ ॥ दीश्च्यकृद्दे । ५ । २ । १४८ । च्यानकृद्
यकारे अगयकारे च गार्दीभ्रति । हूयते । अहूयत । हूयेत । हूयता
हायते । अहायत । हायेत । हायता । “ईश्” इति वर्तमाने—

७४८ ॥ भूमास्थागापाहावसा हलि । ४ । ४ । ६९ ।
भूमनक्राना मा स्था गा पा हाक् मा इत्येता च धूना हलादौ कृडि-
त्यगे परत ईत् भ्रति । त्रिरीयते । व्यरीयत । त्रिरीयेत । त्रिरी-
यता । अद्यते । आद्यत । अद्येत । अद्यता ।

७४९ ॥ यि कृडित्ययद् । ५ । २ । १४५ । शीहो य
कारादौ कृडिति परत अयकादशो भ्रति । अधिशप्यते । अध्यश-
प्यत । अधिशप्येत । अधिशप्यता । कित्प्यऽदोऽगे जग्धिरिति वर्तमाने

७५० ॥ व्रस्तेर्वचभू । १ । ४ । १४९ ॥ वृञोऽस्तेश्च
यथामह्य वच् भू इत्येताग्देनी भ्रतोऽगे परत । स्ववचभूपा-
दरिति साचो यण इक् । उच्यते । औच्यत । उच्येत । उच्यतां ।
दीव्यते । अदीव्यत । दीव्येत । दीव्यतां । प्रसूयत । प्रासूयत ।
प्रसूयेत । प्रसूयता । सन्नद्यते । समनद्यत । सन्नद्येत । सन्नद्यतां ।
अभिषूयत । अभ्यषूयत ॥ अभिषूयेत । अभिषूयतां ।

पच्येत । पच्यता । पच्यते । अपच्यत । पच्येत । पच्यतां । नद्यते । अनद्यत । नद्येत । नद्यता । “हल्लट कृडित्यनदित , इति नख । प्रपच्यते । प्राच्यस्यत । प्रपच्यस्येत । प्रपच्यम्यता । एचाऽश्या इत्यधिकृत्य-

७४३ ॥ व्योऽलिति । ४ । ३ । ४५ । व्येजो धोरलिति अशिद्धिपये आत्प्र भवति । स्वव्यञ्ज्यादेरिति माचो यण इक् । दला यणिक इति दी । वीयते । अवीयत । वीयेत । वीयता । “यि कृडित्ययद्” इति वर्तमाने—

७४७ ॥ दीश्च्यकृद्धे । ५ । २ । १४८ । च्याकृद् यकारे अगयकारे च गार्दीभवति । हूयते । अहूयत । हूयेत । हूयता हायते । अहायत । हायेत । हायता । “इध” इति वर्तमाने—

७४८ ॥ भूमास्थानापाहाक्सा हलि । ४ । ४ । ६९ । भूमनूकाना मा स्था गा पा हाक् मा इत्येतपा च घुना हलादौ कृडित्ये परत ईद्व भवति । विधीयते । व्यधीयत । विधीयेत । विधीयता । अद्यते । आद्यत । अद्येत । अद्यता ।

७४९ ॥ यि कृडित्ययद् । ५ । २ । १४५ । शीढो यकारादौ कृडिति परत अयञ्जादेशा भवति । अधिशध्यते । अप्यशध्यत । अधिशध्यत । अधिशध्यतां । क्तित्यऽदोऽग जग्धिरिति वर्तमाने

७५० ॥ अस्तेर्वच्भू । ७ । ४ । १३९ । अजोऽस्तेष्वथयामह्य वच् भू इत्यतारादेशौ भवतोऽगे परत । स्वव्यञ्ज्यादेरिति माचो यण इक् । उच्यते । औच्यत । उच्येत । उच्यतां । दीव्यते । अदीव्यत । दीव्येत । दीव्यतां । प्रसूयते । प्रासूयत । प्रसूयेत । प्रसूयता । सन्नद्यते । समनद्यत । सन्नद्येत । सन्नद्यता । आमिषूयते । अम्यपूयत । अभिषूयेत । अभिषूयता । अश्यते ।

सति तदतस्य घो स्रयस्यादिवर्जितस्य कर्मणीव कार्यं भवति । यथा
 कर्मणि दयक्ञिटा भवति । तथा तत्रापीत्यर्थं । कर्मकर्तृर्यपि तायेवोदा
 हरणानि भवति । कमकृतृभावाभिव्यक्त्यर्थं स्वयमेवेत्युप्रयुज्यते ।
 अनुभूयेऽह स्वयमेव । अनुभूपात्रहे । अनुभूपामहे स्वयमेव । इत्यादि ।
 एव पथ्यते ओदन स्वयमेव । विक्लिप्रतीत्यर्थं । इत्यादि नेय ।

इति यक्परिच्छदा द्वितीय ।

कर्तरि शेषलकारा नायत । भू इति स्थिते “लोद् चाशिपि” इति
 पक्षे लिङ् । ङकारेकारौ पूत्रवदितौ । मिडादयश्च । “छे सीयुद्”
 “दयासुप्ते” इति वर्तमाने—

७५४ ॥ किदाशिपि । २ । ४ । ८६ । आशिष्यर्थे लि-
 ङो ङयासुद् किद् भवति । शेषोऽग एव इत्यधिकारे लिङाशिपीत्यग
 सङ्गत्वाच्छ्रनत्यसख न भवत । स्फाद रक्तोऽने चेति झलि सख ।
 भूयास । भूयान्व । भूयास्म । भूया । भूयास्त । भूयास्त । भूयात् ।
 भूयास्ता । भूयासु । दमिधौ सीयुद् । शटो रजतो ।

७५५ ॥ तथा सुद् । २ । ४ । ८८ । लिङादशावय
 वयोस्तकारथकारयो सुडागमो भवति । व्या ख वल्कारिति यख ।
 बलादरिडिति इद् । त्यादेशयोरिति पत्व घ्रुत्व ।

७५६ ॥ वेण्वे. । ४ । ५ । ६४ । इण परस्मात् इटा
 नेश्चोत्तरेण पीर्ध्वलुङ्लिटा धकारस्य ढकारादशो भवति वा ।
 एत्रादशौ । व्यतिभविपीप्र । व्यतिभविपीप्रहि । व्यतिभविपीमहि ।
 व्यतिभविपीष्ठा । व्यतिभविपीयास्थां । व्यतिभविपीष्व । व्यतिभ
 विपीद् । व्यतिभविपीष्ट । व्यतिभविपीयास्तां । व्यतिभविपीरन् ॥
 णिपीय । एधिपीवहि । एधिपीमहि । एधिपीष्ठा । एधिपीयास्थां ।
 एधिपीप्त्र । एधिपीष्ट । एधिपीयास्ता । एधिपीरन् ॥ पय्यास । ५

लिङि च सकारादौ परे यो हल् तस्मिन् परे य इक् तस्य विद्वद् कार्यं भवति । इति कित्वात् "प्युञ्ज" इत्येषु न भवति । तुल्माय ।

७६४ ॥ च० । १ । १ । १०१ । श्रयणोत्सर्थां सकारादौ सिलौ ढ परविद्वद् कार्यं भवति । कित्वात् गागयारित्थप् न भवति । मृषीय । मुष्यास । मुश्रीय । रुष्यास । रुल्माय । मुश्रीय । मुश्यास । युक्षीय । तयास । तनिषीय । मनिषीय । क्रियास । कृषाय । क्रियाम । क्रिषीय । वृता वति वर्तमाने-

७६५ ॥ लिङ्स्यादे० । ५ । १ । ९८ । वृत्र परया लिङ् सि इत्यतयो दाशपययारिद्धा भवति । वरिषीष्ट, वृषाष्ट वा । गृष्यात् ।

७६६ ॥ गृहोऽलिङ्त्र्यकाचो दी० । ५ । १ । ९५ । गृहेरकाच परस्य इटा दात्रा भवति न चत् स इट् लिटि विहित । बलादरिटा दी । गृहिषीष्ट । गृहापाष्ट । णीरिते णिख । चायास । छादायपाष्ट । लक्ष्यास । लक्षयिषीष्ट । योग्यास । युज्यास । अर्यास । अरिषीष्ट । वार्यास । त्रियास । वरिषीष्ट । वृषीष्ट । श्यादि सविस्त रमधिगतव्य ॥ लिङ्गुदाहिपते । भू इति स्थिते "भूत" अनद्यतने, इति चानुवर्तमाने-

७६७ ॥ परोक्षे लिट् । २ । २ । १०८ । अक्षेभ्य परा वृत्त परोक्ष स्वय साक्षादनधिगत तत्र परोक्ष भूतेऽनद्यतनऽर्थे वर्तमानाद्गो लिङित्स्यय ल्यो भवति । टकारा टिद्वेदरेरिति विशेषणार्थ । इकारो लिट् कसुकानाविति विशेषणार्थ । पूर्वमिबादय । तेषां-

७६८ ॥ मानां णश्वमथाथुसण्णशतुसुस । २ । ४ । ६९ । टितो ङेरादेशानां मानां नवानां यथासह्य ण्ण व म ष अथुस अश्व

णश् अतुस् उस् इत्यते नधादशा भवति । इति णशादय । णशा-
वितो । शिन् सर्वादेशार्थ । परत्वादेपि प्राप्त-नित्यत्वाद् “अचि” भ्य ”
इति चानुवर्तमान—

७६९ ॥ लुट् लिटोबुक् । ४ । ४ । ८० । लुट् लिटो
रचि परतो भयतेर्बुगागमी भवति । ककारोकारावितौ । शेषोऽग एव,
इति वर्तमाने—

७७० ॥ लिट् । २ । ४ । ९६ । लिट् चागसज्ञा भवति ।
इत्यगस्य बलादेरिट् प्राप्त ।

७७१ ॥ लिटोऽध्यस्फाद् किद्वत् । १ । १ । ९३ । इधेर-
यस्माच्च धोरस्फादपिति लिटि परत कितीव कार्य भवति । इति
कित्वात्—“एकाच ” न वृद्धय ” इत्यधिकृत्य—

७७२ ॥ कित्पूणुब्भ्युक. । ५ । १ । १२५ । ऊर्णुत्र
श्रपतरुगताच्चैकाचो निहिते किति नेट् भवति । इति निषिद्ध ।

७७३ ॥ भृस् वृस्तु द्रुस्तु धोर्लिटि । ५ । १ । १२७ ।
भृस् वृस्तु द्रुस्तु श्रु इत्येतेभ्य एव लिटि नेट् भवति नान्येभ्य । इति
नियमान्निषिद्धो निवर्तत । पुनर्भयत्येभेद् । आदेरकाचा द्वे, इत्य-
धिकृत्य लिटुचूकचिधा, इति द्वित्य ।

७७४ । पूर्वधः । ४ । ३ । ११ । द्विरुक्तयो पूर्वोऽवयव चमज्ञा
भवति । इति चसज्ञाया । चस्योधिति वर्तमाने—

७७५ ॥ हलोऽनादेः । ५ । २ । १८० । चस्य सधधि
ना हलोऽनादरूप भवति । इति वकारस्योप् ।

७७६ ॥ म । १ । २ । १८१ । चस्य सधधिनोऽच'
प्रादेशो भवति । इत्युकारस्य उकार ।

७७७ ॥ भुञोऽत् । ५ । २ । १९६ । भवतेध्वम्य लिङ्ग
कारादेशो भवति । इत्युकारस्यात्व । क्षला जर्सीति मकारस्य ब्रकार ।
बभव । बभवित्र । बभूविम । बभूविध । बभूवथु । बभूव । बभूव ।
बभूवतु । बभूवु । दस्य-टिद्वेटरारियेत् । धास सेभार । वण्ज-
रिति ध्रमो वा ढन ।

७७८ ॥ लस्तद्भ्रम्येशिरे । २ । ४ । ६९ । लल्लिटस्त
क्षयोर्वधासरप ण् इरे इत्यनामादेशो भवति । पूत्रवृद्धिद् वुरु च
कार्य । व्यतित्रभूरे । व्यतित्रभूविमह । व्यतिबभूविमह । व्यतिबभू-
विषे । व्यतित्रभमाथे । व्यतिबभविडव । व्यतिबभूविध्व । व्यतित्र
भूव । व्यतित्रभूनात । व्यतित्रभूविरे । लिङ्गवत्कृञाऽमीति वर्तमाने-

७७९ ॥ सविंजादिदयायासोऽनृच्छृणो । २ । १ । ४८ ।
सह रुणा वर्तमानान् इजादर्धोदय् अय् आस् इत्यन्तेभ्यश्चाम् भवति
लिङ्गत् कृञि परत ऋ-उस्यूर्णोति वर्जयित्वा । कृञाऽमीति प्रत्या
हारेण कृञ्स्तीर्णा त्रयाणा ग्रहण । तस्मिन्नामत पदमिदमनतर प्रयुज्यत ।

७८० ॥ आम्बत्तत्कु । १ । २ । ७१ । आमतस्यैव
न्नक्तृञा दो भवति । इति लिटो द । तस्य पूर्वपदवादि । किञ्चा
लिङ्गेषु न भवति । यणादशस्थानिवद्भावन द्वित्व ।

७८१ ॥ उर । ५ । २ । १८३ । चस्य ऋकारस्य अ
कारादशा भवति । क्षित्यादामतस्य मुप उप् । त्यखे त्याश्रयामिति
पदस्य । नुमोऽमिन्यनुस्वार । वा नुक् पदात्तस्यति विकल्पन परस्वत्व ।
एधाञ्चके । एधाञ्चकवहे । एधाञ्चकमहे । एधाञ्चष्टप । एधाञ्चक्राथ ।
एधाञ्चकृद् । एधाञ्चकृ । एधाञ्चक्राते । एधाञ्चक्रिरे । एधाञ्चभूव ।
एधाञ्चभूविध । एधाञ्चभूविम । एधाञ्चभूविध । एधाञ्चभूवथु । एधाञ्चभूव ।

एधात्रभूय । एधात्रभूवतु । एधात्रभूवु । अम् असिति द्वित् । हलो-
ऽनादरिति स उप् । चस्येति दीरिति च वर्तमाने—

७८२ ॥ आद्यत । ५ । २ । १९३ । लिटि परत आ-
देरतश्चस्य दीर्भवति । इति दी र । पुन स्वेको दी । एधामास ।
एधामासिष । एधामासिम । एधामासिय । एधामासथु । एधामास ।
एधामास । एधामासतु । एधामासु । 'उडाऽत' इत्येप् । "भ्यसो
द्यच्चल' इति वर्तमान—

७८३ ॥ हल्मभ्ये लिट्यनः । ४ । ४ । ११७ ।
हला मभ्य वर्तमानस्यात एत्र भवति चस्य च ल उटि परत । इत्येच्चम् ।
थ भ्रादिनियमात् नित्यमिति प्राप्त —

७८४ ॥ वाऽत्वदचसृजृहृशो नित्यानिद्वासस्यऽस्क
इव्यार्चे । ५ । १ । ११७ । नित्यानिद् तास् येषा तेभ्याऽका-
वद्भ्याऽजतभ्य सृजृहृ इत्येताभ्या च विहित थे वा इद् भवति
सृ अद् व्या अर्त्ति इत्यतान् वर्जयित्वा । इति यदा इद् तदा सटी
न्येत्त्रचल भवत । अन्यत्र चो कुत्व । पूरयदयत् । पपच । पपाच ।
पचिय । पेचिम । पपक्थ । पचिथ । पक्थु । पच । पपाच ।
पेचतु । पेचु । पेचे । पेचियह । पचिमहे । इत्यादि । पचिष ।
पेचाथे । पेचिथे । पचे । पेचाते । पेचिरे ॥ ननद । ननदिव ।
ननदिम । इत्यादि । दध्रसे । दध्रसियहे । दध्रसिमह । इत्यादि ।
"द्व" चस्यति च वर्तमान—

७८५ ॥ लिटीग्यण साचोऽन्याऽऽज्य । ४ । ३ । १९१

'आ ज्या इत्येतस्माद् यो धुर्निर्दिश्यत तस्य लिटि द्वित्वसति चस्य साच
परणाचा सह वर्तमानस्य अप्य-अरेफ्यकारपरस्य यण स्थान इगा-
दशो भवति ॥ ङिण्यच्च इत्यप् । आयादश । अपित्सु लिटि

७७७ ॥ भ्रुवोऽत् । ५ । २ । १९६ । भरतेधस्य लिट्
 कागदेशो भवति । इत्युकारस्यात् । झठे जशीति भकारस्य वकार ।
 बभूव । बभूविष । बभूविम । बभूविथ । बभूवथु । बभूव । बभूव ।
 बभूवतु । बभूवु । दस्य-टिडटररित्येत् । थास नभाप । वण्
 शिति ध्यमो वा ढत् ।

७७८ ॥ लस्तस्य्यशिशरे । २ । ४ । ६९ । ल्लिट्स्त
 ज्ञायोर्यथासन्व एण् इरे इत्यतादादेशो भवति । पूर्वग्लिट् वुरु च
 कार्ये । व्यतिबभूवे । व्यतिबभूविषह । व्यतिबभूविमह । व्यतिबभू
 विषे । व्यतिबभूवाथे । व्यतिबभूविद्व । व्यतिबभूविष्ये । व्यतिब
 भूव । व्यतिबभूवात । व्यतिबभूविरे । ङिडवत्कृत्राऽमीति वर्तमाने-

७७९ ॥ सर्विजादिदयायासोऽनृच्छूर्णो । २ । १ । ४८।
 सः रणा वर्तमानान् इजादर्धोर्दय् अय् आम् इत्येतेभ्यध्वाम् भवति
 ङिडवत् कृत्रि परत ऋ-उत्स्यूर्णोति वजयिवा । कृत्राऽमीति प्रत्या
 हारण कृन्वस्तीना प्रयाणा ग्रहण । तस्मिन्नामत पदमिदमनतर प्रयुज्यत ।

७८० ॥ आम्बत्तकु । १ । २ । ७१ । आमतस्यैव
 ङ्कृत्रा दा भवति । इति लिटा द । तस्य पूर्वपदत्वादि । किरवा
 ङिडव्यप् न भवति । यणादशस्थानिवद्भावन द्वित्व ।

७८१ ॥ डर । ५ । २ । १८३ । चस्य ऋकारस्य अ
 कारादेशा भवति । शिट्वादामतस्य सुप उप् । त्यख त्याथयमिति
 पदत्व । नुगमोऽमिन्यनुस्वार । वा नुक् पदात्तस्यनि विकल्पेन परस्वत्व ।
 एधाञ्चक्रे । एधाञ्चकृत्तहे । एधाञ्चकृत्तहे । एधाञ्चकृत्तपे । एधाञ्चकृत्तथ ।
 एधाञ्चकृत्तु । एधाञ्चकृत्त । -एधाञ्चकृत्तते । एधाञ्चकृत्तरे । एधाञ्चकृत्तव ।
 एधाञ्चकृत्तव । एधाञ्चकृत्तम । एधाञ्चकृत्तव । एधाञ्चकृत्तव । एधाञ्चकृत्तव ।

एधात्रभूत् । एधात्रभूत्तु । एधात्रभूत्तु । अस् असिति द्वित्व । हलो ऽनादरिति स उप् । चस्येति दीरिति च यतमाने—

७८० ॥ आद्यत । ५ । २ । १९३ । लिटि परत आ देरतधस्य दीर्भवति । इति दीत्र । पुन स्वेको दी । एधामास । एधामासिथ । एधामासिम । एधामासिथ । एधामासथु । एधामास । एधामाम । एधामासतु । एधामामु । 'उळोऽत' इत्येप् । "भ्यसो ह्यचये" इति वर्तमान—

७८३ ॥ हल्मध्ये लिट्यनः । ४ । ४ । ११७ । हला मध्ये वर्तमानस्यात् स्य भवति चस्य च स लिटि परत । इत्येचस्य । धे भ्रादिनियमात् नित्यमिति प्राप्त —

७८४ ॥ वाऽत्वदचसृज्दृशो नित्यानिद्वासस्थऽक्र-
इव्यार्चे । ५ । १ । ११७ । नित्यानिद् तास् यपा तेभ्याऽकार-
वद्भ्याऽजतभ्य सृज्दृश् इत्येताभ्या च त्रिहित थ या इद भवति
स्कृ अद् व्या अस्ति इत्यतान् वर्जयित्वा । इति यदा इद् तदा सटी
त्येत्त्रचरे भवत । अन्यत्र चे फुत् । पूर्ववदयत् । पपथ । पपाच ।
पचिन् । पचिम । पपक्थ । पेचिय । पक्थु । पच । पपाच ।
पेचतु । पचु । पेचे । पचिवह । पेचिमहे । इत्यादि । पेचिष ।
पेचाथे । पेचिष्वे । पचे । पेचाते । पेचिर ॥ ननद । ननदिव ।
ननदिम । इत्यादि । दध्वसे । दध्वसिगहे । दध्वसिमह । इत्यादि ।
"द्व" चस्यति च वर्तमान—

७८५ ॥ लिटीग्यण साचोऽर्थाऽऽज्य । ४ । ३ । १९१ ।
आ ज्या इत्येतस्माद् यो धुर्निर्दिश्यत तस्य लिटि द्वित्व सति चस्य साच
परणाचा सह वर्तमानस्य अप्य-अरेफयकारपरस्य यण स्थान इगा-
देशो भवति ॥ ङ्णित्यच्च इत्येप् । आयादश । अविमु टिट

किञ्चिद्वाच्यं भाव्यं चोपांशोरेति माच्यं यज इह । “ एगिंवाच्यमादु-
 काऽमुत्थय , इति यणादेः । पुंस्त्वेः । विभ्याय । विभ्यय । विभ्यिभ्य ।
 विभ्यिभ्य । विभ्यविभ्य । विभ्ययु । विभ्य । विभ्याय । विभ्यन्तु ।
 विभ्यु ॥ पूर्ववत् णत्वादिषु कृतषु विलोकादि । कित्त्वुवादेः । ये वेद् ।
 स्थापित्त्वोवम द्विवादि । जुहुव । जुहाय । जुह्वायैव । जुह्विमि ।
 जुह्विभ्य । जुहोय । जुह्वयु । जुह्व । जुहाय । जुह्वन्तु । जुह्वु ।
 व्यिजुहुव । व्यिजुहुविषटे । व्यितिजुहुविमहे । व्यितिजुहुविषे ।
 व्यिजुहुवाये । व्यितिजुहुविष्ये । व्यितिजुहुविद्दे । व्यितिजुहुव ।
 व्यितिजुहुवाते । व्यितिजुहुविरे । पभे ट्ठिगुत्त्वामीति वर्तमाने—

७८२ ॥ भीहीभृशोरुज्वत् । २ । १ । ५० । भी ही ष्ट
 हु इयेत्भ्यो लिङ्गत् रुभ्यां भवति वा स च ट्ठग्रत् । उचि कायं इत्व
 मित्वा चातिदिश्यते । द्विवे जश्ते च मत्पेयवादशौ । फणेशे द प्रात ।

७८७ ॥ न । १ । २ । ७२ । आप्यन् तावृत्र फलेशे
 दो न भवति । इति प्रतिविद्ध । मत्प्रायिद् प्रात ।

७८८ ॥ कुमोऽस्कु । ५ । १ । १२८ । सुद्वर्जितावृत्रा
 विहिते लिटि नट् भवति । इति निगिद्ध । येऽप्ययमेव परत्वात्त्रिभ्या,
 न विकस्य । शेष पूर्ववत् । जुहुवांचकार । जुहुवाचकर ।

७८९ ॥ वाऽस्मण्णत् । १ । १७२ । अस्मदो णत् वा णिद्
 भवति । इति पक्षे णिद्भवत् । जुहुवांचष्टव । जुहुवांचकृम । जुहु
 वाचकर्थ । इ यादि । व्यितिजुहुवांचक । व्यितिजुहुवांचकवहे । व्यिति
 जुहुवाचकृमहे । इत्यादि ।

७९० ॥ इटि चान्त्व । ४ । ४ । ६७ । इटि अजादौ चागे
 कृति परे आकारात्तस्य ख भवति । इत्यात्व । जहे । जहिवह ।
 जहिमहे ।

७९१ ॥ आतो णश औ । ५ । २ । ३६ । गीराका
रातात्परस्थ लिटा णश औकारदेशो भवति । इत्यौत्व । दधौ । दधिम ।
दधिय । दधियथ । दधाय । दधथु । दध । दधो । दधतु । दधु । दधे ।
दधियहे । दधिमहे । इत्यादि । अद ,, घस्त्व,, इति चानुवतमाने

७९२ ॥ ङिति वा । १ । ४ । १३० । अदा घस्त्वभावो
वा भवति लिटि परत । लृकार इत् । द्वित्वादि कार्यं ।

७९३ ॥ गम्हन्जनखनघसोऽनङि । ४ । ४ । २४ ।
गमादीना हलुङ् क्ङित्यजादावनाङि ख भवति । “शाम्बस्वसा” इति
पत्य । पूयन्-च्छय । जघस । जघास । जक्षिव । जक्षिम । जघ
सिथ । जक्षथु । जक्ष । जघास । जक्षतु । जक्षु । व्यतिजक्षे ।
व्यतिजक्षियह । व्यतिजक्षिमहे । व्यतिजक्षिये इत्यादि । घस्त्वादेशा
भावे-आद । आदिय । आदिम । आदिथ । आदथु । आद । आद ।
आदतु । आदु । व्यत्यादे । व्यत्यादिमहे । व्यत्यादिमहे । इत्यादि ।
अतिशिशये । अतिशिशियवहे । अतिशिशियमहे । अतिशिशिये ।
अतिशिशियाये । अतिशिशियवहे । अतिशिशियन्व । अतिशिशये । अति
शिशयाते । अतिशिशियरे ॥ पूयन्द् मन्त्रो वच साचो यण इरु ।
अपिति स्वब्वच्छुपादेरिति इप् । उचै । उवाच । ऊचिय । ऊचिम ।
उवचिथ । उवक्थ । ऊचथु । ऊच । उवाच । ऊचतु । ऊचु ।
ऊचे । ऊचियहे । ऊचिमहे । इत्यादि । द्वित्वादिफ । “घ्युठ” एप्
च । दिदेन । दिदिमिय । दिदिमिम । दिदिमिथ । दिदिमथु । दिदिव ।
दिदेव । दिदिमर्तु । दिदिवु । व्यनिदिदिमे । व्यतिदिदिमिवहे ।
व्यतिदिदिमिमहे । इत्यादि ॥ सुपुने । सुपुमियहे । सुपुमिमहे । सुपु-
मिये । इत्यादि ॥ ननह । ननाह । नेहिय । नेहिम ।
ननह । नेह्यु । नेह । ननाह । नेहतु । नेहु । नेहे । ने

नेहिमह । इत्यादि । सुपत्र । सुपात्र । सुपुत्रिव । सुपुत्रिम । सुपु
विध । सुपात्रेत्यादि । सुपुत्र । सुपुत्रिवहे । सुपुत्रिमहे । इत्यादि ।
“भायत ” इति दीत्व । “नुक्” इत्याधिकृत्य-

७९४ ॥ अश्रनो । ५ । २ । १९५ । अश्रनोर्त्तिटि चस्य
कृतद्वित्वस्य नृगागमा भवति । व्यापशे । व्यानशिवह । व्यानशि
महे । व्यानशिप । इत्यादि ।

७९५ ॥ वा चेः । ५ । २ । ७१ । चिनातेधात्परस्य वा
कुत्र भवति सन्त्रितो परत । चिकय, चिकाप । चिक्रियव । चि
क्रियम । चिक्रियिध, चिक्रियथ । चिक्रियधु । चिक्रिय । चिकाप । चिक्रय
तु । चिक्रियु । चिक्रिय । चिकाप । चिक्रियिथ, चिक्रियिम चिक्रियिय,
चिक्रियध । चिक्रियतु । चिक्रिय । चिकाप । चिक्रियतु । चिक्रियु । चि
क्रिये । चिक्रियिधहे । चिक्रियिमह । इत्यादि । चिक्रिये । चिक्रियिवह ।
चिक्रियिमहे । इत्यादि । तुतुद । तुतुदिवह । तुतुदिमह । तुतुदिप ।
“न वृद्धथ ” धे इति च यतमान-

७९६ ॥ ऋतः । ५ । १ । ११८ । ऋकारातादावाद्दत्त धे
नेद् भवति । ममर । ममार । मम्रिय । मम्रियम । ममर्थ । इत्यादि ।
मुमुच । मुमुचिय । मुमुचिम । मुमुचिध इत्यादि । मुमुच । मुमु
चिवहे । मुमुचिमहे । इत्यादि । रुरोध । रुरोधिव । रुरोधिम ।
रुरोधिय । रुरोधे । रुरोधिवहे । रुरोधिमहे । इत्यादि । वुमुज ।
वुमुजिवहे । वुमुजिमहे । वुमुजिय । इत्यादि । युयोज । युयुजिय ।
युयुजिम । युयुजियथ । इत्यादि । युयुज । युयुजिवहे । युयुजिमहे ।
इत्यादि । ततन । ततान । तेनिव । तेनिम । तेनियेत्यादि । तने ।
तेनिवहे । तेनिमहे । मेन । मेनिवहे । मेनिमहे । इत्यादि । “वृन्नो-
ऽस्कु” इत्यनिद् । चकार । चकार । चकृव । चकृम । चकथ ।

इत्यादि । चक्रे । चकृत्रहे । चकृमणे । इत्यादि । तस्यैव सपूर्वस्य
 “सपर्युपात् कु सुद भूये,, इति सुद ।

७१७ ॥ स्फाण्टृदृतेरेप् । ५ । २ । १३५ स्फादे ऋका
 रांतस्य गोरर्त्तश्च लिटि परत एप् भवति । सचस्कार । सचस्कारिव ।
 सचस्कारिम । सचस्कारिथ । इत्यादि । सचस्करे । सचस्करिवहे । सच
 स्कारिमहे सचस्कारिपे । सचस्कराथे सचस्कारिभ्ये । सचस्कारिद्वे । सच
 स्करे सचस्करते । सचस्कारिरे ॥ चिक्रय । चिक्राय । चिक्रयिव । चिक्र-
 यिम । चिक्रयिथ । चिक्रेय । चिक्रिययु । चिक्रिय । चिक्राय । चि-
 क्रियतु । चिक्रियु । चिक्रिये । चिक्रियिवहे । चिक्रियिमहे । चिक्रि
 यिषे ॥ इत्यादि । वत्रे । वट्टमहे । वट्टमह । वट्टपे । वत्राथे । वट्टे ।
 वत्र । वत्राते । वत्रिरे । वशिन्वधिन्वचिज्याप्रहात्यादिना यण इरु ।
 अनुजग्राह । अनुजगृहिव । अनुजगृहिम । अनुजगृहिथ । इत्यादि ।
 अनुजगृहे । अनुजगृहिवह । अनुजगृहिमहे । इत्यादि । चौरया
 चकार, चौरयाचकर । चारयाचकृव । चौरयाचकृम । इत्या-
 दि । छादयाचक्रे । छादयाचकृमह । छादयाचकृमहे । इत्यादि ।
 लक्षयाचकार । लक्षयाचकर । लक्षयाचकृव । लक्षयाचकृम । इत्यादि ।
 दक्षयाचक्रे । लक्षयाचकृमहे । लक्षयाचकृमहे । इत्यादि । योजयाचं
 कार । योजयाचकर । युयोज । अर्चयाचकर । अर्चयाचकार ।
 आनर्च । वारयाचकार । वजार । वत्रे । इत्यादि सप्रपंच सवमवग
 तव्य ॥ लुङ् प्रदर्शयते । “भूते,, इत्यनुवर्तमानौ-

७१८ ॥ लुङ् । २ । २ । ११७ । भूतेऽर्थे वर्तमानाद्धोर्लुङ्
 यो भवति । ङकारा ङित सखमिति विग्रहणार्थ । ङकारो लुङ्-
 ङिति विशेषणार्थ । स्यतासी लृत्वेरिति लोक्तासि

७१९ ॥ सिलृङि । ३ । १ । ५२ । धोर्लुङि परतो

८०५ ॥ झलो झलि । ५ । ३ । ६२ । झल परस्य सका
रस्य ग भवति झलि परत । इति सम्भ । “यञित्स ” इति श्नेजुस् ।
अपाक्ष । अपाक्ष् । अपाक्ष्म । अपाक्ष्नी । अपाक्त । अपाक्त । अपा-
क्षीर् । अपाक्ती । अपाक्षु । अपाक्षि । अपक्ष्वहि । अपक्ष्महि ।
अपक्ष्यां । अपक्ष्यायं । अपक्ष्व । अपक्त । अपक्षातां । अपक्षत ।

८०६ ॥ नेटि । ५ । १ । ८९ । हलतस्य गारच एप् न
भवति मे परे सायिडादौ परत । “र ख” इति वतमान—

८०७ ॥ ईगीट । ४ । ४ । १९ । इट परस्य सेराडादा
त्ये परत ख भवति । स्वका दा । अनदिप । अनदिष्व । अनदि
ष्म । अनदी । इयादि । अध्यासिपि । अध्यासिष्वहि । अध्यासिष्महि ।
इत्यादि । “सौ, मे” इति च वतमाने—

८०८ ॥ यमूरमूनमातां सक् च । ५ । १ । १४६ ।
यम् र्ग नम् इयतेभ्य आकारांतेभ्यश्च मपरे सी परत इट् भवति
सक् चागम एपा । अयासिप । अव्यासिष्व । अव्यासिष्म । अ
व्यासा । इत्यादि । अव्यासि । अयास्वहि । अव्यास्महि । इत्यादि ।
“सावेम्भे” इत्यादि पूर्व्वन । अहाप । अहौष्व । अहौष्म । अहौष्यो
रित्यादि । व्ययहोपि । व्यत्यहोष्वहि । व्यत्यहोष्महि । व्यत्यहोष्ठा ।
व्यत्यहापाथा । व्यत्यहोष्व । धि वेनि यदा सेर्न खे, तदा त्यादश-
योरिति पत्व । जदत्वे ङकार । ष्टुत्वे च परस्य ढकार । व्यत्यहा
स्त्व । व्यत्यहाष्ट । व्यत्यहोपाता । व्यत्यहापत । अहासि । अहास्वहि ।
अहास्महि । इत्यादि । भुभूस्वेत्यादिना सेरुप् ।

८०९ ॥ आत । २ । ४ । ९२ । आकारातान् य सि
तस्मान् परस्य श्नेजुस् भवति । अधा । अधान् । अधाम । अ-
इत्यादि । “यमस्सौ सिलौ दे” इति वर्तमाने—

८१० ॥ भ्रूस्योरि० । १ । १ । १९६ । भ्रुसशकस्य स्था
इत्येतस्य च धो० सकारादौ दपरे साधिकारादेशो भवति किद्वच ।
श्रुति—

८११ ॥ प्राद्गोः । ५ । ३ । ६३ । प्रातात् गारत्तरस्य सका-
रस्य ख मरति श्रुति । इति ख । अधिवि । अधिष्वहि । अत्रिष्महि ।
अधिषा । अधिषायां । अधिष्व । अधित । अधिषाता । अधिषत ।

८१२ ॥ घस्त्वज्जुद्धघञ्सनि । १ । ४ । १२९ । अदे-
घस्त्व इत्ययमादेशो भवति अचि लुकि घञि सनि च परत । लृकारो
लित्कार्यार्थ । “वक्त्यसुख्यातेरद्” इत्यधिकृत्य—

८१३ ॥ घृतपुण्यादिलित्मार्तिशास्त्रमे । २ । १ । ६१ ।
घृतादिभ्य पुत्रादिभ्यश्च लृकारेद्भ्य सार्तिशास्त्रिभ्या च कर्तरि मपरं
लुकि परतो अद् भवति । ङकारा ङित्कार्यार्थ । अघस । अघसाव ।
अघसाम । इत्यादि । दविधौ सिरेव । “मरुद्देऽस्तोऽच ” इति वर्तमाने—

८१४ ॥ स्यगे स । ५ । २ । १६४ । सकारादावगे
परतो गोरच परस्य सकारस्य तकारादेशो भवति । इति तकार ।
श्रुति-स ख । व्यत्यर्घात्स । व्यत्यघत्सहि । व्यत्यघात्सहि । व्यत्य
घत्या । इत्यादि । अशयिनि । अशयिष्वहि । अशयिष्महि । इत्यादि ।

८१५ ॥ वक्त्यसुरयातेरद् । २ । १ । ५८ । वक्ति वचै
परिभाषणे वृत्रादशश्व, असु क्षेपणे, स्या प्रकथने चक्षादशश्व । एत-
म्या धुभ्य कर्तरि लुकि परतोऽद् भवति । इत्यद् । “नशोऽङ्गीम्”
इति वर्तमाने—

८१६ ॥ इण्यस्पद्बचाऽपुक्पुमुम् । ५ । २ । १४२ ।
धि अस् पत् वच् इत्यतथा यथासक्यमकार थुक् पुम् उम् इत्यते

आगमा भवति अङ्घ्रि परत । इति यचेरुमागम । अवोच ।
 अवोचाव । अवोचाम । इत्यादि । अयोचे । अयोचावहि । अवोचा-
 महि । इत्यादि । सरिट् । सिप्तिपोरीद् । “इटीट ” इति सख । न्यखे
 व्याश्रयमिति “हलामच ” इति एपि प्राप्ते नटीति निपिद्ध । घ्युड
 इत्येप् । अदेनिप । अदेविष्व । अदेनिष्म । अदेवीरित्यादि । व्यत्यदेविपि ।
 व्यत्यदेविष्वहि । व्यत्यदेविष्महि । इत्यादि । असत्रिपि । असविष्वहि ।
 असविष्महि असोप । असाष्वहि । असाष्महि । इत्यादि ।
 अनात्स । अनात्स्व । अनात्स्म । अनात्सीरित्यादि । अनात्सि । अन
 त्स्वहि । अनत्स्महि । इत्यादि । “सावजे ” इत्यधिकृत्य-

८१७ ॥ स्तुधूञ्सोर्मे । ५ । १ । १४६ । स्तु धूञ्
 सुञ् इत्येतेभ्यो मे परे साविद् भवति । असात्रिप । असाविष्व । असा
 विष्म । असावीरित्यादि । असोपि । असोष्वहि । असोष्महि । इत्या-
 दि । आशिपि । आशिष्वहि । आशिष्महि । आशिष्ठा । इत्यादि ।
 अनिट्पक्षे ब्रथेत्यादिना पत्व । पठो कस्तीति कत्व । टुत्वादि च ।
 आक्षि । आक्ष्वहि । आक्षमहि । आष्ठा । आक्षाथा । आट्ट । आष्ट ।
 आक्षाता । आक्षत । निरचैप । निरचैष्व । निरचैष्म । निरचैपीरि-
 त्यादि । समचेपि । समचेष्वहि । समचेष्महि । इत्यादि । “हलामच ”
 इत्येप् । सिप्तिपोरीद् । शलि से ख । अतौत्स । अतौत्स्व । अतौत्स्म ।
 अतौत्सी । अतौत्त । अतौत्त । अतौत्सीत् । अतौत्ता । अतौत्सु । “सिलौ
 दे” इति से किद्बद्भावात् “घ्युड ” इत्येप् न भवति । शलि से ख ।
 धि वेत्यखपक्ष शला जश् शशीति मेज्जस्व । तस्य “शरो शरि स्वे”
 इति ख । अतुत्सि । अतुत्स्वहि । अतुत्स्महि । अतुत्था । अतुत्साथा ।
 अतुद्घ्न । अतुत्त । अतुत्साता । अतुत्सन । अमृपि । अमृष्वहि ।
 अमृष्महि । अमृथा । इत्यादि । शुत्पुष्पादीत्यादिना अद् । अमुच ।

अमुचान् । अमुचाम् । इत्यादि । अमुक्षि । अमुक्त्वहि । अमुक्महि ।
इत्यादि ।

८१८ ॥ वेरित् । २ । १ । ६२ । इरुन्वेतो घोलुङि मे
परतो वा अद् भवति कर्तरि । पक्षे सि । देतु सिरेव । किङ्करावादनेष्व् ।
अरुध । अरुधान् । अरुधाम् । इत्यादि । अरौत्स । अरोत्व । अरौ
त्सम् । अरौत्सी । अरौद्ध । इत्यादि । अरुमि । अरुस्त्वहि । अरुस्म
हि । अरुद्धा । अरुत्साथा । अरुद्भु । अरुत्त । अरत्माता । अरुभत ।
अमुक्षि । अमुक्त्वहि । अमुक्महि । इत्यादि । अयुज्ज । अयुजाव ।
अयुजाम् । इत्यादि । अयाक्ष । अयौक्ष्व । अयौक्ष्म । अयाक्षा ।
अयौक्त । अयौक्त । इत्यादि । प्रायुक्षि । प्रायुक्त्वहि । प्रायुक्महि ।
प्रायुक्त्वा । इत्यादि । “वोर्णुज्ज ” इति वर्तमाने—

८१९ ॥ अतोऽनादेर्ये । ५ । १ । ८२ । घे परतो
ऽनादेरिडादौ मपरे सार्णप् ञ भवति । इत्येप् । अतानिष । अता
निष्व । अतानिष्म । अतानारित्यादि । पक्षे अतनिष । अतनिष्व ।
अतनिष्म । इत्यादि । दविधौ-थास्त्रयो — उविति सरिति वति च
वर्तमाने—

८२० ॥ तन्भ्यस्थास्ते । १ । ४ । १५१ । तणादिभ्य
परस्य सेरुत्वा भवति धाम्तया परत् । इत्युपि-प्ठितीति वर्तमाने—

८२१ ॥ इन्पन्पमृग्मृन्पृग्मृवननितनादेऽव झलि
। ४ । ४ । ३९ । हनादीना वनतस्तनादीना च गूना
झलादौ फिङ्गिति स्य पर ङव्य भवति । इति नकारस्य च । अतनिपि ।
अतनिष्वहि । अतनिष्महि । अतना । अतनिष्ठा । अतनिष्ठात् ।
अतनिष्व । अतनिष्त्वा । अतत । अतनिष्ठ । अतनिष्ठाता । अतनि
षत् । पूववद् सेरुत्वादि । अमनिपि । अमनिष्वहि । अमनिष्माहि ।

इत्यादि । अकार्षं । अकार्ष्व । अकार्ष्म । अकार्षी । इत्यादि ।
अकृषि । अकृष्वहि, अकृष्महि । अकृष्या । इत्यादि । अक्रेष्य ।
अक्रेष्व । अक्रेष्म । अक्रेषी । इत्यादि । अक्रीषि । अक्रीष्वहि ।
अक्रीष्महि । अक्रीष्ठा । इत्यादि । “वृत्तो वा,, इति वर्तमाने ।

८२२ ॥ लिङ्स्योर्दे । ५ । १ । ९८ । वृद्ध वृञ् इत्ये
ताभ्या ऋकाराताच्च परो यौ लिङ्सी तयार्दविषययोरिङ् वा भवति ।
येदेद् तदा ।

८२३ ॥ वृत्तो वाऽलिमर्षौ । ५ । १ । ९९ । वृत्
परस्य इटो वा दीर्भवति न चेत्स इद् लौ लिङ्गि लिटि मपरे सौ च
भवति । इति दीत्व । अररीषि । अररीष्वहि । अररीष्महि । इत्या-
दि । इडभावे—सिलौ दे,, उरिति किङ्कद्भावादेप् न भवति ।
अवृषि । अवृष्वहि । अवृष्महि । इत्यादि । प्रहोऽलिट्येकाचो दी
रिति दीत्व ।

८२४ ॥ ह्रस्व्यक्षण्श्वम्श्व्येदितां । ५ । १ । ९० ।
ह्रस्वयाताना क्षण् शश् श्वि इत्येया एदिता च गूनामिडादौ सावैप्
न भवति । इत्यैवभाव । अगृहीय । अगृहीष्व । अगृहीष्म ।
इत्यादि । अगृहीषि । अगृहीष्वहि । अगृहीष्महि । इत्यादि ।

८२५ ॥ णिकम्श्रिद्भ्रु कचरि कच् । २ । १ । ५६ ।
प्यतेभ्यो धुम्य कम् श्रि द्भ्रु इत्येतेभ्यश्च कचुराचिनि लुङि परत
कच् भवति । सरपयाद । ककार कित्कार्यार्थ । चकारो “लिङ्गु-
ष्काचि धा ” इति निशापणाय ।

८२६ ॥ णौ कच्युद्ध मोऽशास्वकल्प्युद्धित*
। २ । १२८ । शामु अक्लिबन् प्रदित् ।
प्रादेशो भवति कल्परे णौ परत ।

८२७ ॥ द्वित्रेऽपि । १ । १ । ६८ । द्वित्रनिमित्तेऽपि
अजादेशो स्थानिदन्नयति । स्थानिदन्नापन "लिङ्गुक्चि धो" इति
द्वित्र्य । ह्योऽनादरित्यादि च कार्ये ।

८२८ ॥ घेर्दीर्नजादे । ५ । २ । २१७ । घौ कप्परे
ऽनक्ये णामाजादेर्गोक्षस्य घर्दीर्नयति । णिणमद् च । अचूचुर ।
अचूचुगव । अचूचुराम । अचूचुर । अचूचुरत । अचूचुरत ।
अचूचुगम् । अचूचुरता । अचूचुरर् ।

८२९ ॥ घौ कच्यनख्वे सन्वत् । ५ । २ । २११ ।
न विद्यतेऽक ग्य यस्मिन् तदनक्य तस्मिन्ननक्ये णौ कप्पर परतथस्य
प्रिसङ्गके घर्णे पर मनीय कार्य भवति । किं तम् । चस्यति "भृहाद्
मामि" इति च वर्तमाने—

८३० ॥ सन्यन । ५ । २ । २०० । सनि परतथस्या
कारस्य इत्त्व भवति । इत्तात्त्व । घेर्दीर्नजादेरिति दीत्यादतरगात्वेन
"छे च" इति तुक् । पुन घिम्याभावान्न दीन । अचिच्छदि ।
अचिच्छदावहि । अचिच्छदामहि । इत्यादि । अलक्ष । अलक्ष्वाव ।
अलक्ष्वाव । इत्यादि । अलक्षि । अलक्ष्वावहि । अलक्ष्वावहि ।
इत्यादि । अयुयुज । अयुयुजान । अयुयुजाम । इत्यादि । अयौक्ष ।
अयौक्ष्व इत्यादि । "आदरेकाचा द्वे" इति वर्तमाने—

८३१ ॥ अच १४ । ३ । ३ । आदरेच परस्य ण्काचो द्वे
रूपे भवत । आदिद्वित्रापवाद ।

८३२ ॥ न स्फादो ङ्घ्वोऽपि । ४ । ४ । ४ । आदरेच
परे स्फादो वर्तमाना नकारणकारणकारा न द्विरुच्यतऽयकारे ।
आर्चिच । आर्चिचाव । इत्यादि । आर्चिर्धि । आर्चिष्वाहि । इत्यादि ।
अन्वीवर । अन्वीवराव । इत्यादि । प्रावारिष्य । प्रावारिष्य । इत्यादि ।

प्रावरिपि । प्रावरीपि । प्रावृपि । प्रावृष्वहि । इत्यादि सविस्तरमभ्युद्य ।
 लुङ्गुदाहिपते । “गम्यादिवर्त्यति,, इत्यधिकृत्य —

८३३ ॥ शोकानघतने लुट् । २ । ३ । ३ । वर्त्यत्यर्थे
 वर्तमानाङ्गोलुट् भवति लुटोऽपवाद शोकानघतने ॥ शोकाऽनु-
 शोचन पश्चात्ताप इत्यर्थ । टकार पूर्ववत् । उकार “स्यतासी लृ
 स्वो ,, इति विशेषणाय ।

८३४ ॥ स्यतासी लृत्वो । २ । १ । ४ । लृ इति लृटि लृङ्कि
 लौ लृटि परतो मध्ये तासिरूपो भवति । इकारो ‘हल्लृङ् क्विञ्चनदित ,
 इति विशेषणार्थ । तस्य “बलोदरिद्” इति इट् । तता मिबादय ।

८३५ ॥ लुटोऽयस्य डारौरस् । २ । ४ । ९७ । लुटा
 देशानामन्यसङ्गकाना तिप् तस् ङि इत्येतेषा यथासख्य डा रौरस्
 इत्येते आदेशा भवति । “तास्थानेऽतऽल् ,, इति तिप इकारस्य डादेश ।
 ङिति टेरिति आस्तशब्दरूपस्य ख । “स्यगे स ” इति वर्तमाने-

८३६ ॥ तासेरस्तथ ख । ५ । २ । १६९ । तासेरस्तथ
 सकारस्य ख भवति सकारादौ त्ये ।

८३७ ॥ रि । ५ । २ । १७० । तासेरस्तथ धो रेफादौ
 सकारस्य ख भवति । एवायादेशौ । भवितास्मि । भवितास्व । भवि-
 तास्म । भवितासि । भवितास्य । भवितास्थ । भविता । भवितारौ ।
 भवितार ।

८३८ ॥ एति ह । ५ । २ । १७१ । तासेरस्तथ सकार
 स्य हकारादेशो भवति एकारादौ त्ये परत । व्यतिभविताहे ।
 व्यतिभवितास्वहे । व्यतिभवितास्मह । व्यतिभवितासे । व्यतिभवि
 तासाथ । व्यतिभविताध्व । व्यतिभविता । व्यतिभवितारौ । व्यति-
 वितार । एधिताहे । २ । ५ । १७१ । एधितासे । इत्यादि

अथ भावकर्मकर्मकर्तृषु त्रिडादयो निर्दिश्यते ।

८४४ ॥ सिन्धुसीयुदतासां चै गूढाञ्जनदृशो वीद्
। ४ । ४ । ६५ । प्रोहरजतम्यां हन्दृशिभ्यां च परेषा सि स्य
सीयुद् तास् इत्यतेषां ङारधे विहितानां ङांढागमो भवति वा । पक्ष-
इद् । नीटि-ञ्जित्यच ॥ इत्यैप् । तत्र-भावे-भानिपीष्ट, भनिपीष्ट
देवदत्तेन । कर्मणि अनुभाविषीय । अनुभविषीयेत्वादि । कमकृतरि-
अनुभाविषीय स्वयमत्र । अनुभविषीय इत्यादि । सर्वं कतृवनेय ।
एधिपीष्ट । पर्क्षाष्ट । नदिषीष्ट । ष्यासिपीष्ट । “ञी” इति “आत ”
इति चानुवर्तमाने—

८४५ ॥ कृञ्चौ गुरू । ५ । २ । ३७ । गोराकारां
तस्य युगागमो भवति कृति ङिति नीटि च परत । सव्यापि
षाष्ट । स्यासीष्ट । हाविपीष्ट । हापीष्ट । हार्यपीष्ट । हामीष्ट ।
धायिपीष्ट । धासीष्ट । अत्मीष्ट । शायिपीष्ट । शयिपीष्ट । वक्षीष्ट । निधा
यिपीष्ट । निध्विपीष्ट । तुत्सीष्ट । मारिपीष्ट । मृपीष्ट । मुक्षीष्ट । रुत्सीष्ट ।
मुक्षीष्ट । युक्षीष्ट । तनिपीष्ट । मनिपीष्ट । कारिपीष्ट । कृपीष्ट । प्रायि
पीष्ट । क्रीपीष्ट । वारिपीष्ट । वरिपीष्ट । वृपीष्ट । प्राहिपीष्ट । प्राहिपीष्ट ।
चोरिपीष्ट । चोरिपीष्ट । छादयिषाष्ट । छादिपीष्ट । लक्षयिपीष्ट ।
लक्षिपीष्ट । योजिपीष्ट । योजयिपीष्ट । युक्षीष्ट । अर्चिपीष्ट । अचयि
पीष्ट । वारिपीष्ट । वारयिषाष्ट । वरिपीष्ट । वृपीष्ट । इत्यादि । सर्व
प्रत्येय । लिटि—भावे—बभूवे देवदत्तेन । कर्मणि-कर्मकर्तरि च—
अनुभवभूविबोहे । इत्यादि । एधाचक्रे । पेचे । ननदे । दध्वसे ।
सविभ्ये । जुहवाचक्रे । जुहुवे । जहे । विदधे । आदे । जक्षे ।
शिष्ये । ऊचे । दिदिवे । प्रमुषुवे । नेहे । अभिषुषुवे । आनसे ।
चिक्खे । चिच्ये । वृत्तुद । मन्न । मुमुचे । रुधे । बुमुजे । युयुजे ।

तेने । मेने । चक्रे । चिक्रीये । वत्रे । जप्रहे । चोरयाचक्रे ।
छादयाचक्रे । लक्षयाचक्रे । योजयाचक्रे । युयुजे । अर्चयाचक्रे ।
आनर्च । वारयाचक्रे । उग्र । इत्यादि पूर्ववन्नेय ॥ लुङि-भावे-कर्मणि
तवचन । “लुङि” इति “त जि” इति च वर्तमाने -

८४६ ॥ डौ । २ । १ । ६८ । हावर्धे भावकर्मणि लुङि
तवचने परे धोर्जिस्त्यो भवति । संरपवाद । अकार ऐवर्थ ।

८४७ ॥ ञेरुप् । ४ । ४ । १०९ । ञेरुत्तरस्य गोनिर्मि
सभूतस्य उप् भवति । अभाणि देवदत्तेन । अन्वभावि कम्बलो देव
दत्तेन । कर्मकर्त्तरि-

८४८ ॥ कर्मवलेऽञ्चूदीना । २ । १ । ७६ । स्रव
स्यादिप्रजितस्य धो कर्मकर्त्तरि विहिते लकारे कर्मनतु कार्यं भव-
ति । व्यतिदशान्निय जौ प्राप्ते-

८४९ ॥ कर्मणि १ । १ । ६६ । कर्त्तराति वर्तते । कर्त्तु
त्वेन विवक्षिते कर्मणि लुङि ते परतो जिर्वा भवति । पक्षे सि । यदा
सिस्तदा जीट् । अन्वभाणि कबल स्वयमव । अवभाणिष्ट । अवभ-
विष्ट । इति द्वैरूप्य । अयत्र जीट्त्तदभावाद् द्वैरूप्य । अन्वभाविणि ।
अन्वभविणि । अन्वभविष्महि । इत्यादि । “दुहध” इति
हलन्तनियमादयेया जिनिकल्पो न भवति । ऐधि । अपाचि ।
अपक्षाता । अनदि । प्रानदिपाता । अघ्वसि । अघ्नसिपाता । अ
व्यायि । अव्यायिष्ट । अयास्त । अव्यायिपाता । अहोवि । अहा-
साता । अधायि । अधायिष्ट । अधित । अधायिपाता । अधिपाता ।
अघत्साता । अशायि । अघाचि । अवक्षाता । अदेनि । अदेविपा
ता । असावि । असाविष्ट । असविष्ट । असाष्ट । असाविपाता ।
असाविपाता । असोपाता । अनाहि । अनत्साता । असावि

विष्ट । अमोष्ट । असाविपाता । असापाता । आशि । आशिपाता ।
आक्षाता । निरचायि । निरचायिष्ट । निरचिष्ट । निरचायिपाता ।
निरचिपाता । अतोदि । अतुद्ध । अतुत्ताता । अमारि । अमोचि ।
अमुक्षाता । त्रिरिति वर्तमाने-

८५० ॥ न रुध. । २ । १ । ४ । रुधेधो कर्मकर्तरि त्रि
न भवति । ङात्रिति नित्य प्राप्त । कमणि तु भवत्यन । अरोधि ।
कमकर्तरि-अरुद्ध । अरुत्ताता । अभोजि । अभुक्षाता । अयाजि ।
अयुक्षाता । अतानि । अतानिपाता । अमानि । अमानिपाता ।
अकारि । अकारिष्ट । अकृत । अकारिपाता । अकृपाता । अकारि
पत । अकृपत । अक्रायि । अक्रायिष्ट । अक्रीष्ट । अक्रायिपाता ।
अक्रीपाता । अवारि । अवारिष्ट । अवरिष्ट । अररीष्ट । अवृत । अना
रिपाता । आवारीपाता । अवरिपाता । अवरीपाता । अवृपाता । अमा
हि । अमाहिपाता । अग्रहीपाता । “यद्गुह ” इति “ नम ” इति
चाधिवृत्त्य-

८५१ ॥ दधिणिश्रिधयिप्रथिवच्शनाश्च विश्व । २ ।
। १ । ७३ दधीना ष्यताना श्रि श्रिधि प्रथि वच श्नु इत्येतेषा नमेध
कर्मकर्तरि त्रिर्यक् च न भवत । इति कर्मकर्तरि त्रिप्रतिषेध ।
अचूचुरत स्वयमेव । कमणि अचेरि । अचारिपाता । अचोरयिपाता ।
अचिच्छदत स्वयमेव । कमणि-अच्छादि । अच्छादिपाता । अच्छा
दयिपाता । अलक्षत स्वयमेव । कर्मणि-अलक्षि । अलक्षिपाता ।
अयुज्जत स्वयमेव । कमणि-अयानि । अयोजिपाता । अयाजयिपाता ।
अयुक्षाता । आर्चिचत स्वयमेव । कर्मणि-आर्चि । आर्चिपाता । आ
र्चयिपाता । अवीररत स्वयमेव । कर्मणि अवारि । अवारिष्ट ।
अवृत । अवारिपाता । अवारयिपाता । अट्टपातामित्यादि सयमधि

गतव्य । लुटि तासौ व्रीटि च विकल्प । अन्यत्रेद् । भाविता ।
 अनुभाविताहे । अनुभाविताहे । एधिता । पक्ता । पक्ताहे । नदिता ।
 अभिनदिताहे । प्सिता । प्सिताहे । सव्यायिता । सव्याता ।
 सव्यायिताहे । सव्याताहे । हायिता । होता । हायिताहे । होताहे ।
 हायिता । हाता । हायिताहे । हाताहे । परिधायिता । परिधाता ।
 परिधायिताह । परिधाताह । अत्ता । अत्ताहे । शायिता । शयिता ।
 अतिशायिताह । अतिशयिताहे । वक्ता । वक्ताहे । देविता । देवि-
 ताहे । साविता । सविता । सोता । साविताहे । सविताहे । सोताहे ।
 परिणद्धा । परिणद्धाहे । साविता । सोता । साविताहे । सोताहे ।
 अशिता । अष्टा । अशिताहे । अष्टाहे । चायिता, चेता । चायि-
 ताहे । चेताहे । तोत्ता । तोत्ताहे । मरिता । मर्ता । परिमारिताहे ।
 परिमरिताहे । मोक्ता । मोक्ताहे । रोद्धा । रोद्धाहे । भोक्ता । भोक्ताहे ।
 योक्ता । योक्ताहे । तनिता । तनिताहे । मनिता । मनिताहे ।
 कारिता । कर्ता । करिताहे । कताहे । क्रायिता । क्रीता । क्रायिताहे ।
 क्रीताहे । वारिता । वरिता । वरीता । वारिताहे । वरिताहे ।
 वरीताहे । प्राहिता । प्राहिता । प्राहिताहे । प्राहिताहे । चोरिता ।
 चोरयिता । चोरिताहे । चोरयिताह । छादिता । छादयिता ।
 छादिताहे । छादयिताहे । लक्षिता । लक्षयिता । लक्षिताहे । लक्षयि-
 ताहे । योजिता । योजयिता । योक्ता । योजिताहे । योजयिताहे ।
 योक्ताहे । अर्चिता । अर्चयिता । वारयिता । वरिता । वरीता । इत्यादि
 सर्वमभिलक्ष्य । लृटि व्रीटि तदभावेन च द्विधा नीति । भाविष्यते
 देवदत्तेन । कर्मणि-कर्मकर्तरि च-अनुभाविष्यते । अनुभाविष्यते ।
 णधिष्यते । पश्यते । नदिष्यते । प्सिष्यते । व्यायिष्यते । व्यास्यते ।
 हाविष्यते । होष्यते । हायिष्यते । हास्यते । विधायिष्यते । वि

स्यते । अत्स्यते । अतिशायिष्यते । अतिशयिष्यते । वक्ष्यते । देवि-
ष्यते । साविष्यते । सत्रिष्यते । सोष्यते । नत्स्यते । अभियाविष्यते ।
अभिपोस्यते । अशिष्यते । अक्ष्यते । निश्चायिष्यते । निश्चेष्यते ।
तोत्स्यते । मारिष्यते । मरिष्यते । मोक्ष्यते । रोत्स्यते । मोक्ष्यते ।
योक्ष्यते । तनिष्यते । मनिष्यते । कारिष्यत । करिष्यते । कापि-
ष्यते । काप्यते । वारिष्यते । वरिष्यते । प्राहिष्यते । प्राहिष्यते ।
छादिष्यते । छादायिष्यते । लक्षयिष्यते । लक्षिष्यते । योजयिष्यते ।
योजिष्यते । योक्ष्यते । अर्चिष्यते । अर्चायिष्यते । वारिष्यते ।
वारयिष्यते । वरीष्यते । वरिष्यते । इत्यादि सर्वमुक्तेय ॥ अथ लृङि
वीटिङ्म्यां द्विधा नीति । अभाविष्यत, अमविष्यत देवदत्तेन ।
कर्माणि-कर्मकर्तारि च अवभाविष्यत । अन्वमत्रिष्यत । ऐषिष्यत ।
अपक्ष्यत । अनदिष्यत । अप्वसिष्यत । अव्यायिष्यत । अव्यास्यत ।
अहाविष्यत । अहोष्यत । इत्यादि सविस्तरमूहितव्य । एव परमप्र
कृतेर्नैव लकार उदाहृतः ॥

अथ स्यातिषु सन्नता

मवित्तुमिच्छतीति विगृह्य “ किद्गुप्तिज सन् मिष्य्यादिनि
दाक्षमे” इति वर्तमाने-

८५२ ॥ तुमीच्छार्या धोवोप् । २ । १ । ५ । “इच्छार्थे
छिड्लोड्” इत्यधिकृत्य “तुमेककर्तृके” इति इच्छार्थे यो विहित तुम्
तास्मिन्निच्छार्या तुमि परतो धो परस्त्यसज्ञा भूत्वा सन् वा भवति यदा
सन् तदा तुम् उप् ॥ “निमित्ताभावे नैमित्तकस्याप्यभाव ” इति इटो
निवृत्ति । भू सन् इति स्थिते नकार “सन्त्यहो” इति विशेषणार्थ ।
बलादरिडिति प्राप्त । “न वृद्धय ” कित्पूर्वगुञ्जुक् ” इति च प्रस्तुत्य-

८५३ ॥ सनि प्राहिगुहश्च । ५ । १ । १२६ । प्रह्यहा-

म्यामुगतेम्यश्च धुम्य सनि किति इट् न भवति । इति निषिद्ध ।
 “किद्धद्” इति “सनि” इति च वर्तमाने—

८५४ ॥ सीक' । १ । १ । ९८ । इगंतस्य धो सका
 रादौ सनि परत किद्धद् कार्यं भवति । इति किद्धद्भावात् “गा
 गयो ” इत्येप् न भवति ।

८५५ ॥ सन्नयडोः । ४ । ३ । १३ । सन्नतस्य यञंत
 स्य च धो आदेरचा द्वे रूपे भवत । इति द्वित्व । हलोऽनादेरित्यादि
 चकार्य । भू भू प इति स्थिते—

८५६ ॥ तदता घव' । २ । १ । ४४ । ते सनादयोऽते
 येषां ते सदता धुसज्ञा भवति । इति धुत्वे पूर्वबल्लडादि । शपि
 “एप्यत ” इति पररूप । बुभूषामि । बुभूषाव । बुभूषाम । इत्यादि ।
 कर्मव्यतिहारे—यतिबुभूषे । व्यतिबुभूषावहे । व्यतिबुभूषामहे ।
 इत्यादि । छिञि—अबुभूष । व्यत्यबुभूषि । छिञि—धुभूषेय । व्यति
 बुभूषेय । छोटि—बुभूषाणि । व्यतिबुभूषै । यकि—अत ” इत्यख ।
 बुभूष्यते देवदत्तेन । अनुबुभूष्यते कम्बलो देवदत्तेन । नेति निरिति
 वीडिति च वर्तमाने—

८५७ ॥ भूपार्थसन्किरादीनां यक् च । २ । १ । ७४
 भूपार्थानां सन्नतानां किरादीनां च कर्मकर्तरि यक् ङि ङीट् च न
 भवति । इति निषेधात् यक् न भवत्येव । कर्मवदित्यतिदेशात् दवि
 षिञ्च । अनुबुभूषते कम्बल स्वयमेव । छिञि—अबुभूष्यत । अन्वबु
 भूष्यत । अबुभूषत । छिञि—बुभूष्येत । अनुबुभूष्येत । अनु
 बुभूषेत । छोटि—बुभूष्यता । अनुबुभूष्यता । अनुबुभूषतामित्यादि ।
 छोट् चाशिषि—धुभूष स्व । बुभूषताद् वा । बुभूषत भवान्, बुभूष-

ताद् वा । लिङि च-अत ख । बुभूष्यास । व्यतिबुभूषिषीष । लिङि-
 बुभूषाचकार । बुभूषाचकर । व्यतिबुभूषाचक्रे । लृङि-अबुभू
 षिष । व्यत्यनुभूषिषि । लृटि-बुभूषितास्मि । व्यतिबुभूषिताहे ।
 लृटि-बुभूषिष्यामि । व्यतिबुभूषिष्य । लृङि-अबुभूषिष्य । व्यत्य
 बुभूषिष्ये । इत्यादि । बुभूषिषीष्ट देवदत्तेन । अनुबुभूषिषीष । बुभू
 षाचक्रे । अनुभूषि । अन्वबुभूषि । अबुभूषीष्ट कट' स्वयमेव । ङो
 बुभूषिता । अनुबुभूषिताहे । बुभूषिष्यते देवदत्तेन । अनुबुभूषिष्ये ।
 लृङि-अबुभूषिष्यत । अन्वबुभूषिष्ये । इत्यादि । "अच " इति द्वित्व ।

८५८ ॥ प्राग्बत् सन । १ । २ । ६८ । सन प्राच
 प्रकृते परस्य लकारस्य यथा दो भवति तदा सचतादपि । इति द ।
 रधिधिषे । इत्यादि ।

८५९ ॥ सन्यत् । ५ । २ । २०० । सनि परे यश्च
 तस्याकारस्य इकारादेशो भवति । पिपभाभीत्यादि । निनदिषामि ।
 इत्यादि । दिष्वसिषे । विव्यासामि । नि-याञ्जे । इत्यादि ।

८६० ॥ हन्यच्चा सनि । ४ । ४ । १३ । हतेरिणि
 गिङादेशस्य गमरजतस्य च धोर्दीर्भवति श्लयादौ सनि परत ।
 शुहूपामि । जिहासे ।

८६१ ॥ स्मनिमीमाभूरभलभशक्पत्पदोऽच इस् । ५
 । २ । १७४ । मी मा भुइत्येवमादीनामच स्थाने इमादेशो भवति
 सकारादौ सनि परत चस्य चोप् । "स्यगे म " इति तकार ।
 विष्णामि । धित्ने । " घस्त्तुल्लुह्वञ्जसनि " इत्यदेघस्त्वभाषस्य
 "स्यगे स " इति तत्त्व । द्विष्यादि । जिघत्सामि । व्यतिजिघत्से ।
 शिशुषिषे । विषक्षामि । विषक्षे ।

८६२ ॥ सनीवतर्द्धभ्रस्जदम्भुस्वृधियूर्णुपरज्ञपिसन्
तन्यतेः । ५ । १ । १०४ । इततेम्यो धुम्य ऋधादिभ्यश्च सनि
परत इद् वा भवति । इद्पक्षे-ध्मुर् ,, इत्येप् । दिदेविपामि ।
इडभावे “किद्वत्सनि स्तीक ” इति वर्तमाने-

८६३ ॥ हलि । १ । १ । ९९ । सकारादौ सनि परतो
यो हल् तस्मिन् परे य इक् तस्य किद्वद् कार्यं भवति । इत्येप्
निषिद्ध । “ङु शूट् ङे च” इति वस्य ऊठि यण् तन्नो द्वित्यादि ।
दुशूयामि । पूर्ववदिडभावात् कित्त्व च ।

८६४ ॥ पाणि चाणिस्नोरेवाऽस्वित्स्वत्सह ।
५ । ४५ । पाणि पत्वभूते सनि परत चादिण्यतात् परेषा ण्य
सानां खिन्निन्वदिसहजिताना स्तातेरेव सकारस्य पत्व भवति ।
इति नियमादपत्व । प्रसुसूप । निनत्सामि । निनत्से ।

८६५ ॥ सुञ सन्स्ये । ५ । ४ । ९७ । सुनोते सनि
स्ये च परे पत्व न भवति । सुसूपामि । सुसूप ।

८६६ ॥ स्मिद् पूद् ऋञ्जवश सनि । ५ । १ । १४८ ।
स्मिद् पूद् ऋ अञ् अश् इत्येतभ्य इद् भवति सनि परे । अशि
शिपे । निश्चिकिपामि । निश्चिचिपामि । निश्चिकिप । नाश्चिचिपे ।
“हलि” इति “किद्वद्भावादेप् न भवति । तुतुत्सामि । तुतुत्स । “ह
न्यचा सनि” इति दी । “ऋतामिद्धो ” इति वर्तमाने-

८६७ ॥ पुरादुत् । ५ । १ । ८५ । पवर्गाद् वकाराच्च
धोरवयवात् परस्य ऋकारस्य उकारादेशो भवति । रतत्व । “दार्यो
रिगुब् ” इति दी । मुमुर्षे । मुमुक्षामि । मुमुक्षे । कर्मकर्तारि-

८६८ ॥ वौन्मुचो घेः । ५ । ९ । १७८ । भिसञ्जकस्य
मुचेरच ओकारादेशो भवति वा सनि सकारादौ परतक्षस्योप् ।
भूषेत्यादिना न यक् । मोक्षत । मुमुक्षते वत्स स्वयमेव । रुरुत्सामि ।
रुरुत्स । बुमुक्षे । युयुक्षामि । युयुक्षे । सनीवतेत्यादिना वेद् ।
तितनिषामि । इडभावे—

८६९ ॥ तनो वा । ४ । ४ । १४ । तनोतेर्ऌलादी
सनि परतो वा दीर्भवति । तितां सामि । तितसामि । तितनिषे ।
तितासे । तितसे । मिमनिषे । हन्यचा सनीति दी ।

८७० ॥ ऋतामिद्धो । ५ । १ । ८३ । ऋकारांतस्य
गोर्धोरिकारादेशो भवति । रत्व । दीत्व । चिकीर्षामि । चिकीर्षे ।
चिकीषामि । चिकीषे । वृतो वा लिमसाविति वर्तमाने—

८७१ ॥ सनीद् । ५ । १ । ९७ । वृत सनि परतो
धोर्वेद् भवति । इडभावे—पुवाद्दुद्” इत्युत्वादि । विवरिषे । विवरीषे ।
बुवूषे । सनि ग्रहगुहक्षेति वेद् ।

८७२ ॥ रुद् विद् मुप् प्रह्रस्वप्मच्छां सनि च । १ ।
। १ । ९७ । रुद् विद् मुप् प्रह्र स्वप् प्रच्छ इत्येतेषा सनि क्त्वात्ये च
परे किद्भद् भवति । किद्बद्भागाद्—वर्णियधि—इत्यादिना यण
इक् । ढत्वकत्वे मष्भावादि । जिघृक्षामि । जिघृक्षे । चुचोरायिषामि ।
चिच्छादयिषामि । लिक्षयिषामि । लिक्षयिष । युयोजयिषामि ।
युयुषामि । अर्चिचयिषामि । अर्चिचये । निजारायिषामि । विवरी
षामि । बुवूषामीत्यादि । सर्वं पूर्ववत् । कर्तरि न्वलकारेण भावे कर्मणि
कर्मकर्तरि च यथासंभवमभ्युक्ष । इति सन्नता ।
भृशमभीक्ष्ण वा भवतीति विगृहे—

८७३ ॥ घोर्यब् भृशेऽभीक्ष्येऽशुभ्रवे । २ । १ । ११ ।
 शुभिसचिब्रिताहो भृशऽभीक्ष्ये चार्थे यतमानात् यङ्स्पो भवति ।
 ङकारो ङकारार्थे । सयङोरिति द्वित्व । भूयभूय इति स्थिते—
 ह्योऽनादेरित्यादि चकार्षं ।

८७४ ॥ यङुपोरेप्यङ्किदाहाङ् । ५ । २ । २०३ ।
 यङि यङुपि च चत्वाकित आकारातहाक्वर्जितस्य एप् भवति
 दीत्व च । इति इक एबन्यत्र दी । बोभूय इत्यत पूर्वयल्लडादय । "कैदि-
 तो द" इति द । एत् । बोभूयं । वाभूयावह । इत्यादि । ङौ-यकि-

८७५ ॥ अत । ४ । ४ । ५६ । गोरकारात्स्य अत
 ख भवत्सगो परत । बोभूष्यते देवदत्तेन । कर्मणि कर्मकर्तारि च—
 अनुबोभूष्ये, अनुबोभूष्ये स्वयमेव । लङि-अबोभूष्ये । ङौ-अबो
 भूष्यत । अत्रबोभूष्ये । लिङि-बोभूष्येय । ङौ-बोभूष्येत ।
 अनुबोभूष्यय । लटि-बोभूष्यै । ङौ-बोभूष्यता, अनुबोभूष्ये ।
 लिङाशिपि-बोभूष्यीय । ङौ-बोभूष्यीष्ट देवदत्तेन । अनु
 बोभूष्यीय । लिङि-बोभूष्याचक्रे । बोभूष्यावभूव । बोभूष्यामास ।
 ङौ-बोभूष्यावभूवे । अनुबोभूष्यावभूवे । बोभूष्यामास । "कृष्व-
 स्तिब्, इत्यस्तिग्रहणसामर्प्यात् "अस्तेऽचभू" इति अस्तेर्भूभावो न
 भवति । लृङ्-अबोभूष्यिषि । ङौ-अबोभूष्य देवेन । अन्वबोभूष्य ।
 अत्रबोभूष्यिष्ट वा । अन्वबोभूष्यिपातां । लोटि-बोभूष्यिताहे । ङौ-
 बोभूष्यिता देवेन । अनुबोभूष्यिताहे । लृङि-बोभूष्यिष्ये । ङौ-
 बोभूष्यिष्यते देवेन । अनुबोभूष्यिष्ये । लृङि-अबोभूष्यिष्ये ।
 ङौ-अबोभूष्यिष्यत देवेन । अन्वबोभूष्यिष्ये ।

८७६ ॥ सूचिसृत्रिमृष्यथ्यश्वर्ष्युणोः । २ । १ ।

८६८ ॥ घौ-मुचो घेः । ५ । ९ । १७८ । घिमञ्जकस्य
मुचेरच ओकारादेशो भवति वा सनि सफारादौ परतश्चस्योप् ।
भूयेत्यादिना न यक् । मोक्षत । मुमुञ्जते वात् स्वपमेव । रुहस्तामि ।
रुहत्स । मुमुञ्जे । युयुक्षामि । युयुञ्जे । सनीयतेत्यादिना वेद् ।
तितनियामि । इडभावे—

८६९ ॥ तनो वा । ४ । ४ । १४ । ततोतेर्गञ्जलादौ
सनि परतो वा दीर्भवति । तितांसांमि । तितसांमि । तिष्ठनिषे ।
तित्तांसे । तित्तसे । मिमनिषे । हन्यचां सनीति दी ।

८७० ॥ ऋतामिद्धो । ५ । १ । ८३ । ऋकारांतस्य
गोर्धोरिकारादेशो भवति । रतत्व । दीर्च्य । चिकीर्षामि । चिकीर्षे ।
चिक्रीषामि । चिक्रीषे । वृतो वा लिमसाविति वर्तमाने—

८७१ ॥ सनीद् । ५ । १ । ९७ । वृत सनि परतो
धोर्वेद् भवति । इडभावे-पुवाद्दुद्" इत्युत्वादि । विवरिषे । विवरीषे ।
वुवूषे । सनि प्रहगुहक्षेति वेद् ।

८७२ ॥ रुद्रविद्मुप्प्रहस्वप्प्रच्छां सनि च । १ ।
। १ । ९७ । रुद् विद् मुप्प्रह् स्वप् प्रच्छ इत्येतेषां सनि क्वात्ये च
परे विद्भद् भवति । किद्भद्भावाद्-वशि-यधि—इत्यादिना यण
इक् । दत्वकत्वे भष्भावादि । जिघृक्षामि । जिघृक्षे । चुचोरेयिषामि ।
चिच्छादयिषामि । लिलक्षयिषामि । लिलक्षयिष । युयोजयिषामि ।
युयुक्षामि । अर्चिचयिषामि । अर्चिचिषे । विवारायिषामि । विवरी
षामि । वुवूषामीत्यादि । सर्वं पूर्ववत् । कर्तरि नृबलकारेषु भावे कर्मणि
कर्मकर्तरि च यथासमवयमभ्युह्य । इति सञ्ज्ञता ।
श्रुशमभीष्टण वा भवतीति विगृह—

८७३ ॥ घोर्यद् भृशेऽभीक्ष्येऽशुभ्रुचे । ३ । १ । २२ ।
 शुभिरुचिर्वजिताद्धो भृशेऽभीक्ष्ये चार्थे वर्तमानात् यद्भृत्यो भवति ।
 ङकारो ङकारार्थात् । सयङ्गोरिति द्वित्व । भूयभूय इति स्थिते—
 हलोऽनादेरित्यादि चकार्यं ।

८७४ ॥ यद्गुपोरेप्यकिदाहाकः । ५ । २ । २०३ ।
 यद्धि यद्गुपि च चस्याकित आकारातहाक्वर्जितस्य एप् भवति
 दीत्व च । इति इक एबन्यत्र दी । बोभृप् इत्यत पूर्वनल्लडादय । “कैदि-
 तो द ” इति द । एत् । बोभूये । बाभूयावहे । इत्यादि । ङौ-यकि-

८७५ ॥ अत । ४ । ४ । ५६ । गोरकारातस्य अत
 ख भत्रत्यगे परत । बोभूय्यते देवदत्तेन । कर्मणि कर्मकर्तरि च—
 अनुबोभूय्ये, अनुबोभूय्ये स्वयमेव । लङि-अबोभूये । ङौ—अबो-
 भूय्यत । अबबोभूये । लिङि—बोभूयेय । ङौ—बोभूय्येत ।
 अनुबोभूय्यय । लोटि—बोभूये । ङौ—बोभूय्यतां, अनुबोभूय्ये ।
 लिङाशिपि—बोभूयपीय । ङौ—बोभूयपीष्ट देवदत्तेन । अनु
 बोभूयपीय । लिङि—बोभूयाचक्रे । बोभूयावभूव । बोभूयामास ।
 ङौ—बोभूयावभूवे । अनुबोभूयावभूवे । बोभूयामास । “कृन्व-
 स्तिञ्, इत्यस्तिप्रहणसाम्य्यात् “अस्तेरच्म्” इति अस्तेर्भूभावो न
 भवति । लुङि-अबोभूयिषि । ङौ-अबोभूय देवेन । अन्वरोभूय ।
 अन्वरोभूयिष्ट वा । अन्वरोभूयिपातां । लोटि-बोभूयिताहे । ङौ—
 बोभूयिता देवेन । अनुबोभूयिताहे । लृटि—बोभूयिष्ये । ङौ—
 बाभूयिष्यते देवेन । अनुबोभूयिष्ये । लृङि—अबोभूयिष्ये ।
 ङौ—अबोभूयिष्यत देवेन । अन्वरोभूयिष्ये ।

८७६ ॥ सूचिसूत्रिमूय्यत्यश्वत्स्युणोः । २ । १ । ३

सूचि सूत्रि मूत्रिभ्य एव हलाद्यनेकाच्च्योऽट्यश्चत्युणुम्य एव चाग
दिम्यो मृशाभीक्ष्ये यद् भवति नान्येभ्य । शत नियमादेव 'एव
श्रद्धा, इत्यस्य यद् नास्ति । तथा-पापध्ये । छौ यन्नि-अत खे च-

८७७ ॥ इळो य० । ४ । ४ । ५४ । हलाद् गो
परस्य यकारस्य ख भवति अगे परत । पापच्यते देवेन । कर्तरि
भावे कर्मणि च कमकर्तरि च समान । अपापच्यत । पापच्येन ।
पापच्यता । पापचांचक्रे । पापचिर्षीष्ट । अपापचिष्ट । पापचिता ।
पापचिष्यते । अपापचिष्यत । इत्यादि । अपापचि दनेन । नाम
घते । बहुपौरिति घतमाने-

८७८ ॥ नीग् वचुस्रसुध्वसुभ्रसुक्स्पत्पद्स्वदां ।
५ । २ । २०४ । वचुप्रभृतीना मडुवतानां चस्य नीगागमो
भवति । दनीष्वस्यते । "डिटागण साचोऽर्ष्याज्य" वशो यच्छि" इति
च वर्तमाने-

८७९ ॥ स्वस्स्यमूव्य । ४ । ३ । २९ । स्वस् स्वम्
व्या इत्येतेषा यच्छि साचोऽर्ष्यपरस्य यण इग् भवति । वेवीयते ।
"दीश्च्यठद्ग" इति दी । जोहूयते ।

८८० ॥ गत्यर्थात् कुटिले । २ । १ । ३४ । गत्यर्थात्
कुटिले वर्तमानात् यद् भवति । जाहायते । भूमेत्यादिनव । अभिदि
धीयते । तन्नियमादेर्यद् नास्ति । यि कश्चित्त्ययद्, नाशच्यते । वाव
च्यते । देदीव्यते । छौ ददी-यते देवेन । डिडूत् कृज्यामिति दीत्वस्य
पूर्वप्रासिद्धत्वादेप् प्राप्त । "परेऽच प्राच" इत्यत्परस्य स्थानिवद्
भावाभास्ति । देदिवांचक्रे । सोपूयते । नानद्यत । सोपूयने । अशा
श्यते । चंचायत । तोतुयते । अतोतुयत । तोतुयत । तातु-

पता । तोतुदिपीष्ट । तोतुदाचक्रं । अतोतुदिष्ट । अतोतुदि । तांतुदिता । तोतुदिष्यते । अतोतुदिष्यत । “रीङ् ऋन ,, इति रीङादेश । मेघ्रा-
यते । भोमुच्यते । रोमुच्यते । बोमुच्यत । योयुच्यते ॥

८८१ ॥ हस्यातो नुक् । ५ । २ । २०५ । षसन्नका-
तस्य गार्यङुपर्यश्वस्तस्याकारातस्य नुगागमो भजति । तस्यानुस्वा-
रादि । ततन्यते । ममयत । चक्रीयत । चक्रायत । घेत्रीयते ।
पशिस्यादिना यण इष् । यङुपरिति वर्तमाने—

८८२ ॥ रीगृत्वतां । ५ । २ । २०९ । ऋकारवतो
गायङि चस्य रीगागमो भजति । जरीगृह्यते । इत्यादि । सर्वं पूर्य-
न्नेय ॥ इति यङ्ता । किं च—

८८३ ॥ यङ् उप् । १ । ४ । १४४ । यङो बहुमुप्
भवति । त्यखे त्याश्रयभायेन द्विस्वादि । ततो लडादि । चकरीत
चेत्यदादिषु मयन्मु पाठात् यङ्भवतस्यादादित्वात् । तेन शप उप् मत्रिधिश्च ।

तिपा शपानुबधेन निर्दिष्ट यद् गणेन च ।

यञ्चैकाच्प्रहण किञ्चित् पञ्चैतानि न यङ्बहुषि ॥१॥

इति यङो द्वित्वाद् स्थानिवद्भावेन दा न भजति । यस्य गे पित्यचि
हस्युप्पोरौ” इति वर्तमाने—“ तुय ईद् ” इत्यनुवर्त्य—

८८४ ॥ यद्गुरुस्तोर्बहुल । ५ । २ । १७२ । यद्गु-
बतात्तु रु स्तु इत्येतेभ्यश्च परस्य हलादेः पितो गस्य बहुल ईडागमो
भजति । पित्तेऽव् न क्त्सु । शस्य थादित्यत् । बाभवीमि । बा
भोमि । बोभूव । बोभूम । बोभवीपि । बोभोपि । बोभूथ । बोभू
थ । बोभवीति । बोभोति । बोभूत । बोभवति । यत्रिस्त्वरिति क्ष-
र्त्तम् । अबोभव । अबोभूव । अवाभूम । अबोभवी । अबोभू

अबोभूत् । अबोभूत् । अबोभवीत् । अबोभोत् । अबोभूतां । अबो
 भतु । बोभूया । बोभूयाव । बोभूयाम । इत्यादि । सेहेरादेशो ङिदि-
 स्वेवीट् नास्ति । बोभयानि । बोभवाव । बोभवाम । बोभूहि । बोभू
 तात् वा । बोभूत् । बोभूत् । बोभवीत् । बाभोत्, बाभूतात् वा ।
 बोभूता । बोभयत् । बाभूयते देवन । इत्यादि । बोभूयात् । बोभू
 यास्ता । बोभूयांचकार । अबोभवीत् । अबोभवीत् । अबोभवीत् ।
 प्रवृत्तिप्रहणे यदुद्यतस्यापि प्रहणामेति कचिदेव न सर्वत्र । तेन-मु
 भू इत्यादिना सेरुन् नास्ति । तथा च कचिन्-

लुहृट्प्रातेपदोक्तानि सानुबधकृतानि च ।

यदुद्यतस्य नेष्टानि सख्यागणकृतानि च ॥ २ ॥

इत्याहु । पर पुरात्राप्युपमिच्छति । अवाभोत् । अबोभूता ।
 अबोभवुरित्यादि । बोभविता । बाभरितारौ । बाभधितार । बाभवि
 ष्यति । अबोभविष्यन् । अटादि च-बाभविषीष्ट । बोभविषीष्ट ।
 बोभयाचक्र । अबोभावि । इत्यादि । पापचामि । पापचमि । पापच्य ।
 पापच्य । पापचीषि । पापक्षि । पापकथ । पापकथ । पापचीति ।
 पापक्ति । पापक्त । पापचति । नानदीति । नानसि । दनीष्वसीति,
 दनीष्वस्ति वा । वावति । वाव्याति । जोहवीति । जोहोति । जोहूत् ।
 जाहोति । जाहाति । जाहीत् । दाधेति । दाधाति । धात् ।

८८५ ॥ यस्य मे पित्यच्चि । ५ । २ । ९५ । यसञ्ज

कस्य गोर्धेरुक् एप्न भनति पित्यजादौ ग परत । देदिवीति । अनिद्
 पक्षे-द्यूह ॥ इत्येपि “व्यो ख वल्को” इति वले च सति-देदेति ।
 “रुस्य झल्वव्यो कृञ्जिति” इत्येदनुबल्य-रु शूट् ङे चेति शालि कौ
 च केचिद्गुठमिठति । तेनोठि यण्येपि च कृते-देद्योति । देद्युत् ।
 देदिवति । देदिवांचकार । सोपवीति । सोपीति । नानहीति ।

नानदि । सोपवीति । सोपोति । अशाशीति । अशाष्टि । चेचयीति ।
चेचेति । तोतुदीति । तोतोचि । रीगृत्वतामिति वर्तमाने-

८८६ ॥ रुग् रिग् चोपि । ५ । ३ । २१० । ऋत्वतो
गोर्यद्भुपि चस्य रुग् रिग् चागमो भवति । मर्मरीति । मरिमरीति ।
मरीमरीति । मर्मति । मरीमर्ति । मरिमर्ति । चर्करीति । चरिकरीति ।
चरीकरीति । चर्कति । चरिकति । चरीकति । जर्गृहीति । जर्ग
र्दि । इत्यादि नेय । वृत्तुऔ वृत्तौ । वर्धतीति । वर्धति । इत्यादि ।
गृधु अभिकाक्षायाम् । जर्गृधीति । जर्गर्दि । इत्यादि । लङि-अज-
गृद्ध । ईडभावे-भ्युड ,, एप् । सिप ख । भण्भाव । ततो धकारस्य
जश्च । “सिपि रिवा” इत्यधिकृत्य-द ,, इति विकल्पेन रि । रो री-
त्त पूर्वस्य रल । द्विखेऽण ” इति दी । अजर्घा । अजगृद्ध ।
अजगृद्ध । अजगृधीत् । अजघर्त्ति । अजगृद्धा । अजगृधु । इत्या-
दि सप्रपञ्चप्रयोगत प्रयोग्य ॥ इति यद्भुवता ॥

भवति काश्चित् त भवत भावितस्य भवन वा प्रयोजयतीति वि
गृहे-णिजिति वाति च प्रस्तुत्य—

८८७ ॥ हेतुमति । २ । १ । ३९ । हेतुमति ध्वर्थे धोर्वा
णिच् भवति । णकार ऐवर्थ । चकारा णाविति सामान्यप्रहणा-
निघातार्थ । रेबायादेशौ । धुसङ्ग । च । तत पूर्ववल्लडादय ।
भावयामि । भावयाव । भाव याम । इत्यादि ।

८८८ ॥ णिच । १ । ३ । ८६ । णिञताद्धो फलेशे
कर्तरि लस्य दो भवति । भावये । भावयावहे । भावयामहे ।
इत्यादि । छौ-यकि णे ए । भाव्यते । अभाव्यते । भाव्यत ।

द्विप्रधिबन्धोश्च

त्रियकौ न भयत । तत शवाद्य । भायते स्वयमेव । इत्यादि । अभायत । भायेत । भायतां । ङौ—अभाव्यत देवेन । अभावयत । अभावयत् । भायेत् । भावयात् । ङौ—भाव्येत । देवेन । कर्मकर्तरि यक् नास्ति शब्द । भायते स्वयमेव । भायतु । भायतात् वा । भायतां । ङौ—भाव्यतां । कर्मकर्तरि—भायता । भाव्यात् । भायिषाष्ट । ङौ—भविषीष्ट । भायिषीष्ट देवेन । भावयां चकार । भावयावभूव । भायामास । भावयाचके । भाययांभूवे । भावयामाहे । एति ह ,, इति हकार । णिश्रिष्टुत्तो कर्तरि कञिति कच् । भावि अ अम् इति स्थिते—लिङ्ङुक्काचि धोरिति द्वित्व ततो यणादेशस्तदपवाद पुनरियादेश ण ख च प्राप्त । परत्वात् णेरिति ण ख । “णौ कच्युह प्रोऽशास्वक्कृपुदित ” इत्युह प्रदेश । “स्थानीमानल्लिधो” परेऽच प्राच ,, इति च प्रस्तुत्य —

८८९ ॥ द्वित्वऽचि । १ । १ । ६८ । द्वित्वनिमित्तेऽचि

अजादेशो द्वित्वे कर्तव्य स्थानिगद् भवति । इति स्थानिरूप । षतञ्च—

८९० ॥ ओ पुयण्ज्ये । ५ । १ । ३१० । सनि परे

द्विर्भावे चस्य उवर्णस्य पवर्गे यणि जकारे अकारे परे इकारादेशो भवति । इति इकार । इति चस्योऽणस्येत्प्रशासनाज्ज्ञायते । तेन

भू इ अ अम् इति स्थिते पश्चाद्वित्व चकार्थे । पूर्वतत् णिखेबावादेश-प्रदेशा । “वौ कच्यनक्खे सन्वद्” इति सन्वद्भाव । “ओ पुयण्ज्ये”

इति चस्येत्त्व । घेर्शरिनजादेरिति दीत्वं । अवीभव । अवीभवे । इत्याद्युनेष ॥ एधयामि । छटि—ऐदिध । पाचयामि । अपीपच । ङौ—

अभानि दवन । अभानिष्ट । अभायिषि । जीटि णिख । अवीभव । छटि—भावयितास्मि । भावयिताहे । ङौ—भाविता देवेन । भावि

ताह । भावयिताह । भावयिष्यते । ङौ—भविष्यते । भावयिष्यते ।

अभाषयिष्यत् । अभावयिष्यत । अ-अभाविष्यत । अभावयिष्यत ।
इत्याशुलेय । एधयामि । ऐदिध । पाचयामि । अपीपच । नदयामि ।
अननद । प्रध्वसयामि । प्रादध्वस । हीव्लीभीत्यादिना णाविति
वर्तमाने-

८९१ ॥ शाच्छासाह्वान्यावेपा युक् । ५ । ३ । ४३ ।
शा प्रभृतीना णौ परतो युगागमो भवति । सव्याययामि । समवि-
व्यय । हावयामि, अजुहन ।

८९१ ॥ हीव्लीरीवनूय्यतिष्माट्याता पुग्णावेप् ।
पु । २ । ४२ । ही प्रभृतीना णौ परत पुगागमो भवति । हापयामि
अजीहप । श्रद्धापयामि । श्रददीधप । आदयामि । आदीद । अति
शाययामि । अत्यशीशाय । वाचयामि । अशीवच । देययामि । अदी
दिव । सावयामि । असूपन । सनाहयामि । समनीनह । सावयामि
असूपन । आगयामि । आशीश ।

८९३ ॥ चिस्फुरोर्वा । ४ । ३ । ५५ । चि स्फुर इत्येतयो-
रेचो णावात्वा भवति । तत पुक् । निश्वापयामि । निश्वाययामि ।
निरचीचय । तोदयामि । अतूतुद । मारयामि । अमीनर । मोच
यामि । अमूमुच । रोधयामि । अरूरुध । भोजयामि । अबूभुज ।
प्रयोजयामि । प्रायूयुज । वितानयामि । व्यतीतन । मानयामि ।
अमीमन । कारयामि । अर्चीकर । णाविति वर्तमाने ।

८९४ ॥ ऋहृजे. । ४ । ३ । ५३ । ऋ इह् जि इत्येते-
षामेचो णावात्वा भवति । तत पुक् । ऋापयामि । अर्चीरूप ।
वारयामि । अवीवर । अनुभाहयामि । अन्वजौमह । चोरयामि ।
अचुचुर । छादयामि । अर्चीच्छद । लक्षयामि । अउलक्ष । योन

यामि । अयूयुज । अर्चयामि । आर्चिष । धारयामि । अवीवरमि
स्यादि योग्य ॥ घटादीनां तु विशेष । गोहेरुदुड , इति "दाषी
णाविति चाधिष्ठय ।

८९५ ॥ घटादिफगोवनुजनीजृष्णम्क्रस्रष्ट्यमोऽपर्य
पस्वत्क्रमुचम्यम प्रोऽम्भ्योस्तु दीर्वा । ४ । ४ । ९० ।
परि अप पूर्वस्त्रदिषार्जितानां घटादीनां फगे वनु जनी जृष्णम्
क्रस् रजि इत्येतेषां कामिचमिअमिर्वर्जितानाममतानां च गूनामुक्
प्रो भवति णौ परत अम्नि पर तु णौ दीर्वा भवति । घटै खेटाया ।
घटयामि । अघटि । अघाटि । व्यथैप् चळभीत्या । व्यथयामि ।
अव्याधि । अव्याधि । फग इति सौत्रा धातु । फगयति । अफगि ।
अफागि । वनुद् याचन । वनयति । अवनि । अवानि । जनीष्
प्रादुर्भावे । जनयति । अजनि । अजागि । जृष्णु वयोहानौ । जर
यति । अजरि । अजारि । षणस् नीरसने । असयति । अश्रधि ।
अश्रासि । क्रस् हारणदीप्या । क्रसयति । अक्रासि । अक्रासि । र-
जौञ् रागे ॥ हल्लृङ् , इति श्वात्तखामिति रजेरिति चाधिष्ठय—

८९६ ॥ णौ मृगरमणे । ४ । ४ । २७ । रजेरुहो नकारस्य
ख भवति णौ परतो मृगाणां क्रीडायामर्थे । रजयति मृगान् व्याध ।
अरजि । अराजि । गम्ह गतौ । गमयति । अगमि । अगामि ।
शमु दमु उपशमने । दमयति । अदमि । अदामि । अपर्यपस्वदादे
रिति किं ? स्वदैप् खनने । परिस्खादयति । अपस्वादयति । पय
स्खादि । अपास्खादि । कमह् कांतौ । कर्मृतेर्णिडीयाञ्छिति णिह ।
कामयते । चमु अदने । आचामयति । अमु रोगे । आमयति ।

८९७ ॥ शमोऽदर्शे । ४ । ४ । ८१ । शमोऽदर्शेऽर्थे वर्त
मानस्योऽश् शस्य प्रो भवति णौ परत अम्नि परे तु धा दीर्भवति ।

शमयति रोग । निशमयति श्लोकान् । अशमि । अशमि । अदर्शे
इति किं । निज्ञामयति । शमो दर्शे इत्येक । णौ कच्युङ् प्रोऽशा-
स्वकच्युदित , इत्यत्र अशास्वकच्युदित ,, इति निषेधवचनात् प्रो
न भवति । शास् अनुशिष्टौ । अनुशासयति । अन्वशशात् । माल
मुख्ये । मालयति । अममालत् । गायृङ् प्रतिष्ठालिप्ताप्रथेषु । गा-
थयति । अजगाथत् । डुयाचृञ् चतिञ् चदिञ् याचने । याच-
यति । अययाचत् । सिक्कृङ् सिक्कृङ् श्रिक्कृङ् श्रिक्कृङ् शकिङ् क्
किङ् काकिङ् स्वाकिङ् त्रकिङ् दौक्कृङ् ङाक्कृङ् ष्वस्कै वष्कै, मष्कै
तिकै टिकै टिकृङ् रामिङ् आमिङ् गता । सेकयति । असिसेकत् ।
श्रिक्तयति । अशिश्रिकत् । दौकयति । अडुढोकत् । ष्टा गतिनि-
वृत्तौ । सत्त्व । प्रस्थापयति । जिघेरि ,, इति वर्तमाने—

८९८ ॥ । तिष्ठतेः । ५ । २ । १३२ । स्था इत्येतस्य कच्
परे णौ परत उङ् इकारो भवति । चस्योन्निति वर्तमान—

८९९ ॥ शरः खयि । ५ । २ । १८१ । चस्य शर उप् भ-
वाति खयि परत । हलाऽनादेरुपवाद । प्रातिष्ठपत् । इत्यादि सर्व
मूय ॥ इति सनतयङ्गतपहुव्रतणिजताम्यश्चतस्रम्य प्रकृतिम्य लका
रा प्रदर्शिता ॥ तेम्य एव परा निर्दिश्यते । बुभूषति काश्चित् तमय
प्रयुङ्क्ते इति सन्नताद्देतुमति णिचि अत इत्यख धुत्वे च सति पूर्वव-
ल्लडादय । बुभूषयामि । इत्यादि । बुभूषये । इत्यादि । अबुभूषय । अबु
भूषय इत्यादि । बुभूषयेय । इत्यादि । बुभूषयाणि । बुभूषयै । इत्यादि ।
प्यतस्य सकमकत्वान् भाने नोदाहरणानि । कर्मणि—बुभूष्ये । इत्यादि ।
कर्मकर्तरि—दाधिर्णित्यादिना प्यतत्वात् यच् नास्ति शप् भवत्येव ।
बुभूषये । अबुभूष्ये । अबुभूषये । बुभूष्यय । बुभूषयेय । बुभूष्यै ।
बुभूषयै । कर्तरि—बुभूष्यास । बुभूषयिषीय । कर्मणो—बुभूषिषीय ।

बुभूपयिषीय । बुभूपयाचकार । ङी-बुभूपयाचक्रे । बुभूपया
 बभूये । “णिकम्श्रिद्रुघ्नो कर्तरि कञिति कञि दित्त्व । बुभूपि
 अ अमिति स्थिते-“ चस्यैक” इति चस्य बु बु इति द्वित्व । ह्लाऽ
 नादरिति उवादि । अबुबुभूपम् । “चस्यैके” इति चस्य द्विराभावे
 अबुभूप । अबुबुभूये ॥ ङी-अबुभूपि । अनुभूपिषि । अनुभूपयिष्ट ।
 कर्मकर्तरि ङिद् नास्ति । बुभूपयितास्मि । बुभूपयिताह । ङी-
 बुभूपिताह । बुभूपयिताहे । बुभूपयिष्यामि । बुभूपयिष्ये । ङी-
 बुभूपिष्ये । बुभूपयिष्ये । अनुभूपयिष्य । अनुभूपयिष्य । ङी-अबु
 भूपिष्ये । अनुभूपयिष्ये ॥ इत्यादि ॥ बोभूपते कश्चित्तमय प्रयुङ्क्ते
 तस्मिन् षडतात् णिचि ध्रुत्व लडादय । बाभूपयामि । बोभूपये ।
 अबाभूपय । अबोभूपय । बोभूपयेय । बाभूपयय । बाभूपयानि ।
 बोभूपये ॥ इत्यादि सनतणिजतन तुल्य ॥ बोभूयाति काश्चि
 त्तमन्य प्रयुङ्क्त इति यङुब्रताण्णचि-वेभवयामि । बोभवये ।
 इत्यादि । अबोभवय । अबाभवय । बोभवयेय । बोभवयेय । बाभ
 वयानि । बोभवये । इत्यादि ॥ भावयति कश्चित्तम य प्रयुङ्क्ते इति
 णिजतात् णिचि-पूरस्थ णे ख । भावयामि । भावये । इत्यादि ।
 अर्वाभय । अर्वाभये । एधयामि । एदिध । पाचयामि । अपीपच ।
 इत्यादि । सन्नतात् सन्नास्ति । “न सन ” इति निषधात् । बोभू
 यितुमिच्छतीति षडतात्सनि षडादरिडितीति अत खे द्वित्वे च
 सति “प्राग्नत् सन ” इति द । बुभूभूयिषे । द्वित्वाभावे-बोभू
 यिष । ङी-बोभूयिष्यत । अनुबोभूयिष्य । अबोभूयिषे । ङी-अ
 बोभूयिष्यत । अबबोभूयिष्ये । बोभूयिष्येय । ङी-बोभूयिष्येत ।
 अनुबाभूयिष्येय । बोभूयिषे । ङी-बोभूयिष्यता । अनुबोभूयिष्ये ॥
 इत्यादि पूर्ववदुच्चेय ॥ बोभवितुमिच्छतीति यङुब्रतात् सनि-बुबो-

भविष्यामि । बोभविष्यामि । ङी-बोभविष्यते । अनुबोभविष्य ।
 इत्यादिनेयः भावयितुमिच्छतीति णिजतात्सनि इष्टि "द्वित्वेऽचि" इति
 णेरेवयादेशयो स्थानिरद्भात् । "ओ पुयण्ये" इति ज्ञापकात्
 णौ च एतावादेशयो म्यानिरद्भात् । भू इ इति स्थिते भू भू इति
 द्वित्वमन्यत् पूर्वन्त् । विभावयिष्यामि । विभावयिष्ये । कर्मणि—
 विभावयिष्ये । ए-एदिधायिष्यामि । पिपाचयिष्यामि । इत्यादि ॥
 बुभूषयितुमिच्छतीति णक्यमेव ॥ सनतणिजतात् सनि-द्वित्वाद्दौ च-
 बुभूषयिष्यति । बुभूषयिष्यत् । द्वित्वाभाव-बोभूषयिष्यति ।
 बोभूषयिष्यते । यद्बुभूषयिष्यति सनि-द्वित्वे च-बुभूषयिष्यति ।
 बुभूषयिष्यत् । द्वित्वाभावे-बोभूषयिष्यति । बोभूषयिष्यते ॥ णि-
 जतणिजतान् सन्नोदाहियते णिजतसनतादनिशेषात् । एताम्य एवो-
 दाहृतपञ्चप्रकृतिभ्यो णिञ् विधीयते । यद्बुभूषयिष्यति सनि-
 द्वित्वे च-बुभूषयिष्यति । बुभूषयिष्यत् । लुङि-कचि द्वित्वे च-अबुबुभूषयि-
 ष्यत् । अनुबुभूषयिष्यत् । द्वित्वाभावे-बोभूषयिष्यति । बाभूषयिष्यते ।
 अत्रोभूषयिष्यत् । अब्बाभूषयिष्यत् । यद्बुभूषयिष्यति सनि-द्वित्वे च-
 बुभूषयिष्यति । बुभूषयिष्यत् । लुङि-कचि-अबुबुभूषयिष्यत् । अबुबुभूषयिष्यत् । द्वित्वा-
 भाव-बाभूषयिष्यति । अत्रोभूषयिष्यत् । णिजतसनतात् णिञ्-
 विभावयिष्यति । लुङि-कचि-अविभावयिष्यत् । द्वित्वाभाव-
 अविभावयिष्यत् । यद्बुभूषयिष्यति सनि-द्वित्वे च-बुभूषयिष्यति ।
 अनुबुभूषयिष्यत् । द्वित्वाभावे-बाभूषयिष्यति । अत्रो-
 भूषयिष्यत् ॥ यद्बुभूषयिष्यति सनि-द्वित्वे च-बुभूषयिष्यति ।
 लुङि-कचि-अनुबुभूषयिष्यत् । द्वित्वाभावे-बाभूषयिष्यति ।
 अत्रोभूषयिष्यत् । इति पञ्चम्यो निर्देशिता । इत्यादिसर्वे विभाव्य
 यथासभरमभ्युद् । ए-एकोनविंशतिप्रकृतिभ्या निहिता । तदाह-

प्रवृत्तेस्मयञ्जुणिच् णिच् सनादयेर्गादित ।

सयश्वादेस्मभ्रस्मनादेर्णिच् णिच्सनादक्षतस्त्रोऽपि ॥

अथ कण्ठादयः ।

कण्ठन् गात्रवर्णने ।

२०० ॥ कण्ठादेर्यक् । २ । १ । ४० । कण्ठ् इत्यत्रमा
दिभ्यो धुभ्यो यगिन्यथ स्या भवति । ककार विरकार्यार्थः । पुनर्धु
सज्ञायो-पूर्वबहुडादयः । कण्ठयति । कण्ठयते । अकण्ठयत् ।
अकण्ठयत । कण्ठयेत् । कण्ठयेत । कण्ठयतु । कण्ठयतां । कण्ठय्यात् ।
कण्ठयिषीष्ट । कण्ठयांचकार । कण्ठयांचक्रे । अकण्ठयात् । अकण्ठयिष्ट ।
कण्ठयिता । कण्ठयिष्यति । कण्ठयिष्यते । अकण्ठयिष्यत । अकण्ठयि-
ष्यत । मनि-सन्धकोरित्वादेरकाचा द्वित्व भवत्येकेनां मतः ।
चिकण्ठयिष्यामि इत्यादि । एकस्तृतीयस्येत्यत्र "अच" इति "ए
के" इति च विभागापेक्षयानुवर्तमाने-तेनादेरनादेश्वाचस्तृतीयस्यै
काचो द्वे भवतः" इत्यपरे । तेषां कण्ठयिष्यामि । इत्यादि । यगतस्य
यङ्यङुपौ न समवतः । णिचि-कण्ठयति । कण्ठययते । अकण्ठ
ययत् । अकण्ठययत । कण्ठययत् । कण्ठययत । कण्ठययतु । कण्ठ
ययतां । कण्ठयय्यात् । कण्ठययिषीष्ट । कण्ठययांचकार । कण्ठययां-
चक्रे । छडि-अचकण्ठयत ॥ एकस्तृतीयस्येत्यत्र "अच" इत्यनुवर्तते
इत्यस्मिन् दर्शने द्वित्वादिर्नास्ति "अच" इत्यस्याभावात्-अकण्ठयत ।
"अच" इति नानुवर्तत इत्यत्र तु-य य इति द्वित्व । अकण्ठययत ।
कण्ठययिता । कण्ठययिष्यति । कण्ठययिष्यते । अकण्ठययिष्यत् ।
अकण्ठययिष्यत । एष-मत्तु-रोपाप्रीणनयो । मत्तुये इत्यादि । वस्तु मा
धुर्ये । वरगयामि । इत्यादि । असू परगुणासहने । असूयामि । इत्यादि ।

सनि—असूधियामि । इत्यादि । असूययामि । इत्यादि । आसूय
यत । इणाञ् रूपलञ्जयो । इणीयते । इत्यादि । सुखदु ख तत्करण
“अत ,, इत्यखं । मुखयामि । इत्यादि । सनि-हलो य ,, इति यव ।
सुखयामि । इत्यादि । णिचि—सुएयायामि । इत्यादि । “वा क्य ”
इति सूत्रे क्ययकोरेति केचित् पठति । तेषां सुखयामीत्यादि ॥

इति कङ्गादय ।

प्रकृत सुवतप्रकृतिका ।

आत्मन पुत्रमिच्छतीति विग्रह—

९०१ ॥ स्वेपः काम्यः । २ । १ । ७ । स्वस्यात्मन सत्रधि
यदिब्रतं तस्मादिच्छायामर्थे काम्यस्त्यो भवति वा । “तदता धन ”
इति धुसज्ञाया—सुपो धुमृदोरिति सुप उप् । तत पूर्वगङ्गादय ।
पुत्रकाम्यति । एव—वस्त्रकाम्यति । कन्याकाम्यति । कपिकाम्यति ।
राजकाम्यति । इद्रकाम्यति । स्व काम्यति । अतर्पितिन सुपमाश्रित्य
पदसज्ञाया पदकार्यं नखादि । अपुत्रकाम्यत् । पुत्रकाम्यत् । पुत्रका
म्यत् । पुत्रकाम्यात् । पुत्रकाम्यात् । इति हलो य यगिति खमिति पक्ष
यख । पुत्रकाम्याचकार । अपुत्रकाम्यीत् ।

९०२ ॥ हलो य । ४ । ४ । ५४ । हलताद्धो परस्य
यकारस्य ख । इतीह न भवति । पुत्रकाम्यिता । पुत्रकाम्यिष्यति । अपु
त्रकाम्यिष्यत् । इत्यादि । सनि—

९०३ ॥ सुप । ४ । ३ । २ । सुववयवस्य धोर्यस्य कस्य
चिद्गुणाच्चा द्वे रूपे भवत । इति द्वित्व पाचरूप्य । पुपुत्रकाम्यपति ।
पुतित्रिकाम्यपति । पुत्रचिकाम्यपति । पुत्रकामिम्यपति । पुत्रका
म्यपिपति । एव—वस्त्रकाम्यतीत्यादिषु नेय । यडस्य नास्ति । णिचि
पुत्रकाम्यपति । लुङि—कचि द्वित्वे चातुरूप्य । अपुपुत्रकाम्यत् ।

अपुनत्रकाम्यत् । अपुत्रचकाम्यत् । अपुत्रकामम्यत् । णावतो
नाशादनञ्ज इति निषेवान् सन्वद्धानो न भवति । तथा—पुत्रमि
“उत्स्यामन इति निप्रहे—

९०४ ॥ क्यजक्षिप । २ । १ । ८ । स्वस्य सप्रधिन इत्-
ताच्छ्रियायामर्धे क्यञ्जा स्यात् सा चञ्जिसज्ञकामकारोताच्च न भवति ।
ककार “न क्य,, इति विशेषणार्थ । चकार सामान्यग्रहणानिघा
ताय । “ई घ्राष्मो ” “अस्य च्चौ इति चानुवर्तमाने—

९०५ ॥ क्यचि । ५ । २ । १५६ । गारवर्णांतस्य ईकारो
भवति क्यचि परत । पुत्रीय इति स्थिते—पूर्वप्रहृडादय ।
पुत्रीयति । कयायति ।

९०६ ॥ न क्ये । १ । २ । ११७ । नकारातस्य शब्दस्य क्ये
परत पदसज्ञा भवति । क्य इति क्यङ् क्यच् क्यपिन्यतेषा निशप
काननुप्रधानपास्य सामान्यन ग्रहण । पत्त्व नख । तत ईत्व । रा-
जीयति । शर्मीयति । “टीव्यकृद्ग” इति टीत्व । क्रीयति ।
शिखायति । तरुणीयति । दतिनायात । पुत्रिणीयति । इक्षुयति ।
प्रधुयति । “रीङ् अन ” इति रीङ्—पित्रीयति । “एचोऽययाव्”
इति वर्तमाने—

९०७ ॥ विय ल्य । ४ । ३ । ७६ । यकाराता य आदेश स
यथास्थाने भवति यकारादौ ल्ये परत । गव्यति । नाव्यति । वा
प्यति । स्त्रयति । सरिल्यति । एतद्यति । युष्मद्यति । अम्मद्यति ।
“ल्यमो ल्यथौ चक” इति ल्यमौ । त्वद्यति । मद्यति । “दापौरिगुळ ”
इति वतत—

९०८ ॥ वा क्य । ४ । ४ । ५५ । गार्हंठेतात् परस्य क्य
‘क्वयडोपकारस्य य वा भवत्यग्रे परत । अत्राचात्, अत्राध्यात् ।

इत्यादि । सनि—द्वित्वे—चातुरूप्य । पुपुत्रायपति । पुतित्रायपति । पुत्रायपिपति । पुत्रायपिपति । णिच—पुत्रायपति । लुक्—कचि-
त्रैरूप्य । अपुपुत्रायत् । अपुतित्रायत् । अपुत्राययत् ।

९०९ ॥ अच । ४ । ३ । ३ । धा सुप्रोध परस्वादे
रनादेश्च एकाच्चा द्वे रूप भवत । अशिश्वापिपात । अश्वायायपति ।
अश्वीयायपति । इत्यादि नेय ॥ प्रासादे इवाचरतीति विग्रहे—

९१० ॥ गौणादीपश्चाच्चारे । २ । १ । ९ । गाणादाच्चता
दिप्रताच्चाक्षम आचारेऽर्थे वा क्यप् भवति । पूनरुडडादय । प्राप्
दायाति कुड्या । पर्यकीयति मचक । अश्वायति वृषभ । इत्यात् ।
पुत्रमिवाचरताति पुत्रीयति छात्रमाचार्य । तल्पायति किसलय ।
राजायात सनकामिन्यादि । अश्व इवाचरताति विग्रह—

९११ ॥ कर्तु किं । २ । १ । १० । गाणादाचरण
क्रियाया कर्तुराचारेऽर्थे किं भवति वा । स च सर्वोऽप्रयोगात् ।
पूर्वबदुत्वे सुत्तुप् । ततो लडादय । अश्वति गर्दभ । गर्दभन्यश्च ।
हसति वक । इत्यादि । गल्भ इवाचरतीति विग्रह—

९१२ ॥ गल्भक्रीवहाडादिडत् । २ । १ । ११ ।
गल्भादिभ्यो गणेभ्य कर्तृभ्य आचारऽर्थे किञ्चिद् भवति । डर्याद् ।
गल्भते । क्रीवते । होडते । इत्यादि । श्वेनायत काक । अश्वायते
गर्दभ । एनीमाचरति एतायते । श्वेनीन—श्वेतायते । राहिणाव
राहितायते । श्वेन इवाचरताति प्रगृह्य—

९१३ ॥ क्यद् च । २ । १ । १२ । गौणादाचारक्रियाया
कर्तुराचारऽर्थे क्यद् भवति । ककार “ न क्य,, इति विशषणा
र्थ । ककारो दार्य । पूनरुडितादि । श्वेनायते काक । अश्वायत
गर्दभ । एनीमाचरति एतायते । श्वेनाव—श्वेतायते । राहिणाव—

रात्रितायत । कुमाराय-कुमारायते वृडा । तरुणीव-तरुणायते
जाणा । तयते । यद्यते । त्ययते । मयत । इत्यादि ।

९१४ ॥ स ख वा । २ । १ । १३ । गौणादाचारार्थे क्यङ्
भवति । सकारम्पात वर्तमानस्य ग्य वा भवति । पयोयते, पयस्यते ।

९१५ ॥ अप्सरस । २ । १ । १४ । अप्सरस क्यङ्,
सन्निराने सकारस्य नित्य ख भवति । अप्सरायते ।

९१६ ॥ भृशादेश्चौ स्न । २ । १ । १६ । भृशादे
कर्तुं ष्यर्थे यतमानात् क्यङ् भवति । तत्तन्निपागे सकारतकारा-
तस्य ख भवति । अभृशो भृशो भवति भृशायते । शीघ्रायते । उम
नम् उमायायते । बेहन्-बेहायते । इत्यादि । पटादित्यतो " द्विश्चा-
नेकाचाऽव्यक्तानुकरणाद्वाच्, इति डाच् । " औ डाचि, इति
तकारस्य परम्प ।

९१७ ॥ टालोहितादिभ्य क्यप् । २ । १ । १७ ।
डाजतभ्यो लोहितादिभ्यश्च कर्तृवाचिभ्य ष्यर्थे क्यप् वा भवति ।

९१८ ॥ क्यपो वा । १ । २ । १०० । क्यगताद् मवा
भवति । पटपटायति । पटपटायते । सिमसिमायते । सिमसिमायति ।
अलोहितो लोहितो भवति लोहितायति, लोहितायत । अचर्म चर्म
वान् वा भवति -चर्मायति, चर्मायते इत्यादि । मुखं मुक्ते इति विगृह्य-

९१९ ॥ सुखादेश्चुञ्जीप । २ । १ । १८ । सुखादेरि
वनात् मुञ्जर्थे क्यङ् भवति । क्यप् प्रकृत क्यङ् न बाधते ।
सुम्वायत । हु ग्वायत । कष्ट चिकीर्षति इति विभहे—

९२० ॥ कष्टरुक्षकृच्छ्रमप्रगहनात् पापे चिकीर्षी ।
२ । १ । १०१ । कष्टादे पापेऽर्थे वर्तमानादीनतात् चिकीर्षत्यर्थे

क्यङ् भवति । कष्टायते । कक्षायते । पाप कर्तुमिच्छतीत्यर्थ ।
शब्द करोतीति विग्रहे—

९२१ ॥ शब्दादे कृञि । २ । १ । २१ । शब्दादरि-
बतात् कृज्यर्थे क्यङ् भवति । शब्दायते । वैरायते । हस्त
निरस्यतीति विग्रहे—

९२२ ॥ निरस्यगेभ्यो णिङ् । २ । १ । २२ । अगेभ्य
शरीरायववाचिभ्य इवतेभ्यो निरसि क्रियाया णिङ् भवति ।
णिचाऽपवाद । हस्तयते । पादयते । सूत्र करोतीति विग्रहे—

९२३ ॥ मृदो ध्वत्थे णिच् बहुल । २ । १ । २८ ।
मृदो धूनामर्षे णिच् भवति बहुल । णकारो “णौ,” इति सामान्य-
ग्रहणार्थ । चकारस्तद्विधातार्थ । सुब्रुप् । “ णाविष्टमृद ,,
इत्यतिदेशान्-तुरिष्टेमेवस्सु टे ,,” इति टिख । ततो लडादय । सूत्र-
यति व्याकरण । मडयति माग्यक । मिश्रीयत्योदन । स्पच्छति
वह्न । लणयति सूप । व्रतयति पय । कृत गृह्णाति—कृतयति ।
तूस्तानि विहति पितूस्तयति । कशान् निजूर्ठाकरोतीत्यर्थ । पाश
विमाचयति निपाशयति । रूप दर्शयति रूपयति । लोमान्यनुमाष्टिं
अनुलेमयति । अन्वल्ललोमत् । पटुमाचष्ट—पटयति । अपटवीत् ।
वृक्षमाचक्षे—वृक्षयति । अववृक्षत् । मूलमाचक्षे—मूठयति । अमुगू
लत् । वहौञ् प्रापणे “त ,,” इति क्त । “स्वध्वच्छ्रयादे , इति साचा
यण इक् । “हा ढ ,,” इति ढत्व । “अध ,,” इति तकारस्य धकार ।
ष्टुञ् “ ढो ढि ” इति ढख । “ द्विखेऽण ” इति दीत्व । ऊढ-
माचक्ष णिच् टिख । ऊढयति । लुङि कचि—द्वित्व प्रति ढत्वादे
रसिद्धत्वात् ‘अच , इति हि हि द्वित्व । चकार्ये च । णिञ् ।
“ द्वित्वेऽचि ,,” इति रानिउद्भावात् सणर्दित्व । वा

तृणा युद्धय शातयति—उत्तृणयति । यस्त्रेण समाशादयति—
सस्रयति । वीणया उपगायति—उपरीणयति । तूँरनुकृणाति
अनुतूळयति । श्लोकैरुपस्तौति—उपश्लोकयति । सेनयाभिषाति—
अभिषणयति । वर्मणा सनद्धति—सवर्मयति । चूर्णैरवकिरति अव
त्सयति वा—अचूर्णयति । पासाच्छिनत्ति—पासयति । अश्वेनाति
क्रामति—अव्यश्वयति । अतिहस्तयति । बहुलभचनात् इह न भव-
ति । आद्यानमाचष्टे । इत्यादि सर्वात्र लकारपु याज्य ॥

इति मुत्रतप्रकृतिका ।

अथ शत्रादय कर्तृकर्मभायपु कर्मकर्तरि च उदाहियते “ल
टो वानितौ,, शतृशानौ,, इति वर्तमाने—

९२४ ॥ सल्ट १२ । ४ । १३ । सति काले यो लट्
तस्य शतृशानौ वा भवतोऽनितौ परत । “ल म,, इति मविषये
शता । “इङ्गन द,, इति दविषये शान । शकार शिल्कार्यार्थे
ऋकार उगित्कार्यार्थे । पूत्रच्छवादि । भवदिति स्थितौ स्वाद-
य । शत्राद्यता वाच्येऽङ्गत्वात्त्रिष्वपि लिंगपु योज्या । तत्र-पुमि-
भ्रान्, भ्रतौ, भ्रेत । इत्यादि । नपि-भ्रत्, भ्रती, भ्रति ।
इत्यादि । स्त्रिया—भ्रती, भ्रत्यौ, भ्रत्य । इत्यादि ॥ व्यतिभू
शान इति द्विते—पूर्वच्छवादौ कृते—

९२५ ॥ आने मुक् १५ । १ । १५६ । गोरकारातादाने पर
तो मुगागमो भ्रयति । उकारककाराप्रितौ । व्यतिभवमान । व्यति
भ्रमानौ । व्यतिभवमाना । इत्यादि । व्यतिभवमान, व्यतिभव
माने, व्यतिभवमानानि । इत्यादि । व्यतिभवमाना, व्यतिभवमाने,
व्यातभवमाना । इत्यादि ॥ एधमान, एधमानौ, एधमाना ।
पचन् । पचत् । पचती । पचमान । पचमानं । पचमाना । नदन् ।

नदत् । नदती । घसमान । घ्वसमान । घसमाना । व्ययन् ।
व्ययत् । व्ययती । इत्यादि । “न थाद्,, इति नुमो निषेध । जुहत् ।
जुहती । “ वा नप ,, इति थे वा नुम् । जुहत् । जुहती । जुहति,
जुहति कुलानि । जुहनी, जुहन्यौ । उजिहान । दधत् । अभिदधा-
न । अदन् । अदन् । अदती । भा दीप्तौ-भान्, भाद् । “शीम्बो-
राद्,, इति वा नुम् । भांती । भाती । व्यत्यदान । व्यत्यदान ।
व्यत्यदाना । शयान । शयानं । शयाना । झुवन्, झुवत्, झुवती ।
झुवाण, झुवाण, झुवाणा । दीव्यन्, दीव्यत्, दीव्यती । “ शप्
श्याद्,, इति नित्य नुम् । व्यतिदीव्यान ॥ प्रसूयमान ३ । नक्षन्
३ । नक्षमान ३ । सुन्वन् । सुन्वान । अश्नुवान । चि वन् ।
चि वान । तुदन् तुदमान ३ । त्रियमाण । मुचन् । मुचमान ।
रुधन् । रुधान । भुजान । प्रयुजन्, प्रयुजान । तन्वन्, तन्वान ।
मन्वान । कुर्वन्, कुर्वाण । क्रीणान्, क्रीणान । वृणान । गृह्णन्,
गृह्णान । चोरयन् । डादयमान । लक्षयन्, लक्षयमाण । योजयन्,
योजन् । अर्चयन् । अचयमान । वारयन्, वारयमाण । इत्यादि
नय । माये -भूयमान देवदत्तेनेत्यादि । सर्वत्रैकवचनात् नपुसक
लिङ्गमेव भवति । एध्यमानमस्माभि । शप्यमान युवाम्यामि-यादि ॥
कर्मणि-अभिभूयमानो भान् राहुणा । अभिभूयमान कर्म ध्यानन ।
अभिभूयमाना बुद्धि कर्मणा । इत्यादि त्रिलिङ्ग ॥ कर्मकर्त्तरि-अनु-
भूयमान स्वयमेव । इत्यादि । लृटि च-भविष्यन्, भविष्यत्,
भविष्यती, भविष्यती वा । इत्यादि । व्यतिभविष्यमाण । इत्यादि ॥
ह्री-भविष्यमाण । इति । अभिभाविष्यमाण, अभिभविष्यमाणा
वेषदत्तो गुरुदत्तेनेत्यादि । तथा-एधिष्यमाण । पश्यन् ३ । पश्य
माण ३ । नदिष्यन् । इत्यादि । होष्यत् । व्यतिहोष्यमाण । ३

हायिष्यमाण । होष्यमाण । हास्यमान । हौ-हायिष्यमाण । हास्य
मान वा । श्रद्धास्यन्, श्रद्धास्यमान । हौ-श्रद्धायिष्यमाण, श्रद्धा
स्यमान वा । अस्यन्, अत्स्यत्, अत्स्यती, अत्स्यती वा । इत्यादिनेय ।

९२६ ॥ छिट कसुकानौ । २।२।१०३। धो परस्य छिट
स्थान कसु कनाशादेशौ भवत । कसुर्मसङ्ग । कानो दसङ्ग ।
उकार उगित्कार्याय । ककार कित्कार्यार्थ । कसौ द नियमाद्
इद् प्राप्त ।

९२७ ॥ कस्यैकाच्यस. । ७ । १ । १११। आकारात्तान्
एकान् घस एव कसाविद् भवति नान्यत्र । इति नियमान्निषिद्ध । तत
स्वादय । बभूरान् । बभूरांसौ, बभूरांस । इत्यादि । शसादावजादौ

९२८ ॥ वसोर्वस्योश् ॥ ४।४।१२८। गोर्भस्यानयसो यो
घस् तस्य च यो वकारस्तस्य उशादशौ भवति । इत्युकार । बभूवुष ।
बभूवुषा । बभूवद्ध्या । बभूवद्भिरित्यादि । बभूवुषा । इत्यादि ।
काने—व्यतिबभूवान् । इत्यादि । हौ—बभूवान् देवदत्तेन ।
बभूरान् इत्यादि । “हरमध्ये लिख्यत ” इत्येत्वचखे । तत एकाच्
त्वादित् । पेचिरान्, पचिवत्, पेचुषी । पेचान् । ननद्वान्, नन
द्वत्, ननदुषी । सविषिरान्, सविषिवत्, सविष्युषी । इत्यादि ।
जुह्वान्, जुह्ववत्, जुह्वुषी । व्यतिजुह्ववान् । जुह्ववाचक्रान् ।
जुह्ववाचक्रवत्, जुह्ववाचक्रुषी । व्यतिजुह्ववाचक्राण । “इटि
चात्त्व” इत्यात्त्व । अभिदधिवान्, अभिदधिवत्, अधिदधुषी ।
अभिदधान् । जक्षिवान्, जक्षिवन्, जक्षुषी । व्यतिजक्षाण । हौ-
जक्षाण देवदत्तेन । जक्षाण । घस्यदशाभावे—द्वि-र दीत्वे कृते-
एका-यादित् । आदिवान्, आदिवत्, आदुषी । व्यन्यादान ।
आदान देवेन । आदान ॥ कृतयणीका द्वित् दीत्वे च पूर्ववादित् ।

ऊचिवान्, ऊचियत्, ऊचुपी । ऊचान् ३ । डौ-ऊचान् । दिदि-
वान् । दिदियत् । दिदिवुपी । व्यतिदिदिवान् । सन्नेहियान्, सन्न
हियत् । सन्नेह्युपी । सन्नहियान् । ३ । सुपुगान्, सुपुगत्, सुपुगुपी ।
सुपुगाण । निध्विचिवान्, निध्विचियत्, निध्विच्युपी । निध्विच्यान्
निध्विकियान्, निध्विकियत्, निध्विक्युपी । निध्विक्यान् । तुतुद्वान्,
तुतुद्वत्, तुतुद्वुपी । तुतुदान् । रुरुध्वान्, रुरुध्वत्, रुरुध्वुपी । रुरु-
ध्वान् । तेनियान्, तेनियत्, तेनुपी । तेनान् । चिक्रीयान्, चि
क्रीवत्, चिक्रीयुपी । चिक्रीयाण । चौरयाचकृवान्, चौरयाचकृत्यत्,
चौरयाचकृत्युपी । व्यतिचौरयाचक्राण । इत्यादि ॥ सानि-बुभू-
यन् । व्यतिबुभूयमाण । बुभूयमाण देवेन । अनुबुभूयमाण ।
अनुबुभूयमाण स्वयमेव । बुभूयाचकृवान् । व्यतिबुभूयाच
क्राण । इत्यादि । बुभूयाचक्राण । अनुबुभूयाचक्राण । बुभू-
यिष्यत् । व्यतिबुभूयिष्यमाण । जुहूयन् । व्यतिजुहूयमाण ।
जिघ्रित्सन् । व्यतिजिघ्रित्समान् । इत्यादि ॥ कर्तर्यानि-बोभू-
यमान् । डौ-बोभूयमान् देवेन । कर्म-अनुबोभूयमान् । क-
र्तरि कानि-बोभूयाचक्राण । डौ-बोभूयाचक्राण । अनुबोभूया
चक्राण । बोभूयिष्यमाण । डौ-बोभूयिष्यमाण । अनुबोभूयिष्य-
माण । यहुपि-उवादेश । “न थाद्” इति नुममान् । वाभुवत्,
बोभुवत्, बोभुवत् । इत्यादि । “वा नप ” इति वा नुम् । बोभु-
वत्, बोभुवत्, बोभुवत्, बोभुवत् । इत्यादि । बोभुवत्, बोभु
वत्, बोभुवत् । इत्यादि । बोभुवाचकृवान् । बोभुविष्यन् ।
णिचि-भाषयन् । भाषयमान् । डौ-भाषयमान् । भाषयमान् ।
भावयमान् स्वयमेव । भाषयाचकृवान् । भाषयाचक्राण । डौ-
भावयाचक्राण । भाषयाचक्राण ॥ हावयन् । हावयमान् । डौ-

धिकारे मिद्गर्जिता वक्ष्यमाणास्याः कृत्सज्ञा भवति । इति अधिका
रेण कृत्सज्ञा-कृतकर्तर्यक्षिरिति प्रयोजन ।

९३० ॥ प्राक् क्तेर्वाऽसम. । २ । १ । १०० । छियां
क्तिरिति वक्ष्यते । प्रागेतस्मात् क्तिसशब्दनात् असमस्यो वा भवति ।
इत्यधिकारो वेदितव्य । अपवादेन बाधितस्योत्सर्गस्य पुनरपवादविषये
अनन समापशा विधीयते ।

९३१ ॥ ष्वोर्व्या । २ । १ । १०१ । ष्वुतृजिति वक्ष्यते ।
प्रागतस्मात् ष्वुसंशब्दनात् वक्ष्यमाणा व्यमज्ञा स्या भवति । तयोर्व्य-
क्तखार्थ इति प्रयोजन ।

९३२ ॥ तव्यानीयौ । २ । १ । १०२ । धो परत तव्यानीय
इत्यतौ ल्यौ भवत । तत स्वादय । भवितव्य । भवनीय पुस्त ।
एधत्तव्य, एधनीय निद्वद्धिरित्यादि । अभिभवितव्य । अभिभव
नाय शत्रु । पक्तव्य, पचनीय, ओदन । हतव्या, हरणीया
भू । हीतव्य, हवनाय हवि । अत्तव्य, अदनीय घृतमित्यादि ।

९३३ ॥ नश्मज्जर्झलि । ५ । १ । ४० । नश् मस्न इत्ये
तयोश्चलादौ ल्ये नुम् भवति । नष्टव्य । नशनीय । मङ्क्तव्य । मज्जनीय ।

९३४ ॥ योऽचोऽव्वाम्बु । २ । १ । १०३ । धोरजताद्
यस्यो भवति ष्यापवाद वा आसु ऋकारात् इत्येतान् चर्जयित्वा ।
लव्य । पूम्-पव्य ।

९३५ ॥ ईद् ये । ४ । ४ । ३८ । आकारात्तस्य गोरीकारा
देशो भवति यत्ने परे । धेय । देय । आश्रेय । अनुमय । विज्ञेय । प्रहय ।

० ३६ ॥ ष्वित्ये । ४ । ३ । ७६ । यकारात्तौ ल्य ष्वोर्वा अवा
दया भवात् । इत्यर्त्वा भव्य हव्य । भ्रव्य । लव्य । पव्य । इत्य्वा ।

अध्यासुरिति किं ? यु मिथुन-याम्य । पुञ् अभियर । आहूर्त्वं ।
आसान्य । फार्प । हार्प ।

९३७ ॥ पोस्दुडोऽन्नपिबपिरपिन्नपिन्नभिषाविदधे
। २ । १ । १०४ । अपादिबर्जितान् पत्रगोतान् अका
रोडो यस्यो भवति । शपो ऋश-वाप्य । छप्य । गप्य । रप्य ।
अपादिनिषेध किं ? अपत्राप्य । दुर्गान् धीजसतानि । वाप्य । रप
छप व्यक्तायां वाचि । राप्य । छाप्य । जप मानस च । जाप्य । जभ
मथुन । जाप्य । घमु अदने । आचाम्य । दभि सौत्रो धातु । दाम्य ।

९३८ ॥ यतिचतितकिशकिञ्चित्तद्यजे । १ । १ ।
। १०५ । यत् चत् तद् दक्ष् दस् सद् यजि इत्येतभ्यो यस्यो
भवति । यतिञ् प्रयत्न । यस्य । चतिञ् याचने । चत्य । तक्र
हसने । तस्य । शक शकने । शक्य । शस हिंसायां । शस्य । यहै
मर्षण । सद्य । यजोञ् दातादी । याप्य ।

९३९ ॥ गदमदयमोऽगेः । १ । १ । १०६ । गद मद यम इत्ये
तेभ्यो गिरहितेभ्यो यो भवति । गद्य । मद्य । यम्य । अगेरिति किं ?
निगाद्य । प्रमाद्य । आपाम्य ।

९४० ॥ चरे. । १ । १ । १०७ । चरेरगिपूर्वाद् यो भवति ।
प्यापनाद । चर्य ।

९४१ ॥ आहोऽगुरौ । १ । १ । १०८ । आहूर्त्वाचरेयो भवति ।
चर्यो देश । अगुरानिति किं ? आचार्य भट्टारुलरु ।

९४२ ॥ वद. सुपि क्यप् च । १ । १ । १११ । वदोर्गिबर्जिते
सुपि वाचि क्यप् भवति यद्य । ककार कित्कार्याध । पकारस्तु
गर्ध । कपि-“स्वप्चछपाद ” इति यण इक् । “वागमिक्” इति

वाक्स । ब्रह्म उच्यते ब्रह्मणा उच्यते इति ब्रह्मोच । ब्रह्मण्य । सत्य-
मुच्यते इति सत्याच । सत्यवच ।

९४३ ॥ भूयहत्यामिचित्या भावे । २ । १ । भूय हत्या
अग्निचित्या गिरजित सुपि वाचि क्यबना निपात्यत भावे । भूयति
भयतेर्नपुसके भावे क्यप् । ब्रह्मणा भवन ब्रह्मभूय गत । देनभूय
गत । ह्येति हते स्त्रियां भावे क्यप् नकारस्य च तकारो निपात्य ।
ब्रह्मणो हति ब्रह्महत्या । अग्निचित्यति अग्निपूर्वाच्चिब स्त्रियां भावे
क्यप् तुक् च । अग्निचित्या । अग्निप्रहणमन्यसुन्निवृत्त्यर्थ ।

९४४ ॥ शास्त्वेतिवृब्दजुषः । २।१।११३ । शास् स्तु
एति वृब् द जुर् इत्येतेभ्यो धुम्य क्यप् भवति । न यो वर्तते
चानुकृष्टत्वात् सुप्यगरित्वेव । शासु अनुशिष्टी ।

९४५ ॥ शासोऽहृष्ठीत् । ४।४।३५ । हृष् क् क्किति
चानुवर्तते । शासो गोरुडो अङ्गि हृष्ठादौ चक्किति परत इकारादेशो
भवति । “शास्त्रस्यसा” इति पत्व । शिष्य । स्तुब् स्तुतौ । स्तुत्य ।
एतीति इणिको प्रहण । इण् गतौ । इत्य । इक् स्मरणे । इत्य । इब्
अभ्ययने । अधीत्य । वृब् प्रात्पूर्व । प्रवृत्त्य । वृब् अनादरे । आ
दत्य । जुषिब् प्रीतिसेवनयो । जुष्य ।

९४६ ॥ ऋदुडोऽक्लृप्चृत्तृचः । २ । १ । ११४ । क्लृप्
चृत्ति ऋचिर्वाजितेभ्य ऋकारोक्ते धुम्य क्यप् भवति । वृत्तुब् वर्तने ।
वृत्त्य । शृदुब् शब्दकुत्सायां । शृद्य । अक्लृप्चृत्तृच इति किं ?
क्लृप्य । चर्त्य । अर्च्य । ण्यापनाद ।

९४७ ॥ ण्य' । २।१।१२२ । धोर्ण्यस्यो भयति । णकार
ऐवर्थ । कार्ये । हार्ये । पच् युज् भुजित्यतो ण्य ।

९४८ ॥ चजोः कूर्धिण्ये तेऽनिटः । ५।२।६४ । ~ ~ ~

गोश्वकारजकारांतस्य कुत्त्र भवति धिति ण्ये च परत । पूर्ववद्
न्यत् । पाक्य । योग्य । भोग्य । धच् इत्यतो ण्य ।

९४९ ॥ निदाघावदाघार्घवाक्य खौ । ५ । २ । ६५ ।
निदाघादय शब्दा कृतकुत्वाद्यो निपाल्यते खौ । वाक्य । अत्र
वाच्य । पच् सिच् इत्यतो ण्य ।

९५० ॥ ण्य आवश्यके । ५ । २ । ७४ । अवश्यस्य भात्र
आवश्यक । तस्मिन्नावश्यकेऽर्थे ण्ये परत चजो कुत्त्र न भवति ।
“ण्य ” इत्यावश्यके ण्य । मयूरव्यसकादित्वात् स । “व्येऽवश्यम ”
इति मय । अवश्यपाच्य, अवश्यसेच्य ।

९५१ ॥ युज् ल्यञ् प्रवर्चा । ५ । २ । ७५ । युज् ल्यञ् प्रवच्
इत्येतेषा ण्य परतश्चजो कुत्त्र न भवति । योग्य । ल्याज्य । प्रवाच्य ।

९५२ ॥ भुजोऽदौ । ५ । २ । ७६ । भुज् इत्येतस्याद्यर्थेऽभ्य
वहारे वर्त्तमानस्य ण्ये कुत्त्र न भवति । भोग्य ओदन । अदाविति
किं ? भोग्य कण्ठ ।

९५३ ॥ निप्राद्युज शक्ति । ५ । २ । ७७ । नि प्र
इत्येताम्ना परस्य युज शक्यतेर्गम्यमाने कुत्त्र न भवति । नियोक्तुं
शक्य नियोग्य, प्रयोग्य । शकीति किं ? नियोग्य । प्रयोग्य ।

९५४ ॥ ओरावश्यके । २ । १ । १२४ । उर्णातादोरवश्य
भात्रे दोल्ये ण्या भवति । यापनाद । पूञ् पवन । इत्यतो ण्ये “व्यि
त्ये” इत्याव् । पाव्य । अवश्यपाव्य । छञ् छेदने । लाव्य । अव
श्यलाव्य । भू भाय । अवश्यभाय ।

९५५ ॥ ण्वुत् । २ । १ । १२५ । सर्वेभ्यो ध्रुम्यो ण्वु त्त् इत्ये
तौ ल्यो भवत । णकार ऐर्था । चकार “ण्वुत्तुभ्या च” इति
रिक्षेपणार्थ ।

९५६ ॥ वोरक । ५ । १ । १ । वु इत्येतस्य गोर्निमित्तभूतस्य
अक इत्ययमादेशा भवति । भाजक । भविता । कारक । कता ।
नायक । नता । पाचक । पक्ता । माचक । मोक्ता । इत्यादि त्रिषु लिंगेषु
योग्या । लोदिदचोऽपच्छिन्निशीत्यादिनाऽनिद्वयमित्त्व च प्रत्येय ।

९५७ ॥ गाहकुटापञ्चिण ङिद्वत् ॥ १ । १ । ८९ । गाह् इत्य
तस्य कुटादिना च घृता अञ्चिण स्य परता ङितीव कार्यं भवति ।
सक्रोटक । सकुटिता । उदघाटक । उदघुटिता ।

९५८ ॥ इटि विज । १ । १ । ९० । विजर्धोरिडादौ स्त्रे
ङित्कार्यं भवति । उद्विजता ।

९५९ ॥ घनस्तोऽणश्रौ । ५ । २ । ३५ । हतेर्णञ्चि
वर्जित ङिति परे नकारस्य तकारादेशो भवति ।

९६० ॥ हो घनो ङिणि । ५ । २ । ६७ । हतेर्हका
रस्य ङिति स्त्रे नकारे च परत कुव भवति । घातक । हता ।

९६१ ॥ कृञ्चौ युक् । ५ । २ । ३७ । आकारात्तादा कृति
ङिति औ च युक् भवति । दायक । दाता । विधायक । विधा
ता । गायक । गाता ।

९६२ ॥ न मोऽकम्बम्यम्रमूनमृगमृचम । ५ । २ । ३८ ।
कमि वमि यमि रमि नमि गमि चमिवर्जितस्य मातस्य ओ गो
कृति ङिति ङिति औ च यदुक्त तन्न भवति । “उङ्काऽत * इति ण्य न
भवति । शमक । शमिता । तमक । तमिता ।

९६३ ॥ जनूवधे । ५ । २ । ३० । जन् वधि इत्येतयो
कृति ङिति औ च यदुक्त तन्न भवति । जनक । जनिता । वध
क । वधिता ।

९६४ ॥ जभोऽचि । ५ । १ । ४१ । जभ इत्येतस्याजादौ
त्ये नुम् भवति । जभक । जभिता ।

९६५ ॥ रध । ५ । १ । ४२ । रध इत्येतस्याजादौ त्ये
परतो नुम् भवति । रधक । “ ऊदिद्भूज ” इति पक्षे इद् ।

९६६ ॥ नेत्र्यल्लिटि । ५ । १ । ३१ । रध इडादाव
लिटि त्ये नुम् न भवति । रधिता । रद्धा ।

९६७ ॥ रभ । ५ । १ । ४४ । रभ इत्येतस्याजादौ त्ये
नुम् न भवत्यल्लिटि । आरभक । आरब्धा ।

९६८ ॥ लभे । ५ । १ । ४५ । लभ इत्येतस्याजादौ लि
ङ्गार्जितस्य नुम् भवति । लभक । लब्धा ।

९६९ ॥ मृजरैर्प् । ५ । २ । १ । मृजर्द्वैर्प् भवति
गागयो परत । समाजक । समार्जिता । समाधा । सनि-धुभूष
क । धुभूषिता । यङि-त्रोभूषक । रोभूषिता । यहुपि-वाभाव
क । बाभाषिता । णिचि-भानक । भानयिता ।

९७० ॥ त्ताच्छसहलुभरुपरिप । ५ । १ । १०३ । इच्छ
सह लुभ रुप रिप इत्येतेभ्यस्तकारादावग वा इद् भवति । इच्छतीवि
इये ङादशभाजो ग्रहण । एपिता । सहिता । लाभिता । रोपिता ।
रोपिता । इडभावे-टुत्वादि ।

९७१ ॥ सहवहोऽस्यौ । ४ । ३ । ३०३ । सहि वहि इत्ये
तयोरवणस्य द्वले सयौकारादशो भवति । एष्टा । सोढा । लोम्भा ।
रोष्टा । रोष्टा ।

९७२ ॥ पचादिभ्योऽच् । २ । १ । १३० । पच् इत्येवमा-
दिभ्यो धुम्याऽजित्यय त्यो भवति । पचताति पच । वच । भव ।

कर । हर । नय । लोलव । पोपुत्र । मिय । श्लिष । श्वपच ।
चक्रधर । बहुवचनादाकृतिगण ।

९७३ ॥ नदादिभ्योऽन । २ । १ । १३१ । नदि इत्येव-
मादिभ्योऽन इत्यस्यो भवति । नदयतीति नदन । णिख । वासन ।
मादन । त्रिदूषण । “ दौषो णो,, इत्युकार । साधन । वर्द्धन ।
शोभन । रासन । एनभ्यो ण्यतेभ्योऽन । सहन । पत-
न । इत्यादि ।

९७४ ॥ प्रहादिभ्यो णिन् । २ । १ । १३२ । प्रह इत्ये-
वमादिभ्यो णिन् त्यो भवति । गृह्णातीति प्राहयतीति च प्राही ।
उद्गामन इति उद्गामी । तिष्ठतीति स्थायी । मत्रयतीति मत्री ।
समर्थयति इति समर्थी इत्यादि ।

९७५ ॥ ज्ञाकृगृप्तीगुलः क । २ । १ । १३९ । ज्ञादिभ्य
इगुङ्मपश्च ध्रुम्य कर्तव्यो भवति । ज्ञानातीति ज्ञ ॥ “ इटि चात्ख,,
इति आत्ख । कृ विक्षपणे । “ ष्ठनामिद्धो ” इतीद् । किरतीति
किर । गृ निगरणे ।

९७६ ॥ ग्रीोऽचि । ५ । ३ । ५६ । गृ इत्येतस्य धोरजादौ
स्येपरे रेफ लट् वा भवति । गिरतीति गिर । गिल । ग्रीञ् प्रियदी-
प्यो । ग्रीणातीति प्रिय । लिख अक्षरविषयामे । लिखतीति लिख ।
रुध । बुध । युध । इत्यादि ।

९७७ ॥ गावातोऽनिक् । २ । १ । १४० । गौ वाचि धोरा-
कारातात् का भवति अनिक च । प्रतिष्ठत इति प्रस्थ । त्रेद्
पालने । सुत्र । गै हर्षक्षये । सुगल । इत्यादि । अनिगिति किं ।
द्वेञ् स्वर्दाशब्दयो । प्रह । उपा वयोहानौ । प्रउय । इत्यादि
“ स्वन्वच्छ्रुपादे,, इत्यादिना यणिक न भवति ।

९७८ ॥ ज्वलादिग्रहाव् वा । २ । १ । १४० । ज्व
 आदिभ्यो प्रहश्च धोरगौ वाचि णत्यो या भवति । पञ्जे-अच् । ज्वल
 तीति चाल , ज्वल । साह , सह । राम , रम । प्राह , मह ।

९७९ ॥ तन्श्याद्व्यधाश्रुसङ्घतीण्श्वसः । २ ।
 १ । १४६ । तनादिभ्यो धुभ्यो णो भवति । तान् । उत्तान ।
 श्वैत्र गतौ । अवश्याय । आत्—दाय । ग्गय । व्यग ताडन ।
 व्याय । श्रु गर्ता । आश्राय । मश्राय । श्रु गतौ । अत्याय ।
 र्जस् प्राणो । श्वास । आश्वास ।

९८० ॥ आशिषि वुच् । २ । १ । १७३ । धोराशिषि
 गम्यमानायां वुच् भवति । चकार "त्यस्थऽचि ऋषीद्" इत्यादिना
 त्रिगणार्थ । जीवतान्—इत्याशास्यमाना जीवक । नदक
 वद्धक । जावका । नदका । वद्धका ।

९८१ ॥ कर्मण्यण् । २ । २ । १ । कर्मणि वाचि धो-
 रण् भवति । कुभ करोताति कुभकार । छत्रधार । शरलाव ।
 वेदाध्याय । चचावाद । कुभकारी । छत्रवारी इत्यादि ।

९८२ ॥ आत योऽह्वावाम् । २ । २ । ३ । कर्मणि
 वाचि ह्वा वा मा वज्रितादाकारानात् धो का भवत्यणोऽपवाद ।
 गा ददातीति गोद । कथलद । पार्णित्र । सत्रज्ञ । क्षितिय ।
 मत्तस्य । अह्वावाम इति किं ? स्वर्गह्वाय । ततुवाय । धायमाय ।

९८३ ॥ मे । २ । १ । ४ । कर्मणि वाचि प्रशब्द च धा
 रात को भवति । तत्वप्रद । धर्मप्रज्ञ । सिद्धे सत्यारभो नियमार्थ ।
 [प्र एव गौ नान्यस्मिन्] इति-गोसदाय ।

९८४ ॥ दाशः । २ । २ । ५ । कर्मणि प्रशब्द च

वाचि दा वा इत्येताभ्यां को भवति । मोक्षप्रद । मार्गप्रद । अय
मपि नियम । दाज्ञ एव नायस्मान्" इति—पार्णिप्रत्राय ।

९८५ ॥ सुपि । २ । २ । ७ । सुपि वाचि धीरात् को
भवति । कच्छेन पिपतीति कच्छप । द्विप । पादप । समस्थ । नियमस्थ ।

९८६ ॥ गौवांश्च भूमिसव्यापद्विप्रिकुशेकुशकुमुमजिपुजि-
परमेवर्हिर्दिव्यमे स्थ. । ५ । ४ । ७५ । गवादिभ्य परस्य
क्षिष्टते सकारस्य षत्व भवति । गोष्ट । अवाष्ट । अवष्ट । भू-
मिष्ट । सव्यष्ट । द्विष्ट । त्रिष्ट । कुष्ट । शेकुष्ट । शकुष्ट । अगुष्ट ।
मजिष्ट । पुजिष्ट । परमेष्ट । बर्हिष्ट । दिविष्ट । अग्निष्टा ।

९८७ ॥ नखमुचादय । २ । २ । ८ । नखमुच इत्ये
वमादय शब्दा शिष्टप्रयोगत साधनो भवति । नखान् मुचति—
अणोऽपवाद —नखमुचानि धनूपि । मूलानि त्रिभुजति मूलत्रिभुजो
रथ । कौ मोदते—उमुद । जल रोहति जलरुह ।

९८८ ॥ ओऽर्ह । २ । २ । १४ । कर्मणि वाचि अर्हते
रस्यो भवति । इति पूजाहो जिन । पूजार्हा प्रतिमा ।

९८९ ॥ धृञोऽमृत्रे । २ । २ । १५ । कर्मण्यसूत्रे वाचि
धरतेरस्यो भवति । जल धरतीति जलधर । शशधर । चक्रधर ।
गणधर । असूत्र इति किं 'सूत्रधार' ।

९९० ॥ शम्पस्थो धो खौ । २ । २ । १६ । शमि वा
चि स्थायजिताहोरस्यो भवति खुत्रिपये । श भवति - शभव ।
शकर । अस्थ इति किं 'शस्था । शर्माति किं 'सस्था ।
शामप्यजादित्वात् । शारिपति किं 'शकरी जिनविद्या ।
हस्तादिना अद् ।

०९१ ॥ हेतुशीलानुलोम्येऽशब्दश्चोक्तकलहगाथावैर
चाहुमूत्रमत्रपदे । २ । २ । २७ । हेतु कारण । शील स्व
मात्र । आनुलोम्यननुकूलता । एतेष्वर्धेषु गम्यमानेषु शब्दादिवर्जित
कर्मणि वृत्ता धोरद् स्या भवति । तीर्त्स्रा जिन । यशस्करी
जिनप्रिया । श्रद्धाकर । प्रेषणाकर । अशब्दादाविति किं शब्द
कार । श्लाककार । इत्याद ।

०९२ ॥ गमे खचूखड्डा । २ । २ । ५८ । कमाणि सु
पि च यथासम्भव वाचि गमेर्गे खचू खड्ड ड इत्यते स्या भवति ।

०९३ ॥ मुमच । ४ । ३ । २३२ । पूर्वपदस्याजतस्यास
पिदते कृति यौ मुमागमो भवति । तुरगम । तुरग । तुरग ।
“ ङषापो कचिद् गी,, इति प्र । भुजगम । मुजग । भुजग ।

०९४ ॥ विहायो विह च । २ । २ । ५९ । विहायस्
शब्दस्य वाचो विहादेशो भवति । गमे खचूखड्डा प्रागेव सिद्धा ।
विहायसा गच्छतीति विहगम । विहग । विहग ।

०९५ ॥ सुदुस्याधारे ङ । २ । २ । ६० । सुदुस् इत्य
तयागचोगमेर्गे भवत्याधार । सुखेन गम्यतेऽस्मिन्निति सुगा दश ।
दुर्गो देश ।

०९६ ॥ आशिपि घ्न । २ । २ । ६३ । कर्मणि वाचि
हतेराशिपि गम्यमानायां ङो भवति । तिर्मि हंत्वित्याशंसित तिभिह ।
शत्रुह । शापह ।

०९७ । कचिदपे । २ । २ । ६४ । कर्मण्यपशब्दे च
सुब्रंने वाचि हंते कचिदो भवति । केशमपहताति केशापह ।
तमापह । दुखापह । कचिच्छब्द शिष्टप्रयागानुसरणार्थ ।

९९८ ॥ टगमर्त्ये । २ । २ । ६६ । कर्मणि वाचि हतेष्टग्
भवत्यमर्त्ये कर्त्तरि । वात हति विनाशयति वातघ्नमात्रिक क्षीर ।
पित्तघ्न माहिष पय । श्लेष्मघ्न कटुक । जायाघ्नास्तिलक । पति-
घ्नी पाणरेखा ।

९९९ ॥ जायापत्योर्लक्षणे । २ । २ । ६७ । जायापति
इत्येतयोर्वाचो हतेष्टग् भवति लक्षणे लक्षणप्रति कर्मकर्तरि मर्त्ये ।
लक्षण शुभाशुभसूचन तिलकालकादि । जायाघ्नो ब्राह्मण । येन
तिलकादिलक्षणन जाया हति तद्वानित्यर्थ । एव—पतिघ्नी कया ।

१००० ॥ स्पृशोऽनुदक किं । २ । २ । ६८ । स्पृशरुद
कर्जिते मुञ्चते वाचि । कस्त्वा भवति । घृत स्पृशताति गृतस्पृक् ।
मत्रण स्पृशतीति मत्रस्पृक् । अनुदक इति किं ? उदकम्पश ।

१००१ ॥ ऋत्विग्दधृक्स्रक्दिशुष्णिगञ्चुयुजिकुचः ।
२ । २ । ७१ । ऋत्विग् दधृक् स्रक् दिक् उष्णिक् इत्येते शब्दा
कित्याता निपात्यते । अर्चात् युजि कुच इत्येतेभ्य किमिति ।
ऋतौ ऋतु वा यजतीति ऋत्विक् । घृष्णातीति दधृक् । किर्द्वित्व च ।
सृजति तामिति स्रक् । कमणि किरमागमश्च । दिशति तां-दिक् ।
कमणि किं । उत्तिनह्यतीति-उष्णिक् । ग्यतख पत्य च निपात्य ।
अचु-भाङ् । दध्यङ् । युजि-युङ् । कुञ्च ऋङ्, कुञ्ची ।
निपातनादनख ।

१००२ ॥ कर्मणीये त्यदाद्यन्यसमाने दशष्टक् सक् च
। २ । २ । ७२ । त्यदादाव-यशब्दे समानशब्दे च कम
णि इवार्थे उपमान वाचि दश टक् सक् किञ्च त्या भवति । त्य
मिन् पश्यति, स्य इव दृश्यते, त्यादृश । त्यादृश्च । त्यादृक्

“आ , इयात् । एव—तादृश , तादृश , तादृक् । अन्यादृश ।
अ-यात्भ , अ-यादृक् । सदृश , सदृभ , सदृश् । ” समानस्य
धमादपु,, इति सादृश ।

१००३ ॥ मन्वन्वन्निब्विन क्वित् । २ । १ । ७३ ।

सुपि याचि धोमन् र् पात् विचु इयते त्या क्वचिद् दृश्यते ।
क्वचिन्ति बहुलार्थे । शन—यथालक्ष्य लभणव्यवस्था । मन्—
सुष्ठु शृणातीति सुशर्मा । सुष्ठु तरतीति सुतम्मा । शृणाति दु ख
मिति शर्मा सुख । वृणाति शरीरामति वर्म तनत्र । हिनाति
व्यग्रहारमिति हेम मुग्धे । दधाति शाभामिति धाम । क्वचिद् प्रह
णाभिरुपपदादपि त्य । वन्-विजायत इति विजाय । “व-या,,
इत्यात् । एवमे ग-उतीत्यप्रगाया । “प वृत्ति बहुल,, इतीपोऽनुप् ।
क्वनिप्—प्रातरति प्रातरित्वा । करातीति कृत्वा । निवादनर्प् पिस्वा-
त् तुक् च भवत । ध्यायतीनि धीवा । ध्याप्यो क्वनिपि-क्वचि
द-यदेत्” इति यण इहू । “हला याणक” इति दी । ख-ध्याय
त इति पीया । विन्-विशतीति वद । रिपतीति रेट् । पत्त्रजस्य ।
एव-श्वकार । जागर्तीति जाग । अ यथा—“जागुरत्रिणिण-द्विताति
एवप्रतिषेध स्यात् । शुभमिति क्षि । शुभ यातीति । शुभया । कीलाल
पिनतीति कीलालपा ।

१००४ ॥ क्विप् । २ । २ । ७४ । धो क्वचिन् क्विप्

दृश्यते । अतरीक्ष सीदतीति-अतरीक्षसन् । ण्य-शतत् । अदसूते
इति—अदसू । शतसू । मित्र द्वेषीति मित्रद्विट् । प्रद्विट् । द्विट् ।
मित्राय द्रुहतीति मित्रधुक् । गो दाग्धाति गोधुक् । प्रधुक् । अश्व
युनक्ति युज्यतऽनेन वा इति अश्वयुक् । प्रयुक् । युजीति पूवत् ।
तत्र वेत्ति जानाति वित्ते विचारयति वा तन्वित् । प्रवित् । विद्व

ति विद्यते विंदति वा विद । तेषा वर-विदावर । वाक्य भिन
 चीति वाक्यभित् । प्रभित् । भित् । तमदिउत् । प्रधिउत् । उिन् । शत्रु
 जित् । प्रजित् । जित् । अपणी । प्रणा । नी । विराट् । सम्राट् ।
 उखाश्रत् । पर्णध्वत् । वहाम्भट् । पक् । या । हा । मित्रभू । प्रतिभू ।

१००५ ॥ भजो णिवः । १ । २ । ७७ । सुवते वाचि
 भजेर्धिर्भवति । णकार ऐवर् । इकार उच्चारणार्थ । वकार सति
 साम्ये बाधनार्थ । तेनेह किप् न भवति । अर्धं भजतीति-अर्द्धभाक् ।

१००६ ॥ शीलेऽजातौ णिन् । १ । २ । ७८ ।
 जातिवर्जिते सुवते वाचि धो णिन् भवति शीले गम्यमाने ।
 यत्र फलनिरपेक्षा प्रवृत्तिस्तच्छाल । उष्ण मुहूर्ते इत्येव शील
 उष्णभोजी । उदासरतात्येव शीला उदासारिण्य । एव-प्रत्या-
 सारिण्य गाय । प्रस्थापी । प्रयाया । शाल इति किं ? उष्ण
 भोज । अजाताविति किं ? शालान् भोक्ता । तृत्नेव ।

१००७ ॥ कर्तरीवे । २ । २ । ७९ । कर्तृवाचियुप
 मान वाचि धोर्णिन् भवति । जात्यशीलार्थमिद । उष्ट्र इव काश
 तीति—उष्ट्रकोशा । ध्वाक्षरायी । सिंहनदी । वृत्ताविवाधातिर्भूत इति
 तदप्रयोग ।

१००८ ॥ व्रताभीक्ष्ण्ये । २ । २ । ८२ । सुवते वाचि
 धोर्णिन् भवति व्रत आभीक्ष्ण्ये गम्यमान । व्रत शास्त्रतो नियम ।
 पार्श्वे एव शेष्य—पार्श्वशापी । स्थडिलशापी । अथाद्धभोजी ।
 'अलक्षणभोजी । पुनः पुनर्यद्भवतीति तदभीक्ष्ण्य । तस्य भाव
 आभीक्ष्ण्य । कर्मायमाभीक्ष्ण्य विवर्तितानि कर्मायपायिणा गाधार्य ।
 क्षीरपायिण उशीनरा । सौरारपायिणो बल्हीका ।

१००९ ॥ मन्यात् । २ । २ । ८३ । मुयते वाचि
मन्यतेर्णिन् भयति । शामनमानी ।

१०१० ॥ खञ् स्वस्य । १ । २ । ८४ । स्वस्यात्मनो
यसदपि मुबन तस्मिन् वाचि मन्यते खञ् भयति । दर्शनायमात्मान
मन्यते दशनीयमन्य । सर्वज्ञमन्य । खित्वा मुन् । शित्वाद् विकरणश्च ।

१०११ ॥ जनोऽनौ ङ । १ । २ । ९६ । कमण्यनु
शब्दे च वाचि जनेडो भवति भूते । पुमान्मनुजात -पुमनुजात ।
पुमनुज । स्थनुज । "अकमका अपि धव सगय सकमका भव
ति" इति-जनि सकर्मक ।

१०१२ ॥ इंपि । २ । २ । ९७ । इंपते वाचि जनेडो
भवति भूते । उपशमे जात उपशमज । अप्सु जात -अप्सुज ।
सरसिज । "ईपोऽद्वल ,, इतीपोऽनुप् ।

१०१३ ॥ कायामजातौ । २ । २ । ९८ । जातिवर्जिते
कांते वाचि जनेडो भवति । बुद्धेर्जात -बुद्धिज ,सस्कार । सक
व्यज -काम । दु खज शाक । अजातापिति किं ? अद्याज्जात ।

१०१४ ॥ क्वचित् । २ । २ । ९९ । क्वचिदयस्मिन्
वाचि जनेडो भवति भूते लक्ष्यानुरोधेन । किंजातन किंज ।
अलजातेन -अलज । द्वाभ्यां जमनोपनयेन च जात -द्विज । न
जात अज । प्रजाता प्रजा । स्त्रीभ्यो जात -स्त्रीजमनृत । अद्भया
जात -अब्ज । क्वचिदयस्मादपि धो ङा भवति । परमाहति पराह ।
परिखाता परिखा । उपखा । अटति, अततीति वा आ । कन-
ति कायतीति वा क । खयते खनतीति वा ख । भातीति भ ।

१०१५ ॥ तः । २ । १ । १०० । धोभूते काळ तसङ्गस्त्यो

भवति । “क्तक्ततू त ,, इति तसञ्ज्ञा । फकारोकारयोरिसञ्ज्ञा । भूयते स्म भवति स्म इति वा विप्रहे-भूत । भूतवान् । शयितं । शयितवान् । कृत । कृतवान् । कृतवती । णे ख—भाषित । भाषितवान् । भाषितवती । याचित । कारित । गमित । जनितमित्यादि ।

१०१६ ॥ इत् ते । ५ । १ । १०२ । निष्कुष इडागमो भवति तसञ्ज्ञक परत । निष्कुषित । निष्कुषितवान् ।

१०१७ ॥ ङीयश्चीदिद्वेदोऽपतस्ते । ५ । १ । १२९ । ङीयश्चि इत्यताम्यामिकारेतो यस्मिन् कस्मिंश्चिद् विकल्पितेऽथ पततिवर्जिताद्धोस्तसञ्ज्ञक परतो नद् भवति ।

१०१८ ॥ द्रांतस्य तो नो दोऽमत्पृमूर्छा ॥ ५ । ३ । ८० । दकाराताद् रेफाताच्च मत्पृमूर्च्छिवर्जिताद्धो परस्य तसञ्ज्ञकस्य तकारस्य नकारादेशो भवति तदसनिधाने दकारस्य च । “पूर्वस्य” इति वर्तमाने—

१०१९ ॥ ओदितः । ५ । ३ । ८४ । ओकारेतो धो परस्य सतकारस्य नत्व भवति । डीन । डीनवान् । श्यनिर्दशात् भौवादि कस्य भवत्यनद् । डयित । डयितवान् । ओधि गतिवृद्ध्या । स्वव्यङ्ग्यादे कित्तीति साचो यणिक् । “हलो यणिक ” इति दी । श्वा । शूनवान् । ईदित्—विजीञौ भयचलनयो । उद्दिग्न् । उद्दिग्न्वान् । लजीञौ लस्त्रिञौ प्राडे । स्फादिसख । लम्न । लम्नवान् । नद् अपरद् । अपरद्भवान् । “ऊदिद्भूत् ” इति विकल्पेन विकल्पितेद्भूत् । गम्ल् सुप गती । “लोदिदच—इत्यादिना नेद् । “हमन्—” इत्यादिना ख्ख । गत । गतवान् । हनौ—हत । हतवान् । प्रच्छी पृष्ट । पृष्टवान् ।

१०२० ॥ आदितः । ५ । १ । १३६ । आदितो धोस्ते
इत् न भवति । जिमिदा-मिन्न । मिन्नान् । जिश्विदा-श्चिष्ण ।
श्चिष्णान् ।

१०२१ ॥ स्फादेरातो धोर्यण्वतोऽध्याख्य* । ५ ।
। ३ । ८१ । ध्यायार्जिनात्कारात् स्फादयण्वतो धो परस्य
ततकारस्य नत्व भवति । सस्यान । सस्यानान् । निद्राण ।
निद्राणान् । म्लान । म्लानान् । स्फादरिति किं ? यात् ।
धात् इति किं ? व्युत् । धोरिति किं ? निर्यात् । यण्वत् इति
किं ? खात् । अध्याख्य इति किं ? ध्यात् । ध्यातवान् । ख्यात् ।
ख्यातवान् ।

१०२२ ॥ ल्वादेः । ५ । ३ । ८२ । ल्वादिभ्य परस्य
ततकारस्य नत्व भवति । लून । लूनान् । पून । पूनवान् ।

१०२३ ॥ ऋतश्च क्तेः । ५ । ३ । ८३ । ऋकारातेभ्यो
ल्वादिभ्यश्च परस्य क्तस्तकारस्य नत्व भवति । इत्व दीत्व च । की-
र्णि । तीर्णिण । शीर्णिण । छनि । पूनि । तकारस्य नत्व
प्रागेव सिद्ध । कीर्ण्ण । कीर्ण्णान् इत्यादि ।

१०२४ ॥ श्याञ्चुदिवोऽस्पर्शनपादानजये । ५ । ३ । ८७ ।
श्ये भञ्चु दिव् इत्येतेभ्य परस्य ततकारस्य भस्पर्शे अनपादा
न जये चार्थे नत्व भवति । प्रतिश्यायते स्म प्रतिशीन । प्रति
शीनान् । अभिज्ञान । समथ्यते स्म समत्तो शकुने पक्षी । आशू
न देवदत्त । अयत्र गीत वर्त्तते । उदक्तमुदक कृपात् । धूत वर्त्तत ।

१०२५ ॥ निर्वाणोऽवाते । ५ । ३ । ९० । निर्वाण इति
निस् पूर्णात् वाते परस्य त्तकारस्य नत्व भवति अवाते कर्त्तरि । नि-

वाणो मुनि । निर्वाण प्रदीप । अन्यत्र निर्वातो वात । निर्वातवातेन ।

१०२६ ॥ शुष्पचोः ष्वौ । ५ । ३ । ९२ । शुष्पि पच्
इत्येताभ्या परस्य ततकारस्य यथाक्रम क ष इत्येतावादेशौ भवत ।
शुष्क । शुष्कवान् । पक्व । पक्वान् ।

१०२७ ॥ क्षो मः । ५ । ३ । ९३ । क्षे जै सै क्षये । क्षा
इत्येतस्मात् परस्य ततकारस्य मकारादेशो भवति । क्षाम । क्षामवान् ।

१०२८ ॥ प्रस्त्यो वा । ५ । ३ । ९३ । प्रपूर्णात् स्त्यायते
परस्य ततकारस्य मत्व भवति वा । प्रस्ताम । प्रस्तीमवान् । प्रस्ती
त । प्रस्तीतवान् ।

१०२९ ॥ दोक्षोमास्था त्कितीत् । ५ । ० । १५८ ।
द्यनिस्यतिमास्थाना तकारादौ त्ये परत इकारादेशो भवति ।
निर्दित । निर्दितवान् । अवसित । अवसितवान् । प्रमित ।
प्रमितवान् । उपस्थित । उपस्थितवान् ।

१०३० ॥ धाव्यो हि । ५ । २ । १६१ । धान्नित्येतस्य
हिरादेशो भवति तकारादौ त्ये परत । निहित । निहितवान् ।

१०३१ ॥ दो दद् भो । ५ । २ । १६३ । दा इत्येतस्य
भुमञ्जकस्य दद् इययमादेशो भवति तकारादौ किति परत । दत्त ।
दत्तवान् ।

१०३२ ॥ मरुद्गञ्च । ५ । ३ । १६३ । मरुत्तन्दादजताश्च
गे परस्य दा इत्येतस्य भुमञ्जकस्य त्त इययमादेशो भवति किति ।
मरुत्त । मरुत्तवान् । प्रत्त । प्रत्तवान् । परीत्त । परीत्तवान् । तीति दीत्व ।

१०३३ ॥ न्किरूपेऽदोऽगं जग्धिः । १ । ४ । १२०

तकारादौ किति धे चागे परतो अदेर्जग्धिरादेशो भवति । जग्ध ।
जग्धरान् । प्रजग्ध ।

१०३४ ॥ पूज्यजोः शान । २ । २ । १०१ । पूजो यजे
श्च सत्यर्थे वर्तमानाद्धो शानस्यो भवति । पवमान । यजमान ।

१०३५ ॥ यय'शक्तिशीले । २ । २ । १२२ । धा मत्य
र्थे वर्तमानात् ययसि शक्तौ शीले च गम्यमाने शानस्यो भवति ।
वयो यौवनदिस्त्र-कतीह शिखड वहमाना । कतीह कवच
पर्यस्यमाना । यस्मिन् शिखडग्रहनादि भवति तदिह ययो गम्यते ।
शक्ति सामर्थ्ये । तत्र-कतीह पचमाना । कतीह समश्नाना ।
कतीह पाके समासे च शक्ता इत्यथ । शील स्वभाव । तत्र-
कतीहाजाना । कतीह मडयमाना । कतीहाजानादिशीला इत्यर्थे ।

१०३६ ॥ सुय्द्विपर्ह. सत्र्यरिशस्य । २ । २ । १२४ ।
सुय् द्विप् अर्ह इत्येतेभ्य सत्यर्थे वनमानेभ्यो यथाक्रम सत्रिणि
अरौ शस्ये च कर्त्तरि शतृयो भवति । सर्वे सुन्वत सत्रिणा यज
माना इत्यर्थे । द्विप् शत्रुरित्यर्थे । अहन् विद्या । अर्हन् पूजा ।
विद्यायर्हतया प्रशस्यते कर्त्तव्यर्थे ।

१०३७ ॥ शीलधर्मसाधौ तृन् । २ । २ । १२५ ।
शील धर्मे साधौ च सत्यर्थे वर्तमानाद्धा तृन् इत्यय ल्यो भवति ।
शीलमुक्तार्थे । धर्म कुगचार । साधु शामन । तत्र-शील-
कर्त्ता कट । वद्विता जनापवादान् । कारण वदन च शीलमस्येत्यर्थे ।
धर्मे-बधूभूदां मुडयितार । के ते श्रापिष्ठायना । श्राद्धे सिद्धऽनम
पहर्त्तार आहरका । मुडनाहरणादिरेव तेषामाचारानुप्रवृत्त इय
र्थे । साधौ-कर्त्ता कट । गता खल । साधु कराति गच्छतीत्यर्थे ।

१०३८ ॥ भ्रूभ्राज्यकृञ्निगाकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतो
 न्यदरुच्यपत्रपवृष्वृत्सहचर इष्णु । २ । २ । १२६ । भ्रूवादिभ्य
 शीलादौ सत्यर्थे वर्तमानेभ्य इष्णुस्त्यो भवति । भवनशीलो भवन
 धर्मा साधु वा भवतीति भविष्णु । एव—भाजिष्णु । अलकरिष्णु ।
 निराकरिष्णु । प्रजनिष्णु । उत्पचिष्णु । उत्पतिष्णु । उमदिष्णु ।
 रोचिष्णु । अपत्रपिष्णु । वरिष्णु । वर्तिष्णु । सहिष्णु । चरिष्णु ।

१०३९ ॥ शभ्या घिनिष् । २ । २ । १२९ । शमादिभ्यो-
 ऽष्टभ्यो धुम्य शीलादौ सत्यर्थे वर्तमानेभ्यो घिनिष् भवति । घका
 र कुत्वार्ये । इकार उच्चारणार्थ । ' न मोऽरुम्वम्पम्रमनमगम्
 चम " इत्यैप्रतिषध । शमी । दमी । तमी । थमी । भ्रमी ।
 क्षमी । कमी । प्रमादी ।

१०४० ॥ दुहानुरुधदुप्ड्विपद्दुहयुजत्यजरजभजाभ्या
 घ्न । २ । २ । १३० ॥ दुहादिभ्यो धुम्य शीलादौ सत्यर्थे
 घिनिष् भवति । दोही । अनुरोधी । दापी । द्वेपी । द्रोही । योगी ।
 त्यागी । रागी । भोगी । अभ्याघाती । कल्पाणभांगी । रजेति
 निर्देशान्नव ।

१०४१ ॥ रुचलार्थाद्विरनः । २ । २ । १४३ । रुच्ये
 चल कपे इत्यतदर्थेभ्या विसङ्गकेभ्यो धुम्य शीलादौ सत्यर्थेऽनस्या
 भवति । रचण । आक्राशन । घलन । चापन । घेरिति किं ।
 रविता श्लोक । चलिता ग्राम ।

१०४२ ॥ हलाद्यतादहैदितोऽप्सूदीप्दीक्षणिङ् । २ ।
 २ । १४४ । बकारेण ऐकारेण हलादेर्हलतात् विसङ्गकाद्दो
 शीलादौ सत्यर्थेऽनो भवति यकारांत सूद् दीप् दीभ् णीद् इत्येतान्

वर्जयित्वा । वर्तन ॥ वर्द्धन । स्पद्धन* । जुगुप्सन । भीमासन ।
 १०४३ ॥ निद्रातद्राश्रदाशीद्दयस्पृहिसृहिपतेरालु*
 । २ । २ । १५४ । तद्रादिभ्य सत्यर्थे शीलार्थे बालुभवति ।
 द्वै स्वप्ने । निद्रालु । तद्रालु । ततो निपातनात्त्व । श्रत्यूर्वाद्वात्र -
 श्रद्दालु । शपालु । दयालु । स्पृहयालु । गृहयालु । पतयालु ।
 एते चुरादिषु कथादय । तत्रात् ख । तस्य “ परेऽच प्राच ”
 इति स्थानिन्द्रावात् “ स्युक् एप्”, उक्तेऽत एव न भवति ।

१०४४ ॥ सन्भिक्षाशम्बर्वादिच्छादु । २ । २ । १६२ ।
 सन्नताम् भिक्षादेश्च सत्यर्थे शीलादा उर्भवति । सन्-चिकीषु ।
 जिहीषु । भिक्षि-याचाया । भिक्षु । आञ्च शसिञ् इच्छाया ।
 आशसु । विद् ज्ञाने । त्यस्य मनियोगे नकारागम । विद्दु ।
 इच्छति इच्छते छकार । इप् इच्छाया । छकारा निपात्यते । इच्छु ।

१०४५ ॥ विन्मत्यर्चार्थशीलादिभ्य क्तः । २ । २ । १८१ ।
 त्रिदूम्यो मयर्थेऽर्चार्थेभ्य शीलादिभ्यश्च धुम्य सति काल क्तस्यो
 भवति । त्रिमिदा-मिन । त्रिश्चिदा-क्षिण्ण । मतिरि-ञ्ज
 ज्ञान च । तत्रेऽर्चार्थेभ्य -राज्ञा मत । राज्ञामिष्ट । मानार्थेभ्य
 राज्ञा बुद्ध । अद्यार्थेभ्य -राज्ञामर्धित । शीलादिभ्य -

शीलितो रक्षित क्षात आकृष्टो जुष्ट उद्यत ।

श्रयित शमितस्तुष्टो दृष्टा रक्षित आशित ॥

• वार्तेऽभियापृतो दृष्टा दृप्तस्तुप्तो दृप्त स्थित ।

लितोऽथ दर्पित सिग्म इत्याद्या सति समता ।

१०४६ ॥ उणादयो बहुल । २ । २ । १८२ । उणादय
 स्या सति काले उर्तमानम्यो बहुल भवति ।

१ ॥ कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूरसनिजनिचरीण्व-
टिभ्य सण् । कृ वा इत्यवमादिभ्यो धुम् उण् इत्यय लो भवति ।
कार । वायु । पायु । जायु । मायु । स्वादु । साधु । आशु ।
दारु । सानु । जानु । चारु । आयु । चादु ।

२ ॥ गभेटोः । गम् इत्येतस्य धोर्भो भवति । गो ।

३ ॥ भ्रमेश्च दृः । भ्रम इत्येतस्य धोर्भु भवति । भ्रु ।

४ ॥ इतिस्तिर्षो धुनिर्देशे । नदि । विदि । मिदि ।
दरि । भरति । जुहोति । अस्तिरित्यादय । बहुलप्रहणाद् येभ्यो
धुभ्यो यस्मिन्नर्थे य यथादृश्यते ते तेभ्यस्तस्मिन्नर्थे तथा भरति ।
ध्वर्धकार्यनियमसिद्धो भवति ।

यश्च वाच्यदृष्ट्या (घा) व्याप्त सूक्तत्र प्रयत्नत ।

तत्प्रत्येयमिहोणादौ रत्नाकरमिनाग्निल ॥ १ ॥

१०४७ ॥ पदुरुजो घञ् । २ । ३ । १६ । पदिरुजिभ्यां
घञ् त्यो भवति स च कर्त्तरि । पश्यतेऽसाविति पाद । रुज्यतेऽसा
विति रोग । घित्वात् कुत्र ।

१०४८ ॥ स्रुः स्थिररुग्मत्स्यबले । २ । ३ । १७ ।
सर्त्तेशो स्थिरादिषु कर्त्तुं घञ् भवति । सरतीति सार । चदनस्य सार-
चदनसार । ण्य-खदिरसार । कालातरस्थायी पदार्थ उच्यते । अता
सारो व्याधि । “घञि प्राय ” इति दीत्त । विसारो मत्स्य । सारबल ।

१०४९ ॥ भावे । २ । ३ । १८ । धोभावे घञ् भवति ।
भवन भाव । पाक । त्याग । राग । कृदभिनेयो भावो लिंग
सङ्घटानान् द्रव्ययत् भवति ।

१०५० ॥ अकर्त्तरि । २ । ३ । १९ । कर्त्तरि यस्मिन् कारके धावञ्

भजति । प्रास्यते तमिति प्राप्त । प्रतुषतेऽनेन प्रतोद । दास्यतेऽस्मै इति दास । आहरति तस्मात्-इत्याहार । मुज्यतेऽस्मिन् भोग । इत्यादि ।

१०५१ ॥ इह । २ । ३ । २० । इहो धोभावेऽकर्त्तरि घञ् भजति । अचोऽपनाद । अधीयते इति-अध्याय । उपेत्याधीयतेऽस्मात् इत्युपाध्याय । उपाध्यायी । उपाध्याया । बह्नादित्वाद्वा ङी ।

१०५२ ॥ इणोऽभ्रेपे । २ । १ । ३३ । गिपूर्णादिणो घोरभ्रेपे निपयऽर्थे वर्तमानादकर्त्तरि घञ् भवति । भ्रेप स्वरूपाच्चलन । ण्याऽत्र न्याय । एतदत्र साधुरित्यर्थः । भ्रेप-न्यय गत पाप । विशेष्यलिंगवचनाविप्र विशेषणान् ।

१०५३ ॥ खृग्रद्वृद्धगम्बश्रणोऽच् । २ । ३ । ५४ । इ उ ऋ इत्येतदतेभ्यो प्रह् वृ द् गम् बश् रण् इत्येतभ्यश्च धुभ्यो भावेऽकर्त्तरि अच् ल्यो भवति, घञोपवाद् । इ-चय । जय । क्षय । क्रय । उ नव । स्तय । पत्र । लय । ऋ-न्तर । धर । प्रहादि-प्रह । धर । आदर । गम । यश । रण ।

१०५४ ॥ स्यादिभ्य क । २ । ३ । ७० । स्याप्रभृतिभ्यो धुभ्यो भावेऽकर्त्तरि कन्त्यो भजति । प्रतिष्ठतऽस्मिन् इति प्रस्थ । सतिष्ठतेऽस्यामिति सस्या । व्यथतिष्ठतेऽनयेति व्यथस्या । प्रस्रात्य स्मिन्निति प्रसन । प्रपिवत्यस्मिन् इति प्रपा । विध्यतेऽनेनेति विध । 'व्यशिव्यधि' इत्यादिना यण इक् । आविध्यतेऽस्मिन्निति-आविध । विहन्यतेऽस्मिन्ननेन वा विघ्न । आयुष्यतेऽनेनेति आयुध ।

१०५५ ॥ द्वित् क्ति । २ । ३ । ७४ । इशन्देतो धोभावेऽकर्त्तरि क्तिभ्या भवति । क्तपतस्य केवलस्याप्रयोगात् "भावादिमं क्ति" इतीमपर एव प्रयुज्यते । इष्यचौञ्—पाकेन निर्बृत्तमित्यस्व-पदेन विप्रह । पक्तिम् । इवचौञ्—उचिन्म । इयाचु याचिन्म ।

दुषाञ् विहित्रिम । दुकृञ्-कृत्रिम ।

१०५६ ॥ गौ भा कि' । ३ । ३ । ७८ । गौ वाचि
मुसङ्गकात् घोर्भावेऽकर्त्तरि किर्भवति । प्रधान प्रधायते इति घेटो
घात्रो वा-प्रधि । एव निधि । निधि । उपाधि । समाधि । आदान
आदायतेऽस्मात् इति दारूपाणा चतुर्णामन्यतमस्मात् कि । आदि ।

१०५७ ॥ कर्मण्याधार । २ । ३ । ७९ । कर्मणि
याचि भारकर्त्तरि आधारे किर्भवति । जल धीयतेऽस्मिन्निति जलधि' ।
शराध । इपुधि । वारिधि ।

१०५८ ॥ युज्यद्द्विच्छप्रच्छस्वप्प्रक्षो नद् ।
२ । ३ । ७६ । युज् यत् पिश् प्र-ह् स्वप् इत्यतेभ्यो भावेऽ
कर्त्तरि नद् भवति । युजन—युञ्ज । यान । विरन । प्रन ।
स्वप्न । रक्षण । विच्छेदनेवर्थे छित्करण ।

१०५९ ॥ याच्ञा । २ । ३ । ७७ । याच्चेति द्वियां
भावेऽकर्त्तरि नद् निपात्यते । याचन—याच्ञा ।

१०६० ॥ द्वियां क्तिः । २ । ३ । ८० । स्त्रीलिङ्गे
भावऽकर्त्तरि षतमानाद्धो क्तिस्या भवति । घञादेरपनाद । दृश्-
दृष्टि । सृज्—सृष्टि । चिति । कृति । भ्राति । शाति । “हस्य
ज्ञत्कया क्किति ” इति दात्व । कर्षिणि ।

१०६१ ॥ शीण्विनिपनिपद्सूष्वसमजः । २ । ३ ।
८९ । शीप्रभृतिभ्योऽकर्त्तरि द्वियां स्त्री क्यप् भवति । शेरतेऽस्या-
मिति शय्या । यत्यस्यामनयेति या इत्या । विदयस्यां तया या
कमकामौ इति निघा । निषदत्यस्यां निपद्या । निपद्यतेऽस्या निपद्या
म पतेऽनया मया । सुनोत्यस्यां सुत्या । समजत्यस्यां समज्या ।

समिति । विति । मति । सुति । इत्यादि बहुल्वचनात् सिद्ध ।

१०६२ ॥ सपदादिभ्यः क्तिप्ति । २ । ३ । ९१ ।

सपदादिभ्यो धुम्यो भावेऽकर्तरि स्त्रिया क्तिर्भवति क्तिश्च । सपत् । सपत्ति । रिपत् । रिपत्ति । आपत् । आपत्ति । परिपत् । परिपत्ति । आशी ।

१०६३ ॥ ण्यास्विद् श्रथि घट्टिवदोऽनः । २ । ३ । १९४ ।

णि आस् विद् श्रथि घट्टि वद इत्यतेभ्य स्त्रिया भावेऽकर्तरि अनस्त्यो भवति । णि इति णिङ्णिचो सामान्यमहण । भावना । कामना । कारणा । हारणा । योजना । लक्षणा । आसना । वेदना । श्रथना । घटना । नदना ।

१०६४ ॥ त्यात् । २ । ३ । ९९ । त्यातेभ्यो धुम्यो

भावेऽकर्तरि स्त्रियामत्यो भवति । कित रोगापनयने ।

१०६५ ॥ ऋद्वुगुप्तिजः सन् भिषज्यादिनिंदाक्षमे

। २ । १ । ३ । विद् गुप् तिज् इत्यतेभ्यो यथासङ्ग्य भिषज्यादी निंदायां क्षमाया चार्थे वर्तमानेभ्य सन् इत्यय स्यो भवति स्वार्थे । चिकित्सा । गुपूरक्षणे । “गुपूष्णुभ्विच्छपन्पणेराय ” इत्याय । गोपाया । चिकीर्षा । पुरीया । पुत्रकाम्या । लोळ्या । कड्या । अटाव्या ।

१०६६ ॥ सरोर्हल । २ । ३ । १०० । सह रुणा वर्त

मानात् हलताद्धो भावऽकर्तरि स्त्रियामत्यो भवति । कुटिञ् दाहे । उपदेशावस्थायामेव “ इदिद्धोर्नुम् ” इति नुम् । कुडा । डुडिञ् सपाते । डुडा । शिक्षा । भिक्षा । ईहा । ऊहा ।

१०६७ ॥ विद्भिदादिभ्योऽद् । २ । ३ । १०१ ।

विद्भ्यो भिदादिभ्यश्च भावेऽकर्तरि स्त्रिया अङ्ग्या भवति । ज्ञप्— ।

१०६८ ॥ दृशुरेप् ५ । २ । १४३ । दृशे ऋजर्णाताना च
 गुनासाङ्गे परत एप् भवति । इत्येप् । रतत्त्व । टाप् । जरा । अशूप्-
 नपा । क्षिप्-अयादेश् । क्षया । क्षमूप्-क्षमा । घटादय पित ।
 घटैप्-वटा । व्यथेप्-व्यथा । प्रथेप्-प्रथा । भिदा विदारणे ।
 भित्तिरन्या । भिदा द्वैधीकरणे । विदा विचारणे । वित्तिरन्या ।
 क्षिपा प्रेरणे । क्षिति । इत्यादि ।

१०६९ ॥ चित्तिपूजिकृधिकुबिचर्चः । २ । ३ । १०२ ।
 चित्यादिभ्यो भावेऽकतारे छिया अङ्त्यो भवति । चियादयो हि
 चुरादिष्यता । ण ख । चिता । पूजा । कथा । कुवा । चर्चा । भूषि-
 भेषिस्पृहिलोलिदोलिभ्यश्चेति वक्तव्य । भूपा । भिपा । स्पृहा । लोला ।
 दोला ।

१०७० ॥ गावातः । २ । ३ । १०३ । आकारांताद्धो-
 र्भावेऽकर्तरि छियामङ्त्यो भवति । प्रज्ञायते अस्या-प्रज्ञा । प्रदीयते
 ऽस्यां प्रदा । प्रधायतेऽस्या प्रधा । उपधा । “इष्टि चात्ख” इत्यात्ख । टाप् ।

१०७१ ॥ करणाधारे चानद् । २ । ३ । ११२ । करणे
 आधारे च भावे च धारनद् भवति । घञाद्यपवादः । टित्वात् छिया
 ङी । दृश्यतेऽनेनेति ग्रथन । इष्मनां ग्रथन इष्मग्रथन । शात्य-
 तेऽनेनेति शातन । पलाशानां शातन -पलाशशातन । द्यतऽन-
 नेति लयन । श्मश्रुर्गतन । आधारे-शरतेऽस्मिन् इति शयन ।
 आस्यतस्मिन्निति आसन । अधिक्वतेऽस्मिन्निति अधिकरण । गौर्दु-
 ह्यतेऽस्यामिति गोदाहनी । तिल्य पाश्वनऽस्यामिति तिलपाडनी ।
 राक्तुधाना । नन्मथि-हसन । जल्पन । शयन । आसन । यदन ।
 भोजन । चदनानुलेपन ।

१०७२ ॥ पुखौ घ प्रायः । २ । ३ । ११३ । धो
 पुळिगे औ करणाधारयो घस्तवो भवति प्राय । कचिद्भवति
 कचिन्न भवतीत्यर्थ । घकार " छादर्घे " इत्यत्र विशेषणार्थ ।
 करणे-प्रच्छायतेऽनेनेति प्रच्छद । " छादर्घे " इत्युक् प्र ।
 उरद्वयतेऽनेनेति उरद्वद । दताद्वयतेऽनेनेति दतच्छद । पृथतेऽ
 नेनेति ग्वाय । आग्नयतेऽनेनेति आग्नय । फर । आधीर-एत्य
 कुर्मस्यस्मिन् इति-आफर । एत्य लुनन्यस्मिन्निति आलय । एत्य
 पुनरयस्मिन्-आपय । पुखापिति किं ? प्रहरणो दद । पुमहण किं ?
 प्रदान । प्राय इति किं ? प्रासादन ।

१०७३ ॥ खनेर्दरेकेकवफाश्च । २ । ३ । ११५ ।
 खनेर्दो करणाधारयो पुखो ड डर इक इकवक इत्येते स्या भवति ।
 चकारात् घश्च । आखन्यतेऽनेनास्मिन् धा-आख । आखर ।
 आखनिक । आखनिकवक । आखन ।

१०७४ ॥ घञ् । २ । ३ । ११६ । खने करणाधारेषु
 घञ् भवति । आखान । पृथग्वचनमुत्तरार्थ ।

१०७५ ॥ तृस्त्रोऽवे । २ । ३ । ११७ । तृ स्तृ इत्येताभ्या
 अनशब्दे वाचि करणाधारे पुखौ घञ् भवति । अनतार । समव
 तार । अवस्तार ।

१०७६ ॥ हल । २ । ३ । ११८ । हलताहो करणाधा
 रयो पुखौ घञ् भवति । घापवाद । वेद । चेष्ट । वेग । नेग ।
 लेख । गड । यध । सग । निमार्ग । निमार्ग । अपामार्ग ।
 " घञि प्राय " इति दी । आराम । प्रासाद ।

१०७७ ॥ स्त्रीपद्दुसि कृच्छ्राकृच्छ्रे ख. । २ । ३ ।

१२१ । करणाधारनिवृत्त । सु ईपत् दुस् इत्येतेषु कृच्छ्रकृच्छ्रवृत्तिषु
 वाक्षु धो खो भवति घनाद्यपवाद । कृच्छ्र दु ख । अकृच्छ्र मुख ।
 यथासमय विशेषण । सुखेन शम्यते इति सुशय भवता । ईषच्छय
 भवता । दुखेन शम्यते इति दुशय भवता । एन-सुकर । दुष्कर ।
 ईपत्कर कटो भवता । मुवाध काव्य । ईपद्बोध नाटक । दुर्वोध व्याकरण ।

१०७८ ॥ कर्तृकर्मणोर्भूकृञ्भ्यां चवौ । २ । ३ । १२२ ।

स्वीपद्दुस्सु कृच्छ्रकृच्छ्रार्थेषु वाक्षु कर्तृकर्मणोश्च च्यर्थे वर्तमानयो
 वाचोर्भयासत्य भूकृञ्भ्या खो भवति । सुखेनानाद्यन आद्येन भाव्य
 मिति विग्रहे-ख " खित्यज्ञे कृति, मुमच " इति मुम् । स्वाद्यं-
 भव भवता । ईषदाद्यभव भवता । दुराद्यभव भवता । सुखेना-
 नाद्य आद्य क्रियते स्वाद्यकरो जिनदत्त । ईषदाद्यकर । दुरा-
 द्यकरा भवान् ।

१०७९ ॥ आतोऽनः । २ । ३ । १२३ । स्वीपद्दुस्सु

कृच्छ्रकृच्छ्रार्थे वाचि धोराकारातादनस्त्यो भवति । खापनाद ।
 सुखेन ग्लायते इति सुग्लान । ईषद्ग्लान । दुग्लान । सुज्ञान ।
 ईषद्ज्ञान । दुज्ञान तस्य ।

१०८० ॥ शास्त्रधृष्टमृष्टशोऽन्ते । २ । ३ । १२४ ।

पूर्वागापेक्षयाति दुसि कृच्छ्रार्थे वाचि शास्त्रधृष्टमृष्टशोऽन्ते
 इत्येतेभ्यो धुभ्योऽनस्त्यो भवति । दुशासन । दुर्योधन । दुर्धर्षण ।
 दुर्मर्षण । दुर्दशनो राजा ।

१०८१ ॥ निषेधेऽलखल्वो क्त्वा । २ । ४ । ४ ।

निषेधवृत्त्यारलखलु इत्येतयार्वाचोर्धो क्त्वात्यो वा भवति । अल
 कृत्वा । खल्वकृत्वा । अल घाले रदित्वा कदितन रोदनन । पक्षे-
 काऽनद् च ।

१०८२ ॥ परकालैककर्तृकात् । २ । ४ । ७ ।
पर कालो यस्या सा परकाला क्रिया तथैक कर्ता यस्य स तथा ।
तस्माद् सत्रविशब्दात् पूर्वकालवाचिनो धो क्त्वास्यो भवति वा ।
आत्त्रा मुक्त्वे । भुक्त्वा व्रजति । व्रजित्वा करोति । कृत्वा शेते ।

१०८३ ॥ मृद्मृद्गुध्कुप्वद्बस क्त्वि । १ । १ । ९५ ।
मृडादीना क्त्वात्ये परे क्त्वि कार्यं भवति नायेषा ।

१०८४ ॥ रुद्विद्मुप्ग्रहस्वप्मच्छा सनि च । १ ।
१ । ९७ । रुदादीना सनि क्त्वात्ये किद्बद् भवति । रुदित्वा । विदित्वा ।
मुफित्वा । गृहीत्वा । सुप्त्वा । पृष्ट्वा ।

१०८५ ॥ नोद्स्थफवचिलुच्यृतितृप्मृपृकृशः क्त्वि ।
१ । १ । ११० । नकारोऽस्थकारफकारातस्य धोर्त्रिचि लुचि ऋति
तृषि मृषि कृश इत्येतेषा किद्बद् कार्यं भवति क्त्वि परे । अथित्वा,
अथित्वा । गुफित्वा, गुफित्वा । वचित्वा । वचित्वा । लुचित्वा ।
लुचित्वा । ऋतित्वा । अर्तित्वा । तृषित्वा । तर्षित्वा । मृषित्वा ।
मर्षित्वा । कृशित्वा, कर्शित्वा ।

१०८६ ॥ घ्युहोऽवो हलः सन्क्त्वोः । १ । १ । १११ ।
उकारोऽवो घोरिकारोऽश्वाभकारातस्य हलादेस्तेटि सनि क्त्वात्ये च
किद्बद् भवति वा । घुतित्वा, घोतित्वा । लिखित्वा, लेखित्वा ।

१०८७ ॥ नश्जोर्वा । ४ । ४ । ३३ । नशो जकारस्य
च गोरुहो वकारस्य ख वा भवति क्त्वात्ये परे । नष्ट्वा । नष्ट्वा ।
भक्त्वा, भक्त्वा ।

१०८८ ॥ वोदित । ५ । १ । ११० । उदितो धो
परस्य क्त्वात्यस्य वा इद् भवति । देवित्वा । वर्तित्वा । ध्वसित्वा

पक्षे-ऊठादि । श्रुत्वा । वृत्वा । ध्वस्त्वा । “दोसोमास्था ति कि-
र्ताद्” इतीत्य । सित्वा । मित्वा । दो दद्मो इति ददादेश । दत्त्वा ।
“धावो हि ” हित्वा ।

१०८९ ॥ हाक कित्त्व । ५ । २ । १६२ । हाको हिरादे-
शो भवति क्त्वात्ये । हित्वा राज्य । ‘क्त्विप्येऽदो जग्धि ” इति जग्ध्या ।

१०९० ॥ प्यस्तिवाक्से क्त्वः । ५ । १ । ३१ । तिसे
वाक्से क्त्वात्यस्य प्यादेशो भवति । प्रस्तुत्य । प्रकृत्य । अधिकृत्य । उच्चै-
कृत्याचष्टे । नानाकृत्य गत । तिवाक्से इति किं ? अकृत्या । परमकृत्या ।

१०९१ ॥ प्ये । ४।४।४० । हनादीना प्ये परे ख भवति ।
प्रहृत्य । प्रमत्य । प्रनृत्य । प्रतत्य ।

१०९२ ॥ वा मः । ४ । ४ । ४१ । मकाराताना
हनादीना प्ये परे ख भवति वा । नियत्य, नियम्य । निरत्य, निरम्य ।
आगत्य, आगम्य ।

१०९३ ॥ प्ये च । ४ । ३ । १० । दीक्षा नित्यमात्व भवति
प्ये एण्विषये च । उपदाय । अवदाय । उपदाता ।

१०९४ ॥ मिञ्मीञोरखाचि । ४ । ३ । ५० । मिञ्
मीञ् इत्येतयोरात्व भवति प्ये खाञ्वर्जिते एण्विषये च । निमाय
गत । प्रमाय गत ।

१०९५ ॥ वा लीङ्लिनात्योः । ४ । ३ । ५१ ।
लिङ्लिनात्यो आत्न भवति या प्ये खाञ्वर्जिते एण्विषये च । वि-
लाय, त्रिलीय ।

१०९६ । णे । ४ । ४ । ५७ । ण ख भवत्यग्रे ।
प्रकाश्य । उच्चाय । उपमौज्य । अनुमाव्य । अध्याप्य । प्रस्थाप्य ।
प्रतिपाद्य ।

१०९७ ॥ प्येऽय् घिपूर्वात् । ४ । ४ । ६० । विपूर्वात्
 षर्णात् परस्य णेरयादेशो भवति प्ये परत । प्रविभिदप्य । प्रचि
 छिदप्य । प्रशमप्य । प्रतमप्य । प्रकथप्य । प्रगणप्य गत ।

१०९८ ॥ पूर्वगिप्रथमाभीक्ष्ये खमुञ् २ । ४ । ८ ।
 पूर्वं अप्र प्रथम इत्येतेषु याक्षु आभीक्ष्ये च त्रयोपाधौ गम्यमाने
 परकालैककर्तृकाद्धौ खमुञ् भवति । पूर्वभोज । पूर्वमुक्त्वा । अप्रे
 भोजं । अप्रेसुक्त्वा । प्रथमभोज । प्रथम मुक्त्वा व्रजति । आभीक्ष्ये-

१०९९ ॥ प्राग्भृशाभीक्ष्याविच्छेदे । ५ । ३ । ३ ।
 क्रियाया साकल्यमवयवक्रियाणां या काल्पर्यं भृशार्थं । पुन पु
 नरावृत्तिराभीक्ष्य । सातत्यमविच्छेद । एतेषु यत्पर वाक्य वा वतते
 तस्य प्रागातिखाड्यत्वात् सप्तस्य द्वे रूपे भवत । भोजभोज । मुक्त्वा
 मुक्त्वा व्रजति । पाय पाय । पीत्वा पीत्वा व्रजति ।

ईक्षमीक्ष तदा बाले रोध रोध च मामनु ।

आयमाय निवृत्ता या जीवदेवाकिनी क्व ॥

११०० ॥ कर्मण्याक्रोशे । २ । ४ । ११ । कर्मणि वा
 चि करोतरेककर्तृकान् खमुञ् भवति आक्रोशे गम्यमाने । चारकार,
 चोर कृत्वा क्रोशति । चारोऽस्तीत्याक्रोशतीत्यर्थं ।

११०१ ॥ समर्थस्त्यर्थशकष्टृपङ्गाग्लाघटरभलभक्रम
 सहाहं तुम् । २ । ४ । ४७ । समर्थेषु अर्थेषु शकादि
 पु च वाक्षु धोस्तुम् भवति । समर्थो भोक्तु । पयाप्तो भोक्तु । अस्ति
 भोक्तु । भवति भोक्तु । शक्नोति भाक्तु । घृष्णाति भोक्तु । जाना-
 ति भोक्तु । ग्लायति भोक्तु । घटते भोक्तु । आरभते भोक्तु । आ
 लभते भोक्तु । प्रक्रमते भोक्तु । सहत भोक्तु । अहति भोक्तु ।

बहुलमिति बहुलवचनात् अन्यत्रापि व्यानटो भवति । ज्ञानमावृणो
ति आग्निपतेऽग्नेनेति वा ज्ञानावरणीय । एव दर्शनावरणीय । वेदनीय ।
मोहनीय कर्म । स्नानीय चूर्ण । दीयतेऽस्मादिति दानीयाऽतिधि ।
निरदति तदिति निरदन । राज्ञा भुज्यते राजभोजना शास्य ।
सप्रदीयतेऽस्मा इति सप्रदान । अपादीयतेस्मादिति-अपादान ।
अत एवायेऽपि कृतोऽन्यत्रापि भवति । पादाभ्या हियते इति पाद
हारक । गलेन चुप्यते गलचोपक । अत्र कर्मणि णु । चरोऽडुक ।
मनसि हृजोऽपि । मनोहरतीति मनोहारी ।

इति प्रक्रियायतारे कृत्तिधि षष्ठः समाप्तः ।
समाप्त्यं प्रमिया ।

सत्सधिं दधते समासमभित ख्यातार्थनामोन्नत
निर्ज्ञात बहुतद्धित क्रममिहाख्यात यश शाळिना ।
सैषा श्रीगुणनदितानितवपु शब्दार्णव निर्णय
नावत्याथयता विनिर्मुनसासाक्षात् स्वय प्रक्रिया ॥१॥
दुरितमदेभनिशुभत्कुभस्थलभेदनक्षमोऽग्रनखै ।
राज-मृगाधिराजो गुणनदी मुवि चिर जीयात् ॥२॥
स मार्गे सकलसुखभियकरे सज्ञापिते सद्बने
प्राग्वासस्सुचरित्रयानमलरु कातो विवेकी प्रिय ।
सोय य श्रुतकीर्तिदेवयतिपो भृशरकोतस्सको,
ररम्यामम मानस कविपति सद्वाजहसश्चिर ॥३॥

